

สลายความขัดแย้ง

สารบัญ

สลายความขัดแย้ง ๑

๑. ขัดแย้งเป็น ให้ได้ประโยชน์ ๓

ความพิเศษของมนุษย์ อยู่ที่ไม่ต้องเป็นทาสของความขัดแย้ง..... ๓

ทำการขัดแย้งให้เกิดผลเป็นประโยชน์ ๕

จะเป็นประชาธิปไตย ต้องพูดกันได้ และต้องใฝ่รู้ความจริง..... ๖

ไทยดีด้านวัฒนธรรมเมตตา แต่ด้อยด้านวัฒนธรรมแสงปัญญา

อเมริกันด้อยด้านวัฒนธรรมเมตตา แต่ดีด้านวัฒนธรรมแสงปัญญา..... ๘

ไทยมัวตามฝรั่ง ระวังจะเสียสอง..... ๑๐

๒. จะเอาแค่ประนีประนอม หรือไปให้ถึงความสอดคล้องสามัคคี ๑๒

ระบบแข่งขันย่อมมาด้วยกันกับความขัดแย้ง

และการแก้ปัญหาย่อมยุติแค่ประนีประนอม ๑๒

ในระบบประนีประนอม จริยธรรมเป็นปฏิบัติการด้วยความผืนใจ ๑๔

จริยธรรมที่แท้ คือ ปฏิบัติการแห่งการพัฒนาความสุข..... ๑๖

ต้องมองระบบพิทักษ์สิทธิของฝรั่งอย่างรู้เท่าทัน..... ๑๘

ถ้าจะรู้จักฝรั่งจริง ต้องมองให้ถึงรากฐานในภูมิหลังของเขา..... ๒๑

ไทยว่า อยู่ที่นี่ดี "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว "

อเมริกันว่า อยู่ไม่ได้ "ต้องไปข้างหน้า บุกฝ่าชายयरมแดน " ๒๔

มีจุดหมายใหญ่ที่ทุกคนได้ร่วมกัน

จึงจะข้ามพ้นจุดหมายย่อยของแต่ละฝ่ายที่ขัดกัน..... ๒๗

๓. ปฏิบัติการแก้ปัญหา ในระบบองค์รวม ๓๐

ปฏิบัติการของมนุษย์จะได้ผลจริง ต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริง

และเต็มตามระบบของกระบวนการในธรรมชาติ..... ๓๐

แม้แต่นักปลุกระดม ก็ต้องใช้วิธีอริยสัจ	
รัฐบาลจะพัฒนาประเทศ ก็ไปได้สวยด้วยอริยสัจ.....	๓๓
พวกมนุษยสมัยใหม่ พอมาเจอเรื่องศาสนา	
ก็พากันหลบปัญหา ไม่สู้หน้าความจริง.....	๓๕
อารยธรรมที่เจริญมา ฟ้องตัวเองว่า	
เป็นอารยธรรมที่ก่อไม่ใช้แก้ปัญหา.....	๓๗
จริงใจและเปิดใจที่เมตตา แต่ต้องดำเนินการไปด้วยปัญญา.....	๓๙
ไม่ว่าจะใช้หลักไหนๆ ก็ต้องมองให้เห็นทั้งระบบ.....	๔๒
รู้จักอเมริกาไม่ใช่แค่รู้จักผลิตผลจากอุตสาหกรรม	
แต่ต้องเข้าใจถึงจิตใจและปัญญาของเธอ.....	๔๔
เวอร์รับด้วยการไม่จองเวร นั้นจริงแท้	
แต่ต้องศึกษาว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่ต้องจองเวร.....	๔๖
ล้างความสามารถพิเศษของคนไทย	
ออกมาแก้ไขความขัดแย้งในโลก.....	๔๙

นิติศาสตร์แนวพุทธ ๕๓

บทนำ นิติศาสตร์ กับ ธรรมศาสตร์..... ๕๖

๑. หลักการพื้นฐาน..... ๖๕

กฎหมาย ต้องมาจากธรรม ต้องชอบธรรม และต้องเพื่อธรรม..... ๖๕

กฎหมายต้องไม่แปลกแยกจากกฎธรรมชาติ..... ๗๑

พัฒนาคนให้รู้จักเคารพสิทธิกันและกัน

    แต่ต้องรู้ทันว่าที่แท้มนุษย์ไม่มีสิทธิ..... ๗๖

ถึงจะพัฒนาระบบขึ้นมาหลากหลาย

    ทุกระบบต้องลงกันได้บนฐานหนึ่งเดียวแห่งธรรม..... ๘๑

กฎหมายเพื่อสังคมมนุษย์ จะไม่สมจริง	
ถ้ายังไม่ถึงความจริง แห่งธรรมชาติมนุษย์.....	๘๘
จุดหมายของสังคม คือจุดหมายของกฎหมาย	
แต่สุดท้าย จุดหมายของกฎหมายต้องสนองจุดหมายของชีวิตคน	๙๑
วินัย/กฎหมาย เป็นเครื่องจัดสรรให้เกิดโอกาส	
ที่จะเป็นฐานของการพัฒนาสู่การสร้างสรรค์ที่สูงขึ้นไป	๙๓
วินัย/กฎหมายช่วยจัดสรรสังคมดี ที่เอื้อให้คนงอกงามมีชีวิตที่ดี	
คนยิ่งงอกงามมีชีวิตที่ดี ก็ยิ่งหนุนสังคมดีที่คนจะมีชีวิตงอกงาม.....	๙๗
การปกครองที่แท้ และกฎหมายที่ถูกต้อง	
ต้องมีจุดหมายสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์	๑๐๓
มีกฎหมายไว้จัดการปกครอง	
เพื่อทำให้เกิดสังคมดี ที่คนมีโอกาสดำเนินชีวิตที่ดีงาม	๑๐๗
กระบวนการในการบัญญัติข้อกฎหมาย	
กฎหมายโดยหลักการ กับกฎหมายโดยบัญญัติ	๑๑๐
กฎหมายที่แท้ประสานประโยชน์ของบุคคลกับสังคม	
และประสานสมมติของมนุษย์ เข้ากับความจริงแท้ของธรรมชาติ	๑๑๗
๒. หลักแห่งปฏิบัติการ	๑๒๗
ถ้าคนอยู่ในหลักการ ก็ไม่ต้องมีกฎหมาย	
ถ้ากฎหมายไม่ใช่เพื่อหลักการ ก็ไม่ควรให้เป็นกฎหมาย	๑๒๗
เมื่อคนเป็นวิญญูรู้สาระของกฎหมาย สังคมสงบสุขด้วยกตีกาง่ายๆ	
ครั้นคนเสื่อมลงไป กฎหมายยิ่งบังคับซับซ้อน สังคมยิ่งเสื่อมทรุด.....	๑๓๔
จะรักษาธรรมให้แก่สังคมได้ ต้องรักษาคุณภาพให้แก่ใจของตน	๑๓๗
พฤติกรรมจะถึงภาวะแห่งดุลยภาพ	
เมื่อจิตใจและปัญญามาประสานอย่างสมดุล	๑๔๕
ความเคร่งครัดในวินัย ประสานกับจิตใจที่ไม่ยึดมั่น	
ค่านึงแต่จะรักษาธรรมเพื่อประโยชน์สุขของปวงชน	๑๕๓

ความยึดมั่นกฎหมาย หลงติดในสมมติ จะกลายเป็นภัย แต่ถ้าเข้า
ถึงธรรมที่เป็นฐานของกฎหมาย ก็จะกลายเป็นนักนิติศาสตร์ที่แท้ ๑๖๐
อารยธรรมของมนุษย์จะยั่งยืนเพียงใด
อยู่ที่ภูมิธรรมภูมิปัญญาในการจัดการกับสมมติ ๑๗๐

บทส่งท้าย มองอดีตถึงปัจจุบัน เพื่อสร้างสรรค์อนาคต..... ๑๗๖

คุณภาพโดยรวมของสังคมสัมฤทธิ์ได้
ด้วยการจัดการทางสังคมสู่เป้าหมายแห่งการพัฒนาคน..... ๑๗๖
ฝ่ายนิติบัญญัติของไทยจะอย่างไร
ถ้าจะคิดแก้ปัญหาให้พุทธศาสนายุติเพื่อประโยชน์แก่สังคมไทย..... ๑๗๖
เป็น rule of law นั้นหรือจะพอ อย่าเพิ่งภูมิใจถ้าพัฒนาสาระแท้
ขึ้นมาไม่ได้ อารยธรรมก็จะสลายด้วยกินตัวมันเอง..... ๑๘๑
บรรณานุกรม..... ๑๘๘

รัฐศาสตร์แนวพุทธ: ตอน จริยธรรมนักการเมือง ๑๘๙

ปัญหาที่รัฐเข้าใจจุดหมายของงานการเมือง ๑๙๒
จิตใจที่มุ่งมั่นต่อจุดหมายและใฝ่ดีต่อสังคม..... ๑๙๔
ธรรมาธิปไตย เป็นแกนจริยธรรมของประชาธิปไตย ๑๙๗
หลักการ ต้องสนองความมุ่งหมาย ๑๙๙
รักษารธรรม คู่กับอารักขาประชาชน..... ๒๐๑
ปัจจัยดี คือเศรษฐกิจที่ทั่วถึง และเพียงพอ..... ๒๐๒
แสวงปัญญาที่ทำให้ต้องการสิ่งที่ดีงามถูกต้อง และเป็นจริง..... ๒๐๔
ศักยภาพของนักการเมืองและประชาชน
ตัดสินคุณภาพของประชาธิปไตย ๒๐๗
จริยธรรมมาตรฐานของนักการเมือง
ต้องไม่ขาดจริยธรรมพื้นฐานของชาวบ้าน..... ๒๐๘

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ๒๑๑

ข้อคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ๒๑๓

ข้อจำกัดของเศรษฐศาสตร์แห่งยุคอุตสาหกรรม ๒๑๘

- ๑. การแยกตัวโดดเดี่ยวเป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ๒๑๘
- ๒. ไม่เป็นอิสระจากจริยธรรม แต่ไม่ใส่ใจจริยธรรม ๒๒๑
- ๓. ยอยากเป็นวิทยาศาสตร์ ทั้งที่ไม่อาจและไม่น่าจะเป็น ๒๒๖
- ๔. ขาดความชัดเจนเกี่ยวกับความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ ๒๓๔
  - ก. ความต้องการ ๒๓๕
  - ข. การบริโภค ๒๔๑
  - ค. งาน และการทำงาน ๒๔๒
  - ง. การแข่งขัน-การร่วมมือ ๒๔๕
  - จ. สันโดษ-ค่านิยมบริโภค ๒๔๗
  - ฉ. การผลิต ๒๕๐

ลักษณะสำคัญของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ๒๕๓

- ๑. เศรษฐศาสตร์มีซมิติ: การได้คุณภาพชีวิต ๒๕๓
- ๒. เศรษฐศาสตร์มีซมิติ: ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๒๕๙

สรุป ๒๖๓

บทพิเศษ หลักการทั่วไปบางประการ ของ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

(เศรษฐศาสตร์มีซมิติ) ๒๖๖

- ๑. การบริโภคด้วยปัญญา ๒๖๖
- ๒. ไม่เบียดเบียนตน-ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๒๗๐
- ๓. เศรษฐกิจเป็นปัจจัย ๒๗๓
- ๔. สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ ๒๗๘
- ๕. บูรณาการในระบบสัมพันธ์ของธรรมชาติ ๒๘๗

สลายความขัดแย้ง*

- ✧ -

- ๑ -

ขัดแย้งเป็น ให้ได้ประโยชน์

ปจฉา: พระคุณเจ้าเจ้าคะ ในปัจจุบันนี้ยังคงมีเรื่องราวที่เป็นปัญหาใหญ่ของสังคม คือมักจะพุดกันเรื่อง*ความขัดแย้ง* อันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน หรือความต้องการไม่ตรงกัน วิธีการที่จะทำให้ความขัดแย้งลดลง คิดดีต่อกัน และกลายเป็นความร่วมมือต่อกัน ควรจะเริ่มต้นจากจุดคิดหรือหลักคิดอย่างไร เจ้าคะ

ความวิเศษของมนุษย์ อยู่ที่ไม่ต้องเป็นทาสของความขัดแย้ง

วิสัชนา: ความขัดแย้งนั้นในแง่หนึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดา คือ มันเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ที่แต่ละอย่างมีความเป็นไปของมัน เมื่อต่างอย่างต่างส่วนเป็นไปคนละทาง ก็ย่อมขัดแย้งกัน

* คำวิสิษฐนาของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) แก่คุณจุฬารัตน์ นีรัตติยกุล กรรมการผู้จัดการ บริษัท สื่อเกษตร จำกัด ที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๕

แม้แต่เมื่อดำรงอยู่ตามปกติ สิ่งทั้งหลายก็ย่อมแตกต่างกันเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ความแตกต่างกันนั้นขัดกันบ้างเข้ากันบ้าง แล้วทำให้เกิดความหลากหลายและความสมบูรณ์

แต่มนุษย์เป็นธรรมชาติส่วนพิเศษที่สามารถจัดสรรความเป็นไปต่างๆ ให้เป็นไปตามเจตนาของตนได้ มนุษย์จึงเอาประโยชน์จากความขัดแย้งก็ได้ ปรับเปลี่ยนความขัดแย้งให้เป็นความประสานเสริมกันก็ได้ แม้แต่ความแตกต่าง แทนที่จะให้เป็นความขัดแย้ง มนุษย์ที่ฉลาดก็อาจทำให้กลายเป็นส่วนเติมเต็มของกันและกัน

จากที่พูดมานี้ก็หมายความว่า ชั้นแรก *ต้องขัดแย้งเป็น* ถ้าขัดแย้งเป็นก็เกิดประโยชน์ได้ เช่นแทนที่จะให้เป็นการกระทบกระทั่งระหว่างกัน คือการกระทบทางสังคม หรือแม้แต่การกระทบทางจิตใจ ก็ให้เป็นการมาช่วยกระทบทางปัญญา แล้วทำให้เกิดแง่คิด มุมมอง และเกิดสติปัญญาอะไรใหม่ ก็กลายเป็นดีไปได้

ข้อสำคัญก็คือ ความขัดแย้งนั้นต้องมาจากเจตนาที่ดี อันนี้แหละสำคัญ ถ้าความขัดแย้งนั้นเกิดจากเจตนาที่เป็นกุศล โดยปรารถนาดีต่อกัน มุ่งหมายเพื่อความดีงามความเจริญ เพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติ เพื่อให้สังคมส่วนรวมมีความร่มเย็นเป็นสุข ไม่คิดเบียดเบียนใคร ถ้าตั้งใจดีแน่นอน เจตนาจะเป็นตัวกำกับทำให้ความขัดแย้งไม่เสียหาย เพราะมีจุดร่วมหรือจุดประสาน คือเจตนาที่มุ่งสู่จุดหมายเดียวกัน

แต่ที่เป็นปัญหาก็คือ ความขัดแย้งนั้น ถ้ามันเกิดจากเจตนาไม่ดี แล้วก็ยุ่ง เพราะฉะนั้นตัวสำคัญก็คือ *เจตนา*

เจตนาก็คือตัวความตั้งใจ ซึ่งเล็งไปที่จุดหมาย คนมีเจตนา ที่ว่ามีความตั้งใจก็คือมีจุดหมายนั่นเอง คือคนนั้นมีเป้าหมายอะไรแล้วเขาก็ตั้งใจเจตนาทำไปเพื่อจุดหมายอันนั้น ทีนี้ถ้าเป็นเจตนาเพื่อจุดหมายที่ไม่ดี ก็เรียกว่าเป็นเจตนาที่เป็นอกุศล เมื่อเจตนาเป็นอกุศลแล้ว อะไรต่ออะไรก็พลอยไม่ดีไปหมดทั้งกระบวนการ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นก็เลยกลายเป็น

ปัญหา ไม่เป็นการขัดแย้งที่สร้างสรรค์ แต่ถ้าเป็นการขัดแย้งที่เกิดจากเจตนาที่ดี ก็นำไปสู่การพูดจាកันด้วยสติปัญญาเพื่อให้เกิดผลสมตามเจตนาที่ดี ถึงตอนนี้ก็เป็นขั้นวิธีการ รวมแล้วในตอนนี้จึงมี

ขั้นที่ ๑ ความขัดแย้งต้องเกิดจากเจตนาที่เป็นกุศล จากนั้น เมื่อเกิดจากเจตนาที่เป็นกุศลดีแล้ว

ขั้นที่ ๒ ในทางปฏิบัติ คือ วิธีที่จะจัดการกับความขัดแย้ง เช่น พูดจา ต้องพูดจาอย่างรับผิดชอบ คือไม่ใช่พูดตามอารมณ์เรื่อยเปื่อย ไม่ใช่ขึ้นใจอะไรขึ้นมาก็พูด แต่พูดโดยความคิด พูดโดยใช้วาจาดีงาม สุภาพ มีเหตุผล ให้เห็นว่าพูดด้วยเจตนาดี และพูดให้ตรงกับเจตนาที่ดีนั้น

ทำการขัดแย้งให้เกิดผลเป็นประโยชน์

ทางพระท่านกำหนด ๓ ชั้นเลย คือมีเมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตาโมโนกรรม หมายความว่า ด้านที่เป็นการแสดงออกทางกาย ก็ทำด้วยเมตตาคือมีกิริยาอาการเอื้อเฟื้อ ทั้งต่อคนนั้นและต่อสังคมทั้งหมด ด้านวาจา ก็พูดด้วยเจตนาที่ดี มีถ้อยคำสุภาพ แล้วก็ด้านในใจ ในที่สุดก็เริ่มมาจากใจที่มีเมตตานั่นแหละ โดยมีความปรารถนาดี และพยายามมองกันในแง่ดีมีความจริงใจว่า เขาอาจจะไม่ได้เจตนาร้ายอะไร เราค่อยพูดจាកันก่อน

ถ้ามาตามกระบวนการอย่างนี้ก็มิมีทิศทางที่จะไปได้ เป็นอันว่าได้ ๒ ชั้นแล้ว คือ *เจตนาดี* โดยมีเป้าหมายที่ดี แล้วก็ใช้*วิธีการในเชิงปฏิบัติที่ดี* เช่นสุภาพ เป็นต้น และให้เป็นวิธีการที่จะใช้ความขัดแย้งให้เกิดผลในทางสร้างสรรค์

ดังที่ในสมัยใหม่นี้ก็คิดกันมากว่าจะวางวิธีปฏิบัติ หรือทำอะไรให้การขัดแย้ง แม้แต่ในทางความคิด ให้กลายเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเสริมเติมความรู้ และทำให้เกิดการสร้างสรรค์ เพราะว่ามันเป็นไปได้ที่ใครคนเดียวยังจะคิดโดยมองเห็นข้อมูลหมดทุกอย่าง อย่างพวกเรา

อยู่ในสังคมไทยเรารู้จักประเทศไทยได้คนละชนิดละหน่อย ไม่ต้องไปถึงโลกหรรษา อย่างวัดญาณเวศกวันนี่ อาตมาได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสยังรู้ไม่ทั่วเลย

ในเมื่อเรารู้ไม่ทั่ว เราก็ต้องยอมรับความจริง ว่าอาจจะมีแง่อะไรบ้างอย่างที่คนอื่นเขารู้ แต่เราไม่เห็น ซึ่งถ้าเราเป็นคนฉลาด เราอยากหาความรู้อยู่แล้ว เราก็ออยากจะรับฟังหรือหามาฟัง อันนี้ก็คือใจที่อยากจะรับฟังอยู่แล้ว

การเป็นนักหาความรู้นั้นมีแง่ต้อย่างยิ่ง คือทำให้เราพร้อมที่จะรับความรู้ ทำให้เราอยากฟังเขา แทนที่เราจะเที่ยวแสดงว่าเรารู้เช่นนั้น อย่างนี้ บางทีเราไปขอให้เขาพูดให้ความรู้หรือแม้แต่แสดงความคิดเห็น ในแง่มุมต่างๆ เพื่อมาเติมความรู้หรือเป็นตัวกระตุ้นแง่มุมความคิดของเรา แล้วประโยชน์ก็ได้แก่เรานั้นเอง

ที่ว่ามานี้ก็คือ เริ่มต้นเรายอมรับความจริง ว่าเราจะไปรู้ได้อย่างไรหมดทุกอย่าง เป็นไปไม่ได้ ดังนั้นเพื่อจะให้ความรู้ของเราเต็มบริบูรณ์ขึ้น เราก็กินทางหาความรู้ โดยเอาคนอื่นเป็นช่องทาง หรือเอาคนอื่นเป็นเครื่องมือหาความรู้และกระตุ้นความคิดของเรา

ถ้ามองอย่างนี้ ก็กลายเป็นว่าคนอื่นกลายเป็นเครื่องมือของเราในการหาความรู้ แต่อันนี้เป็นการพูดคล้ายหยอกๆ ความจริงก็คือเราให้เกียรติคนอื่น ให้โอกาสแก่เขาที่จะแสดงออกเป็นต้น แต่พร้อมกันนั้นนั่นผลก็คือได้แก่เรา เราก็กได้ความรู้มากยิ่งขึ้น และเมื่อเรามีเจตนาที่ดี ผลที่เราได้นั้นก็จะไปสำเร็จแก่ส่วนรวมหรือแก่สังคมนั่นเอง

จะเป็นประชาธิปไตย ต้องพูดกันได้ และต้องใฝ่รู้ความจริง

ถ้าเรามีจุดหมายในการหาความรู้ ให้เต็มให้สมบูรณ์ เราจะไม่รังเกียจเราก็จะคอยรับฟังหาความรู้ของเราเรื่อยไป ซึ่งก็กลายเป็นดี เพราะฉะนั้นทางพระจึงสอนให้เป็น*ธัมมกาโม* แปลว่าเป็นผู้ใคร่ธรรม ที่ว่าใคร่

ธรรมก็คืออยากได้ความจริง ที่ว่าอยากได้ความจริงก็คืออยากรู้ เมื่ออยากรู้ก็หาความรู้ จึงต้องเป็นนักศึกษา เป็นนักไถ่ถาม และรู้จักแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพราะฉะนั้นหลักข้อนี้ท่านจึงย้ำไว้มาก

ธัมมกामินี เมื่อเป็นค่านามก็เป็น *ธรรมกामตา* ท่านให้ไว้คู่กับอีกหลักหนึ่งที่เราเรียกว่า *โสวจัสสตา* แปลว่าความเป็นคนที่พูดกันง่าย หลักพูดกันง่ายนี้ โบราณใช้กันไปใช้กันมา คนไทยพูดกันไปพูดกันมา กลายเป็น “ว่านอนสอนง่าย” ทีนี้ว่านอนสอนง่าย ไปๆ มาๆ ก็เลยเชื่อแต่คำสั่งโดยไม่คิดเลย เรียกว่าเอียงไปข้างเดียวสุดโต่ง

ความจริงนั้น คำว่า *โสวจัสสตา* ถ้าแปลตามศัพท์แท้ๆ ก็คือพูดกันง่าย *โสวจัสสตา* เป็นหลักสำคัญในสังคมประชาธิปไตย คนในสังคมประชาธิปไตยต้องเป็นคนพูดกันง่าย โดยชอบรับฟัง เมื่อมี*โสวจัสสตา* เป็นคนที่พูดกันง่าย และมีธรรมกामตา ความเป็นผู้ใคร่ธรรม รักความจริง ความถูกต้องดีงาม อยากรู้ อยากเข้าถึงความจริง มาเข้าชุดกัน ตอนนี้ก็มิแต่เดินหน้าอย่างเดียว เพราะว่าชอบฟังอยู่แล้ว เมื่ออยากหาความรู้ ก็เลยชอบซักถาม ชอบแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เมื่อเรามองคนอื่นที่มาขัดแย้งในแง่ที่เราจะหาความรู้เพิ่มเติม ก็จะแก้ไขความขัดแย้งได้ด้วย

หลักการนี้เป็นข้อสำคัญที่ต้องใช้ในสังคมประชาธิปไตย การที่เราแสดงความคิดเห็นจะต้องมาด้วยกันกับความพร้อมที่จะรับฟังคนอื่น และในการรับฟังคนอื่นนั้นเราก็จะได้เดินหน้าในการหาความรู้เพิ่มขึ้นด้วย

บางคนชอบฟังอย่างเดียว แต่คนที่ชอบฟังนั้นมีหลายแบบ คือบางคนฟังไปอย่างนั้นเอง ฟังแล้วไม่ได้คิดก็ไม่ได้เรื่องอะไร ส่วนบางคนไม่ค่อยพูดอะไรแต่เขาฟังแล้วคิดตลอดเวลา เขาได้ประโยชน์จากสิ่งที่คนอื่นพูด ขณะที่คนอื่นพูดนั้น เขาฉลาดฟังและได้แง่มุมความคิดใหม่ๆ คือในขณะที่เขาฟัง เขาคิดอะไรไปอีกเยอะ เขาได้จุดกระทบหรือแง่มุมใหม่ๆ แล้วก็คิดไปถึงสิ่งที่คนอื่นพูดไม่ได้คิดด้วยซ้ำ เพราะว่า เขาเป็นคนที่คิดเป็น เขาจึงต้องหาแง่มุมหาข้อมูลความรู้มาใช้ในการเดินความคิด

ที่นี้ พอได้ข้อมูลใหม่ ได้แง่มุมเพิ่มขึ้น เขาก็ใช้มันให้เป็นประโยชน์ ในการคิดแตกลูกแตกแงแตกมูมออกไปอีก ก็เลยดีใหญ่ และการที่เขาได้เพิ่ม ก็ไม่ใช่เขาได้คนเดียว แต่ได้ทั้งสังคม เพราะว่าเขากำลังทำงานเพื่อสังคม เพื่อประเทศชาติอยู่ เมื่อเขาได้ สังคมก็จึงได้ด้วย

การปฏิบัติอย่างนี้ ก็เหมือนกับว่าเราไม่มีตัวตน แต่เราทำไปตาม กระบวนการของธรรมชาติ เมื่อเรารู้ยู่ที่เรานั้นไม่สามารถจะรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง เราก็อยากจะมีความรู้ที่เต็ม สมบูรณ์ เราก็คอยรับและหาความรู้ เพื่อเอาความรู้มาเติม แล้วเราก็เอาความรู้ขึ้นมาเป็นข้อมูลของความคิด เมื่อคิดไปได้อย่างไรก็แสดงความเห็น

บางทีการแสดงความคิดเห็นของเราก็อาจจะออกมาในรูปของคำถาม เพราะว่าในการแสดงความคิดเห็นนั้น เราไม่จำเป็นจะต้องไปพูดว่าอย่างนั้น อย่างนี้ บางทีคนฉลาดในการแสดงความคิดเห็นโดยแสดงออกมาเป็นคำถามก็ได้ แล้วการแสดงออกเป็นคำถามนั้นบางทีได้ผลดีมากกว่า เราจึงต้องหัดพลิกความเห็นเป็นคำถาม เมื่อถามแล้วก็ได้ประโยชน์มากขึ้น

ไทยดีด้านวัฒนธรรมเมตตา แต่ด้อยด้านวัฒนธรรมแสวงปัญญา อเมริกันด้อยด้านวัฒนธรรมเมตตา แต่ดีด้านวัฒนธรรมแสวงปัญญา

อันนี้ก็เป็นเรื่องของเทคนิควิธีต่างๆ แต่รวมแล้วก็คือจิตใจต้องดีก่อน คือมีความใฝ่รู้ อยากรู้ และเป็นคนที่แสวงปัญญา ก็เลยอยากจะย้ำว่า เวลานี้สังคมไทยเราขาดวัฒนธรรมทางปัญญา หรือจะเรียกเต็มว่าขาดวัฒนธรรมในการแสวงปัญญา

ถ้าจะพูดในเชิงเปรียบเทียบก็ได้ว่ามีวัฒนธรรมอยู่ ๒ อย่าง คือ **วัฒนธรรมแห่งเมตตา** ได้แก่ความมีน้ำใจ ความรัก ความปรารถนาดี การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันต่างๆ ตลอดจนนับถือกันเป็นที่เป็นที่นงน้อม เป็นต้น และอีกด้านหนึ่งคือ **วัฒนธรรมแห่งปัญญา** หรือวัฒนธรรมในการแสวงปัญญา

สังคมไทยของเรานี้ มีพื้นเพภูมิหลังดีในด้านวัฒนธรรมแห่งเมตตา แต่เราค่อนข้างขาดวัฒนธรรมแห่งปัญญา จะเห็นได้ว่าคนไทยเราไม่ชอบค้นหาความรู้ อย่างที่ว่านักเรียนนักศึกษาไปห้องสมุด แทนที่จะอ่านค้นคว้า ตำรับตำรา กลับไปอ่านแต่หนังสือบันเทิง ไม่สนใจหนังสือค้นคว้า อย่างนี้เป็นต้น ในสังคมไทย หนังสือประเภทที่เป็นหลักวิชา ต้องใช้ความคิด ต้องอ่านเพื่อหาความรู้จริงๆ นั้น คนไม่ค่อยซื้อ คนชอบหนังสืออ่านเล่น สนุกสนานบันเทิง จนเอียงสุดไปข้างเดียว

อันนี้เป็นสภาพที่ฟ้องว่า สังคมไทยของเรานี้ขาดวัฒนธรรมในการแสวงปัญญา

ที่นี้หันไปดูสังคมฝรั่ง เมื่ออยู่ในโลกเราก็ลองเทียบกันดู สังคมฝรั่งอย่างอเมริกันก็เห็นกันว่าคือยวัฒนธรรมแห่งเมตตา เพราะเป็นสังคมแบบตัวใครตัวมัน เป็นสังคมแห่งการแก่งแย่งแข่งขัน คนที่แย่งชิงกันก็ต้องแย่งชิงจึงจะเก่ง และคนต้องแย่งชิงกันการแข่งขันจึงจะดำเนินไปได้

อเมริกันด้อยทางวัฒนธรรมแห่งเมตตา แต่เขาดีทางด้านวัฒนธรรมแห่งปัญญาหรือวัฒนธรรมแสวงปัญญา เพราะเขาถูกบีบคั้นมามาก จึงต้องดิ้นรนคิดหาทางเป็นอิสระ แม้แต่ความเป็นอยู่แบบตัวใครตัวมันก็ทำให้ต้องดิ้นรนหาทางรอด เมื่อดิ้นรนหาทางรอดก็ต้องคิดแก้ปัญหา เมื่อคิดแก้ปัญหาต้องหาความรู้ ต้องพัฒนาปัญญา ต้องรู้จักมองดูสถานการณ์ ต้องศึกษาสภาพแวดล้อม วิธีชีวิตอย่างนี้บังคับให้ฝรั่งต้องหาความรู้และต้องใช้ความคิดมาก เขาจึงพัฒนาวัฒนธรรมด้านการแสวงปัญญา แต่พร้อมกันนั้นมันก็ทำให้ขาดยทางด้านวัฒนธรรมแห่งเมตตา

ที่นี้ของเราที่มีวัฒนธรรมแห่งเมตตาช่วยเหลือเกื้อกูลกันดินนั้น ก็ต้องคอยเตือนกันอยู่เสมอว่า พวกเราที่อยู่กันสบายนี้ ระวังนะ เดี่ยวจะประมาท คือเมื่อเราช่วยเหลือกันดี เราก็เลยอยู่กันสบายไม่ค่อยทุกข์ร้อน ไม่ถูกบีบคั้น เราก็เลยไม่ดิ้นรน เมื่อไม่เจอปัญหาบ่อยๆ ไม่ดิ้นรน แล้วการแสวงหาความรู้ และการคิดหาทางแก้ปัญหาที่ย่อมด้อยลงไป สังคมของ

เราจึงมีจุดอ่อนที่ว่าด้วยทางวัฒนธรรมแห่งการแสวงปัญญา

นอกจากนั้น ความประมาทของคนที่อยู่สบาย ยังส่งผลร้ายที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง กล่าวคือ วัฒนธรรมแห่งเมตตา ที่ช่วยเหลือกันดี ฟังพากันได้ง่าย ที่เป็นส่วนตินั้น ถ้าไม่รู้จักใช้ ถ้าไม่พัฒนาคนให้พ้นความประมาท จะทำให้คนไม่พยายามพึ่งตนเอง ได้แต่รอพึ่งคนอื่น และชอบการที่มีคนอื่นมาทำให้อีก ถ้าเป็นด้านการเมือง ก็จะโอนเอนไปในทางที่ชอบผู้เผด็จการ และกลายเป็นคนอ่อนแอ เป็นภาวะเสียดุลของชีวิตและสังคม ถ้าว่าตามหลักก็คือการปฏิบัติพรหมวิหาร ๔ ไม่ครบกระบวนการ (ได้เพียงด้านช่วยเหลือคน แต่ด้อยในด้านรักษาธรรม)

ไทยมัวตามฝรั่ง ระวังจะเสียสอง

เมื่อเรามาอยู่ในโลกปัจจุบัน โดยเฉพาะในยุคที่เรียกว่าโลกาภิวัตน์ เรากลายเป็นฝ่ายที่ตามเขาบ้าง รับจากเขาบ้าง แทนที่จะเป็นฝ่ายนำเขา

เมื่อเป็นฝ่ายรับก็ถูกครอบงำหรือรับอิทธิพลจากเขา จนกระทั่งกลายเป็นว่าวัฒนธรรมของเรา ซึ่งมีส่วนดีอยู่บ้างก็หดหายไป อย่างที่รู้จักกันชัดๆ ว่าวัฒนธรรมแห่งเมตตาของเรากำลังเสื่อมลง ดูจากคนไทยทุกวันนี้ไม่ค่อยมีเมตตากัน ความเป็นมิตรและความรู้สึกฉันพี่น้องเลือนลางไป ความมีน้ำใจก็ลดน้อยลงไป ยิ่งในเมืองในกรุงยิ่งเป็นมาก ส่วนชาวบ้านนอกก็เป็นไปตาม

ต่อไปเมืองไทยก็จะเป็นสังคมแบบตัวใครตัวมัน เวลานี้คำว่าลุงป้าน้าอาพี่น้องก็จะไม่ค่อยเรียกกันแล้ว แต่ก่อนนี้ผู้หญิงผู้ชายเขาเรียกกันเป็นพี่เป็นน้องลุงป้าน้าอา โดยมองกันเป็นญาติ จึงมีทัศนคติต่อกันในทางที่ดี แต่เดี๋ยวนี้เราไม่มองกันแบบนี้ แต่มองกันแบบเป็นคู่แข่งหรือเป็นเพศตรงข้ามอย่างเดียว ในขณะที่ด้านการรักษากฎกติกาเราก็กังไม่พัฒนา มันก็เลยทำให้เกิดปัญหา นี่คือสภาพที่เรากำลังสูญเสียวัฒนธรรมแห่งเมตตาของเราไป

พร้อมกันนั้น วัฒนธรรมแห่งการแสวงปัญญาของเราก็แทบจะไม่พัฒนาขึ้นมา อย่างนี้ต้องเรียกว่าเสียทั้ง ๒ ด้าน ขณะที่ฝรั่งในด้านวัฒนธรรมเมตตาเขาต่อยจริง แต่วัฒนธรรมแสวงปัญญาเขายังเป็นผู้นำอยู่ เพราะฉะนั้นเขาก็จะต้องเหนือกว่าเรา

ไทยเราต้องรู้ตัวว่า

๑. ต้องรักษาวัฒนธรรมเมตตาเอาไว้

๒. ต้องพัฒนาวัฒนธรรมแสวงปัญญาขึ้นมา

โดยเฉพาะถ้าเราจะรักษาพระพุทธศาสนาไว้ให้ได้ผลจริง ย่อมไม่มีทางเสียที่จะต้องทำให้ครบทั้งสองอย่างนี้ เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา

เป็นเรื่องน่าแปลกใจอย่างยิ่งว่า ทั้งที่รู้กันชัดๆ ทั้งสากลโลกว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาและเน้นปัญญายิ่งนัก แต่คนไทยกลับขาดการแสวงหาปัญญา ก็ต้องถามว่ามันเป็นไปได้อย่างไร

ที่จริง คนที่ชื่อว่าเป็นพุทธต้องเป็นนักแสวงปัญญา ต้องใฝ่รู้ อย่างที่เรียกว่าไครธรรม คืออยากจะรู้เข้าใจเข้าถึงความจริง อะไรมันจริง อะไรมันถูกต้อง อะไรดีงาม ต้องคิดต้องหากันจนกระทั่งให้ถึงแก่นถึงฐานให้ได้ แล้วก็ต้องให้เกิดสิ่งที่คุณจุฬารัตน์พูดเมื่อกี้ คือสัมมาทิฐิ

การที่จะเกิดสัมมาทิฐิได้ก็ต้องหาความรู้ เมื่อไม่รู้มันจะมีความเข้าใจและความเห็นถูกต้องได้อย่างไร ความเห็นถูกต้องนั้นต้องมาจากความรู้ ต่อจากนั้นก็มาถึงความคิด เมื่อมีความรู้ถูกต้องชัดเจนแล้ว คิดบนฐานของความรู้ที่ชัดเจนถูกต้อง มันก็มีทางที่จะคิดได้ถูกต้อง เมื่อคิดถูกต้องแล้ว ผลของความคิดนั้นซึ่งเป็นผลผลิตแห่งความรู้จริงและความคิดที่ถูกต้องชัดเจนก็เป็นผลผลิตทางปัญญาที่แท้จริง มันก็เป็นสัมมาทิฐิ

เพราะฉะนั้น คนไทยเรา ถ้าไม่พัฒนาวัฒนธรรมแห่งการแสวงปัญญาซึ่งเป็นหลักการของพุทธศาสนาแล้ว เราจะเข้าถึงสัมมาทิฐิไม่ได้

พูดออกนอกเรื่องมาเยอะ คงจะต้องหันกลับไปพูดเรื่องความขัดแย้งให้จบ

จะเอาแค่ประนีประนอม หรือไปให้ถึงความสอดคล้องสามัคคี

ระบบแข่งขันย่อมมาด้วยกันกับความขัดแย้ง
และการแก้ปัญหาโดยมยติแค่ประนีประนอม

ปุจฉา: ในส่วนนี้ จากความที่ท่านเจ้าคุณเมตตาให้แนวคิดโดยยกตัวอย่าง
ปัญหาที่เป็นความขัดแย้งว่า ในทางปฏิบัติก็คือ อย่าให้บุคคลผู้ขัดแย้ง
เป็นตัวขัดแย้งเสียเอง แต่เอาปัญหาเป็นเป้าหมายเพื่อจะช่วยกันทำให้
หมดปัญหา แล้วก็เปลี่ยนความขัดแย้งเป็นความร่วมมือโดยการใช้อุปถัมภ์

ที่นี้ยังมีอยู่ ๒ คำเจ้าคะ ซึ่งมักจะเอาไปใช้กันโดยเข้าใจไม่ครบ
ถ้วนหรืออะไรไม่ทราบ เช่น พอพูดถึงความร่วมมือ ก็กลายเป็นความร่วมมือ
มืออย่างที่เราเรียกว่า*ประนีประนอม* หรือ compromise ที่ท่านเจ้าคุณได้
เคยเมตตาให้แนวคิดไว้ ซึ่งก็จะต้องแตกต่างจากคำว่าหลอมรวมเป็นเนื้อ
เดียวหรือ harmonize ซึ่งน่าจะดีกว่า แต่คนไปนึกว่ามันเหมือนกัน ก็เลย
กลายเป็นว่าการแก้ไขความขัดแย้งยังไม่สมบูรณ์ ขอเมตตาท่านช่วยชี้
แนะทั้ง ๒ คำนี้ด้วยคะ

วิสัชนา: ความจริง ปัญหาของมนุษย์ โดยเฉพาะในเรื่องการเมือง ที่
แก้ไขให้ยุติถึงขั้นมีความสงบสุขกันไม่ได้ ก็มักเป็นเพราะมาแต่การประนี
ประนอม

การประนีประนอมนี้เป็นเรื่องพิเศษของอารยธรรมตะวันตก เพราะอารยธรรมตะวันตกนั้น เจริญมาในระบบแข่งขัน เขาถนัดและนิยมติดอยู่ในระบบแข่งขัน เพราะฉะนั้นตะวันตกก็จึงเคยชินหรือສະສມมาในระบบการแก้ปัญหาแบบ compromise คือการประนีประนอม

การประนีประนอม หรือ compromise นี้ หมายความว่า แต่ละฝ่ายยอมลดความต้องการของตนเพื่อให้ต่างฝ่ายต่างก็ได้ แต่พร้อมกันนั้นต่างฝ่ายต่างก็ต้องยอมเสียบ้าง หมายความว่าให้ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้อยู่กันได้โดยต่างก็ต้องยอมเสียบางส่วนเพื่อให้ต่างก็ได้บางส่วน แต่ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างก็ไม่สามารถได้เต็มที่ อย่างนี้เรียกว่าประนีประนอม เหมือนกับที่ฝรั่งพูดว่าได้ขนมปังครึ่งก้อนดีกว่าไม่ได้เลย^๑ (แต่ก็ฝรั่งอีกนั่นแหละที่บอกว่าการประนีประนอมช่วยให้ได้ร่มที่ดี แต่ได้หลังคาที่เลว^๒)

ที่นี้อีกวิธีการหนึ่งเรียกว่า harmonize (n.=harmony) คือการที่ *มาประสานกลมกลืน* เข้าด้วยกัน หมายความว่าไม่มีหรือไม่เหลือความขัดแย้ง เมื่อมีความขัดแย้งก็จัดจนกระทั่งลงตัว ที่มาลงตัวก็คือมันเข้ากันได้ดี ทุกอย่างประสานกลมกลืน โดยองค์ร่วมต่างๆ อยู่ในตำแหน่งที่ถูกต้อง และมีความสัมพันธ์ที่ถูกต้องของมัน พร้อมทั้งทำหน้าที่ถูกต้องต่อกัน ส่งต่อประสานกันได้ดี

เหมือนอย่างส่วนประกอบของเครื่องยนต์กลไก เช่นรถยนต์เป็นต้น ถ้าหากมัน compromise กันก็แยแ่ ไปไม่รอด แต่รถยนต์จะต้องเดินไปด้วยระบบที่เป็น harmony คือส่วนประกอบต่างๆ ต้องอยู่ในตำแหน่งที่ถูกต้องของมัน และทำหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้อง โดยส่งต่อกันและประสานกันด้วยดี อย่างนี้ก็เกิดความสอดคล้องกลมกลืน และรถก็จะวิ่งได้อย่างสมบูรณ์ ยิ่งรถคันไหนทำให้ส่วนประกอบมี harmony สมบูรณ์ขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งมันคงแข็งแรงวิ่งได้คล่องดีเท่านั้น

^๑ Half a loaf is better than no bread.

^๒ "Compromise makes a good umbrella but a poor roof." (James Russell Lowell, 1886)

ปัญหาในโลกปัจจุบันก็อยู่ที่ว่า มนุษย์ไม่สามารถมาถึงจุด harmony แต่มาได้แค่ compromise การแก้ปัญหาจึงขาดตกบกพร่อง ไม่นั่นคง ยั่งยืน และไม่แท้ไม่จริง เพราะ compromise คือต่างฝ่ายต่างยอมลดความต้องการของตัวเองลงเพื่อตัวเองจะได้บ้าง มิฉะนั้นอาจจะต้องรบราฆ่าฟันกันซึ่งอาจจะพินาศทั้ง ๒ ฝ่าย คือไม่ได้ทั้ง ๒ ฝ่าย หรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้ไปข้างเดียว ซึ่งเป็นวิถีแห่งความขัดแย้ง

เมื่อจะยุติความขัดแย้งและยอมที่จะได้อย่างไม่สมบูรณ์ มันก็ไม่ยุติจริง แต่ทั้งปัญหาหรือเชื้อแห่งปัญหาค้างคาไว้ เหมือนยอมตกลงสงบศึกไว้ก่อน นี่คือ compromise ซึ่งไม่เป็นสามัคคี และไม่อาจจะมีเอกภาพ แต่ถ้าจะยุติเรื่องโดยสมบูรณ์ก็ต้องถึง harmony ซึ่งทำให้เกิดสามัคคี และเป็นเอกภาพ

ในระบบประนีประนอม จริยธรรมเป็นปฏิบัติการด้วยความฝันใจ

ที่นี้ในทางพุทธศาสนาท่านว่าไปตามความจริงของธรรมชาติว่าเป็นธรรมดาที่**ต้อง**ความร่วมมือมีความประสานกลมกลืน โดยมี**องค์ร่วม**ทุกอย่างอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมถูกต้องแล้วทำหน้าที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกันเมื่อเพื่อทั้งหลายทั้งเล็กและใหญ่หมุนไปโดยประสานเข้ากันดีเป็น harmony เครื่องจักรเครื่องยนต์ทั้งหลายจึงสมบูรณ์ นี่เป็นเรื่องธรรมดาของธรรมชาติ

แต่ปัจจุบันนี้ปัญหาอยู่ที่ว่าคนยังรู้ถึงกฎธรรมชาติไม่เพียงพอ และเอากฎธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ได้ไม่เท่าที่ควร พุดสั้นๆ ว่ายังไม่ถึงธรรมคือยังไม่สามารถเข้าถึงความเป็นจริง เราพัฒนา**กฎของมนุษย์**ขึ้นมาโดยที่**ว่า**กฎหรือกติกาของมนุษย์นั้นเอาแค่ compromise ไปก่อน คือตกลงว่าจะประนีประนอมกันอย่างไรเพื่อที่จะอยู่กันได้ แต่ในใจก็ยังไม่ยอมกันจริง คือที่ยอมหรือตกลงกันไปในันตัวเองก็ไม่มีความสุขแท้จริง แต่จะให้สุขสมบูรณ์ก็ทำไม่ได้ ก็เลยต้องอยู่กันไปอย่างนี้

ด้วยเหตุที่ว่ามานั้น เวลานี้โลกก็จึงอยู่ในระบบ compromise ไม่ใช่แค่ระหว่างมนุษย์เท่านั้น แต่มนุษย์ยัง compromise คือประนีประนอมกับธรรมชาติด้วย ดังจะเห็นชัดจากปัญหาปัจจุบันในเรื่องสิ่งแวดล้อม ที่มนุษย์ยุคบริโภคนิยมมีความเชื่ออยู่โดยไม่รู้ตัวว่า มนุษย์เราจะมีความสุขสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้เสพบริโภคเต็มที่ และการที่เราจะบริโภคเต็มที่ได้นั้น ธรรมชาติก็ต้องมาเป็นวัตถุดิบเข้าโรงงานอุตสาหกรรมให้มากที่สุด แต่ถ้ามมนุษย์ทำอย่างนั้น ธรรมชาติก็จะย่อยยับ

เมื่อธรรมชาติเสียหายหมดมนุษย์ก็จะเดือดร้อน มนุษย์เราก็จึงต้องรักษาธรรมชาติไว้ แต่เมื่อรักษาธรรมชาติไว้ เราก็ต้องเสพรไม่ได้เต็มที่ ก็เลยเกิด*จริยธรรมสิ่งแวดล้อม*ขึ้นมา เรียกว่า environmental ethics ซึ่งเป็นจริยธรรมแห่งการประนีประนอมกับธรรมชาติ

หมายความว่า มนุษย์จะเอาแต่ใจตนเองในการที่จะบริโภคอย่างเต็มที่เพื่อให้ได้ความสุขที่สมบูรณ์นั้น เป็นไปไม่ได้ มนุษย์จะต้องยอมมี restraint บ้าง คือต้องยอมยับยั้ง ต้องยอมบังคับใจตัวเอง ยอมอดยอมลดความต้องการลงไปบ้าง คือยอมที่จะมีความสุขเท่าที่ธรรมชาติจะไม่พินาศ เอาแค่นั้น โดยยอมรับว่ามนุษย์จะมีความสุขเต็มที่ไม่ได้ เพราะถ้ามนุษย์มีความสุขเต็มที่ ธรรมชาติก็ต้องพินาศไป ซึ่งก็จะส่งผลย้อนกลับมาให้ตัวมนุษย์เองก็อยู่ไม่ได้ นี่แหละจึงเป็นระบบ compromise

เวลานี้มนุษย์ยุคปัจจุบันอยู่กันด้วยวิธี compromise เพราะถูกรอบงำด้วยระบบแก่งแย่งแข่งขัน จึงไม่มีวัฒนธรรมแห่งการประสานกลมกลืน แต่จะต้องยอมรับความจริงว่า จริยธรรมแห่งการประนีประนอมนั้นเป็น*จริยธรรมแห่งการฝืนใจ* เพราะคนที่ประนีประนอมก็ต้องยอมฝืนใจที่จะไม่ได้เต็มตามความต้องการ คือ ต้องฝืนใจว่า เอาละ เพื่อให้เราได้บ้าง เราก็ต้องยอมเสียบ้าง หรือยอมได้ไม่เต็มตามความต้องการ ซึ่งต้องอยู่ในภาวะที่มีความฝืนใจตลอดเวลา *กลบเกลื่อนความขัดแย้ง*

ภายนอก ด้วยการยอมกล้ำกลืนความขัดแย้งไว้ภายในจิตใจของตน อันเป็นภาวะแห่งการขาด*สันติภาพ*ที่แท้จริง

โลกปัจจุบันเป็นอย่างนี้ อย่างที่เห็นกันอยู่ชัดเจนว่า มนุษย์อยากได้อะไรก็มีเต็มที แต่ถ้าทำอย่างนั้นเขาก็ต้องขัดแย้งกับเพื่อนมนุษย์ ซึ่งเมื่อไม่ยอมก็ต้องตีกัน แล้วสังคมก็จะเดือดร้อน ก็เลยต้องอยู่กันด้วยจริยธรรมแห่งการประนีประนอม นี่คือในด้านสังคมก็ยอมให้คนอื่นอยู่ได้ โดยที่ตนเองต้องยอมไม่ทำตามใจอยากของตนเอง แล้วในด้านธรรมชาติก็ไปประนีประนอมโดยยอมยับยั้งการเสปบริโภค ตามหลักการที่เรียกว่า *อนุรักษ์ธรรมชาติ*

จริยธรรมที่แท้ คือ ปฏิบัติการแห่งการพัฒนาความสุข

ที่นี้ *จริยธรรมแบบประนีประนอม* ซึ่งอยู่กันอย่างกล้ำกลืนฝืนใจนี้ เป็นจริยธรรมแบบตะวันตก แต่ในจริยธรรมแบบพุทธศาสนาเราไม่ได้มองอย่างนั้น

ขอให้สังเกตว่า คนที่มองความหมายของจริยธรรมด้วยสายตาแบบจริยธรรมตะวันตก จะนึกว่าจริยธรรมแบบไหนๆ ก็เหมือนๆ กัน แต่ที่จริงไม่เหมือนกันเลย

จริยธรรมในพุทธศาสนาเป็นจริยธรรมแห่งความสุข หมายความว่า คนเราเมื่อปฏิบัติตามหลักจริยธรรม พอเริ่มพัฒนาในจริยธรรม ก็จะเริ่มพัฒนาความสุขไปด้วย โดยมีสภาพจิตตัวเย็น คือ *ปิติปราโมทย์*

ยกตัวอย่างง่ายๆ เช่นคนที่ปฏิบัติตามหลักจริยธรรม เมื่อเจริญสมาธิ ก่อนที่จะมี*จิตตสมาธิ* คือเกิดสมาธิของจิตใจ ก็มี*ธรรมสมาธิ* ขึ้นมาก่อน คือเมื่อธรรมที่เป็นองค์ประกอบตั้งแนว จิตก็จะตั้งแนวด้วย

ธรรมสมาธิ ธรรมอันเป็นองค์ประกอบที่ตั้งแนวนั้น มี ๕ ข้อ คือ

๑. *ปราโมทย์* ความร่าเริงเบิกบานแจ่มใส
๒. *ปิติ* ความอิมใจปลาบปลื้ม

๓. *ปัสสัทธิ* ความสงบเย็นผ่อนคลายใจ ไม่เครียด

๔. *สุข* ความฉ่ำชื่นรื่นใจ

๕. *สมาธิ* ความตั้งแน่วของจิต

พอได้ ๕ อย่างนี้ครบ ก็ถึงตัวสมาธิพอดี เรียกว่า เป็น *จิตตสมาธิ* การฝึกสมาธิก็สำเร็จ เพราะฉะนั้นจิตตสมาธิก็คู่กับธรรมสมาธิ

หลักธรรมสมาธิ ๕ ข้อนี้ พระพุทธเจ้าทรงเน้นเสมอ เพราะฉะนั้นชาวพุทธจะต้องทำจิตใจของตัวให้มีองค์ประกอบ ๕ ประการนี้อยู่เสมอ เฉพาะอย่างยิ่งข้อที่ ๑. *ปราโมทย์* ความร่าเริงเบิกบานแจ่มใส และ ๒. *ปีติ* ความอímใจ ปลื้มใจ

อย่างคุณแม่เห็นลูกเรียนหนังสือได้ดีก็ปลื้มใจมีปีติด้วย ลูกเรียนหนังสือเห็นคุณแม่สบายใจมีความสุข ตัวเองก็มีความสุขด้วย อย่างนี้เรียกว่ามีปีติสุข ซึ่งเป็นปีติสุขที่เราสร้างขึ้นได้ในชีวิตที่ดั่งงาม แล้วต่อจากนั้นก็มียัสสัทธิที่ว่าสงบเย็น ผ่อนคลาย ไม่เครียด

สมัยนี้ คุณ โลกแห่งการประนีประนอมนี้เต็มไปด้วยความเครียด เพราะว่าจิตมันไม่ยอมจริง มันฝืน มันจำใจ มันขัดแย้งในตัวเอง เมื่อมันลงไปไม่ถึง harmony มันฝืนใจตัวเอง ก็จึงต้องคับข้องติดค้าง แล้วก็เครียดอยู่ เพราะฉะนั้นจึงต้องสร้างธรรมสมาธิ ๕ นั้นขึ้นมา ถ้าสร้างได้ จึงจะเกิดจริยธรรมที่แท้จริง

ใน *จริยธรรมแบบฝืนใจ* ตามระบบประนีประนอมแห่งการแข่งขันแย่งชิงนั้น แม้แต่ความสุขของคนก็ขัดแย้งกัน เช่น ถ้าเราได้ เขาก็อด ถ้าเราสุข เขาก็ทุกข์ เมื่อฝ่ายหนึ่งสุขฝ่ายหนึ่งทุกข์ *สันติภาพที่แท้จริงก็* เป็นไปไม่ได้ หรือไม่อาจยั่งยืนอยู่ได้

แต่ใน *จริยธรรมที่แท้* คนจะพัฒนาขึ้นไปในด้านความสุข ทำให้ความสุขก็มาประสานกัน กลายเป็นความสุขร่วมกันด้วยกัน

ความสุขแบบประสานที่เป็น harmony ในทางความสุขนี้ ก็พัฒนาไปจากฐานของธรรมชาตินี้เอง โดยเริ่มจากในครอบครัว จากการทำ

ความดีต่อกันระหว่างพ่อแม่กับลูก ที่มีเมตตา คือรักใคร่ปรารถนาดีต่อกัน เช่น คุณแม่อยากเห็นลูกมีความสุขก็ให้อะไรต่างๆ แก่ลูกโดยไม่เสียดายเลย และเมื่อเห็นลูกมีความสุข แม่ก็มีความสุขด้วย

ที่นี่ ลูกก็เหมือนกัน ถ้ารักแม่ก็อยากทำอะไรให้แม่ พอทำอะไรให้แม่ได้สำเร็จ เห็นแม่มีความสุข ลูกก็ปลื้มใจมีความสุขด้วย

ความจริงของธรรมชาติมันก็เป็นอย่างนี้ แล้วเราก็พัฒนาต่อไป โดยขยายความรักออกไปยังพี่น้อง ญาติมิตร เพื่อนร่วมชาติ ร่วมโลกทั้งหมด ให้มีความสุขแบบประสานไปทั่ว

คนเราที่จะพัฒนาในจริยธรรม ก็มีความสุขไปในตัวตั้งแต่ในการทำความดีแต่ละอย่างแต่ละครั้งนั่นแหละ คือเมื่อทำอะไรที่ตึงตามขึ้นมาได้สำเร็จ หรือทำก้าวหน้าไป ก็เกิดความอึ้งใจ มีปีติ เมื่อเราทำอะไรด้วยใจรัก ก็มีความร่าเริงเบิกบานใจในเวลาที่ทำ จริยธรรมแบบนี้เป็นจริยธรรมแท้ที่ต้องเอามาใช้ เป็นจริยธรรมที่เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ใช่จริยธรรมแบบบทบัญญัติที่เป็นข้อบังคับฝืนใจ จึงหวังว่าเราจะต้องมาทำ reengineering กันในเรื่องจริยธรรมนี้

ตอนนี้ชักจะลืมนกันไปแล้ว เมื่อ ๖-๗ ปีก่อน พุดกันเหลือเกิน คนไทยลืมน่า ตอนนั้นตื่นกันนักหนา reengineering ต้องรีบปรับระบบกันใหม่

ตอนนี้ต้องรีบปรับระบบจริยธรรมกันใหม่ จริยธรรมที่มันพลาดไปกลายเป็น *จริยธรรมแห่งความทุกข์* หรือจริยธรรมแห่งความฝืนใจ ต้องมาปรับกันใหม่เข้าสู่ระบบที่ถูกต้อง คือให้เป็น จริยธรรมแห่งความสุข ซึ่งเป็นจริยธรรมแห่งการพัฒนามนุษย์ อย่างถูกต้องสอดคล้องตามกฎธรรมชาติ

ต้องมองระบบพหุทัศนะของฝรั่งอย่างรู้เท่าทัน

อีกประการหนึ่งซึ่งก็เป็นเรื่องใหญ่ที่ว่า สังคมไทยเราเป็นสังคมที่หลงเตลิดไปนานแล้ว จนลืมน *ไม่รู้จักตัวเอง* เริ่มจากไม่รู้ตัวเองก่อน แล้วจึงไม่รู้จักตัวเอง คือ *ไม่รู้ว่าเป็นอย่างไร* มองไม่เห็นพื้นเพภูมิหลัง

และวัฒนธรรมของตัวว่าเป็นอย่างไร แม้แต่มองพระพุทธศาสนาก็มองด้วยความไม่เข้าใจ พร้อมกันนั้นอีกด้านหนึ่งก็*ไม่รู้จักปรัง* ไม่เข้าใจภูมิหลังของตะวันตก

ในการที่จะมาอยู่ร่วมกันให้เกิดความประสานกลมเกลียวนั้น ก็มีหลักสำคัญอย่างหนึ่งว่าจะต้อง*ไม่ใช้วิธีที่เป็นเล่ห์กล* เวลาเมื่อเราไปนิยมตามตะวันตก เราก็ไปเข้าทางของการใช้วิธีแบบเล่ห์กลนี้ ดังจะเห็นว่า แม้แต่วิธีการทางด้านจิตวิทยาของตะวันตกก็เป็นแบบเล่ห์กลเสียมาก คือกลายเป็นวิธีการที่ทำให้จะได้อะไรสักอย่างหนึ่ง

ดังที่เคยพูดบ่อยๆ เช่น จิตวิทยาตะวันตกสอนให้*ยืม* แต่*ยืม*เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง ยืมแบบตะวันตกก็จึงมักจะเป็นยืมล้วงกระเป๋า หรือ “*ยืมธุรกิจ*” คือไม่ได้ยืมด้วยเจตนาดีต่อคนอื่น ไม่ได้มีโมติวิจิตมิตรภาพแท้จริงจัง แต่ยืมเพื่อให้เขาชอบ แล้วเขาจะได้เข้ามาเป็นลูกค้า เสร็จแล้ว เขาจะได้ซื้อสินค้า เราก็จะได้เงิน แต่ใจจริงยืมหรือเปล่านั้นไม่รู้

ส่วนในจริยธรรมที่แท้ การยืมเกิดจากใจมีเมตตา คือยืมด้วยใจจริง ยืมด้วยปรารถนาดีต่อเขา อยากให้เขามีความสุข ไม่ใช่ยืมจะเอาความหมายของจิตวิทยาในแบบของตะวันตกนั้นดูสิ เราเอามาใช้จนกระทั่งพูดขึ้นมาก็ฟ้องตัวเอง เช่น พูดว่าคนนี้มีจิตวิทยา ก็หมายความว่า เขาอาจจะไม่ซื่อไม่ตรงแล้ว คือทำโดยเป็นวิธีการหรือเป็นอุบายอะไรสักอย่าง รวมแล้วก็เป็นเรื่องของแนวคิดที่เน้นผลประโยชน์ของตัวเองหรือมุ่งความสำเร็จที่เชิดชูคุณค่าเกียรติยศของตน

แนวคิดตะวันตกนั้น เป็นวิธีคิดที่เน้นเรื่องผลประโยชน์ของตัว เพราะฉะนั้น วัฒนธรรมของเขาจึงเป็นระบบแห่งการพิทักษ์ผลประโยชน์ส่วนตัว และพิทักษ์สิทธิ์ของตัว จะเห็นว่าสังคมตะวันตกเน้นเรื่องสิทธิมาก ซึ่งเราจะต้องรู้เท่าทันภูมิหลังหรือวัฒนธรรมของเขา เพราะจะได้ระวังไว้ไม่ให้เรื่องการรักษาสิทธิมนุษยชนอะไรต่ออะไรกลายเป็นไปสุดโต่ง

ที่จริง เรื่อง “ลิตธิ” เรื่องการพิทักษ์ผลประโยชน์ส่วนตัวนี้ เป็นของจำเป็น แต่ต้องรู้ด้วยว่า *มนุษย์เราไม่ได้อยู่แค่รักษาสิทธิ*

มนุษย์เราเป็นสัตว์ประเสริฐ เหนือความเป็นผู้รักษาสิทธิและปกป้องตัวเอง ก็คือ มนุษย์สามารถพัฒนาตัวขึ้นไปอีก ให้เป็นผู้ที่เอื้อเพื่อเพื่อแม่แก่ผู้อื่นด้วย เมื่อไรพ่อแม่เอาแต่รักษาสิทธิกับลูก เมื่อนั้นลูกก็แย่ ลองสิ คุณแม่อยู่กับลูก ถ้าต่างฝ่ายก็ตั้งหน้าพิทักษ์ปกป้องเรียกร้องสิทธิของตัวเอง ครอบครัวก็ยุ่งแย่

แต่ความประเสริฐของมนุษย์อยู่ที่ว่า คุณแม่ไม่ได้คำนึงถึงแต่จะป้องกันพิทักษ์รักษาสิทธิของตัวเอง แต่คุณแม่มองไปที่ว่า อะไรจะทำให้ลูกมีความสุขได้ ก็ทำไปเลย บางทีหรือบ่อยๆ ตัวเองต้องยากลำบาก (ต้องสละสิทธิ) ก็ยินดีทำเพื่อลูก ไข่หรือเป่ล่า เพราะอย่างนี้ลูกจึงมีความสุข และมีความซาบซึ้ง แล้วความมีน้ำใจต่อกันก็เกิดขึ้น

ที่นี่ ถ้าเรามุ่งหน้าไปในระบบพิทักษ์สิทธิจนสุดโต่ง ก็จะลำบากแล้วในที่สุด แม้แต่พ่อแม่กับลูกก็ต้องมาเข้าสู่ระบบประนีประนอม และจริยธรรมแห่งความผืนใจ และความขัดแย้งก็จะเพิ่มขึ้น เพราะฉะนั้นจะต้องรู้ทันฝรั่ง

เรื่องการพิทักษ์สิทธินี้ ขอสรุปเป็นการตัดตอน โดยอ้างคำที่เคยพูดไว้ในเรื่อง*สิทธิมนุษยชน*ว่า

ในด้านหนึ่ง เราอาจจะพูดว่า สังคมอะไรกัน แม้แต่ลิตธิพื้นฐานของคนก็ยังไม่ดูแลรักษา แสดงว่าเป็นสังคมที่อ่อนด้อยอย่างยิ่ง ขาดวัฒนธรรม ไม่มีอารยธรรมเสียเลย

แต่อีกด้านหนึ่ง เราก็อาจจะพูดย้อนเติมให้สมบูรณ์ว่า สังคมอะไรกันนี้ อยู่กันได้แค่จะคอยพิทักษ์รักษาและเรียกร้องสิทธิเท่านั้นเองหรือจะเป็นสังคมที่ดิงามพัฒนาอารยธรรมแท้จริงที่มนุษย์อยู่อย่างเกื้อกูลกันไม่ได้หรือ

ถ้าจะรู้จักฝรั่งเศสจริง ต้องมองให้ถึงรากฐานในภูมิหลังของเขา

ฝรั่งเศสอะไรดี คือฝรั่งเศสเขามีประสบการณ์ที่สะสมมา ในแง่ที่ว่ามีภูมิหลังของสังคมที่แต่ละคนตัวใครตัวมัน ต้องดิ้นรนต่อสู้มาก เขาจึงต้องพัฒนาระบบพิทักษ์สิทธิ คือกันไม่ให้คนอื่นฝ่ายอื่นมาละเมิดต่อตนเอง อันนี้ก็เป็นที่วิวัฒนาการตามธรรมดา ซึ่งทำให้เขาเป็นสังคมแห่งกฎหมาย จนกระทั่งมีหลัก rule of law เป็นอุดมคติของสังคม เราก็พูดตามเขามาก ไซ้ใหม่ ว่าจะเป็นสังคมแห่งนิติธรรม อะไรทำนองนี้ ซึ่งมันก็ดี

ที่นี้สังคมไทยเราไม่มีพื้นเพภูมิหลังแบบนั้น ถ้าไม่รู้จักจัดปรับให้พอดีได้แต่ตี้นดูตามเขา จะเอากติกาบังคับก็ไม่ได้ผลลัพท์ ภาพออกมาก็เป็นสังคมที่แย่ที่สุดในเรื่องกติกา รักษากฎไม่ได้ นี่ก็เพราะไม่รู้ตัวและไม่รู้ภูมิหลังของตัวเอง จึงพัฒนาไม่เป็น ได้แต่ฉวยโน่นจับนี้ ลับสนวุ่นวาย

จะตามอย่างอเมริกัน แม้แต่คดี frontier ของเขาก็ไม่รู้จัก จะไปหยิบหลัก rule of law ของเขา มา โดยคิดว่าจะได้เป็นอย่างดี แต่พื้นเพภูมิหลังของตัวเอง มันก็ไม่ได้เข้าทางอย่างนั้น ก็เลยไม่ได้เรื่องสักอย่าง เราต้องรู้จักเอาของดีนั้นๆ ขึ้นมาจัดให้เหมาะกับสังคมของตัวเอง ด้วยความรู้เข้าใจทั้งสองด้าน อย่าไปเอาอย่างฝรั่งมาทั้งดุ้น เป็นไปไม่ได้ ต้องรู้เท่าทันฝรั่งว่าเขาเจริญมาอย่างไร

ฝรั่งนั้นดูแค่อเมริกาก็ได้ เขาดิ้นรนต่อสู้มาอย่างไร บรรพบุรุษอเมริกันหนีภัยจากยุโรปมาถิ่นหลายระลอก ขึ้นฝั่งที่พลีมัธ (Plymouth) แล้วใกล้ๆ นั้น ก็บอสตัน ตลอดลงไปนิวยอร์ก บัลติมอร์ จนถึงฟลอริดา ขึ้นจากทะเลแล้วก็บุกไปข้างหน้า ฝ่าฟันขยายฟรอนเทียร์ (frontier) เรื่อยมา ได้เฉลี่ยปีละ ๑๐ ไมล์ นับจากขึ้นฝั่งที่แอตแลนติกมา ๓๐๐ ปี จึงจบถึงฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก ที่แคลิฟอร์เนีย

คนอเมริกันบุกไปๆ นานนักหนา กว่า จะจบพรมแดนเขาก็ได้นิสัยใจคอที่ปลูกฝังไว้มากมาย เช่นสภาพจิตอเมริกันคือ เป็นนักบุกฝ่า มุ่งไป

ข้างหน้า เป็นนักผจญภัย แต่พร้อมกันนั้น ถ้ามองในแง่ไม่ดีก็เป็นนักธุรกิจ
ด้วย อย่างน้อยในระหว่างนี้ก็ไปเอาที่ดินของอินเดียนแดง ครอบครองพื้นที่
กัน จนพวกอินเดียนแดงแทบจะสูญพันธุ์

อันนี้เป็นเรื่องที่เราต้องเข้าใจเท่าที่ฟังฝรั่งว่าเขาตื่นรนต่อลัทธิตั้งแต
ยุโรปแล้ว การที่เขาไปอเมริกานั้นก็เพราะหนีภัยเป็นหลัก หนีภัยการ
บีบบังคับข่มเหงมาหาอิสราเอลเสีย ถ้ามีขณะนั้น เขาก็ไม่ตื่นตื่นผจญภัยฝ่า
ความทุกข์ยากในมหาสมุทรแอตแลนติกมาหรอก ที่หนีภัยนั้น เพราะรู้ตัว
ว่าอยู่บ้านตายหรือแยแ่แน่ ลู่อเสี่ยงข้ามทะเลไปยังมีทางรอดบ้าง และม
ความหวังที่ดีกว่า

ฝรั่งพวกนี้ถูกกำจัดถูกบีบบังคับในยุโรปมาเป็นร้อยเป็นพันปีแล้ว
ก่อนหนีมาอเมริกา ที่นี้มาถึงอเมริกาแล้ว ยังต้องบุกต่อหาที่อยู่ทีกินอีก
สามร้อยปี ประสบการณ์ในการตื่นรนต่อลู่เหล่านี้แหละ ทำให้เขาพัฒนา
ลักษณะจิตใจแบบพิทักษ์ปกป้องเรียกร้องสิทธิของตน พร้อมกับพัฒนา
กฎกติกาขึ้นมามากมาย จนเป็นสังคมที่อยู่ด้วยคติ rule of law ที่ว่าเมื่อก็

ที่จริง ถ้าจะแปลให้ถูกตามภาษาที่มีในภูมิหลังของเรา คติ rule of
law ก็คือ*ธรรมาธิปไตย*ด้านหนึ่งนั่นเอง ไม่ต้องไปแปลว่า*นิติธรรม*อะไร
ให้เป็นของแปลกประหลาดจากที่ไหน

ถ้าว่ากันไป ที่แปลว่า นิติธรรม ก็ไม่ถูกหรือไม่พอดีด้วยซ้ำ เพราะ
นิติธรรม ก็แค่ law เท่านั้น ส่วน rule ซึ่งขาดหายไปคำแปลนั้น คือ
อำนาจตัดสิน หรืออำนาจบังคับ ตัวกำกับบงการ ได้แก่อธิปไตย เหมือน
อย่างในคำว่า democracy ที่เราแปลว่า “ประชาธิปไตย” นั้น ตัว “-cracy”
ซึ่งมาจากคำกรีก (kratos) ที่เราแปลว่า “อธิปไตย” ถ้าแปลเป็นภาษา
อังกฤษก็คือ rule หรือ government หรือ authority ที่ตรงกับคำว่า
“อธิปไตย” นั่นแหละ

คำว่า “ธรรมาธิปไตย” แปลว่า ถือธรรมเป็นใหญ่ ประกอบด้วย
ธรรม = หลักการ กฎเกณฑ์ กติกา กฎหมาย (เช่น ธรรมศาสตร์ แปลว่า

วิชากฎหมาย) + อธิปไตย = ภาวะที่เป็นใหญ่ เป็นตัวบงการตัดสิน จะเห็นได้ง่ายๆ ว่า rule of law นั้น ต้องแปลว่าธรรมาธิปไตยจึงจะตรง และได้ความหมายเต็ม

Rule of law ต้องเป็นฐานรองรับ เป็นตัวกำกับ และเป็นแกนนำของ democracy ก็คือ ธรรมาธิปไตยต้องเป็นฐานรองรับ เป็นตัวกำกับ และเป็นแกนนำของประชาธิปไตย แต่ธรรมคือหลักการตลอดจนกฎหมายนั้น จะต้องเป็นธรรมจริงๆ

เมื่อก็ได้พูดถึงวัฒนธรรม ๒ แบบไว้แล้วคู่หนึ่ง คือ วัฒนธรรมแห่งเมตตา กับ วัฒนธรรมแสวงปัญญา และได้บอกว่าไทยเด่นด้านวัฒนธรรมแห่งเมตตา ด้อยด้านวัฒนธรรมแสวงปัญญา อเมริกาด้อยด้านวัฒนธรรมแห่งเมตตา แต่เด่นด้านวัฒนธรรมแสวงปัญญา แต่สังคมไทยเวลานี้กำลังสูญเสียวัฒนธรรมแห่งเมตตาของตนไป พร้อมกับที่วัฒนธรรมแสวงปัญญาอย่างเขาก็ไม่พัฒนาขึ้นมา จึงจะกลายเป็นสังคมที่คืบหน้าจากความสูญเสีย มาสู่ความสูญเสียหรือสูญสิ้น เพราะเสียทั้งสองด้านของดีที่ตัวมีรักษาไว้ไม่ได้ ของดีที่ตัวยังไม่มีก็ไม่พัฒนาขึ้นมา

ถึงตอนนี้ก็มีวัฒนธรรมอีกคู่หนึ่ง คือ วัฒนธรรมเมตตานั่น ในแง่ของความโอบอ้อมอารีและโอนอ่อนผ่อนปรน รวมไปถึงความอะลุ่มอล่วย และการที่มักพูดว่า “ไม่เป็นไร” กับวัฒนธรรมแห่งกฎกติกา ไทยเด่นด้านวัฒนธรรมแห่งความโอบอ้อมอารี ด้อยด้านวัฒนธรรมแห่งการรักษากฎกติกา อเมริกาด้อยด้านวัฒนธรรมแห่งเมตตา แต่เด่นด้านวัฒนธรรมแห่งกฎกติกา

แม้ในแง่นี้ สังคมไทยก็กำลังจะเสียทั้งสองด้าน คือวัฒนธรรมแห่งความโอบอ้อมอารีก็จะสูญสิ้น ขณะที่ด้านวัฒนธรรมแห่งความเคร่งครัดอยู่ด้วยกฎกติกา ก็ยังพัฒนาขึ้นมาไม่ได้ ก่อนหน้านี้ก็สูญเสียขาดความสมดุลอยู่แล้ว ตอนนี้จะสูญเสียไปทั้งหมด

นอกจากนั้น วัฒนธรรมเมตตานี้ ในขณะที่เลื่อนกลางคับแคบลง และไม่มีวัฒนธรรมแห่งการรักษากฎกติกามาดูล ก็กลายเป็นเรื่องของ เส้นสายหมู่พวกและระบบอุปถัมภ์ ซึ่งยิ่งกีดกันให้พัฒนาวัฒนธรรมแห่ง กฎกติกาขึ้นมาได้ยาก

เมื่อไม่ยึดถือกฎกติกา ก็ไม่เป็นธรรมมาธิปไตย ไม่ใช่ rule of law ก็ ทำให้ยิ่งแก้ไขความขัดแย้งได้ยาก เพราะไม่มีมาตรฐานที่จะยอมรับร่วมกัน ยิ่งใช้วิธีเส้นสาย ยึดหมู่พวกกัน ก็ยิ่งขยายปมขัดแย้งให้ซับซ้อนหนักขึ้น

ไทยว่า อยู่ดีดี “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว”

อเมริกันว่า อยู่ไม่ได้ “ต้องไปข้างหน้า บุกฝ่าขยายพรมแดน”

ขอให้ดูด้วยว่า สังคมของเราเป็นสังคม “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” อันนี้สำคัญมาก คนไทยไม่ค่อยคิดกัน สังคมอเมริกันเขาเป็นสังคมตาม คติ frontier คือ สังคมบุกฝ่าขยายพรมแดน หมายความว่า มุ่งไปข้างหน้า-ฝ่าฟันไป-ขยายพรมแดน

ฝรั่งมาขึ้นฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกบีบ มองไปข้างหน้า คือ frontier เป็นเขตหรือพรมแดนที่ตัวยังไม่ได้เข้าไป ล้วนแต่ดินแดนที่ตน ยังไม่ได้ครอบครองทั้งนั้นเลย เขาถูกจำกัดอยู่ที่ฟรอนเทียร์แล้วจะทำ อย่างไม่รู้ ความหวังก็อยู่ที่จะต้องบุกไปข้างหน้า ถ้าฝ่าฟันขยาย frontier นี้ไปได้ ก็จะมีจะได้ทรัพยากร ได้ที่อยู่อะไรต่างๆ นี่คือความหวังในความ อุดมสมบูรณ์ ก็ต้องบุกไปข้างหน้า ขยายฟรอนเทียร์ไป เพราะฉะนั้นนิสัย ฝรั่งอเมริกันนี้เขาเรียกว่า นิสัยฟรอนเทียร์ หรือสภาพจิตฟรอนเทียร์ (frontier traits ใน American character)

นิสัย frontier ก็คือ นิสัยบุกฝ่าไปข้างหน้า อยู่กับความหวังแห่ง อนาคตที่ไม่เลื่อนลอย แต่ต้องเพียรต่อสู้ สมัยหนึ่งเขามีคำว่า Go west, young man เจ้าหนุ่ม จงมุ่งหน้าไปตะวันตก คือต้องผจญภัยบุกฝ่าไป ตะวันตก จนสุดแผ่นดินถึงฝั่งมหาสมุทรที่แคลิฟอร์เนีย นี่คือภูมิหลังของ

สังคมตะวันตก ที่เป็นสังคมแห่งการบุกฝ่าและดิ้นรนต่อสู้ พร้อมกับการพัฒนาภูมิภาควิชาขึ้นมาเพื่อไม่ให้ล้ำเส้นกัน

ส่วนสังคมไทยของเรานี้เป็นสังคมที่เน้นการอยู่กับที่ ตามคติ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ซึ่งเท่ากับบอกว่า ที่นี้ดีแล้ว อย่าไปไหนเลย

ยิ่งกว่านั้น จากการศึกษาที่มีธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ คนไทยก็เกื้อกูลเผื่อแผ่กันได้ง่าย เหมือนอย่างเมื่อ ๕๐-๖๐ ปีก่อนนี้ คนแปลกหน้าอาศัยคนตุ๊กมาที่บ้าน คนไทยนอกจากเอาอาหารมาต้อนรับให้กินข้าวกินปลาแล้ว บริเวณบ้านมีต้นกล้วยต้นมะม่วง ไม้ผลต่างๆ ก็ให้เขาเก็บเอาไปตามสบาย

เพราะฉะนั้นของเราจึงตรงกันข้ามกับสังคมฝรั่ง แทนที่จะเน้นภูมิภาควิชา ก็มุ่งที่ความมีมิตรจิตมิตรใจ ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน

จำไว้เลยว่าสังคมอเมริกันคือสังคม frontier

คำว่า frontier เป็นศัพท์สำคัญของอเมริกัน ไม่ว่าจะทำอะไรที่สำคัญเขาชอบพูดว่า frontier แต่ก่อนตอนแรกๆ ก็มี land frontiers, ocean frontiers แม้แต่ไปถึงทั่วโลกได้ อเมริกันก็ดีใจภูมิใจว่าพวกตัวพิชิตฟรอนเทียร์ได้อีก

ต่อมาก็ space frontier บุกฝ่าไปในพรหมแดนอวกาศ ที่โครงการของเคนเนดีส่งยานอวกาศไปโลกพระจันทร์ เขาก็เรียกว่าบุกเบิกฟรอนเทียร์ทั้งนั้น แม้แต่ความก้าวหน้าทางวิทยาการ เขาก็เรียกว่า frontiers of knowledge หรือ frontiers of science แล้วก็มีมา information frontier หรือ electronic frontier คือเรื่องของพวกเขาคอมพิวเตอร์ เรื่องของอินเทอร์เน็ต

เวลานี้เรากำลังอยู่ในระยะที่ฝรั่งบุกฝ่า cyberspace frontier ฝรั่งบุกฝ่าไป แต่ไทยที่เกี่ยวสลุกลงเลย ไทยไม่บุกฝ่า ไทยรอรับผลการบุกฝ่าอย่างเดียว เอาแต่ที่เกี่ยวสลุกลงไปในแดนที่เขาบุกฝ่าไว้แล้วจะมีอะไรก้าวหน้าไปได้อย่างไร นี่แหละนิสัยจิตใจพื้นฐานมันคนละแบบ แล้วเราก็ไม่ดูตัวเอง

จะไปเอาอย่างฝรั่งก็เอาไม่ได้จริง เอาแค่ผิวแค่เปลือก ฉาบฉวยไป ทั้งที่แม้แต่เปลือกของเขานั้น ตัวเองก็ไม่รู้ไม่เข้าใจจริง และเห็นไม่ทั่วถึง เพราะฉะนั้นมันก็ไม่ได้เรื่อง ต้องรู้จักตัวเองให้ดี แล้วก็รู้จักเขาให้ชัด ต้องศึกษาฝรั่งให้ถึงแก่นถึงฐาน ภูมิหลังเขามาอย่างไรในยุโรป เมื่อมาอเมริกา แล้วเขาทำอะไร พัฒนาก้าวหน้ากันมาอย่างไร อย่างนี้จึงจะทันเขาได้

เรื่อง frontier นี้ ประธานาธิบดีเคนเนดีที่มีชื่อเสียงมาก เมื่อครั้งหาเสียงจะเป็นประธานาธิบดี ก็ยกขึ้นมาใช้ ที่จริงตอนนั้นอเมริกันบุกฝ่า frontier ถึงแคลิฟอร์เนียจบไปนานแล้ว คือ land frontiers จบหรือปิดรายการไปตั้งแต่ปี ๑๘๙๐ แต่เคนเนดีก็ปลุกใจคนอเมริกันให้บุกฝ่า frontier ใหม่ โดยสร้างนโยบาย New Frontier ให้แก่คนอเมริกันว่าจะต้องบุกฝ่าขยายพรมแดนใหม่

เวลานี้คนอเมริกันก็บุกฝ่าอย่างที่บอกเมื่อกี้ว่ามาถึง cyberspace frontier แล้ว แต่ไทยเราก็คงไม่ได้คิดอะไร เราก็น้ำมีปลาในนามีข้าว (ที่จริงเวลานี้ ในน้ำจะหมดปลา ในนาจะหมดข้าว)

ต้องถามตัวเองว่า เราจะทำอะไรให้เหมาะกับคติ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เราก็ต้องพัฒนาระบบวิธีการอะไรๆ ของตัวเองให้มันเหมาะกับพื้นเพของตน ระบบ frontier ของเขามันอาจจะเข้ากับเราไม่ได้ นี่ก็เป็นเรื่องใหญ่

คนไทยเราไม่ค่อยศึกษา ไม่ค่อยค้นคว้า ต้องพูดจริงๆ ว่า ไม่รู้จักฝรั่งจริง จึงไม่รู้ว่าเราจะเอาฐานอะไรมาใช้เพื่อรับมือกับความเจริญใหม่ๆ และจัดการเอามันมาใช้ประโยชน์ได้

คนที่เก่งจริง เขาต้องมีความสามารถของตัวเองในการที่จะรับเอาสิ่งใหม่เข้ามาจัดการได้ ไม่ใช่ไปรับเพียงแค่อาตามเขา เลียนแบบเขา แต่ต้องเอามาจัดการ การเอามาจัดการไม่ใช่การตามเขา ถามว่าเวลานี้เรามีความสามารถใหม่ที่จะเอาของเขาจัดการ? เอาละนี่เป็นการพูดนอกเรื่องไป

มีจุดหมายใหญ่ที่ทุกคนได้ร่วมกัน

จึงจะข้ามพ้นจุดหมายย่อยของแต่ละฝ่ายที่ขัดกัน

พูดไปพูดมาก็ชักจะออกนอกประเด็นไปอีก หันมาต่อเรื่องการแก้ปัญหาความขัดแย้งให้จบ

ในสถานการณ์ที่ขัดแย้งกันนั้น แต่ละฝ่ายต่างก็มีจุดหมายอยู่ที่จะเอาประโยชน์ของตน เมื่อจะไม่รบหรือไม่ล้างกัน ก็ต้องยุติด้วยการประนีประนอม

ถ้าพูดในแง่ดี ความขัดแย้งก็มีผลข้างเคียงที่เป็นบวกในขอบเขตหนึ่ง เพราะทำให้คนต้องระมัดระวังไม่ประมาท และเร่งรัดตัวเอง และเกิดภาวะตึงเครียดที่ขั้วต้นให้คนตื่นรนชวนขวยสุดกำลัง ดังจะเห็นได้ชัดในระบบแข่งขัน อันทำให้มีการก้าวหน้าตลอดเวลา เพื่อขึ้นไปให้เหนืออีกฝ่ายหนึ่ง

แต่พร้อมกันนั้น ความขัดแย้งในเชิงแข่งขัน ก็มีความโน้มเอียงที่จะทำให้เกิดการขัดขากัน หรือเอาวัดเอาเปรียบกันด้วยประการต่างๆ จึงทำให้คนเรียกร้องการมีกฎกติกา ดังจะเห็นได้ว่าสังคมในระบบแข่งขันได้พัฒนากฎกติกาขึ้นมามากจนเป็นสังคมแห่ง rule of law

บางครั้ง การประนีประนอมก็อาจจะเป็นเพียงกลวิธีของฝ่ายหนึ่งที่จะเอาอีกฝ่ายหนึ่งเป็นเครื่องมือ หรือเป็นทางผ่านไปสู่ชัยชนะของตน อย่างคำที่ได้ยินพูดกันมากเมื่อ ๒๐-๓๐ ปีมาแล้วว่า “แสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง” ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของการประนีประนอมแบบนี้ ซึ่งเมื่อสำเร็จการตามเป้าหมายนั้นแล้ว สองฝ่ายนี้ก็อาจจะต้องมาชิงชัยหรือกำจัดกันเองอีกทีหนึ่ง (ถ้าจะประสานกลมกลืน หากทำจุดต่างให้เป็นส่วนเติมเต็มไม่ได้ ก็ต้องให้สามารถยอมรับความแตกต่างของกันและกัน)

อย่างที่กล่าวแล้วว่า การประนีประนอม (compromise) ไม่เป็นการแก้ปัญหาที่แท้จริง ไม่อาจทำให้เกิดสันติภาพที่ยั่งยืน มนุษย์ที่พัฒนา

จึงจะต้องไปให้ถึงความประสานกลมกลืน หรือความสอดคล้องสามัคคี (harmony)

แต่ละฝ่ายที่ขัดแย้งกันนั้น ต่างก็มุ่งจุดหมายที่จะเอาผลประโยชน์ของตน เมื่อต่างฝ่ายมีจุดหมายของตนคนละทาง ก็ย่อมไปได้แค่การประนีประนอม วิธีแก้ปัญหาให้เกิดความประสานสอดคล้อง ก็คือต้องให้ทั้งสองฝ่ายหรือทุกฝ่ายมองเห็น **จุดหมายใหญ่** เหมือนขึ้นไป **ซึ่งเป็นประโยชน์ร่วมกัน**

ตอนนี้จุดขัดแย้งย้ายไปจากความขัดแย้งระหว่างคนสองฝ่าย หรือหลายฝ่าย กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างประโยชน์ย่อยกับประโยชน์ใหญ่ของแต่ละฝ่ายนั่นเอง

ถ้าทุกฝ่ายมองเห็นและยอมรับจุดหมายกว้างใหญ่ ที่เป็นประโยชน์ร่วมกันนั้น ก็จะต้องยอมจัดสรรหรือแม้แต่ยอมสละประโยชน์ที่เล็กน้อยกว่า การปฏิบัติอย่างนี้ไม่ใช่เป็นการประนีประนอม แต่เป็นการประสานร่วมและกลมกลืนกัน และถ้าจะให้ขึ้นไปด้วยดีก็อาจจะมีการเกื้อกูลกัน ด้วยการทดแทนหรือชดเชยผลประโยชน์ที่ยอมสละไปของฝ่ายนั้นๆ ตามสมควร

แน่นอนว่า ในหลายกรณี การจะเข้าถึงความประสานสอดคล้องนั้นเป็นไปได้ยาก จึงจะต้องมีการยุติความขัดแย้งด้วยการประนีประนอมบ้าง แต่จะต้องไม่หยุดแค่นั้น ต้องให้การประนีประนอมที่เป็นเหมือนการพักรบนั้น เป็นขั้นตอนในระหว่างการก้าวไปสู่ความประสานร่วมอย่างเรียบร้อยต่อไป

มีวิธีปฏิบัติอีกอย่างหนึ่งที่ควรนำมาใช้เป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่จะแก้ไขความขัดแย้ง คือ ใช้วัฒนธรรมแห่งเมตตาอันแหละ สร้างบรรยากาศแห่งความสมานฉันท์ขึ้นมา โดยให้คนทุกฝ่ายเข้าถึงกันในชีวิตประจำวัน ในวิถีชีวิตที่เป็นอยู่จริง เรียกว่าเป็นการเอาตัวเข้าสमान ให้คนมีโอกาสมาลงสรรค์กัน เกิดความเป็นกันเอง ซึ่งช่วยให้เข้าใจและเห็นใจกัน คือไม่

ใช่ไปพุดกันแล้วถกเถียงกันในที่ประชุมเท่านั้น แต่ได้พบปะพุดจากกันในบรรยากาศแห่งการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติด้วย อันนี้จะเป็นตัวหนุนอย่างสำคัญในการสลายความขัดแย้ง

ในการเข้าถึงกันนั้น ถ้าให้ดี ก็ให้มีโอกาสปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ ๔ ให้ครบ คือ มีการให้แก่กันเพื่อแบ่งปัน พุดกันด้วยปิยวาจา ทำประโยชน์แก่กัน และมีความเสมอสมานเป็นกันเอง

เท่าที่พุดมา น่าจะสรุปจุดสำคัญในการแก้ไขความขัดแย้งได้ว่า

๑. ไม่ติดอยู่กับความขัดแย้ง หรือตกเป็นทาสของความขัดแย้ง แต่เอาประโยชน์จากความขัดแย้งให้ได้ โดยเฉพาะประโยชน์ทางปัญญา
๒. แกนของปฏิบัติการในการแก้ปัญหาคความขัดแย้ง คือ การมีเจตนาดี ประรณชาติต่อกัน ด้วยเมตตาธรรม มุ่งสู่จุดหมายที่เป็นการสร้างสรรค์ และมีปัญญาที่จะดำเนินการให้เป็นไปตามเจตนาที่ดีนั้น
๓. ปฏิบัติการในการขัดแย้งและหาทางยุติความขัดแย้ง ต้องดำเนินไปอย่างเป็นมิตร สุภาพ จริงใจ และเปิดใจต่อกัน มองทุกคนเป็นเพื่อนมนุษย์ ไม่มองแบบแบ่งแยก มุ่งสู่การอยู่ร่วมกัน
๔. สร้างบรรยากาศแห่งความสมานฉันท์ ด้วยการให้คนทุกฝ่ายเข้าถึงกัน สังสรรค์กันในชีวิตประจำวัน หรือในวิถีชีวิตที่เป็นจริง ตามหลักการเอาตัวเข้าสมาน
๕. จุดที่เป็นการแก้ปัญหาให้เข้าสู่ความประสานสามัคคี คือให้มองเห็นตระหนักในจุดหมายที่กว้างใหญ่เหนือขึ้นไป ซึ่งเป็นประโยชน์ร่วมกันของทุกฝ่าย

ส่วนการแก้ปัญหาที่ซ่อนลึกลงไป เช่น การขาดความเคารพกฎ กติกา-ถือธรรมเป็นใหญ่-ยึดหลักการเป็นมาตรฐานนั้น เป็นคุณสมบัติของคนที่ ซึ่งจะต้องสร้างขึ้นมาด้วยการพัฒนาคนระยะยาว คือด้วยการศึกษาอย่างลึก

ปฏิบัติการแก้ปัญหา ในระบบองค์กรรวม

ปฏิบัติการของมนุษย์จะได้ผลจริง ต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริง และเต็มตามระบบของกระบวนการในธรรมชาติ

พจณา: ขออนุญาตเป็นคำถามสุดท้าย คือในเรื่องการสร้างสังคมแห่งความสมานฉันท์...เครื่องมือหรือว่าหลักธรรมสำคัญ ถึงแม้ว่าจะเป็นหลักเพื่อแก้ทุกข์แต่ก็นำไปสู่สุข เช่นอริยสัจ ๔ น่าจะนำมาใช้ จะมีหลักคิดเริ่มต้นอย่างไร เจ้าคะ

วิรัชณา: อริยสัจ ๔ นั้นเป็นหลักใหญ่ซึ่งครอบคลุมทั้งหมด มีลักษณะที่เรียกว่าเป็นระบบ เป็นทั้งระบบที่ทำให้เรามองเห็นว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้าง และองค์ประกอบเหล่านั้นจะต้องมาประสานสัมพันธ์ทำหน้าที่ต่อเนื่องกันอย่างไร แล้วก็เป็นที่กระบวนการในการปฏิบัติว่าจะดำเนินไปเป็นขั้นเป็นตอนอย่างไร

ในเมื่อมันเป็นตัวระบบใหญ่ เราก็ต้องรู้จักก่อน แต่แค่นั้นไม่พอ เราจะต้องไปขยายในแง่ของปฏิบัติการ หรือขั้นวิธีการให้ละเอียดออกไป

ที่นี้หลักอริยสัจ หรือระบบอริยสัจนี้ เป็นระบบที่เริ่มจากปัญหา ซึ่งภาษาพระเรียกว่าทุกข์ คือสภาวะบีบคั้น สิ่งที่ติดขัด บีบคั้น คับข้อง พุดตามภาษาไทยก็คือปัญหานั้นเอง

พอเจอปัญหาหรือทุกข์ เราก็หาทางแก้ไข และในการแก้ไขนั้นหลักอริยสัจก็บอกว่าจะต้องสืบสาวเหตุปัจจัยของมันว่า ทุกข์หรือปัญหาเกิดจากอะไร ข้อนี้เรียกว่าสมุทัย

เมื่อสืบสาวหาเหตุปัจจัยได้ เราก็จะมองเห็นไปพร้อมกันในตัวว่า ทางแก้เป็นอย่างไร ซึ่งตอนนี้เป็นการเห็นในเชิงของความเป็นจริงว่าจะต้องจัดการอะไรที่ตรงไหน แต่ในเชิงปฏิบัติการยังไม่บอกว่าจะทำอะไรบ้าง เพราะฉะนั้นเราจะต้องก้าวไปสู่ขั้นดำเนินการเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

เพื่อให้การมองเห็นหลักความจริงในการแก้ปัญหา ก้าวต่อไปสู่การลงมือปฏิบัติ เราก็ต้องทำขั้นที่ ๓ ให้ชัดก่อน คือการเล็งจุดหมาย อันได้แก่ภาวะปลอดปัญหา หรือพ้นทุกข์ดับปัญหาได้ ซึ่งเราจะต้องดูว่ามันเป็นไปได้จริงไหม และเป็นไปได้แค่ไหน จุดหมายของเราในการดับทุกข์ ขณะนี้เราควรจะต้องไว้แค่ไหน คือมองดูอะไรต่างๆ ให้ชัด ว่าเราต้องการอันใดแค่ไหน เราจะเอาได้แค่ไหน และจะเป็นไปได้แค่ไหน คือเอาความต้องการมาดูความเป็นไปได้ แล้วก็ตั้งเป้าหมายขึ้นมา เรียกว่า *นิโรธ*

พอตั้งนิโรธแล้ว ต่อจากนั้นก็มาสู่การวางข้อปฏิบัติ หมายความว่า เมื่อวางจุดหมายได้ ตั้งเป้าหมายชัดแล้ว เราก็จะมีทิศทาง ที่นี้ก็วางวิธีปฏิบัติเพื่อดำเนินไปสู่จุดหมายนั้น เป็นขั้นที่ ๔ เรียกว่า *มรรค* ซึ่งก็คือวิธีการ หรือหนทาง

ขั้นวิธีปฏิบัตินี้เป็นเรื่องของมนุษย์ ต่างจาก ๒ ข้อต้นซึ่งเป็นเรื่องพื้นเดิมของธรรมชาติ ตามความเป็นจริงของมันเอง ส่วนขั้นที่ ๓ ก็มาเชื่อมต่อระหว่างจุดประสงค์ของมนุษย์กับความเป็นจริงของธรรมชาติ ว่าในความเป็นจริงของชาตินั้น จุดหมายของเราคืออย่างนี้ อยู่ตรงนี้ จุดที่เราต้องการหรือสิ่งที่เราต้องการ มันเป็นไปได้ในความเป็นจริงแค่ไหน ก็กำหนดหรือตั้งมันไว้

ต่อจากนั้นจึงวางมรรค คือวิธีปฏิบัติ ที่จะทำให้เรามุ่งหน้าทำไปจนบรรลุถึงเป้าหมาย ซึ่งเป็นการกระทำอย่างมีทิศทาง การวางระบบวิธีปฏิบัติขึ้นมาที่เรียกว่ามรรคนี้ เป็นตอนที่มียรายละเอียดมากมาย

เคยยกตัวอย่างบ่อย ๆ เช่น เรื่อง ไฟไหม้ เป็นทุกข์ คือเป็นปัญหาจะดับอย่างไร ก็ต้องรู้ว่าเหตุปัจจัยของไฟมีอะไรบ้าง เช่นว่ามีเชื้อ มี

อุณห์ภูมิสูงพอ แล้วก็มือออกซิเจน

เมื่อเรารู้เหตุปัจจัยอย่างนี้แล้ว เราก็รู้เลยว่าถ้าเหตุปัจจัยนี้หมดไป ไฟก็จะดับ คือ เชื้อหมดหนึ่ง หรือ ออกซิเจนไม่มีหนึ่ง หรืออุณห์ภูมิต่ำ เย็นลงไปหนึ่ง อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ แค่นี้ไฟก็ดับแล้ว นี่เรียกว่า สิบสาว สมุทัยได้แล้ว พอรู้กระบวนการของธรรมชาติ ข้อ ๒ ก็มาแล้ว

คราวนี้ก็ต่อไปข้อ ๓ ตั้งจุดหมายได้เลย การตั้งจุดหมายนี้ จะสัมพันธ์กับความเป็นจริงและวิสัยของเราที่ทำได้ คือเราจะดับไฟโดยสอดคล้องกับความจริงของกระบวนการนี้ ซึ่งสามารถบอกว่าเราจะเอาข้อไหน จะเอาข้อให้ไม่มีออกซิเจน หรือจะให้อุณห์ภูมิต่ำ หรือจะให้ไม่มีเชื้อ หรือเอาทั้งสาม หรือเอาข้อไหนเด่น แล้วก็ตั้งเป้าหมายจะทำให้เกิดความจริงที่เป็นผลขึ้นมา

พอวางเป้าหมายนี้เสร็จ ทีนี้ก็วางวิธีปฏิบัติ ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ เช่น ต้องสร้าง(หรือซื้อ)รถดับเพลิง และให้มีถังเก็บน้ำได้เท่านั้นเท่านั้นลิตร แล้วต้องมีท่อมีสายยาวเท่าไร มีบันไดสูงแค่ไหน แล้วต้องฝึกพนักงานดับเพลิง ต้องจัดเตรียมกระบวนการ และวิธีปฏิบัติต่างๆ ซึ่งมีรายละเอียดเยอะแยะ

ทั้งหมดในเรื่องของมรรคนี้ช่างยุ่งเหลือเกิน ต้องใช้เงินงบประมาณก้อนใหญ่ อาจจะเป็นร้อยล้านพันล้าน ก็เพียงเพื่อจะมาทำให้อุณห์ภูมิต่ำลง เพียงแค่ว่าจะทำให้เย็นเท่านั้นเอง หรือจะใช้วิธีเพียงเพื่อให้ขาดออกซิเจน หรือเพื่อจะให้หมดเชื้ออะไรต่างๆ ก็เรื่องมากทั้งนั้น แต่ที่ทำกันโดยมากเขาจะไปมุ่งที่ลดอุณห์ภูมิ

แต่จะทำให้เย็นก็เป็นเรื่องใหญ่มาก และกระบวนการฝึกนี้ก็เลยเพิ่มไปด้วยว่า ในระหว่างที่ไปทำให้เย็น ถ้าไปเจอพวกเชื้อไฟก็ต้องทำลายด้วย ตัดตอนไม่ให้มีเชื้อที่ไฟจะอาศัย ตลอดจนพัฒนาพวกน้ำยาดับไฟ เพื่อจะมาทำให้ขาดออกซิเจน ทั้งหมดนี้ก็คือมรรค

มรรค คือกระบวนการปฏิบัติของมนุษย์ ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เพื่อให้ผลเกิดขึ้นตามกระบวนการของธรรมชาตินั้น ถ้ามนุษย์ปฏิบัติไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ก็ไม่สำเร็จ เพราะฉะนั้น มรรคก็คือการโยงวิธีปฏิบัติของมนุษย์ไปเชื่อมต่อให้ได้ผลตามกระบวนการเหตุปัจจัยของธรรมชาติ ถ้าครบตามกระบวนการนั้นก็บรรลุผลเป็น*นิโรธ*

แม้แต่นักปลุกระดม ก็ต้องใช้วิธีอริยสัจ

รัฐบาลจะพัฒนาประเทศ ก็ไปได้สวยด้วยอริยสัจ

อริยสัจนี้เป็นหลักใหญ่ นำมาใช้ได้ในทุกเรื่อง แม้แต่ในกรรมวิธีที่เรียกว่าการปลุกระดม ก็ต้องใช้วิธีอริยสัจเหมือนกัน แต่ผู้ไปจะมีเจตนาดีหรือไม่ดีก็อีกเรื่องหนึ่ง คืออริยสัจนี้ พระพุทธเจ้าทรงวางไว้สำหรับใช้หนึ่ง ในการแก้ปัญหา สอง ในการสอน และในเชิงการสอนนี้แหละ จะเอาไปใช้ในการชักจูง จนถึงปลุกระดมก็ได้

พระพุทธเจ้าเวลาสอนก็ทรงสอนแบบอริยสัจ โดยเริ่มที่ทุกข์ ยกปัญหาขึ้นมาตั้ง แล้วช่วยให้เขาสืบหาสาเหตุ เสร็จแล้วก็กำหนดจุดหมาย แล้วก็วางวิธีปฏิบัติ

ที่นี้การสอนตามวิธีอริยสัจนี้ก็สามารถนำมาใช้ในการปลุกระดมให้ได้ผล จะเห็นว่า **การปลุกระดม**นั้นก็ต้องชี้ปัญหาาก่อน เช่นไปเที่ยวบอกว่าสังคมไทยเวลานี้ลอะทะอะเลวร้ายอย่างโน้นอย่างนี้ คนเอารัตเอาเปรียบกัน ยากจนแร้นแค้น พรรณนาให้มันน่าเกลียดน่าชังที่สุด ใครทำได้เก่งก็ยิ่งได้ผล นี่คือพรรณนาทุกข์

พอคนเห็นทุกข์น่าเกลียดน่าชังน่ากลัวนักหนาเต็มที่แล้ว ก็ถึงข้อ ๒ ชี้เหตุให้ว่า เจ้านั่นทีเดียวนี่เป็นตัวการ ที่มันยุ่งทั้งหมด มันร้ายอย่างนี้ ก็เพราะเจ้าตัวนี้หรือพวกนี้เป็นต้นเหตุ ตอนนี้นักก็ฟังก็จ้องเลยว่า จะต้องจัดการกำจัดพวกนี้ให้หมด

พอคนเขม้นมองอย่างนี้แล้ว ก็บอกเป้าหมายที่หวังว่า ถ้าหากเรา กำจัดเจ้าตัวการนั้นและแก้ปัญหาได้ เราจะมีสังคมที่สดใส มีความสุข สมบูรณ์อย่างนั้นอย่างนี้ อย่างสมัยที่เขาปลุกระดมเมื่อ ๓๐ ปีก่อน เขา ใช้คำว่าห้องฟ้าสีทองผ่องอำไพ นั่นก็คือขั้นที่ ๓ นิโรธ ตั้งจุดหมาย

ที่นี้จุดหมายยิ่งนำไปเท่าไร คนก็จะยิ่งเร่งเร้าและฮึกเหิมมีกำลังใจ ตอนปลุกนิโรธจึงต้องพูดให้เห็นภาพว่า จุดหมายนี้มันดีอย่างนั้นๆ สังคม ในอุดมคติแสนจะดีเหลือเกิน คนก็อยากไปกันใหญ่

พอได้ที่ ตอนนี้อยู่ขั้นหมดแล้ว มันรู้และมุ่งเขม้นไปยังจุดที่จะจัดการหมดแล้ว ก็ถึงขั้นที่ ๔ คือ มรรค ก็วางวิธียเลย ว่าจะต้องจัดการอย่างนั้นๆ ตอนนี้อยู่ได้เลย ไม่ว่าจะยากแค่ไหนก็เอาทั้งนั้น

นี่คือ*วิธีอริยสัจ* ซึ่งใช้ได้หมด แม้แต่ในการปลุกระดม รัฐบาลก็ เหมือนกัน ถ้าเก่งก็ต้องเอาวิธีอริยสัจมาใช้ในการรวมใจประชาชน ให้มาช่วยกันแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ประเทศชาติ เช่น ให้ประชาชนตื่นตัว ตระหนักรู้ว่าเวลานี้ปัญหาของประเทศชาติที่สำคัญคืออะไร แต่ต้องทำ ด้วยใจสุจริตไม่ได้คิดแก่ลึงใคร

ซึ่งปัญหาให้ชัด แล้วก็เจาะลงไปให้ถึงตัวสาเหตุและประดาปัจจัย แล้วตั้งจุดหมายให้ร่วมเห็นและร่วมใจกันว่าจุดหมายนั้นดีนำไป จนเกิด เป็นความหวังร่วมกัน แล้วก็บอกวิธีปฏิบัติ ถึงตอนนี้จะยากเท่าไรก็สู้ทั้ง นั้น คนเรานี้ถ้าเห็นว่าจุดหมายดีจริง และเห็นความหวังชัด เขาก็สู้

เหมือนกับพระพุทธเจ้าทรงสอนอริยสัจ ก็ต้องให้พระหรือคนที่ฟัง ชัดก่อน พอเขาชัดว่าถ้าแก้ไขเรื่องนั้นสำเร็จจะดีอย่างไรแล้ว ยากเท่าไรก็สู้

แต่ถ้าไปบอกวิธีปฏิบัติก่อน เขาเห็นเรื่องต้องทำมากมายจุกจิก มันยาก เขาก็ถอยตั้งแต่ต้นเลย ฉะนั้นท่านจึงไม่ให้สอนแบบที่ว่า อยู่ๆ ก็ ไปบอกวิธีการเลย คือบอกถึงสิ่งที่จะต้องทำ ซึ่งจะต้องเจอความยาก จะต้องเหนื่อย แล้วใครเขาจะฟังล่ะ ถึงจะฟังแต่เดี๋ยวเดียวก็ถอยแล้ว

ต้องเห็น ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มากันชดบับ คราวนี้ก็เท่าไรเท่ากัน เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงวางวิธีนี้ไว้ ให้ใช้ได้ทั้งในการแก้ปัญหา ทั้งเป็นวิธีสอน

เป็นอันว่า วิธีอริยสัจ ใช้ในงานหลัก ๒ อย่าง คือ

๑. ในกระบวนการแก้ปัญหา
๒. ในการสอน การแนะนำชักจูง

พวกมนุษย์สมัยใหม่ พอมาเจอเรื่องศาสนา ก็พากันหลบปัญหา ไม่สู้หน้าความจริง

ตอนนี้เราหาทางจะทำให้คนที่รู้จักแต่การประนีประนอม ก้าวต่อจากการประนีประนอมไปสู่การประสานกลมกลืน อันนี้ก็คือความสามัคคีนั่นเอง ความกลมกลืนประสาน ท่านเรียกว่าสามัคคี แล้วในความสามัคคีก็จะมีเอกภาพ

เพราะฉะนั้น ในพระพุทธศาสนาจึงใช้ศัพท์เป็นชุดเดียวกัน คือ สังคหะ ซึ่งแปลว่า ประมวล จับรวมประสานเข้ากันได้ แล้วก็สามัคคี มีความพร้อมเพรียงกัน แล้วก็เอกภาพ ภาษาไทยใช้ว่าเอกภาพ คือเกิดความ เป็นหนึ่ง พอเกิดความ เป็นหนึ่ง เริ่มตั้งแต่มีน้ำหนึ่งใจเดียว เช่น มีจุดหมายอันเดียวกัน ร่วมกันแล้ว ก็เกิดพลังไปได้เลย

แต่เวลานี้ของเราขาดแทบทุกอย่าง เพราะฉะนั้นเราจะต้องมาเริ่มต้นยุคแห่งการสร้างสรรค์ จึงต้องระดมพลังสร้างเรี่ยวแรงให้เข้มแข็งขึ้นมา แล้วก็ร่วมใจกันมีความสามัคคี

ข้อสำคัญก็คือ จะต้องมีความตั้งใจไปที่เป้าหมาย ซึ่งมุ่งเพื่อประโยชน์สุขของประเทศชาติ ของประชาชน เพื่อชีวิตและสังคม ด้วยความซื่อสัตย์จริงใจ

ความจริงใจนี้แหละสำคัญมาก เมื่อมีการขัดแย้งกันและจะแก้ไขปัญหา เวลาไปพูดจากัน จะต้องมีความจริงใจ แล้วก็เปิดใจกัน

ต่อไปนี่โลกจะมีปัญหามากในเรื่องความขัดแย้ง และเรื่องหนึ่งที่ใหญ่มากคือความขัดแย้งทางศาสนา แม้แต่สงครามอิรักกับอเมริกา เมื่อแยกแยะเจาะลงไป ก็มีเรื่องศาสนาเป็นปมที่แฝงลึกอยู่

ศาสนานั้น โดยพื้นฐานต้องเป็นเครื่องมือที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยสงบ มีสันติสุข นี่เป็นหลักการใหญ่ แต่ไปๆ มาๆ ศาสนากลับเป็นตัวเหตุอ้างอิงสำหรับการรบราฆ่าฟันกัน จึงต้องแก้ปัญหานี้ให้ได้ เหตุที่แก้ปัญหามาไม่ได้เพราะ

๑. ไม่มีความจริงใจต่อกัน

๒. ไม่พูดจาเปิดใจกัน

เรื่องศาสนานั้นเขาไม่สามารถพูดกันได้ เพราะถึงกับถือกันว่า พูดกระทบไม่ได้ในเรื่องศาสนา แต่ที่จริงนั้น ถ้าคนจะอยู่ร่วมกันด้วยดี ต้องพูดเปิดใจกัน ถ้าไม่ถึงจุดนี้ไม่มีทางแก้ปัญหา การที่จะมีวมาเอาใจกัน มันก็คือความไม่จริงใจ จะถึงจุดจริงใจได้จะต้องเปิดใจกัน ต้องพูดกันได้เต็มที่ ต้องอหิงสาถึงขั้นอย่างที่ว่าพระเจ้าอโศกมหาราชตรัสว่า “รับฟังธรรมของกันและกัน”

ปมปัญหาในเรื่องศาสนานี้ ตั้งแต่อดีตนานไกลมาจนถึงปัจจุบัน เคยเป็นอย่างไรก็คล้ายจะคงอยู่อย่างนั้น ไม่คลี่คลายออกไป บางทีต้องเรียกว่าอาการหนัก เพราะเริ่มด้วยท่าทีหรือทัศนคติพื้นฐานที่เป็นการแบ่งแยก ซึ่งย่อมนำไปสู่ความขัดแย้งเป็นธรรมดา

พอเจอคนแปลกหน้าแปลกพวก แทนที่จะมองว่าเป็นเพื่อนมนุษย์คนหนึ่ง ก็มองแยกกว่าเป็นชาวศาสนานี้หรือไม่ เป็นชาวศาสนานั้นหรือเปล่า ถ้าไม่ใช่คนในศาสนา ก็มีทีท่าชกจะไม่ยอมพูดจาด้วย

คนเรานั้นถ้าไม่สื่อสารพูดจាកัน ก็เท่ากับปิดหนทางที่จะประสานสมานกัน การแบ่งแยกก็ดำเนินต่อไป และเปิดทางที่จะขยายเป็นความขัดแย้งได้ตลอดเวลา ถ้าแม้แต่พูดจាកันก็ยังไม่ยอมแล้ว จะก้าวไปถึงขั้นรับฟังธรรมของกันและกันยอมไม่มีทาง

เพราะฉะนั้น ถ้าจะแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างเป็นสากล และในระยะยาว คนจะต้องมองคนอื่นในขั้นพื้นฐานโดยมองเห็นเขาเป็นเพื่อนมนุษย์คนหนึ่งก่อนอย่างอื่น และตั้งความปรารถนาดี พร้อมทั้งจะพูดจากรับฟังกัน

เวลานี้เขากำลังจะแก้ปัญหาศาสนาด้วยวิธีเอาใจกัน แต่ซ่อนความจริง โดยไม่เปิดใจ ไม่ยอมพูดความจริง หลบเลี่ยงไปมา แล้วมันจะไปอย่างไรรอด เพราะการกลบเกลื่อนไม่ใช่ความกลมเกลียว และจะไม่นำไปสู่ความกลมกลืน

คนเรานั้น ถ้ายังไม่สามารถพูดกันได้อย่างเปิดใจ ก็แสดงว่ายังไม่พัฒนาเท่าที่ควร หรือยังไม่มีการศึกษาจริง

ถ้ายอมรับว่าปัญหาทางศาสนาเป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่สุด ก็ต้องยอมรับว่าถ้าแก้ปัญหาเรื่องศาสนาไม่ได้ ก็ไม่มีทางเกิดมีสันติสุขที่แท้จริง เพราะปล่อยตัวมูลเหตุของความขัดแย้งให้ซ่อนแฝงอยู่ ไม่ยอมยกเอาตัวการณ์ของความขัดแย้งนั้นขึ้นมาสลาย

อารยธรรมที่เจริญมา ฟ้องตัวเองว่า เป็นอารยธรรมที่ก่อไม่ใช่แก้ปัญหา

เวลานี้โลกเป็นปัญหากันอย่างหนัก ในเรื่องที่ว่า ถ้าไม่ขัดใจกัน ก็เอาใจกัน และไม่เปิดใจ ซึ่งกลายเป็นว่ามนุษย์มีอารยธรรมเจริญมาเท่าไรก็ไม่ดีขึ้น อารยธรรมเจริญมาจนปานนี้ ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์ไม่ได้แก้สักอย่าง ปัญหาของมนุษย์มีอะไรบ้าง

๑. ปัญหาชีวิต ซึ่งแยกเป็น ๒ ส่วน คือ ปัญหาสุขภาพร่างกาย โรคภัยไข้เจ็บ รวมทั้งความหิวโหยอดอยาก แล้วก็ปัญหาจิตใจ ความเครียด ความทุกข์ ความเหงา ความว้าเหว่ ความแปลกแยกอะไรต่างๆ รวม ๒ อย่างนี้ กายกับใจ

๒. ปัญหาสังคม คือ ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ ตั้งแต่การทะเลาะเบาะแว้งระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่มชน ไปจนถึงสงครามระหว่างประเทศ สงครามโลก สงครามระหว่างค่ายระหว่างฝ่าย ระหว่างศาสนา

๓. ปัญหาสิ่งแวดล้อม คือ ธรรมชาติเสีย เสื่อมโทรม ซึ่งเป็นปัญหาสุดท้าย และเป็นปัญหาที่ถือว่าใหญ่ที่สุด

อารยธรรมเจริญขึ้นมาถึงขนาดนี้ แต่ปัญหาพื้นฐานข้างต้นนั้นไม่ได้แก้สักอย่าง ปัญหาชีวิตมนุษย์ก็ยังคงอยู่อย่างเดิม ปัญหาสุขภาพกายดีขึ้นมาบ้าง กักตุนโรคภัยเก่าๆ ได้มาก แต่ก็เกิดโรคภัยใหม่ๆ อีกไม่น้อย ส่วนปัญหาจิตใจยิ่งหนักลงไป ปัญหาสังคมก็ไม่ลดลง ยิ่งแถมปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นตัวใหญ่ที่สุด และกลายเป็นว่าอารยธรรมปัจจุบันนี้แหละที่นำมาสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้

ฉะนั้นจึงพูดได้เต็มปากว่า อารยธรรมปัจจุบันที่เจริญมานี้คืออารยธรรมที่ได้นำปัญหามาให้แก่มนุษย์จนครบทั้ง ๓ ประการ เป็นอารยธรรมที่เก่งกาจมาก สามารถพัฒนามนุษย์ให้สร้างปัญหาได้จนครบทั้ง ๓ อย่างเดี๋ยวนี้มนุษย์มีทั้ง ปัญหาชีวิตกาย-ใจ ปัญหาสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อมแล้วปรากฏว่าแก้ไม่ได้สักอย่าง นำมาให้ได้ แต่แก้ไม่ได้

นี่ก็เป็นการแสดงชัดเจนอยู่ในตัวแล้วว่า วิธีแก้ปัญหามนุษย์ใช้กันมานั้นไม่ได้ผลจริง หรือยังไม่เป็นวิธีการแก้ปัญหาก็แท้

ใครจะมาแก้ปัญหามนุษย์เหล่านี้ ก็บอกว่าธรรมะ ธรรมะที่พระพุทธเจ้าค้นพบจากความจริงของธรรมชาติแล้วทรงนำมาสอนนั้น แก้ได้หมด เรามั่นใจว่าได้แน่ แล้วระบบประนีประนอมจะเปลี่ยนเป็นระบบประสานกลมกลืนได้ หรือจะเรียกว่าระบบสามัคคี เอกภาพ หรือเอกภาพก็แล้วแต่

อย่างที่ว่าแล้ว เวลานี้ปัญหามันมาก ก็อาจจะต้องฝากถึงแม่แต่รัฐบาล แม่แต่ใน ครม. ว่าต้องพูดกันอย่างเปิดเผย และมีความจริงใจเป็น

พื้นฐาน โดยมีเจตนาซึ่งมุ่งจุดหมายที่แท้จริงร่วมกันคือ ความดีงาม และสันติสุขของประเทศชาติบ้านเมืองและโลกทั้งหมด

ถ้ามีเจตนาดีอยู่ ก็ได้ความจริงใจต่อกัน ทั้งจริงใจต่อหลักการด้วย และจริงใจต่อประเทศชาติสังคม และจริงใจต่อกันระหว่างคนที่มาทำงานร่วมกัน แล้วก็เปิดใจพูดจากัน มันก็มีทางที่จะแก้ปัญหา และ harmony ก็เกิดได้ แต่ถ้าไม่เปิดใจกัน harmony ก็ยังมาไม่ได้ มันก็จะได้แค่ compromise เพราะเอาใจกันก็เพื่อ compromise นั้นแหละ แต่ compromise แบบเอาใจนี้ ฝ่ายที่เอาใจอาจจะหมดตัวไปในที่สุด

จากจริงใจและเปิดใจ ก็ทำให้เกิดความเข้าใจ แล้วก็เห็นใจ และไปลงตัวที่ร่วมใจ ก็แก้ปัญหา สลายความขัดแย้งได้

ไม่ใช่มัดเอาใจหรือตามใจ ซึ่งเป็นการเขวออกไปจากการแก้ปัญหา และวนเวียนอยู่ในความเขลา ที่ทำให้ปมของปัญหาค้างคาอเวลาขยายตัวได้เรื่อยไป

ทั้งนี้ ก็ต้องเตือนลำดับอีกว่า ในการแก้ปัญหา ต้องใช้ปัญญาที่คมชัด เริ่มตั้งแต่เข้าถึงข้อมูลที่แท้จริง และรู้ตัวจริงของปัญหา อย่าพรางตาตัวเอง อย่างที่เป็นกันอยู่มากในสังคมที่มีกระแสแห่งการ**ชอบแสดงความเห็น แต่ไม่ใฝ่หาความรู้**

เด็กๆ อาจจะถามด้วย เด็กอาจจะมองเห็นปัญหาที่พวกผู้ใหญ่มองไม่เห็นบ้างก็ได้

จริงใจและเปิดใจที่เมตตา แต่ต้องดำเนินการด้วยปัญญา*

ปจฉา: พระคุณเจ้าเจ้าคะ ที่พระคุณเจ้าได้กล่าวว่า ก่อนที่เราจะเข้าสู่ระบบผสมกลมกลืนได้ เราต้องมีความจริงใจและเปิดใจซึ่งกันและกันก่อน แต่ถ้าเราจริงใจแล้วคนอื่นไม่จริงใจล่ะคะ

* คำวิสันษาของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) แก่ น.ส.อนรรฆ เสรีเชษฐพงษ์ ที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๕

วิสัยทัศน์: ก็ต้องค่อยๆ พูดค่อยๆ จากกัน ไม่ใช่ใช้อีกก็ต่อว่าฉันจริงจังแล้วนะ แต่คุณจริงจังกับฉันหรือเปล่า จุดสำคัญ คือ เราต้องมีความรู้เท่าทัน หมายความว่า

๑. จากความรับผิดชอบของแต่ละคน จริยธรรมต้องเริ่มต้นจากตัวเอง เราจะต้องมีความรับผิดชอบตั้งขึ้นมาก่อน ในเมื่อเรามั่นใจแล้วว่าเรามีความจริงใจ แต่
๒. เราต้องมีปัญญาด้วย ไม่ใช่กลายเป็นคนที่โง่งงเอาตุ่น คิดแต่จะมีเมตตาปรารภนาดี ถ้าอย่างนี้ก็กลายเป็นเหยื่อของเขาเท่านั้นเอง

ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงไม่ได้สอนให้มีเมตตาอย่างเดียว แต่ทรงสอนให้มีปัญญาด้วย วันนี้จึงได้พูดถึงวัฒนธรรมแห่งเมตตา ว่าต้องมากคู่กับวัฒนธรรมแห่งการแสวงปัญญา

เมื่อเราจริงใจแล้ว เราก็ต้องรู้ทันด้วยปัญญาว่าเขาจริงใจไหม แต่เป้าหมายก็คือต้องพยายามให้เขาจริงใจด้วย ให้เป็นความจริงใจต่อกันทั้งสองฝ่าย จึงต้องมีการพูดจากันอย่างเปิดใจ อันนี้ก็คือกระบวนการอย่างที่คุณจุฬารัตน์ กำลังพูดอยู่ คือ การหาวิธีแก้ปัญหาปัจจุบันที่จะมีความไม่จริงใจ และไม่เปิดใจทั้งหลายทั้งหมด นั่นคือเราจะต้องมีวิธีการจัดการกับปัญหาเหล่านี้ แต่เราต้องมีฐานคือมั่นใจตัวเองว่าเราจริงใจ

หมายความว่าตอนนี้มีจุดเริ่มแล้ว ถ้าเรามีความจริงใจและเปิดใจเราก็เป็นผู้เริ่มต้นที่ถูกต้องแล้ว แต่จะเดินหน้าไปได้แค่ไหนก็ต้องมีอีกฝ่ายหนึ่งมาประสานร่วมมือด้วย คือคนอื่นที่จริงใจและเปิดใจ ซึ่งจะมีแค่ไหน ก็เป็นขั้นตอนที่ต้องทำด้วยปัญญา โดยไม่ประมาท

จะต้องเข้าใจว่า เมตตาเป็นเรื่องของเจตนา คือความตั้งใจดีปรารถนาดีต่อกันและมุ่งตรงสู่จุดหมายที่บริสุทธิ์ แต่ตัวที่จะดำเนินการให้สำเร็จคือ ปัญญา

มีแต่เมตตาอย่างเดียวดำเนินการไม่สำเร็จ ตัวที่จะดำเนินการให้สำเร็จคือจะแก้ปัญหาได้ ก็คือปัญญา คนไม่มีปัญญาก็ทำอะไรไม่สำเร็จ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นปัญญา

เมตตาเป็นธรรมชั้นพรหม แต่ปัญญาเป็นธรรมที่ให้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ถ้าเรามีพรหมวิหาร ๔ เราเป็นได้อย่างสูงสุดคือ พระพรหมเมตตานี้สูงมาก ไปได้ถึงพระพรหมเลย แต่ไปเป็นพระพุทธเจ้าไม่ได้ พระพุทธเจ้าสำเร็จด้วยปัญญา แต่เป็นปัญญาที่สูงสุดจนกระทั่งทำให้มีเมตตากฤษฎา พร้อมหมด

ปัญญาเป็นตัวนำ คือเป็นตัวนำขบวน ตั้งต้นแต่ชี้ทางบอกทาง ถ้าเราไม่มีปัญญาก็เหมือนกับไม่มีแม่แต่แสงสว่าง เราก็มองไม่เห็นอะไร จะไปทิศไหนก็ไปไม่ถูก และปัญญาเป็นเหมือนเข็มทิศด้วย ถ้าเป็นเขตแดนกว้างใหญ่ ไม่มีเข็มทิศก็ไม่รู้ทิศรู้ทาง ไปไม่ถูก ปัญญาจะส่องสว่างให้เห็นทิศทาง และเมื่อปัญญามากขึ้น ก็สว่างกว้างออกไป เท่ากับมันขยายช่องทาง เราเคยรู้เท่านี้เราทำได้เท่านี้ พอปัญญามามันก็ขยายออกไป ทำได้มากขึ้น เราเคยทำอะไรได้ไม่ซับซ้อน พอมีปัญญามากก็ทำได้ซับซ้อนขึ้น

ที่นี้ข้อที่สำคัญยิ่งก็คือ ในตอนครึ่งๆ กลางๆ ระหว่างพัฒนาปัญญาอยู่นั้น ถ้าปัญญาเกิดไปสนองเจตนาที่ไม่ดี ก็เลยช่วยให้ทำอะไรได้ซับซ้อนในทางไม่ดี ดังนั้นคนที่มีปัญญามากขึ้น แต่เจตนาไม่ดี จึงทำการได้สำเร็จ แต่เป็นความเสียหายมากขึ้น

จึงต้องให้มาทั้งคู่ คือ เจตนาที่ดีประกอบด้วยเมตตา มีความจริงใจปรารถนาดีต่อทุกคน ต่อประเทศชาติสังคม และมีปัญญาที่คมชัดมาเป็นตัวดำเนินการ เป็นตัวชี้ทางเบิกทางขยายขอบเขต และเป็นตัวที่ทำให้เกิดความเป็นอิสระโดยแก้ปัญหาให้หลุดพ้นโล่งโปร่งไปได้

ไม่ว่าจะใช้หลักไหน ๆ ก็ต้องมองให้เห็นทั้งระบบ

ปุจฉา: อยากจะขอถ้อยคำสุดท้ายของพระคุณเจ้าที่จะพูดในส่วนของ การแก้ปัญหาทั้งหมด เวลานี้ก็คงใช้หลักใดหลักหนึ่งไม่ได้ ต้องใช้ทุกหลัก ที่พระคุณเจ้าได้พูดมาและคิดให้ครบตลอด

วิสัชนา: คือมีหลักใหญ่ ที่เป็นระบบรวม แล้วจากระบบใหญ่นั้นก็ไป แจกแจงแยกแยะย่อยขยายออกไป แต่ทั้งนี้จะต้องมองเห็นตัวระบบรวม ทั้งหมดเป็นพื้นอยู่ ส่วนย่อยทั้งหลายจึงจะชัด เพราะฉะนั้นหลักใหญ่จึง สำคัญ ไม่ใช่ย่อยๆ ก็ไปจับฉวยเอาหลักย่อยๆ แล้วก็มองไม่เห็นตำแหน่ง แห่งที่ของมัน และไม่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกัน

การที่เกิดเป็นปัญหาในยุคที่แล้วมา ที่เรียกว่ายุคแยกส่วน ก็ เพราะมองไม่เห็นความสัมพันธ์ในระบบ ก็เลยมาเน้นกันว่าต้องมองให้ เห็นองค์รวม แล้วในองค์รวมนั้น ก็ต้องให้คิดเป็นระบบ ดังที่เขาเน้นกัน ในเรื่อง system thinking ซึ่งช่วยในการมองอย่างเป็นระบบ

การมองอย่างเป็นระบบ เมื่อพูดตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ก็คือ หลักความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย ซึ่งถ้าจะสื่อความหมายให้ชัด เจนถูกต้อง คำว่าระบบนั้น ควรเรียกว่า “ระบบความสัมพันธ์” ไม่ใช่ เรียกว่าระบบเฉยๆ เพราะว่าองค์ประกอบต่างๆ จะเป็นองค์รวมขึ้นมา เฉยๆ ไม่ได้ และมันจะประสานกันเกิดสมดุลดำรงอยู่ด้วยดีไม่ได้ ถ้ามันไม่ มีความสัมพันธ์กันอย่างถูกต้อง ฉะนั้นท่านจึงเน้นความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง

หมายความว่า มีองค์รวมใหญ่ หรือจะเรียกว่าระบบก็ได้ คือองค์ รวมที่เป็นระบบ และในระบบขององค์รวมนี้ องค์รวมทั้งหลายที่เป็นส่วน ย่อยก็สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เมื่อองค์ย่อยทั้งหลายสัมพันธ์กันดี ส่งทอด ต่อกัน เกื้อหนุนกัน มันก็เป็นองค์รวมที่ดี คือองค์รวมที่เป็นระบบ

ตอนนี้เราได้จุดย้ำว่า การมองอย่างที่เรียกว่าเป็นองค์รวมนั้น ต้องให้หยั่งลงไปหาองค์รวม แล้วก็เห็นความสัมพันธ์ระหว่างองค์รวมใน

ระบบที่เกิดเป็นองค์รวมขึ้นนั้น ถ้ามองเห็นระบบความสัมพันธ์ในองค์รวม นั้นได้ทั่วตลอด การคิดอะไรต่างๆ ก็สำเร็จ

การคิดแบบอริยสัจ ก็อยู่ในระบบขององค์รวมที่ว่านี้ คือพระพุทธเจ้า ทรงนำระบบขององค์รวมที่ประกอบด้วยองค์รวมมาประสานกันนี้ตั้งเป็นหลัก และทรงแจกแจงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย แล้วทรงแสดงไว้ให้เป็นหลักการในการแก้ปัญหา

เราต้องจับตัวหลักใหญ่ให้ได้ก่อน แล้วค่อยแยกออกไปสู่หลักที่เป็น ข้อปลีกย่อย เมื่อเราได้หลักใหญ่แล้ว ธรรมที่เราเคยเรียนมาทั้งหลาย จะเป็นอิทธิบาท ๔ เป็นขั้น ๕ หรืออะไรก็ตาม เราก็มองได้ชัดเจน ว่ามัน อยู่ในฐานะตำแหน่งไหน และสัมพันธ์กันอย่างไร เรียกว่ามองออก

มีฉะนั้นเราก็มองกระจัดกระจาย ขาดลอยจากกัน ปะติดปะต่อไม่ได้ ไม่เห็นตำแหน่งแห่งที่ ไม่รู้ว่าแต่ละส่วนทำหน้าที่อย่างไร มันมาเชื่อม ต่อรวมเข้าด้วยกันอย่างไรจึงเป็นระบบทั้งหมดหรือเป็นองค์รวมทั้งหมด ทั้งสิ้นนั้น

ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคม ถ้าจัดระบบความสัมพันธ์ ระหว่างองค์รวมหรือหน่วยย่อยทั้งหลายให้ประสานสอดคล้องไม่ได้ ความขัดแย้งก็ไม่จบ และเข้าถึงความปรองดองสามัคคีไม่ได้ คือได้แค่ compromise ไปไม่ถึง harmony

ถ้าจะแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม ให้สังคมนั้นเป็นองค์รวมที่ดี ก็ต้องใช้วิธีแก้ปัญหาที่เป็นระบบขององค์รวมด้วย

เป็นอันว่า ระบบใหญ่ คือระบบอริยสัจนี้สำคัญมาก ต้องตั้งไว้ก่อน เป็นหลักการใหญ่ แล้วจึงแตกขยายเป็นข้อปลีกย่อยต่อไป

หลักการในการแก้ไขความขัดแย้งให้เกิดสมานฉันท์ ในระดับที่เป็น ปฏิบัติการย่อยนั้นมีมากมาย พุดตามภาษาพระ เริ่มตั้งแต่พรหมวิหาร ๔ แล้วก็สังคหวัตถุ ๔ ไปจนถึงหลักสาราณียธรรม อปริหานิยธรรม แต่ในระดับนี้ ต้องยกไปแจกแจงกันในโอกาสอื่น เพราะพุดไปก็จะไม่จบง่ายๆ

รู้จักอเมริกาไม่ใช่แค่รู้จักผลิตผลจากอุตสาหกรรม แต่ต้องเข้าใจถึงจิตใจและปัญญาของเขา

ที่ว่ามาเป็นการพูดในระดับใจความสำคัญ เรื่องอริยสัจนั้นเป็นด้านหลักการ ส่วนในด้านปฏิบัติการ แก่นของเรื่องทั้งหมดก็คือ ความมีปัญญาทั่วทั้งชัดเจน และมีเจตนาที่ดี

เจตนาที่ดี ก็คือความตั้งใจมุ่งไปที่เป้าหมายว่าเราจะช่วยกันแก้ไข ปัญหาของสังคมประเทศชาติ และช่วยกันพัฒนาสร้างสรรค์ให้มีความเจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จ ให้ทุกคนได้ประโยชน์ ทุกชีวิตมีความสุข

ในการทำอย่างนี้ก็อย่ามองแต่ตัวเองอย่างเดียว ต้องรู้ให้เท่าทันโลกด้วย เพราะว่าเราไม่สามารถอยู่คนเดียว และสิ่งทีมาจากภายนอก โดยเฉพาะจากหน่วยที่เป็นองค์ประกอบใหญ่ๆ ของโลก เช่น ประเทศมหาอำนาจ เมื่อมีอะไรเคลื่อนไหวก็จะส่งผลกระทบต่อเรามาก เราจะต้องรู้ทัน เพราะฉะนั้น การรู้ทันความเป็นไปของโลก และรู้ทันความคิดจิตใจของเขา จึงเป็นเรื่องสำคัญ

เวลานี้เรารู้จักแต่วัตถุ เช่นรู้ว่าอเมริกามีรถยนต์ มีเครื่องบิน มีดาวเทียม มียานอวกาศ มีเทคโนโลยีต่างๆ แต่ความคิดของเขาเราทันหรือเปล่า

ถ้าเราจะเข้าใจอเมริกา เราจะต้องเข้าถึงสติปัญญาความคิดของเขา และลึกลงไปคือเข้าใจสภาพจิต รู้ถึงเจตจำนงที่อยู่ໃใจ มองเห็นลักษณะนิสัยต่างๆ ที่รวมกันเข้าเป็นอเมริกัน และก็ต้องเข้าใจให้ชัด จึงจะได้ความรู้ที่เป็นองค์รวมอีกหน่วยหนึ่ง ที่จะมารวมเข้าเป็นโลกนี้ แล้วจึงจะมองออกว่าเมื่อมันมีผลกระทบต่อประเทศไทย เราจะรับมือกับเขาอย่างไร

แต่เริ่มต้นฐานแรกเรามีสิ่งหนึ่งที่แน่ใจ คือเรามีเจตนาดี มุ่งเพื่อสร้างสรรค์สันติสุขของโลก เราจะทำการต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาตั้งแต่ชีวิต

สังคมประเทศชาติจนถึงโลกทั้งหมด เจตนาที่ตั้งขึ้นมาและรักษาไว้เป็น
แกน แล้วเราก็เอาปัญญามาแก้ปัญหา ถ้าเจตนาของเราดีแล้วและเรา
พัฒนาปัญญาได้ผล เราก็จะไปถึงจุดที่แก้ปัญหาให้ได้

แต่ทั้งนี้เราก็อายำมัวแต่หวัง เราต้องมองตามความเป็นจริงโดยไม่
เล็งผลเลิศเกินไปถึงกับคิดว่าโลกนี้เขาจะหวังสันติภาพกันจริงแท้ เรา
ต้องระวังระไวด้วยว่า พวกที่บอกว่าเขาคิดแก้ปัญหาโลกนั้น เขามีความ
จริงใจแค่ไหน

เวลานี้ คำว่าธุรกิจ คำว่าจิตวิทยา คำว่าการเมือง ล้วนแต่สื่อ
ความหมายว่าเป็นเล่ห์กล ไม่จริงใจไปเสียทั้งนั้น จึงเป็นปัญหาที่ต้องแก้
ด้วยปัญญา บนฐานแห่งเจตนาที่มีเมตตาอย่างจริงใจทั้งสิ้น ฉะนั้น เราจะ
ต้องตั้งใจวางเจตนาของเราให้ดีเสียก่อน แล้วเราก็พัฒนาปัญญาและใช้
ปัญญาไป ไม่ท้อใจที่จะแก้ปัญหาให้ได้

เมื่อมีเจตนาที่ดี มีจุดมุ่งหมายที่เป็นกุศล เป็นความดีงาม ก็
อนุโมทนาในประการที่หนึ่งได้แล้ว ต่อไปนี้ก็ขอให้มีความสามัคคีร่วมมือ
ร่วมใจกัน แล้วปฏิบัติตามวิธีการที่ถูกต้อง พร้อมทั้งพัฒนาองค์ประกอบ
สำคัญต่างๆ โดยเฉพาะปัญญาขึ้นมาเป็นตัวนำ เพื่อจะดำเนินการต่างๆ
ให้เป็นไปตามหลักการที่เรารู้เราเห็นเราเข้าใจ ที่จะสนองเจตนาที่มุ่งไปสู่
จุดหมายนั้น

หวังว่าหลักการและวิธีการนี้ เมื่อเราชัดแล้ว จะสามารถทำให้บรรลุ
จุดหมายแห่งการแก้ปัญหาของชีวิต ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และ
โลก ให้โลกนี้ก้าวไปในอารยธรรมที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นภารกิจที่เราจะต้องทำ
มากมาย แม้กระทั่งจะต้องปรับแก้อารยธรรมให้เป็นอารยธรรมที่แท้และ
ยั่งยืน ซึ่งจะทำให้เกิดสันติสุขอย่างแท้จริง

ปจฺฉา: การที่ถามมานี้เพราะว่าจะต้องขยับขยายไปทำอะไรให้มากขึ้น
กว่าเดิมสักหน่อย จะได้เป็นกลไกส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่
มีสารพัด

วิสัยทัศน์: ตอนนี้ความขัดแย้งกันมีมากมาย เพราะเราสะสมสิ่งที่ล้นวน แต่เป็นเหตุปัจจัยแห่งความขัดแย้งทั้งนั้นเลย และยังก้าวเข้าไปในระบบ แข่งขัน-แย่งชิงกันด้วย เพราะฉะนั้นตอนนี้เราจะต้องมาเริ่มกันใหม่ และการเริ่มนั้นก็เป็นการกู้ เรียกว่ากู้ให้พ้นวิกฤติ และรื้อฟื้นสิ่งที่ดีงามขึ้นมา

ทุกอย่างจะสำเร็จก็ต้องมี ๒ อย่าง คือ เจตนาต้องดี และปัญญา ต้องทั่วทันชัดเจน ถ้าทำอะไรโดยไม่รู้ ถึงจะมีเจตนาดี ก็ไปไม่รอด มีแต่เป็นเหยื่อเขา

คนมีความตั้งใจดี เจตนาดี ถ้าเอาแต่เมตตา ไม่พัฒนาปัญญา จริงอยู่ บางครั้งเอาชนะใจเขาได้ด้วยความรักและความดี แต่ในหลายกรณี ก็โดนเขาหลอก หรือถูกกักขัง หรือบางทีกว่าเขาจะเข้าใจและเห็นใจ ก็สายไปเสียแล้ว แทนที่จะเป็นความเจริญ ก็กลายเป็นความเสื่อม ความผิดพลาดมากมายเกิดจากความรู้อันไม่ทันไม่เท่าถึง แค่อึ้งลูก คนที่เอาแต่รักอย่างเดียวไม่ใช่ปัญญา กลับพาให้ลูกเสียไป ก็มีตัวอย่างให้เห็นกันอยู่

เพราะฉะนั้นต้องเน้นย้ำให้มีเจตนาดีที่เป็นความจริงใจ โดยปรารถนาดีประกอบด้วยเมตตาเป็นต้น และมีปัญญาเข้าใจเรื่องราวทุกอย่างเท่าทัน มองให้ถึงตัวแถมอย่างถ้วนทั่ว และแทงตลอดเหตุปัจจัยอย่างแจ่มชัด สองตัวนี้ต้องใช้และไปด้วยกันทั้งนั้นทุกกรณี

เมื่อมีสองตัวนี้ก็ค่อยๆ แก้ปัญหาไป ในระหว่างนี้เราจะเจอปัญหาทยอยเข้ามาเยอะเยอะ ปัญญาจะเป็นตัวที่มาช่วยให้เราแก้ปัญหาได้ด้วยดี และเจตนาดีจะทำให้เราไม่เขวออกไปจากทางของการแก้ปัญหา

เวอร์รับด้วยการไม่จองเวร นั้นจริงแท้

แต่ต้องศึกษาว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่ต้องจองเวร

พระพุทธศาสนานี้ คนที่ศึกษารู้กันดีว่า เป็นหลักการที่สอนให้เว้น การเบียดเบียนกันโดยสิ้นเชิง ถึงขั้นที่ว่า *ไม่มีการจงใจฆ่าที่ไม่บาป* จนไม่มีข้อที่จะนำไปใช้อ้างในการรุกรานทำร้ายกัน

การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาจึงมาพร้อมกับคำสอนให้เลิกการแบ่งแยกและการเบียดเบียน โดยเฉพาะสอนให้เลิกถือชั้นวรรณะและเลิกการบูชายัญ สอนให้แก้ปัญหาด้วยวิธีการแห่งเมตตา-กรุณาอย่างสากล (หรือจะเรียกว่าแบบอหิงสา หรือแบบ nonviolence ก็แล้วแต่) ดังที่พวกฝรั่งก็รู้เรื่องนี้กันดีพอสมควร ถึงกับถือว่าพระพุทธศาสนาเป็นที่มาของขบวนการสันตินิยม (pacifism) ที่แพร่แรกของโลก (*Encyclopaedia Britannica*, "Pacifism")

แต่พระพุทธศาสนาก็มองเห็นตระหนักรู้ว่า การที่จะใช้เมตตา-กรุณาหรืออหิงสามาแก้ปัญหาให้สำเร็จนั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายๆ เรามีเมตตา-กรุณา รักคนอื่น ไม่เบียดเบียนใคร ถ้าพบกันหรืออยู่กับคนที่เบียดเบียนไม่มีเป้าหมายที่อยู่ในเจตนาพิเศษออกไป ก็จะมีสันติสุขโดยง่าย

แต่ถ้าไปเจอกับคนที่มีเจตนาแฝงเร้น เช่น เขามุ่งหาผลประโยชน์หรือแสวงอำนาจ ความรักด้วยเมตตา-กรุณา ก็อาจจะไม่พอ บางทีคนที่เมตตาก็กลายเป็นเหยื่อเขาไป

ยิ่งถ้ามูลเหตุของปัญหาถึงขั้นเป็นทิวฎี เช่น เป็นลัทธิความเชื่อด้วยแล้ว การแก้ปัญหาของเราแม้จะเริ่มด้วยเมตตา-กรุณา และวิธีอหิงสาก็จริง แต่จะสำเร็จได้ต้องใช้ปัญญาความสามารถอย่างพิเศษจริงๆ

หลักการก็คือ คนที่จะชนะศัตรูได้ ย่อมต้องมีกำลังเก่งกล้าสามารถกว่าศัตรู แต่คนที่ชนะศัตรูที่มุ่งร้ายด้วยวิธีการไม่ทำร้ายนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ความสามารถยิ่งกว่าคนที่ชนะศัตรูด้วยกำลังนั้นอีกมากมาย ไม่ใช่เรื่องง่ายๆ

วรรณคดีพระพุทธศาสนา เช่น ชาดก อย่างมโหสถชาดก จึงได้สั่งสอนและแสดงตัวอย่างให้เห็นว่า เมื่อมีคนพวกอื่นตั้งตัวเป็นศัตรู ยกมาเพื่อฆ่าฟันทำร้าย ฝ่ายธรรมิกชนต้องใช้ปัญญาความสามารถที่เหนือกว่ามากมายในการที่จะเอาชนะคนพวกนั้น โดยไม่ใช้วิธีทำร้ายตอบ และทำให้พวกศัตรูนั้นต้องยอมสยบและกลายเป็นมิตรในที่สุด

ท่านเตือนไว้ให้ไม่ประมาทเสมอว่า *ธรรมวิชัย* นั้นยากกว่า *สังคาม-วิชัย* มากนัก *สังคามวิชัย* นั้นเป็นเรื่องธรรมดา เมื่อมีกำลังเหนือกว่าก็มีหวังชนะ แต่ผู้ที่ชนะได้ด้วย *ธรรมวิชัย* นั้นต้องยอดคนจริงๆ

ชาวพุทธชอบยกคำพระมาอ้างว่า “เวรไม่ระงับด้วยการจองเวร” หรือ “เวรระงับด้วยการไม่จองเวร” แต่มักหยุดแค่นั้น ไม่ศึกษาต่อไปว่า ท่านสอนว่าเราจะต้องพัฒนาปัญญาความสามารถอย่างไร และเท่าไร คนร้ายจึงจะไม่ก่อเวรที่จะทำร้ายเราและทำลายโลกให้ย่อยยับ และเราจึงจะสามารถทำให้คนร้ายยอมและเกิดมีสันติสุขได้โดยที่เราไม่ต้องจองเวร

พูดง่ายๆ ว่า เรามักเอาแค่เวรไม่ระงับด้วยการจองเวร แต่ไม่ศึกษาว่าทำอย่างไรจึงจะสามารถระงับเวรด้วยการไม่ต้องให้มีการจองเวร หรือพูดอีกสำนวนหนึ่งว่า ในเมื่อเวรไม่ระงับด้วยการจองเวร เราจะระงับเวรนั้นด้วยการไม่จองเวรได้อย่างไร

ไม่ใช่กลายเป็นว่า เวรระงับด้วยการไม่จองเวร เพราะว่าเราทั้งหลายถูกเขาทำลายหายสูญไปแล้ว จึงไม่มีใครที่จะมาทำการจองเวร

จึงต้องย้ำเรื่องที่ว่า นอกจากมี *เจตนาดี* ที่ประกอบด้วยเมตตากรุณา แล้ว ต้องมี *ปัญญา* ที่จะจัดการแก้ไขปัญหาก็สำเร็จตามเจตนา นั้นด้วย

ปจฺจนา: คำว่าปัญญาบ้างที่ก็ใช้ในด้านอื่นๆ เช่นทางวิทยาศาสตร์ก็มีอยู่ แต่ถ้าไม่มีหลักธรรมมากำกับ ก็จับไม่ถูกว่าจะเริ่มต้นอย่างไร ก็เดินหน้าถอยหลังอยู่นั้นแหละ

วิสัยฺชา: ปัญญาทางวิทยาศาสตร์เขาเรียกว่าปัญญาเสียงๆ ที่ว่าเสียงในที่นี้ไม่ใช่คำว่าเสียงภัย แต่หมายความว่าแตกเป็นเสียงๆ คือแยกส่วนกระจัดกระจายออกไป แต่เพราะแยกเป็นเสียงๆ นี้แหละมันก็เลยเสียงภัยอันตรายด้วย ในที่สุดก็เลยกลายเป็น ๒ เสียง คือทั้งแยกเป็นเสียงๆ และเสียงภัยอันตรายด้วย

ล้าความสามารถพิเศษของคนไทย ออกมาแก้ไขความขัดแย้งในโลก

ที่จริง ปัญญาในวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์เองไม่ค่อยเป็นปัญหา เพราะเป็นการหาความรู้ในธรรมชาติก้าวไปเรื่อยๆ แต่มันมาเกิดปมปัญหาขึ้น ตอนที่ว่าไม่บริสุทธิ์จริง โดยที่มักจะมุ่งไปในทิศทางของเจตนาที่จะสนองความต้องการทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ซึ่งโยงไปหาเรื่องสังคมและสิ่งแวดล้อม ในแง่สนองความต้องการของมนุษย์ที่ซับซ้อน เลยพลอยกลายเป็นปัจจัยก่อปัญหา แม้แต่โยงมาถึงเรื่องความขัดแย้งนี้ด้วย

ปัญญาที่ใช้ในการแก้ปัญหา ก็ใช้ตามระบบบอริยสังที่ว่าแล้ว แต่มีข้อควรย้าไว้คือปัญหาที่ใช้อย่างสำคัญมาก คือในการเข้าถึงเหตุปัจจัยของปัญหาที่เรียกว่าสมุทัย และจัดการสลายเหตุปัจจัยนั้น

เหตุปัจจัยของปัญหาความขัดแย้งในแต่ละเรื่องแต่ละกรณีอาจจะซับซ้อน เป็นเรื่องปลีกย่อย แต่เมื่อพูดอย่างกว้างๆ ครอบคลุม ก็หนีไม่พ้นตัวการใหญ่ ๓ อย่าง ที่จะต้องรู้ไว้ คือจะแก้เหตุปัจจัยปลีกย่อยจำเพาะข้อไหนเท่าใดก็ตาม จะต้องแก้ให้ถึง ๓ ข้อนี้ด้วย คือปมก่อปัญหา ๓ อย่าง คือ

๑. ความไม่แสวงหาผลประโยชน์ เห็นแก่การเสพบริโภคบำรุ้งบำเรอ เรียกว่า *ตัณหา*

๒. ความทะยานแสวงอำนาจ ต้องการความยิ่งใหญ่ ปรารถนาจะครอบงำผู้อื่น เรียกว่า *มานะ*

๓. การยึดติดในความเชื่อ ถือรึ้นในลัทธินิยมอุดมการณ์ ที่ไม่เปิดกว้างรับฟังใคร และก่อทัศนคติแบบแบ่งแยก เรียกว่า *ทิฏฐิ*

ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่มชน ตลอดจนสงครามระหว่างประเทศ ระหว่างค่าย ระหว่างเผ่าชน ชาติพันธุ์ ระหว่างศาสนา ที่มีมาตลอดประวัติศาสตร์ มีจุดก่อปมอยู่ที่ ๓ อย่างนี้ ไม่ว่าจะแก้ไขเหตุ

ปัจจัยปลีกย่อยอะไรก็ตาม ต้องคอยมองคอยตรวจสอบและแก้ไขตัวการสำคัญ ๓ อย่างนี้ ไม่ให้เข้ามาครอบงำ ถ้าไม่มีตัวการใหญ่ ๓ อย่างนี้ การแก้ไขกำจัดเหตุปัจจัยปลีกย่อยอื่นๆ ก็ใช้วิธีการที่พูดมาแล้ว กำจัดปัญหาได้ง่ายขึ้น แต่ถ้าปม ๓ อย่างนี้ยังอยู่ ความขัดแย้งจะยึดเยื่อไม่จบได้จริง

ปมก่อปัญหาความขัดแย้งแบ่งแยกอีกระดับหนึ่ง ซึ่งต้องแก้ไขและระวังไม่ให้ครอบงำคน ได้แก่ความใจแคบ หรือความหวงแหนกีดกันกัน ที่เรียกว่า *มัจนรียะ* ๕ อย่าง คือ

๑. ความหวงแหนกีดกัน เกี่ยวกับเรื่องที่อยู่อาศัย ประเทศ ท้องถิ่น ดินแดน
๒. การหวงแหนกีดกัน เกี่ยวกับเรื่องพรรคพวก พงศ์เผ่า เหล่ากอ หรือชาติพันธุ์ เช่น ethnic groups และ religious groups ต่างๆ
๓. ความหวงแหนกีดกัน เกี่ยวกับเรื่องลาง ทรัพย์สมบัติ และผลประโยชน์ต่างๆ
๔. ความหวงแหนกีดกัน เกี่ยวกับเรื่องชั้นวรรณะ ผิวพรรณ จำพวก class, caste ตลอดจน colour
๕. ความหวงแหนกีดกัน ในเรื่องของวิทยาการ ความรู้ คุณพิเศษ วุฒิ ความดีงาม ความก้าวหน้าในทางภูมิธรรม ภูมิปัญญา และความสำเร็จต่างๆ

ต้องใจกว้างยอมรับความจริงว่า ความขัดแย้งต่างๆ จะแก้ไขได้จริง คนต้องสลัดความใจแคบหวงแหนกีดกัน ๕ อย่างนี้ออกไปให้ได้ ถ้ายังแก้ ๕ อย่างนี้ไม่ได้ ความขัดแย้งในสังคมมนุษย์หรือในโลกมนุษย์ ไม่จบแน่นอน การแก้ปัญหาขั้นเด็ดขาดได้ผลจริง หรือรับรองผลได้แบบนี้ ต้องถามว่า คนจะสู้ไหม ถ้าไม่เอาก็ต้องอยู่ในโลกแห่งความขัดแย้งต่อไปไม่จบ

ขอให้กวาดสายตามองออกไปในโลก จะเห็นว่าปมปัญหาที่ว่ามา ๒ ชุดนี้ ครอบงำสังคมมนุษย์ทั่วไปหมดจริงหรือไม่ และความขัดแย้งกรณีพิพาท และสงครามที่เกิดขึ้นที่นี่ มาจากปมเหตุปัจจัยเหล่านี้ทั้งนั้น ใช่หรือไม่

ในเรื่องนี้ คนไทยควรจะต้องขอสั่งเกตไว้เป็นข้อสำคัญว่า สังคมของตนมีลัทธิภูมิใจโดยชอบธรรมว่า ในเวลาที่ผ่านมา เมื่อเทียบกับประเทศทั่วไปในโลก สังคมไทยนี้ประสบความสำเร็จมากที่สุด ในการที่ประชาชนทุกหมู่เหล่าอยู่ร่วมกันอย่างประสานกลมกลืน มีความขัดแย้งน้อยที่สุด ใจกว้างห่างจากมัจฉริยะ ๕ ไปได้มาก

แต่ก็ต้องเข้าใจด้วยว่า ในยุคอดีตนั้น สังคมอยู่ในภาวะที่สามารถตั้งรับคนนอกด้วยเมตตาที่เพียงพอ แต่ตอนนี้ไป สถานการณ์ได้เปลี่ยนไปแล้ว คนไทยจะรักษาเอกลักษณ์ที่ดีนี้ไว้ได้ จะต้องก้าวไปสู่ขั้นสามารถจัดสรรสังคมด้วยปัญญาบนฐานแห่งเมตตาโมตรี คือต้องพัฒนาปัญญาให้มาก จะอาศัยเมตตาอย่างเดียวไม่พอแล้ว

เรื่องสลายความขัดแย้ง ก็ขอให้เน้นวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมเดิมของสังคมไทยมาศึกษา และใช้เป็นคติด้วย

ถ้าคนไทยหันมาใฝ่รู้ใฝ่คิดและเพียรพยายามสืบสานวัฒนธรรมและสร้างสรรค์สังคมไทยในแง่ดี นอกจากชีวิตและสังคมจะดีงามเจริญก้าวหน้าแล้ว ปัญญาความขัดแย้งปลีกย่อยลงมา เช่น ระหว่างบุคคลและกลุ่มพวก ก็จะพลอยลดน้อยลงไปด้วย

ก็ขออวยชัยให้พรแก่ทุกท่าน ในโอกาสปีใหม่ ขอให้เพิ่มกำลัง จะได้มีความสามารถที่จะแก้ปัญหาได้ดียิ่งขึ้น และพร้อมใจกันเดินหน้าต่อไป ให้ปีใหม่ ๒๕๔๖ นั้น เป็นเวลาแห่งการเดินหน้า ไม่ใช่ถอย ปี ๒๕๔๖ ต้องก้าวหน้าไปในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์สิ่งดีงาม

สังคมไทยจะต้องเดินหน้า และไปช่วยโลกด้วย เพราะเวลานี้โลกประสบปัญหาหนัก ไม่มีใครแก้ได้ ไม่ว่าจะป็นมหาอำนาจหรือเป็นประเทศที่พัฒนาขนาดไหน

ประเทศไทย ถ้าเก่งจริง นอกจากต้องสามารถแก้ปัญหาของตัวเองแล้ว จะต้องไปร่วมแก้ปัญหาของโลก หรือนำโลกในการแก้ปัญหาด้วย และเมื่อไรไทยเก่งขนาดนั้น จึงจะนำอนุโมทนา ก็ขอจบเพียงเท่านี้

นิติศาสตร์แนวพุทธ

นิติศาสตร์แนวพุทธ*

ขอเจริญพร ท่านอัยการสูงสุด ท่านผู้ทรงคุณวุฒิในวงการนิติศาสตร์
ท่านผู้สนใจใฝ่รู้ใฝ่ธรรมทุกท่าน

วันนี้ อาตมภาพได้รับนิมนต์ให้มาแสดงปาฐกถา ซึ่งในที่นี้เรียกว่า
ปาฐกถาพิเศษ และก็เป็นพิเศษจริงๆ เพราะ พิเศษ แผลงมาจากคำว่า
“วิเศษ” แปลว่า แปลกพวก หมายความว่า ในที่ประชุมนี้ อาตมภาพไม่
เหมือนคนอื่น ในแง่ที่ ๑ เพราะเป็นพระภิกษุ และในแง่ที่ ๒ เพราะอยู่
นอกวงการนิติศาสตร์

วันนี้ ท่านอัยการสูงสุดนิมนต์ให้มาแสดงปาฐกถาในวงการของ
ท่านผู้ทรงคุณวุฒิทางนิติศาสตร์ และให้พูดในเรื่อง “นิติศาสตร์แนวพุทธ”
อาตมภาพคงไม่ตอบโดยตรงว่านิติศาสตร์แนวพุทธเป็นอย่างไร? แต่จะ
พูดถึงหลักการของพระพุทธศาสนา และจะขอให้ท่านที่อยู่ในที่ประชุมนี้
ตอบเองว่า นิติศาสตร์แนวพุทธเป็นอย่างไร

บางที่เราอาจจะยังไม่ได้คำตอบก็เป็นได้ เพราะว่าเวลาในวันนี้ก็
มากนักที่จะพูดในเรื่องนี้ จึงคงจะพูดกันในหลักกว้างๆ

* ปาฐกถาพิเศษ โดย พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ตามคำอาราธนา ของ ศาสตราจารย์ ดร. คณิต ฌ
นกร อัยการสูงสุด ณ ห้องประชุมเล็ก จุฬาลงกรณ์ฯ สำนักงานอัยการสูงสุด ๒๘ มีนาคม ๒๕๓๙ ๑๓.๓๐-
๑๖.๓๐ น.

บทนำ

นิติศาสตร์ กับ ธรรมศาสตร์

ก่อนอื่น จะพูดถึงคำศัพท์ คำว่า “นิติศาสตร์” แปลกันว่า วิชากฎหมาย แต่ที่จริงนั้นเรานำคำนี้มาจากภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาของประเทศอินเดียที่มีอารยธรรมเก่าแก่แต่โบราณ นิติศาสตร์เป็นถ้อยคำทางวิชาการของประเทศอินเดีย ซึ่งสมัยก่อนเรียกว่า *ชมพูทวีป*

ถ้าดูตามศัพท์ นิติศาสตร์ตามความหมายที่ใช้ในประเทศอินเดีย จะเป็นวิชาทางด้าน politics คือวิชาด้านรัฐศาสตร์ หรือวิชาการเมือง ดังเช่นที่กล่าวถึงในคัมภีร์พุทธศาสนาว่า “*ขัตติยธมมสฺสฺวาเต นิติสฺสฺเต*” (ชา.อ.๘/๔๕๒) ซึ่งแปลว่า *ในนิติศาสตร์ กล่าวคือ ขัตติยธรรม (ธรรมของกษัตริย์ คือ คุณสมบัติของผู้ปกครอง และหลักการปกครอง)*

“นิติ” แปลว่า *การนำ* มีรากศัพท์เดียวกับคำว่า “นายก” ซึ่งแปลว่า *ผู้นำ* คำเดิมในภาษาบาลีหรือสันสกฤตว่า *นิตี* ซึ่งมาจากธาตุเดียวกันกับนายก คือ *นี* แปลว่า *นำ* “*นิตี*” จึงแปลว่า *การนำ* นิติศาสตร์ที่แท้เรียกว่า “*นิติศาสตร์*” ภาษาไทยเรียกนิติศาสตร์เพื่อให้สั้น

นิติศาสตร์ แปลว่า ศาสตร์แห่งการนำ หรือจัดดำเนินการ ซึ่งอาจขยายความหมายว่าเป็นศาสตร์แห่งการนำคน หรือการนำกิจการของรัฐ หรือการทำหน้าที่ของผู้นำ

อย่างไรก็ตาม การที่จะดำเนินการปกครองหรือเป็นผู้นำประเทศชาติได้นั้น แนนอนว่าจะต้องมีระเบียบแบบแผน คือเราต้องมีเครื่องมือที่จะใช้เป็นกติกาสังคม การปกครองจะเป็นไปไม่ได้ถ้าไม่มีกฎเกณฑ์กติกา อย่างน้อยต้องรู้ว่าทำอะไรได้หรือไม่ได้ ในขอบเขตแค่ไหน การปกครองจึงเรียกร้องให้มีกฎเกณฑ์กติกาเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น เรื่องของ

กฎหมายกับเรื่องของการปกครองจึงแยกกันแทบไม่ได้ จนกลายเป็นว่า เมื่อมีการปกครอง ก็ต้องมีกฎหมาย คือมีกฎเกณฑ์กติกาของสังคมหรือของประเทศชาติ ที่พลเมืองจะต้องประพฤติปฏิบัติตาม

สมัยก่อน กฎเกณฑ์กติกาเหล่านี้มาจากผู้ปกครอง และผู้ปกครองจะต้องเข้าใจรู้จักจัดตั้งวางใช้กฎเกณฑ์กติกาเหล่านั้น เพราะฉะนั้นวิชาการปกครองก็จึงเรียกร้องให้ต้องเรียนรู้ในเรื่องกฎเกณฑ์กติกา ที่เรียกว่ากฎหมาย พอมาถึงเมืองไทยปรากฏว่าเราใช้คำว่า “นิติศาสตร์” ในความหมายว่า “วิชากฎหมาย” ก็เลยพูดได้ว่าวิชากฎหมายแยกไม่ออกจากวิชาปกครองรัฐ

ที่ว่ามานี้หมายถึงความเป็นมาในอดีต กฎหมายมาจากรัฐ และกฎหมายเป็นเครื่องมือของการปกครอง

การปกครองที่ดีมุ่งเพื่อประโยชน์ของประชาชน การตั้งกฎเกณฑ์กติกาเหล่านั้นขึ้นมาก็เพื่อประโยชน์ของประชาชน คือ ให้ประชาชนอยู่ร่วมกันด้วยดี มีความสงบสุข

แต่บางครั้งก็เป็นไปได้ที่ผู้ปกครองนั้นออกกฎหมายมาเพื่อประโยชน์ของตนเอง จึงอาจจะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชน หรือแม้ไม่ได้มุ่งจะเบียดเบียนประชาชน แต่บางครั้งกฎหมายนั้นอาจจะรุนแรงเกินไปก็ได้ หรือบางครั้งอาจจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนแม้ด้วยความตั้งใจดีแต่รู้ไม่เท่าถึงการณ์

ต่อมา กฎหมายก็อาจจะมีวิวัฒนาการ คือ เกิดมีกติการะหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองว่า ผู้ใต้ปกครองก็มีสิทธิเหมือนกัน ผู้ปกครองควรมีขอบเขตในการปฏิบัติต่อผู้ใต้ปกครองอย่างไร จึงมีกติกาที่ตั้งไว้เป็นขอบเขต แม้แต่เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ปกครองมาละเมิดหรือเบียดเบียนกดขี่ข่มเหงผู้อยู่ใต้อำนาจปกครอง ทั้งนี้ก็เป็นเรื่องของวิวัฒนาการซึ่งอาศัยกาลเวลาที่ยาวนาน

จากวิวัฒนาการของสังคม ซึ่งมีความสัมพันธ์กันระหว่าง

ปกครองกับกฎหมาย เมื่อสังคมเจริญมากขึ้น กฎหมายก็ไม่ใช้เพียงเครื่องมือของการปกครอง แต่การปกครองก็ถูกกำหนดโดยกฎหมาย คือกฎหมายทั้งรับใช้การปกครอง และเป็นตัวกำหนดการปกครอง ที่บอกให้รู้ว่าจะให้การปกครองมีรูปแบบ กลไก และดำเนินไปอย่างไร

ภาวะที่น่าจะเป็น(ซึ่งอาจจะไม่เป็น) ก็คือ สังคมจะพัฒนาต่อไปจนถึงขั้นที่ว่า กฎหมายเป็นเพียงข้อตกลงของมนุษย์ผู้พัฒนาตนดีแล้ว สำหรับหมายรู้ในการอยู่ร่วมกันเพื่อสร้างสรรค์โอกาสในการพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น

ถ้ามนุษย์เจริญถึงขั้นนั้นได้จริง ก็จะมีกฎหมายโดยไม่ต้องมีการปกครอง เพราะประชาชนอยู่ภายใต้กฎหมาย โดยแต่ละคนปกครองตนเองได้ตามข้อตกลงนั้น

มีอีกศัพท์หนึ่งที่เป็นเรื่องของกฎหมาย ซึ่งเราได้ยินกันและใช้กันจนกระทั่งนำมาตั้งเป็นชื่อของมหาวิทยาลัย คือคำว่า “ธรรมศาสตร์” แปลว่า “วิชากฎหมาย” เหมือนกัน และเดิมนั้นเป็นคำที่ตรงกว่า เพราะคำว่านิติศาสตร์นั้นเขาใช้ในความหมายของการปกครองโดยรัฐ ตรงกับที่เราใช้ว่ารัฐศาสตร์ ส่วนวิชากฎหมายแท้ๆแต่เดิมนั้นคือ ธรรมศาสตร์ ซึ่งถ้าแปลตามศัพท์ก็เป็นวิชาที่ว่าด้วยหลักการ เพราะ “ธรรม” แปลว่า “หลักการ”

หลักการมี ๒ อย่าง คือ หลักการแห่งความเป็นจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ และหลักการที่มนุษย์ผู้มีปัญญาเอาความรู้ในความจริงนั้นมาจัดตั้งวางเป็นแบบแผนในสังคมมนุษย์ จนกระทั่งเป็นกติกาลังคม ซึ่งมนุษย์ที่อยู่ในสังคมนั้นจะต้องยึดถือ อย่างหลังนี้ก็เช่นหลักการเช่นเดียวกัน เราจึงเรียกทั้ง ๒ อย่างนี้ว่า “ธรรม”

หลักการในระดับที่นำมาวางเป็นระเบียบแบบแผนกติกาลังคมที่ให้ประชาชนยึดถือ ก็มาจัดขึ้นเป็นวิชาเรียกว่า “ธรรมศาสตร์” คือเป็นวิชาการเกี่ยวกับกฎหมาย

ในเมืองไทยสมัยใหม่ เมื่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็คือ ตั้ง

มหาวิทยาลัยที่เรียนวิชากฎหมาย และพึงสังเกตว่า เดิมทีเดียวเรียกว่า **มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง** คือเรียนวิชากฎหมายกับวิชาการปกครอง ตรงกับที่พูดไปข้างต้นแล้วว่า กฎหมายมาด้วยกันกับการปกครอง หรือในการปกครองก็ต้องมีกฎหมาย

นิติศาสตร์ กับ ธรรมศาสตร์ มีความหมายโยงถึงกัน แต่ถ้ามองในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่เป็นเจ้าของอารยธรรมชมพูทวีปสมัยนั้น ก็ถือว่า กฎเกณฑ์กติกาทั้งหมดนั้นมาจากพระพรหมทั้งสิ้น คือเทพเจ้าสูงสุดเป็นผู้กำหนด กฎเกณฑ์กติกาเหล่านั้นจึงได้รับการรักษาสืบทอดกันมาในคัมภีร์ศาสนา ซึ่งมีข้อกำหนดให้ประพฤติปฏิบัติแม้แต่ในครอบครัวและในชีวิตประจำวันว่า ควรจะเป็นอยู่กันอย่างไร ดำเนินชีวิตอย่างไรผิดดำเนินชีวิตอย่างไรจึงจะถูกต้อง

พราหมณ์ถือว่าทุกอย่างที่กล่าวมานั้นเป็นข้อกำหนดมาจากพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งเป็นผู้ปกครองสูงสุดของโลก รวมทั้งข้อกำหนดในสังคม โดยเฉพาะการแบ่งแยกชนชั้น ที่เรียกว่า “วรรณะ” ได้แก่ วรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ดังที่อินเดียนับถือกันอยู่ และการกำหนดให้คนวรรณะต่างๆเหล่านี้มีหลักปฏิบัติประจำวรรณะของตนเองว่า ตนมีสิทธิแค่ไหน จะต้องทำและจะต้องไม่ทำอะไรอย่างไร หลักปฏิบัติเหล่านี้เรียกว่า “ธรรม” คือธรรมประจำวรรณะ ได้แก่ หลักการ ข้อกำหนด และหน้าที่ของคนที่อยู่ในวรรณะนั้นๆ ตำราและการศึกษาในเรื่องที่ว่ามานี้ทั้งหมด เรียกว่าเป็น ธรรมศาสตร์

ความจริงยังมีลึกลงไปอีกว่า สิ่งที่มาจากพระพรหมแท้ๆ เรียกว่า *ศรุต* แปลว่า สิ่งที่ได้สดับมา คือเป็นเรื่องที่พราหมณ์ถือว่า ได้ฟังมาจากพระพรหมหรือเทพเจ้าสูงสุดโดยตรง ได้แก่เนื้อหาในคัมภีร์ *พระเวท* ส่วน *ศาสตร์* นี้เป็นคำสอนและคำอธิบายภายหลัง และศาสตร์นี้ก็ยังพัฒนามาจากสูตรอีกต่อหนึ่ง ทั้งสูตรและศาสตร์นี้รวมกันเรียกว่า *สมฤติ* แปลว่า สิ่งที่จำกันมา คือเล่าเรียนถ่ายทอดต่อกันมา

เพราะฉะนั้น *ธรรมศาสตร์* จึงสืบเนื่องจาก *ธรรมสูตร* อีกต่อหนึ่ง (ธรรมสูตรเป็นความร้อยแก้ว ส่วนธรรมศาสตร์เรียบเรียงขึ้นเป็นความร้อยกรอง) และทั้งธรรมสูตรและธรรมศาสตร์นั้น ก็ถือว่ามีต้นกำเนิดมาจากครุติ คือพระเวท และจึงมาจากพระพรหมผู้สร้างโลก

รวมความว่า *ธรรมศาสตร์* เป็นวิชาที่ว่าด้วยหลักการและข้อปฏิบัติต่างๆ เริ่มตั้งแต่การเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน แนวทางความประพฤติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และกฎเกณฑ์ต่างๆ ในทางสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่แนบสนิทอยู่กับศาสนา หรือพูดง่ายๆ ว่ามาจากข้อกำหนดในศาสนา พราหมณ์

ส่วน *นิติศาสตร์* ตามความหมายทางวิชาการของชมพูทวีป หมายถึงวิชาการเมือง การปกครอง หรือการจัดกิจการบ้านเมือง เริ่มแต่เรื่องอำนาจหน้าที่และคุณสมบัติของราชา คือ ผู้ปกครอง การแต่งตั้ง อำมาตย์ข้าราชการ การจัดการบ้านเมืองให้อุดมสมบูรณ์ การทูต การสงคราม ยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ต่างๆ การสงบศึกและสันติภาพ ฯลฯ ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์กฎกติกา และคำแนะนำสั่งสอนแก่ผู้ทำหน้าที่ปกครองบ้านเมือง ตรงกับที่ไทยเราเรียกว่า *รัฐศาสตร์*

นิติศาสตร์ตามความหมายนี้ คัมภีร์ของพราหมณ์ เช่น มหาภารตะ ก็บอกว่าเป็นศาสตร์ที่พระพรหมเป็นเจ้าของตำรับ และดั่งนั้นจึงมีต้นกำเนิดมาจากคัมภีร์พระเวท

อย่างไรก็ดี เมื่อพูดในแง่ประวัติศาสตร์ ตำราทางด้านกรปกครองหรือนิติศาสตร์ของอินเดีย ที่เป็นหลักเป็นฐานจริงๆ เรื่องแรก ก็คือ *อรรถศาสตร์* ของเกาฏิลยะ (เรียกว่า จาณักยะ บ้าง วิษณุคุปต์ บ้าง) ผู้เป็นที่ปรึกษาของพระเจ้าจันทรคุปต์ (พระอัยกาของพระเจ้าอโศกมหาราช) ซึ่งได้แต่งคัมภีร์นี้ขึ้นอย่างรวดเร็วก็ประมาณ พ.ศ. ๑๖๐ (ฝรั่งว่าประมาณ ๒๙๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช) แสดงให้เห็นว่าตำรานิติศาสตร์ ที่เป็นของนักปราชญ์ฝ่ายบ้านเมืองแต่ดั้งเดิมก็มี ไม่จำเป็นต้องมาจากสาย

คัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ ที่ว่ามาจากพระพรหมผู้สร้างโลก

ตำนานของพราหมณ์โยงเรื่องการปกครองกับกฎหมายเข้าด้วยกัน ดังที่เขาถือว่าพระพรหมได้ทรงแต่งตั้ง “มนู” ให้เป็นกษัตริย์หรือราชาพระองค์แรกของมวลมนุษย และพระมนูนี้ได้นิพนธ์คัมภีร์ธรรมศาสตร์ คือกฎหมายฉบับแรกขึ้นมา กล่าวคือ *มานวธรรมศาสตร์* (เรียกว่า *มนุสมฤติ* บ้าง *มนุสังหิตา* บ้าง แต่บางทีเราเรียกกันง่ายๆ ว่า *มนุธรรมศาสตร์*)

ว่าโดยประวัติศาสตร์ คัมภีร์ธรรมศาสตร์หรือตำรากฎหมายเล่มแรก คือ *มานวธรรมศาสตร์* นี้เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๗๕๐-๘๐๐

ในทางพุทธศาสนา ก็มีคำว่า “นิติศาสตร์” เหมือนกัน แต่ภาษาบาลีใช้คำว่า นิติสัตถะ แปลว่า คัมภีร์ว่าด้วยนิติ ได้แก่ขัตติยธรรม ดังกล่าวแล้วข้างต้น แต่นิติในทางพุทธศาสนาใช้น้อยอย่างยิ่ง และความหมายไม่ได้โยงกับพระผู้เป็นเจ้าของแต่อย่างใดทั้งสิ้น

ในทางพุทธศาสนา “นิติ” อาจใช้ในความหมายกว้างๆ หมายถึงแนวทางหรือแบบแผนความประพฤติทั่วไป หรือระบอบการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ซึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการปกครองบ้านเมือง ยกตัวอย่างเช่น คติที่ถือกันตั้งแต่ก่อนพุทธกาลว่า

“บุคคลนั้นนอนได้ร่มไม้ใด ไม่พึงหักรานกิ่งก้านของ
ต้น ไม้ นั้น ผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนทราม”

(ขุ.ชา. ๒๗/๑๔๖๙/๒๙๗)

อย่างนี้ก็ถือเป็นนิติเหมือนกัน คือเป็นแบบแผนความประพฤติ หลักการในเรื่องนี้ถือว่าต้นไม้ก็เป็นมิตรของเรา ถ้าเราไปอาศัยนั้นนอนได้ร่มของเขาแล้วไปฟาดฟันทำลาย ก็เป็นผู้ประทุษร้ายมิตร

ว่าที่จริง ในฝ่ายสันสกฤต *นิติ* ก็มีการใช้ในความหมายพื้ๆว่า แนวทางความประพฤติ หรือหลักนำทางการดำเนินชีวิตด้วยเหมือนกัน ดังที่มีวรรณกรรมอันมีชื่อเสียงเกี่ยวกับหลักความประพฤติหรือหลักการดำเนินชีวิตและกิจการ เช่น *โลกนิติ ธรรมนิติ* และ *ราชนิติ*

เพราะฉะนั้น คำว่านิติศาสตร์ในฝ่ายสันสกฤตของอินเดีย จึงมีความหมายไม่จำกัดตายตัวทีเดียว คืออาจจะหมายถึงวิชาการเมืองการปกครองก็ได้ วิชาหลักหรือแบบแผนความประพฤติ อย่างที่เรียกปัจจุบันว่าจริยธรรมก็ได้ หรือวิชาจริยธรรมทางการเมืองก็ได้ ถ้าจะให้แน่ชัดเด็ดขาดลงไปว่าเป็นวิชาการปกครองบ้านเมือง หรือวิชารัฐศาสตร์ในความหมายอย่างที่ใช้กันในเมืองไทย ก็เติมคำ “ราช” เข้าไปข้างหน้า เป็น “ราชนิติศาสตร์”*

เมื่อตัดความคิดของพราหมณ์ที่เกี่ยวกับพระพรหม หรือเทพเจ้า ผู้สร้างโลกออกไปเสีย และถือตามความหมายอย่างที่ใช้ในภาษาบาลีใน คัมภีร์พระพุทธศาสนา รวมทั้งความหมายสามัญในภาษาสันสกฤต เราก็สามารถนำคำว่า “นิติศาสตร์” มาใช้กับวิชากฎหมาย โดยบัญญัติความหมายว่า เป็นวิชาว่าด้วยระเบียบแบบแผนความประพฤติของประชาชนพลเมือง หรือจะประสานกับความหมายของนิติที่เป็นเรื่องของการปกครอง พร้อมทั้งแนวคิดของพราหมณ์ แล้วให้ความหมายใหม่ก็ได้ว่า

นิติศาสตร์ หรือ นิติศาสตร์ เป็นวิชาว่าด้วยกฎหมายที่มาจากฝ่ายปกครอง คือกฎหมายที่ผู้ปกครองประเทศบัญญัติขึ้นสำหรับใช้ในการบริหารกิจการของประเทศชาติบ้านเมือง

---

* คำว่า “นิติศาสตร์” ใน Sir Monier Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary* (London: Oxford University Press, 1899), p.565. และใน Prof. R.C. Pathak, *Bhargava's Standard Illustrated Dictionary of the Hindi Language (Hindi-English Edition)* (Varanasi: Bhargava Book Depot, 1989), p.427.

ดูคำ “politics” ใน Sir M. Monier-Williams, *A Dictionary: English and Sanskrit* (Delhi: Motilal Banarsidass), p.605. และดูคำ “political science” ใน Prof. R.C. Pathak, *Bhargava's Standard Illustrated Dictionary of the English Language (Anglo-Hindi Edition)* (Varanasi: Bhargava Book Depot, 1988), p.635. และดูคำอธิบายใน *Hindu World* (vol.2, pp.223-228)

ส่วน **ธรรมศาสตร์** เป็นกฎหมายหรือกติกาสองสิ่งควบคู่กันมา แต่เดิมตามคำสอนของศาสนาพราหมณ์ อันครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีทั่วไปด้วย

อนึ่ง ในอินเดียเองนั่นแหละ เขาก็ถือว่าพระเจ้าแผ่นดินมีเทวอำนาจ เพราะเป็นผู้ที่เทพเจ้าสูงสุดทรงแต่งตั้งขึ้นอย่างที่ได้กล่าวแล้วว่า พระพรหมได้ทรงแต่งตั้ง **พระมनु** ให้เป็นกษัตริย์พระองค์แรกของมวลมนุษย์ และต่อมากษัตริย์ก็ได้กลายเป็นเทพเจ้าเองเลยทีเดียว ฉะนั้น ราชาสจึงสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านกฎหมาย โดยตีความใหม่บ้าง ตีรากลกฎหมายใหม่ขึ้นมาเองบ้าง ซึ่งอาจจะทำโดยการปรึกษาหรือมอบหมายแก่ปุโรหิต ซึ่งเป็นพราหมณ์ ที่ถือว่าเป็นผู้รู้หลักของศาสนาพราหมณ์ และรู้ความประสงค์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ

นอกจากนั้น พึงสังเกตด้วยว่า คัมภีร์กฎหมายสำคัญของพราหมณ์ โดยเฉพาะ **มานวธรรมศาสตร์** นั้น มุ่งเน้นหลักการเรื่องวรรณะ ๔ เป็นอย่างมาก โดยมุ่งจะยืนยันสถานะอันสูงส่งของวรรณะพราหมณ์ จุดเด่นจึงอยู่ที่ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องชาติชั้นวรรณะ จนนักวิชาการชาวตะวันตกที่ศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้ เช่น Sir Henry Maine เชื่อว่า **คัมภีร์ธรรมศาสตร์** เป็นผลงานจากฝีมือของพราหมณ์ที่มีเจตนาจะกีดกันคนวรรณะต่ำสุด คือพวกศูทรและจัณฑาลไว้ให้อยู่ภายใต้การควบคุมของวรรณะชั้นสูง (*Encycl. Britannica, 1988, vol.4, p.57*)

ตรงกับที่ Benjamin Walker เขียนไว้ใน *Hindu World* ว่า เจตจำนงอันสำคัญของ **มานวธรรมศาสตร์** ก็คือมุ่งจะเอาเทวอำนาจมารับรองสถาบันวรรณะ และทำให้พราหมณ์เป็นวรรณะสูงสุด (*Walker, vol.2, p.28*)

คัมภีร์ธรรมศาสตร์ใช้หลักการของศาสนาพราหมณ์มาดอกร้ายยืนยันระบบวรรณะ พร้อมกับที่ในขณะเดียวกันนั้นก็นำเอาหลักธรรมจากพระพุทธศาสนาเป็นอันมากไปใช้ประโยชน์ในด้านคำสอนเกี่ยวกับหลัก

ความประพฤติกว้างและความตึงตังต่างๆ ไป (ดู *joshi*, p.353)

เรื่องศัพท์ที่ยกมาพูดนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องที่ต้องถือตายตัว แต่เป็นเรื่องของการบัญญัติ ในยุคสมัยหนึ่งเราบัญญัติคำจำกัดความอย่างหนึ่ง เมื่อถึงอีกยุคสมัยหนึ่งก็อาจจะบัญญัติอีกอย่างหนึ่งได้ การที่นำมาพูดเชื่อมโยงนี้ก็เพื่อให้เห็นฐานเดิม จะได้เห็นแนวทางของความคิดว่า สิ่งเหล่านี้มาจากรากฐานของอารยธรรมอย่างไร

จากภูมิหลังทางวิชาการที่ได้กล่าวมา เราอาจให้ความหมายของเราเองอย่างเป็นอิสระจากวงวิชาการของชมพูทวีปก็ได้ว่า คำทั้งสองที่กล่าวมานั้น มีความหมายแยกได้เป็น ๒ อย่าง คือ ความหมายอย่างกว้าง กับความหมายเฉพาะ

ในความหมายอย่างกว้าง **ธรรมศาสตร์** คือ วิชาว่าด้วยหลักการทั้งหลักความจริง และหลักการประพฤติปฏิบัติทั่วไป ซึ่งครอบคลุมหมดทุกอย่าง

ส่วนในความหมายเฉพาะ **ธรรมศาสตร์** เป็นชื่อของคัมภีร์หรือตำราเกี่ยวกับกฎหมาย ที่ว่าด้วยข้อกำหนดความประพฤติปฏิบัติและขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี อันสืบกันมาในสังคมชมพูทวีปตามหลักคำสอนหรืออิทธิพลของศาสนาพราหมณ์

ส่วน **นิติศาสตร์** ในความหมายอย่างกว้าง หมายถึงตำราและวิชาการที่ว่าด้วยระเบียบแบบแผนและข้อกำหนดความประพฤติปฏิบัติโดยทั่วไป ที่ไม่จำกัดเฉพาะอย่างธรรมศาสตร์ในความหมายอย่างหลัง

ส่วนในความหมายเฉพาะ **นิติศาสตร์** คือวิชากฎหมาย โดยเฉพาะในฐานะที่เกี่ยวเนื่องกับกิจการของรัฐ หรือบัพัญญัติที่เนื่องด้วยการปกครอง ซึ่งรัฐตราขึ้น หรือตราขึ้นในนามของรัฐ เพื่อจัดการและบริหารบ้านเมืองให้ประชาชนพลเมืองเป็นอยู่กันด้วยดี

อย่างไรก็ตาม ความหมายที่ว่ามาทั้งหมดนี้ ยังเป็นเรื่องที่อาจจะต้องพัฒนาต่อไปอีก

หลักการพื้นฐาน

กฎหมาย ต้องมาจากธรรม ต้องชอบธรรม และต้องเพื่อธรรม

เรามาดูกันว่า ในพระพุทธศาสนา กฎหมายคืออะไร คำที่ใกล้เคียงที่สุด ตรงที่สุด ก็คือคำว่า “วินัย” แต่จะเห็นได้ชัดว่า คำว่าวินัยไม่ใช่จำกัด เฉพาะแต่กิจการของรัฐเท่านั้น ถ้าจะมองเห็นนิติศาสตร์แนวพุทธจะต้อง เข้าใจเรื่องวินัยให้ชัดเจน ถ้าไม่เข้าใจเรื่องวินัยก็ไม่สามารถที่จะมองเห็น นิติศาสตร์แนวพุทธได้

วินัย คืออะไร แน่นนอนว่าวินัยไม่ได้มีความหมายแคบๆ อย่างใน ภาษาไทย “วินัย” ในภาษาไทยมีความหมายแคบ เป็นเรื่องของกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับในการปฏิบัติกิจการหน้าที่ และการเป็นอยู่

แต่วินัยในความหมายของพระพุทธศาสนา ในขั้นแรกนี้จะให้ความ หมายไว้เพื่อเป็นจุดตั้งต้นในการทำความเข้าใจว่า “วินัย” แปลง่ายๆว่า “การจัดตั้งวางระบบแบบแผน”

วินัยเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ถ้าจะเข้าใจเรื่องนี้จะต้องมองดูวินัยใน ฐานะเป็นองค์ประกอบใหญ่อย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา พระพุทธ ศาสนาทั้งหมดมีองค์ประกอบใหญ่อยู่เพียง ๒ อย่างเท่านั้น และ ๒ อย่างนี้รวมกันเป็นชื่อของพระพุทธศาสนา

คำว่า “พระพุทธศาสนา” ที่เราเรียกกันปัจจุบันนี้ เป็นคำใหม่ ใน สมัยพุทธกาลก็มี แต่ใช้ในความหมายว่า “คำสอนของพระพุทธเจ้า” เวลานี้คำว่าพระพุทธศาสนาขยายความหมายออกไปจนกลายเป็นสถาบัน

และเป็นกิจการทุกอย่าง แล้วเราก็ลืมนิยามเดิมที่มีความหมายสำคัญกว่า ซึ่งใช้ในสมัยพุทธกาล คือ คำว่า “*ธรรมวินัย*” ศาสนาของพระพุทธเจ้า พระองค์นี้ก็เรียกว่า ธรรมวินัยนี้ หรือธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว

ธรรมวินัย มาจากคำคู่ คือ *ธรรม* กับ *วินัย* แล้วรวมกันเป็นเอกพจน์ คือสองอย่างแต่รวมเป็นอันเดียว นี่คือเนื้อตัวของพระพุทธศาสนา เราจะต้องมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างสองคำนี้ คือคำว่า *ธรรม* กับ *วินัย* แล้วจะเห็นหลักการของพระพุทธศาสนาทั้งหมด

เพราะฉะนั้น เรื่องของกฎหมาย หรือเรื่องนิติศาสตร์ในพระพุทธศาสนา ก็มาอยู่ที่ความหมายของ*วินัย* และความสำคัญของ*วินัย* ที่อยู่ในหลักการที่เรียกว่า*ธรรมวินัย*นั้น

ที่นี้ก็ย้อนไปดูว่าธรรมวินัยนั้นเป็นมาอย่างไร เริ่มต้นก็มี*ธรรม*อยู่ก่อน (คือมีอยู่เป็นประจำตลอดเวลาตามธรรมดาของมัน หรือมีอยู่แล้วแต่เดิม) *ธรรม* คือความจริงในธรรมชาตินั้นเอง หลักการของพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ชัดเจนว่า

“ตถาคต(คือพระพุทธเจ้า)จะเกิดหรือไม่เกิดก็ตาม
หลักความจริงก็คงอยู่อย่างนั้นเป็นธรรมดา . . . ตถาคตทั้ง
หลายค้นพบหลักความจริงคือตัวธรรมนี้แล้ว จึงนำมาเปิด
เผย แสดง ชี้แจง ทำให้เข้าใจง่าย” (ดู อัง.ติก. ๒๐/๕๗๖)

นั่นคือจุดตั้งต้นของพระพุทธศาสนาที่ว่า ธรรมมีอยู่ก่อนแล้ว โดยไม่ขึ้นต่อพระพุทธเจ้าเลย

ธรรม คือความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดาของมัน เราอาจจะแปลได้หลายอย่าง เช่นแปลว่า ธรรมชาติ กฎธรรมชาติ ความเป็นจริง หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ ธรรมชาติและธรรมดานี้เอง *ธรรมชาติ* คือสิ่งต่างๆ *ธรรมดา* คือความเป็นไปของธรรมชาติ หรือความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย ธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ตามธรรมดา พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด มันก็อยู่ของมันอย่างนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงค้นพบความจริงนี้แล้ว ก็ทรงนำมาเปิดเผย

แสดงสิ่งสอน

ความจริงนี้เป็นกฎธรรมชาติ เช่น ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ผลเกิดจากเหตุ เหตุก่อให้เกิดผล เหตุอย่างใดก็ก่อให้เกิดผลอย่างนั้น หรือเหตุปัจจัยต่างๆทำให้เกิดผลขึ้นมา

มนุษย์จะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม ธรรมคือความเป็นจริงแห่งเหตุปัจจัยนี้ก็ทำงานของมันอยู่ตลอดเวลา แต่ถ้ามนุษย์ไม่รู้ ก็ไม่สามารถเอาประโยชน์จากมันได้ และถ้ามนุษย์ประพฤติปฏิบัติดำเนินชีวิตไม่ถูกต้องตามความเป็นจริงนี้ ก็เกิดผลเสียแก่ตนเอง แต่ถ้ามนุษย์ปฏิบัติถูกต้อง และดำเนินชีวิตด้วยความรู้เข้าใจกฎแห่งธรรมชาติ คือความเป็นจริงอันนี้ ผลดีก็ได้แก่ตัวมนุษย์เอง

ทำอย่างไรมนุษย์จะประพฤติปฏิบัติ หรือดำเนินชีวิตได้ดี ก็ต้องรู้ความจริง ถ้ามนุษย์รู้ธรรมคือรู้ตัวความจริง รู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยในธรรมชาตินี้เมื่อใด เขาก็จะสามารถเอาประโยชน์จากธรรมชาติได้

ตัวอย่างเช่น เขาต้องการจะกินผลมะม่วง เขาเห็นต้นมะม่วง จะกินผลก็เก็บเอา แต่ต่อมาถ้าเขารู้ว่ามะม่วงที่จะเกิดมาเป็นผลสุกให้เรารับประทานได้นั้นเกิดจากต้นไม้นี้ ซึ่งก่อนนั้นต้องโตมาจากเมล็ด และชอบที่ดินอย่างนั้น ต้องอาศัยปุ๋ย อาศัยน้ำ อุณหภูมิ ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยในธรรมชาติ ถ้ามนุษย์รู้อย่างนี้แล้ว ต่อไปก็ไม่ต้องคอยไปหาต้นมะม่วงที่อยู่ไกล เขาจะสามารถปลูกต้นมะม่วงในสวนของตนเองได้ ถึงตอนนี้มนุษย์ก็ได้ประโยชน์จากกฎธรรมชาติหรือธรรม การรู้ธรรมจึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

แม้แต่ชีวิตของเรานี้ก็เกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เช่นมีธาตุต่างๆ มารวมกัน มีทั้งรูปธรรม และนามธรรม ถ้ามนุษย์ไม่รู้จักมันก็ปฏิบัติต่อชีวิตไม่ถูก แม้แต่กินอาหาร ก็กินไม่เป็น ไม่ได้ประโยชน์จากอาหารเท่าที่ควร เพราะฉะนั้น ธรรมจึงสำคัญอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็ทรงค้นพบธรรมนี้ พระองค์ทรงเข้าถึงธรรมและได้ประโยชน์จากธรรมนี้เต็มที

โดยทรงนำเอาธรรมมาประพฤติกฎีปฏิบัติตาม จึงทรงพัฒนาพระองค์เองขึ้น มาจนเป็นพุทธ และทรงเห็นคุณประโยชน์ของการรู้ธรรมนี้จึงทรงนำไป สั่งสอนผู้อื่น

อย่างไรก็ดี การที่จะสั่งสอนให้ได้ผลดีจะทำอย่างไร หมู่มนุษย์ จำนวนมากๆ ถ้าไปสอนทีละคนก็ได้ทีละนิดละหน่อย กว่าที่จะสำเร็จสักคน หนึ่งพระองค์ก็เหนื่อยแน่ เดินทางไปเป็นวันๆ และได้ทีละเล็กทีละน้อย ตลอดพระชนมชีพคงไม่ได้กี่คน ทำอย่างไรจึงจะให้ได้ประโยชน์แก่คน จำนวนมาก ก็ต้องมีวิธีการ

วิธีการก็คือการจัดตั้ง โดยทำให้มีระบบการที่มนุษย์จะมารวมตัว กันเป็นชุมชน และมีระเบียบแบบแผนในการเป็นอยู่ตลอดจนการดำเนิน กิจการ เพื่อให้มนุษย์เหล่านั้นได้ประโยชน์จากธรรม หรือจากการสอน ของพระองค์อย่างเต็มที่ พระองค์จึงทำการจัดตั้ง และวางระบบแบบ แผนในทางสังคมขึ้นมา การจัดตั้งนี้ก็คือตั้งเป็นชุมชนที่เรียกว่า “สังฆะ”

สังฆะ นั้นไม่ใช่บุคคล ในภาษาไทยเรามองคำว่าสงฆ์นี้เป็นตัวพระ ภิคุชไป ความจริงคำว่า “สงฆ์” หมายถึง หมู่ หรือ ชุมชน หมายความว่า ต้องมีคนจำนวนหนึ่งมารวมกัน ไม่ใช่คนเดียว ภาษาไทยนี้สับสน เรา เรียกพระองค์เดี่ยวว่าพระสงฆ์ไปแล้ว ก็เลยใช้กันจนติดแล้วก็ทำให้เกิด ปัญหาในบางครั้ง แต่ตัวสงฆ์ที่แท้จริงก็คือชุมชนที่จัดตั้งขึ้นมา

เมื่อตั้งเป็นชุมชนขึ้นมาแล้ว และเมื่อคนที่มารวมกันเข้ามีระเบียบ แบบแผนในความเป็นอยู่และการสัมพันธ์กัน คือมี **วินัย** ธรรมก็จะเข้าถึง ประชาชนหรือหมู่ชนได้จำนวนมาก ไม่ใช่เป็นประโยชน์ทีละน้อย

เป็นอันว่า เดิมนั้นก็มี**ธรรม** แต่เพื่อให้คนหมู่ใหญ่ได้ประโยชน์จาก ธรรม จึงมี**วินัย** ขึ้นมาจัดสรรความเป็นอยู่ของหมู่มนุษย์ให้เกิดมีโอกา สันติที่สุด ที่จะใช้ธรรมให้เป็นประโยชน์หรือได้ประโยชน์จากธรรมนั้น

รวมความว่า **วินัย** ก็คือการจัดโครงสร้างวางระบบแบบแผนของ ชุมชนหรือสังคม เพื่อให้หมู่มนุษย์มาอยู่ร่วมกัน โดยมีความเป็นอยู่และ

ความลัทธิที่ดั่งงาม ที่จะให้ได้รับประโยชน์จากธรรมนั่นเอง จุดหมายที่แท้ก็คือ ให้หมู่มนุษย์จำนวนมากได้ประโยชน์จากธรรม

การที่พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่เราเรียกเต็มๆ ว่า “พระลัทธิมาลัทธิพุทธเจ้า” ก็เพราะพระองค์ทรงมีความสามารถ ๒ ชั้น

ชั้นที่ ๑ สามารถเข้าถึงตัวความจริง ที่เรียกว่า ธรรม

ชั้นที่ ๒ นอกจากรู้ความจริงแล้ว ยังสามารถนำเอาความจริงนั้นมาทำให้เกิดประโยชน์แก่หมู่ชนจำนวนมากได้ ด้วย วินัย

ความสามารถชั้นที่สองนี้ ก็คือการทำที่สามารจัดตั้งวางระบบชุมชนที่เรียกว่าสงฆ์ขึ้นมาด้วยวินัย เพราะฉะนั้นจึงเป็นลัทธิมาลัทธิพุทธะ

ส่วนท่านผู้ใดสามารถรู้เข้าใจถึงความจริงคือธรรมด้วยปัญญาของตนเอง แต่ไม่มีความสามารถที่จะทำการจัดตั้งวางระบบแบบแผนที่เรียกว่า วินัย ให้มีสงฆ์เป็นชุมชนคนหมู่ใหญ่ขึ้นมาที่จะได้ประโยชน์จากธรรมนี้ ท่านผู้นั้นก็เป็นพระพุทธเจ้าอีกประเภทหนึ่งซึ่งเรียกว่า พระปัจเจกพุทธเจ้า คือผู้รู้เฉพาะตน

เพราะฉะนั้น การจัดตั้งวางระบบที่เรียกว่า วินัย นี้ได้ จึงถือว่าเป็นความสามารถพิเศษของมนุษย์ที่ว่า ไม่เฉพาะเข้าถึงความจริงของธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังสามารถนำเอาความจริงของธรรมชาตินั้นมาทำให้เกิดประโยชน์แก่หมู่ชนจำนวนมากได้ด้วย อันนี้เป็นความสามารถขององค์พระลัทธิมาลัทธิพุทธเจ้า

เรื่องที่ว่ามานี้ทำให้มีเหตุผลโยงกันด้วยในแง่ที่ว่า ถ้าจัดตั้งวางระบบแบบแผนโดยไม่มีธรรมคือความจริงที่แท้เป็นฐานแล้ว การจัดตั้งนั้นก็ไร้ความหมาย ดังนั้น วินัย คือการจัดตั้งของมนุษย์จึงต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรม คือตัวความจริงที่แท้ และต้องอาศัยปัญญาที่รู้ความจริงนั้นมาจัดตั้ง

เพราะฉะนั้น เบื้องหลังวินัย ก็คือหลักการแห่งธรรม ที่เป็นความจริงแท้ที่อยู่ในธรรมดาของธรรมชาติ เป็นหลักการอันสูงสุด ทั้งโดยตัว

มันเอง และโดยเป็นสาระและเป็นจุดหมายของวินัย ไม่มีใครสูงเหนือธรรม พระพุทธศาสนาถือเป็นหลักการว่า ธรรมสูงสุดในโลก ธรรมสูงสุดในสังคมมนุษย์ (ที.ป.๑๑/๗๑/๑๐๗)

สำหรับผู้นับถือเทพเจ้า ธรรมก็เป็นมาตรฐานตัดสินบรรดาเทพเจ้า ตลอดจนพระพรหม หมายความว่าธรรมย่อมเหนือเทพ แม้แต่จะนับถือกรรม โดยเชิดชูกรรมที่เป็นบุญ ธรรมก็เป็นมาตรฐานตัดสินกรรมและความเป็นบุญนั้น

พระพุทธเจ้าทรงเคารพธรรม (อง.จตุกก.๒๑/๒๑/๒๕) และทรงจัดตั้งวางระบบแห่งวินัยขึ้นบนฐานแห่งธรรมนั้น และเมื่อสงฆ์ที่ตั้งขึ้นด้วยวินัยนั้นขยายใหญ่โตขึ้น พระพุทธเจ้าก็ทรงเคารพสงฆ์ และทรงมอบอำนาจให้แก่สงฆ์ โดยที่สงฆ์นั้นก็เกิดขึ้นจากธรรม เป็นสงฆ์เพราะธรรม และมีอยู่เพื่อความปลอดภัยแห่งธรรมในโลก

นักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ตามหลักการของพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “จักรพรรดิ” ผู้เป็นธรรมราชา ก็ต้องเคารพธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่ จัดดำเนินการปกครองโดยธรรม (ที.ป.๑๑/๓๕/๖๔) เช่นเดียวกัน

โดยนัยนี้ **ธรรม** จึงเป็นพื้นฐานของวินัย และเป็นทั้งจุดหมายของวินัย

๑. ที่ว่าเป็นฐาน หมายความว่า ต้องรู้ความจริงของกฎธรรมชาติ จึงจะสามารถมาจัดตั้งวางระบบแบบแผนในหมู่มนุษย์เพื่อให้มนุษย์ได้ประโยชน์จากธรรมนั้นได้ ถ้าไม่รู้ การจัดตั้งก็ผิดพลาดหรือไร้ความหมาย

๒. ที่ว่าเป็นจุดหมายคือ การที่ให้มนุษย์มาอยู่ร่วมกัน และมีการจัดตั้งระเบียบแบบแผนทั้งหมดนั้น ก็เพื่อช่วยให้มนุษย์เข้าถึงและได้รับประโยชน์จากธรรมนั่นเอง

ดังนั้น ธรรมจึงเป็นทั้งเบื้องต้นและที่สุดแห่งวินัย ถ้าปราศจากธรรม วินัยก็ไม่มี ความหมาย ไร้ประโยชน์ แต่ถ้ามีแต่ธรรมเป็นของจริงตามธรรมชาติ แม้จะมีคนทีรู้อธรรมแต่ไม่สามารถมาจัดสรรให้เกิด

ประโยชน์แก่คนหมู่มากได้ ธรรมนั้นก็ไม่ได้เกิดประโยชน์เท่าใดนัก ทั้งๆ ที่มีอยู่เป็นความจริง ดังนั้นสองอย่างนี้จึงต้องอิงอาศัยกัน เมื่อครบทั้งสองอย่างจึงเป็นพระพุทธานุชาต

ในเรื่องนี้มีข้อที่น่าสังเกตว่า ในพระพุทธานุชาต เมื่อพูดถึง *ธรรม* เราจะใช้คำว่า “แสดง” เพราะธรรมเป็นความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา เราเพียงแต่ไปรู้และแสดงมัน แต่ถ้าพูดถึง *วินัย* จะใช้คำว่า “บัญญัติ” เพราะเป็นเรื่องที่มนุษย์จัดตั้งหรือทำขึ้นมา

ขออย่าว่า ธรรมไม่ใช่ของมนุษย์ทำขึ้น แต่เป็นของมีอยู่ตามธรรมดา ส่วนวินัยเป็นของที่มนุษย์จัดตั้งขึ้น เพราะฉะนั้น เราจึงพูดว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม และพูดว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัย

อย่างไรก็ดี คำว่าบัญญัติที่ใช้กับ “ธรรม” ก็มีบ้าง แต่ใช้เป็นคำประกอบ โดยมีความหมายว่า จัดวางหรือนำเสนอในรูปลักษณะที่จะเอื้อต่อการรู้เข้าใจ แต่สำหรับ “วินัย” จะใช้คำว่า บัญญัติ เป็นคำหลักเลยทีเดียว

เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายหรือวินัย กับธรรมที่เป็นความจริงในกฎธรรมชาตินี้ จะนำไปสัมพันธ์กับคติของฝรั่งในเรื่อง natural law และ natural rights ไม่ได้ เพราะเป็นคนละแบบกันเลย

พวกฝรั่งมีคติเกี่ยวกับกฎหมายตามสายหรือสำนักต่างๆ ซึ่งมีแนวความคิดหลายแบบ เช่น พวกหนึ่งถือว่ามี natural law คือ กฎหมายตามธรรมชาติ และมี natural rights คือ มีสิทธิตามธรรมชาติด้วย แต่เรื่องเหล่านี้ไม่ตรงกับเรื่องธรรมกับวินัยที่ได้พูดไปแล้วแต่ประการใด

กฎหมายต้องไม่แปลกแยกจากกฎธรรมชาติ

ตอนนี้เรากลับมาพูดเรื่องธรรมกับวินัยอีกครั้งหนึ่ง เป็นอันว่า เรามีความจริงตามธรรมชาติที่เรียกว่า *ธรรม* กับการจัดตั้งของมนุษย์ที่เรียกว่า *วินัย* ซึ่งเป็นเรื่องสมมติ

ข้อสังเกตสำคัญในที่นี้คือ เรื่องวินัยและเรื่องกฎหมายนี้เป็นเรื่อง “สมมติ” แต่สมมติไม่ใช่เรื่องเหลวไหล สมมติเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในภาษาไทยเราใช้คำนี้ในความหมายที่ไม่ค่อยดีนัก แต่ในภาษาพระสมมติเป็นเรื่องใหญ่ ถึงกับจัดเป็นลัทธิจะประเภทหนึ่ง

ในทางพุทธศาสนามีหลักว่า **ลัทธิ** มี ๒ อย่าง คือ

๑. ลัทธิที่เป็นความจริงแท้แน่นอนมีอยู่ในธรรมชาติ เรียกว่า **ปรมาตถลัทธิ** (ลัทธิโดยเนื้อแท้) และ

๒. ลัทธิที่เป็นความจริงตามความตกลงยอมรับร่วมกันของมนุษย เรียกว่า **สมมติลัทธิ** (ลัทธิโดยสมมติ)

ตามหลักลัทธิสองอย่างนี้ เราก็มีกฎธรรมดาของธรรมชาติ กับ กฎสมมติของมนุษย์ ธรรมเป็นกฎธรรมชาติ เพราะมันเป็นความจริงแห่งความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายตามธรรมดาของมัน ส่วนกฎหมายนี้เป็นกฎมนุษย์

ควรทราบว่ กฎธรรมชาติ กับกฎมนุษย์นี้ สัมพันธ์กันอย่างไร

มนุษย์เราตามปกติจะทำกิจกรรมใดก็ตาม ย่อมมีความมุ่งหมาย คือต้องการผลของมัน เราต้องการผลสักอย่างหนึ่ง เราก็ทำกิจกรรมที่เป็นเหตุให้ได้ผลนั้น อันนี้เป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์ เมื่อยังไม่มีการจัดตั้งวางระบบสังคมขึ้นมา ก็ดำเนินชีวิตอย่างนั้น ทำไปตามธรรมชาติ ผลที่เกิดตามเหตุในธรรมดานั้น ก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติ

ตัวอย่างเช่น เมื่อคนต้องการให้ต้นไม้เจริญงอกงาม ถ้าเขาไม่รอให้ต้นไม้มันงอกเอง เขาจะอย่างไร เขาก็ปลูกต้นไม้ เช่นเอาเมล็ดมะม่วงมา แล้วเขาก็ขุดดิน เอาเมล็ดมะม่วงลง กลบดินแล้วก็รดน้ำเป็นต้น เมื่อปลูกต้นไม้มากๆ ก็เรียกว่าทำสวน

การทำสวนนี้เป็นเหตุ และจะทำให้เกิดผลคือต้นไม้เจริญงอกงาม อันนี้คือเหตุและผลตามกฎธรรมชาติ พูดย่ำว่า การทำสวนเป็นเหตุ ต้นไม้เจริญงอกงามเป็นผล นี่เป็นความเป็นจริงตามกฎธรรมชาติ เป็นเรื่อง

ของธรรม

เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นสังคม เราก็จัดตั้งระบบแบบแผนขึ้นในสังคมแล้วมีวัฒนธรรมและอารยธรรมขึ้นมา เราบอกว่าเราต้องการให้มีสวนดอกไม้สวยงามที่นี่ เราก็ใช้ระบบระเบียบในสังคมมาช่วยให้มีสวนตามที่ต้องการ โดยให้คนๆหนึ่ง หรือจำนวนหนึ่ง มาทำหน้าที่ในเรื่องนี้ โดยเฉพาะให้เต็มทีโดยไม่ต้องห่วงใยเรื่องอื่น เราก็จ้างคนมาทำสวน และเราก็ให้เงินเดือนเขา

ในสังคมที่มีอารยธรรมแล้วก็จะมีการปฏิบัติเช่นนี้ แทนที่ทุกคนจะต้องไปทำสวนเอง เราก็มีการจัดตั้งวางระบบแบบแผนขึ้น มีการตั้งเงินเดือนและบอกว่าคุณมาทำสวน ฉันจะให้เงินเดือน ๕,๐๐๐ บาท ก็เกิดมี *กฎของมนุษย์* ขึ้นว่า การทำสวนเป็นเหตุและการได้เงินเดือน ๕,๐๐๐ บาท เป็นผล เป็นกฎขึ้นมาให้เห็นเหตุเห็นผลจริงๆ คือ การทำสวนเป็นเหตุ การได้เงินเดือน ๕,๐๐๐ บาทเป็นผล ไม่มีใครเถียง เป็นเหตุเป็นผลจริงๆ

แต่ถามอีกชั้นหนึ่งว่า จริงแน่หรือไม่? การทำสวนเป็นเหตุ เงินเดือน ๕,๐๐๐ บาทเป็นผลนี้จริงแท้หรือไม่ ตอบว่าจริงในระดับหนึ่งเท่านั้น ที่แท้แล้วไม่จริง การทำสวนเป็นเหตุ เงินเดือน ๕,๐๐๐ บาทเกิดขึ้นมีที่ไหนในโลก ไปขุดดินทำสวนแล้วเงินเกิดขึ้นมา ๕,๐๐๐ บาทเป็นไปได้ที่ไหน ที่แท้นั้นกฎนี้เป็นกฎที่มนุษย์ตั้งขึ้นมาโดยการ “สมมติ”

สมมติ แปลว่า มติร่วมกัน มาจากคำว่า *สั* (ร่วมกัน) + *มติ* (การยอมรับหรือตกลง) เพราะฉะนั้น สมมติจึงแปลว่า ข้อตกลงร่วมกัน หรือการยอมรับร่วมกัน

กฎของมนุษย์ที่ว่า ทำสวน ๑ เดือนเป็นเหตุ ได้เงินเดือน ๕,๐๐๐ บาทเป็นผลนี้ เป็นกฎที่ตั้งอยู่บนสมมติ คือการยอมรับร่วมกัน ถ้าสมมติคือการยอมรับร่วมกันหายไปเมื่อใด กฎนี้จะหายไปทันที เช่น ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในสองฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่ยอมรับเงื่อนไขที่ตกลงกันไว้ การทำสวนก็ไม่เป็นเหตุ เงินเดือน ๕,๐๐๐ บาทก็ไม่เป็นผล

เพราะฉะนั้น กฎที่ว่านี่จึงไม่มีความเป็นเหตุเป็นผลที่แท้จริงในธรรมชาติ แต่เป็นกฎที่จัดวางกันขึ้นด้วยการตกลงยอมรับร่วมกันคือกรรมสมมติของมนุษย์เอง จึงเรียกว่าเป็น กฎของมนุษย์ หรือ *กฎมนุษย์*

อารยธรรมของมนุษย์ได้สร้างกฎทำนองนี้ขึ้นมามากมาย เพื่อให้สังคมมนุษย์ดำรงอยู่ได้ด้วยดี แต่ทั้งนี้เราจะต้องถามให้เกิดความชัดเจนทางปัญญาว่า ในการจัดตั้งวางกฎสมมติของมนุษย์ขึ้นนี้ ที่แท้จริงนั้น มนุษย์ต้องการอะไร

การที่เราวาง*กฎมนุษย์*ขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นเหตุเป็นผลว่า ทำสวน ๑ เดือน เป็นเหตุให้ได้เงินเดือน ๕,๐๐๐ บาทนั้น ผลแท้จริงที่เราต้องการ คือผลตาม*กฎธรรมชาติ* ได้แก่ ความเจริญงอกงามของต้นไม้ อันนี้แน่นอน เราจึงเห็นความจริง ๒ ชั้น คือมีกฎ ๒ ชั้น ซ้อนกันอยู่

การทำสวนอันเดียว มีความเป็นเหตุเป็นผลตามกฎซ้อนกันทีเดียว ๒ กฎ คือ

๑. *กฎธรรมชาติ* ที่เป็นธรรม เป็นไปตามธรรมดาของเหตุปัจจัย คือการทำสวนเป็นเหตุ ต้นไม้เจริญงอกงามเป็นผล

๒. *กฎมนุษย์* ที่เป็นกฎสมมติ เกิดจากมติร่วมกัน คือ การทำสวนเป็นเหตุ การได้เงินเดือน ๕,๐๐๐ บาท เป็นผล

สองกฎนี้มีความสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะ ถ้าไม่มีความจริงตาม*กฎธรรมชาติ* คือ *ธรรม* ที่ว่าการทำสวนเป็นเหตุและต้นไม้เจริญงอกงามเป็นผลแล้ว การวาง*กฎมนุษย์* ที่เรียกว่า *วินัย* คือทำสวน ๑ เดือนได้เงินเดือน ๕,๐๐๐ บาท ก็ไม่มีความหมายอะไร

แท้จริงนั้น การที่เราวางกฎสมมติของมนุษย์ ก็เพราะเราต้องการผลตาม*กฎธรรมชาติ* ถ้าเราไม่ต้องการให้ต้นไม้เจริญงอกงามแล้วเราจะวาง*กฎมนุษย์*ให้คนทำสวนได้เงินเดือนไปทำไม ทั้งนี้หมายความว่า เราวางกฎสมมติของมนุษย์ขึ้น ก็เพื่อสนับสนุนการทำเหตุที่จะให้เกิดผลแท้จริงตาม*กฎธรรมชาติ*นั่นเอง

ขออย่าว่า **วินัย** คือการจัดตั้งวางระบบจัดระเบียบและวางกฎสมมติ ขึ้นมานี้ เป็นความสามารถพิเศษอันเลิศของมนุษย์ ที่จะทำให้ชีวิตและสังคมของพวกเขาได้ประโยชน์มากที่สุดจาก**ธรรม** คือความจริงของธรรมชาติ และการวางกฎสมมติของมนุษย์ขึ้นมา ก็เพื่อช่วยหนุนให้เกิดความมั่นใจที่จะได้ผลที่ต้องการตามกฎธรรมชาติ เพราะฉะนั้น มนุษย์จะต้องตระหนักอยู่เสมอเสมอว่า **สิ่งต้องการที่แท้คือความเป็นจริงตามธรรม**

เรื่องที่พูดมานี้เป็นตัวอย่างให้เห็นว่า แท้จริงนั้นเราต้องการผลจริงๆ ตามกฎธรรมชาติ ถ้ามนุษย์ยังเข้าใจความมุ่งหมายที่แท้จริงนี้ และยังโยงสัมพันธ์กฎสมมติของมนุษย์เข้ากับกฎธรรมชาติที่ซ่อนรองรับอยู่ได้ คือไม่ลืมนึกไม่มองข้ามผลที่ต้องการที่แท้จริง ชีวิตและสังคมมนุษย์ก็จะดำรงอยู่ด้วยดี แต่เมื่อมนุษย์ได้พัฒนาอารยธรรมออกไปๆ มนุษย์จำนวนมากก็ได้แปลกแยกจากธรรมชาติไปเสีย และพากันหลงสมมติ

หลงสมมติ คือติดอยู่ในกฎสมมติของมนุษย์ ไม่เข้าถึง หรือไม่สามารถเชื่อมโยงให้เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ

ถ้าความแปลกแยกจากธรรมนี้เกิดขึ้นเมื่อใด ความวิปัสสนาทั้งของชีวิตและสังคมก็จะเกิดขึ้นเมื่อนั้นทันที เช่น คนทำสวนทำงานเพื่อต้องการเงินเดือนอย่างเดียว โดยไม่ได้คำนึงถึงการที่จะทำให้เกิดผลตามกฎธรรมชาติ คือ การทำให้ต้นไม้เจริญงอกงาม

เพราะฉะนั้นจะต้องถือว่า การเข้าถึงความจริงแห่งกฎธรรมชาติหรือธรรมนี้ จะต้องเป็นหลักอยู่ตลอดเวลา ถ้ามนุษย์แปลกแยกจากความจริงหรือธรรมนี้เมื่อใด การดำเนินชีวิตของเขาจะวิปริตทันที และสังคมก็จะไม่ได้รับผลที่ต้องการ ลองคิดดูว่า ถ้าคนสวนมาทำสวนด้วยต้องการเงินเดือน ๕,๐๐๐ บาท และไม่ต้องการผลที่แท้จริงตามกฎธรรมชาติ อะไรจะเกิดขึ้น และเรื่องนี้จะมิผลโยงไปถึงเรื่องอื่นทั้งหมด ซึ่งจะยังไม่พูดถึงในที่นี้ เพียงแต่ขอยกขึ้นมาพูดไว้เป็นตัวอย่าง

อนึ่ง การหลงสมมติเป็นโทษภัยแก่มนุษย์ฉันใด การไม่ยอมรับสมมติที่บัญญัติจัดวางขึ้นโดยชอบธรรม ก็เป็นภัยอันตรายต่อชีวิตและสังคมของมนุษย์เองด้วยฉันนั้น เรื่องนี้จะได้พูดกันต่อไปข้างหน้า

พัฒนาคนให้รู้จักเคารพสิทธิกันและกัน

แต่ต้องรู้ทันว่าที่แท้มนุษย์ไม่มีสิทธิ

มนุษย์เรามีความสามารถในเรื่องวินัยนี้ เราจึงจัดโครงสร้างวางระบบตั้งกฎระเบียบในการจัดแจงจัดสรรสังคมขึ้นมามากมาย และพัฒนาอารยธรรมขึ้นได้ จนกระทั่งมนุษย์ถึงกับตกลงกันให้พวกตนมี**สิทธิ** แม้แต่จะเป็นเจ้าของและจัดการกับธรรมชาติได้ตามปรารถนา เช่น แผ่นดิน ก็นำมาแบ่งกันโดยกำหนดให้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเกิดขึ้น เอาแผ่นดินมาจัดสรร บัญญัติว่าที่ดินแปลงนี้เป็นของคุณ ที่ดินแปลงนี้เป็นของฉัน จะละเมิดกันไม่ได้ โดยมีกฎหมายเข้ามารองรับ ถ้าละเมิดกันก็มีการลงโทษตามกระบวนการของกฎหมายนั้น

กฎหมายจึงเป็นเครื่องแสดงการยอมรับสิทธิหรือเป็นเครื่องกำหนดให้เกิดมีสิทธินั้นขึ้น และกฎหมายก็เป็นเครื่องมือคุ้มครองสิทธิของบุคคล ตลอดจนคุ้มครองกิจการต่างๆ ของคน แต่ไปๆ มาๆ มนุษย์ก็อาจจะลืมความจริงที่แท้ของธรรมชาติไปเลย จนบางที เมื่อมนุษย์ต่างอารยธรรม ต่างวัฒนธรรมมาพบกัน ก็มีเรื่องแปลกๆ

ตัวอย่างเช่น เรื่องที่เกิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อ ๑๔๑ ปี ล่วงมาแล้ว (พ.ศ. ๒๓๙๔) ประธานาธิบดีอเมริกา ชื่อว่าแฟรงคลิน เพียซ ได้ติดต่อขอซื้อที่ดินแปลงหนึ่งจากพวกอินเดียนแดงเผ่าหนึ่ง ซึ่งมีหัวหน้าชื่อว่า ซีแอตเติล (Seattle) ซึ่งได้เป็นที่มาของชื่อเมืองใหญ่ ในรัฐวอชิงตัน ทางตะวันตกเฉียงเหนือสุดของประเทศสหรัฐอเมริกาในปัจจุบัน

ตอนนั้นดินแดนนี้เป็นของอินเดียนแดงเผ่าของซีแอตเติล เมื่อ

ประธานาธิบดี เพียช ติดต่อขอซื้อไป ก็ได้รับคำตอบจากอินเดียนแดงว่า

“ท่านจะเอาแผ่นดินและผืนฟ้ามาซื้อขายกันหรือนี่

ความคิดนี้แปลกประหลาดสำหรับพวกเรา” (Gore, 359)

เวลานี้เรายึดถือกันเหลือเกินใช้ไหม ที่ดินนี้เป็นของฉัน ฉันมีกรรมสิทธิ์ และก็รู้สึกกันว่าเป็นความจริงอย่างนั้นจริงๆ แต่เมื่อมนุษย์ที่เราเห็นว่ายังไม่มีอารยธรรมมาได้ยินได้ฟังเรื่องอย่างนี้เข้า เขารู้สึกแปลกประหลาด อินเดียนแดงเหล่านี้ก็ไม่ออกกว่ามนุษย์มีการนำแผ่นดินผืนฟ้ามาขายกันได้ได้อย่างไร

ต่อไป นอกจากเอาแผ่นดินมาแบ่งกันแล้ว มนุษย์ก็จะขายผืนฟ้ากันจริงๆ ด้วย เช่น อาจจะมีการเช่าที่ตั้งสถานีอวกาศ ซึ่งเป็นเรื่องที่มนุษย์สมัยขึ้นทั้งสิ้น สมัยก่อน ตอนที่ประธานาธิบดีแฟรงคลิน เพียช ขอซื้อที่ดินจากพวกอินเดียนแดงนั้น คนอเมริกันย่อมรู้สึกดูถูกคนอินเดียนแดงมาก ว่าคนพวกนี้ไม่มีสติปัญญา โง่เขลาเหลือเกิน ไม่มีอารยธรรม ไม่รู้จักเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

แต่มาบัดนี้ ความคิดของอินเดียนแดงกลับได้รับการยกย่องสรรเสริญ เพราะว่ามีมนุษย์ยุคนี้มาประสบปัญหาจากสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม แล้วเห็นกันว่าการกระทำของมนุษย์ที่เบียดเบียนธรรมชาติ ที่จัดการกับธรรมชาติตามชอบใจนั้น ได้เป็นสาเหตุแห่งความเสื่อมโทรมของธรรมชาติ ทำให้เกิดมลภาวะเป็นต้น ปรากฏว่าคนอเมริกันยุคนี้กลับไปยก วาทะของอินเดียนแดงผู้นี้มายกย่องสรรเสริญกัน

ตัวอย่างเช่น รองประธานาธิบดี Al Gore คนปัจจุบันนี้ เมื่อเขียนหนังสือเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติเรื่อง *Earth in the Balance* ก็ยกถ้อยคำหรือวาทะของอินเดียนแดงคนนี้อ้างอิง (Gore, 359) เหมือนดังจะเยาะเย้ยความคิดของชาวอเมริกันผู้เจริญแล้ว ที่หลงไปตามสมมติและยอมรับว่าความคิดความเข้าใจของพวกอินเดียนแดงนั้นสอดคล้องตรงตามความจริงของธรรมชาติ

เพราะฉะนั้น เรื่องสิทธิเป็นต้น ตามที่บัญญัติในกฎหมาย จึงเป็นเรื่องของการที่มนุษย์มาตั้งกฎเกณฑ์กันขึ้น เพื่อประโยชน์ในหมู่มนุษย์ของเรา จนหลงเพลินไปว่าเรามีความชอบธรรมที่จะไปจัดการกับธรรมชาติได้ตามปรารถนา แต่ตามความจริงสิทธิอย่างนี้มีหรือไม่ เช่น ที่ฝรั่งพวกหนึ่งบอกว่ามนุษย์มีสิทธิตามธรรมชาตินั้น ในทัศนะของพระพุทธศาสนาคือว่าเป็นความลึกลับ

จะต้องเข้าใจว่า ความจริงตามธรรมชาติก็เป็นความจริงของมันอยู่อย่างนั้น เช่น การที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย แต่มนุษย์นั้นมีสติปัญญา เมื่อรู้ความจริงนั้นแล้ว และต้องการจะให้ชีวิตและกิจการงานของตนอยู่ได้ด้วยดีภายใต้กฎธรรมชาตินั้น ก็นำความรู้ในกฎธรรมชาติมาจัดสรรวางระบบแบบแผนขึ้นในสังคมของตน เพื่อให้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยในกฎธรรมชาตินั้นเกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคมของตน ด้วยการตกลงกันวางข้อกำหนดขึ้น เช่นการกำหนดให้มีสิทธิต่างๆ ขึ้นมา แต่ทั้งนี้จะต้องมีความรู้ตระหนักในความจริงว่า มันเป็นเรื่องของมนุษย์ที่ตกลงกัน ไม่ใช่ความเป็นจริงในธรรมชาติ

สมมติว่า เราตกลงกันว่าที่ดินแปลงนี้เป็นของฉัน หรือของคนนั้น คนนี้ ก็เกิดเป็นสิทธิขึ้นมา แต่สิทธิที่ว่านั้นเป็นเรื่องที่จะใช้อ้างกันได้ ในหมู่มนุษย์เท่านั้น จะเอาไปอ้างกับธรรมชาติไม่ได้ เราจะบอกว่าที่ดินแปลงนี้เป็นของฉันแล้ว ทุกอย่างในที่นี่จะต้องเชื่อฟังฉัน ฉันปลูกอะไรแก่จะต้องออก อันนี้จะเอาไปอ้างกับธรรมชาติโดยไม่ทำเหตุปัจจัยตามธรรมชาติ ก็เป็นไปไม่ได้ การอ้างสิทธินั้นจะไม่สำเร็จผลเลย ธรรมชาติจะไม่ฟัง

เรื่องของธรรมชาติก็คือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน คุณต้องการอะไรคุณก็ต้องทำให้ถูกต้องตามเหตุปัจจัย ถ้าคุณทำไม่ถูกต้องตามเหตุปัจจัยก็ไม่เกิดผลที่คุณต้องการ

เราจะบอกว่าต้นมะม่วงต้นนี้เป็นต้นไม้ของฉัน เกิดในที่ดินของฉันฉันมีสิทธิจัดการได้ แก่ต้องฟังฉัน แก่ต้องออกงาม แก่ต้องออกผลมากให้

ได้เท่านี้ในฤดูนี้ปีนี้ ให้ฉันมีรายได้เท่านี้ ฯลฯ การอ้างสิทธิกับธรรมชาติ
 อย่างนี้ย่อมเป็นไปได้ไม่ได้ มนุษย์จะต้องทำตามเหตุปัจจัยของธรรมชาติทั้งสิ้น

ดังนั้น มนุษย์จึงจะต้องรู้จักแยกระหว่างความจริงตามกฎธรรมชาติ
 กับความจริงที่มนุษย์มาตกลงกันวางขึ้น เพราะว่าแม้แต่ชีวิตของมนุษย์
 เอง ในแง่ของกฎธรรมชาติมนุษย์ก็ไม่มีสิทธิอะไร เราจะบอกว่าฉันมีสิทธิ
 ในชีวิตของฉัน ก็ไม่มีผลอะไร ถ้าไฟไหม้จะมาถึงตัว ไม่ยอมหนี จะอ้าง
 สิทธิกับไฟว่า “ฉันมีสิทธิในชีวิตของฉัน แก่ไม่มีสิทธิจะทำอะไรฉัน” ไฟก็ไหม้
 เอาเท่านั้น หรือลองเข้าไปไปพบเสือแล้วไปยื่นอ้างสิทธิบอกกับเสือว่า
 “ข้าเป็นเจ้าของชีวิตของข้า ข้ามีสิทธิในชีวิตของข้า” บอกกับเสือ เสือกไม่ฟัง
 มันก็จับกินเท่านั้นเอง

แม้แต่ในการดำเนินชีวิตประจำวันของเรา เราจะอ้างสิทธิในชีวิต
 ของเรากับธรรมชาติ ก็ไม่มีผลอะไร แต่เราจะต้องปฏิบัติ หรือดำเนิน
 ชีวิตของเราให้ถูกต้องตามเหตุปัจจัยในกระบวนการของธรรมชาติ เรา
 ต้องรักษาสุขภาพของเรา เราต้องกินอยู่หลับนอน ต้องทำกิจกรรมทั้ง
 หลายให้เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ตรงตามเหตุปัจจัยของมัน ถ้าเราไม่ทำ
 ตามนั้น จะอ้างสิทธิต่อธรรมชาติ ก็ไม่อาจได้รับผลที่ต้องการ

ในโลกยุคต่อไป ปัญหาเรื่องสิทธิจะซับซ้อนยิ่งขึ้น ดังเช่นปัญหาที่
 เกิดจากความเจริญทางเทคโนโลยี ทางด้านการแพทย์ และทางด้านข่าวสาร
 ข้อมูล เป็นต้น อย่างที่เป็นปัญหามากขึ้นๆ ในประเทศที่พัฒนาแล้ว เกี่ยว
 กับความขัดแย้งในเรื่องสิทธิในการเกิด สิทธิในการให้กำเนิด สิทธิในการ
 ตาย สิทธิในการมีชีวิตอยู่ สิทธิเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา เช่น ปัญหา
 ความขัดแย้งระหว่างสิทธิในการมีชีวิตของทารกในครรภ์ กับสิทธิที่จะมี
 ชีวิตที่มีสุขภาพดีของมารดาผู้ถือว่าตนเป็นเจ้าของครรภ์ เพราะฉะนั้น
 การเข้าใจความจริงที่ทำให้แยกได้ระหว่างความจริงตามธรรมชาติของธรรม
 ชาติ กับความจริงตามที่ตกลงกัน(โดยสมมติ)ด้วยปัญญาของมนุษย์ จะยิ่ง
 มีความสำคัญมากขึ้น

ตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งคือ ในช่วงเวลาที่ผ่านมานี้โลกได้ประสบปัญหาจากความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศเป็นอย่างมาก และตระหนักเห็นภัยจากการทำลายธรรมชาติ เนื่องจากปัญหาและความตื่นตัวในเรื่องนี้ ก็ได้มีบุคคลและกลุ่มชนที่เริ่มตั้งข้อพิจารณาขึ้นมาว่า สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายมีสิทธิในชีวิตของมันหรือไม่ และบางคนก็ลงความเห็นว่ามี

เมื่อตกลงว่าสัตว์ดิรัจฉานมีสิทธิในชีวิตของมัน ก็มีเรื่องที่มีมนุษย์จะต้องแก้ปัญหาในหมู่พวกตนตามมาอีกมาก เช่น นาย ก. เป็นเจ้าของเล้าหมู เลี้ยงหมูไว้ฆ่าขายเนื้อจำนวนมาก นาย ข. เห็นว่าหมูมีสิทธิในชีวิตของมัน จึงลอบไปปล่อยหมูออกจากเล้า ตำรวจจับนาย ข. ฐานลักทรัพย์ ซึ่งเป็นการละเมิดกรรมสิทธิ์ของนาย ก. แต่นาย ข. อ้างว่าเขาไม่ได้ลักทรัพย์ เขาเพียงแต่ปล่อยหมูไปตามสิทธิของมัน (เหมือนช่วยคนที่ถูกคนอื่นกักขังไว้; แต่ก็พึงสังเกตด้วยว่า สมัยก่อนโน้น เมื่อยังมีระบบทาส เจ้าของทาสก็มีสิทธิตามสมมติที่จะจัดการกับทาส คล้ายกับที่เจ้าของเล้าหมูจะจัดการกับหมู แต่มาบัดนี้ เมื่อสังคมยกเลิกระบบทาสแล้ว การปฏิบัติต่อคนอย่างนั้นกลายเป็นความผิด กรรมสิทธิ์ต่อทาสกลายเป็นไม่มี)

เรื่องทำนองนี้คงเป็นปัญหาสำหรับนักกฎหมายในอนาคตจะวินิจฉัยกันต่อไป แต่ก็มีตัวอย่างแล้วที่รัฐยาไวก สหรัฐอเมริกา นักศึกษาชั้นบัณฑิตศึกษาผู้หนึ่งเห็นว่าปลาโลมามีสิทธิในชีวิตของมัน มันควรมีอิสรภาพ จึงปล่อยปลาโลมา ๒ ตัว ออกจากสถานีทดลอง ปรากฏว่าเขาถูกตัดสินใจมีความผิดฐานลักทรัพย์ (ดูความคิดของชาวตะวันตกต่อเรื่องอย่างนี้ เช่น *Rolston, 47* และ *Howard, 132* เป็นต้น)

ขอให้สังเกตว่า แม้ใครก็ตามจะบอกว่าสัตว์มีสิทธิในชีวิตของมัน สัตว์นั้นก็คงไม่สามารถเอาสิทธินั้นไปอ้างกับใครๆ หรือกับสัตว์อื่นใด แต่สิทธิของสัตว์นั้น เป็นสิ่งที่มนุษย์นั่นเองจะนำไปอ้างต่อมนุษย์ด้วยกัน ใน การที่จะปฏิบัติต่อสัตว์นั้นๆ ตามที่พวกตนตกลงกัน

เป็นอันว่า ลิทธิต่อชีวิต เป็นต้น อ้างไม่ได้กับธรรมชาติ แต่อ้างได้กับมนุษย์ด้วยกันตามที่ตกลงยอมรับ นี่เป็นเรื่องหนึ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกฎธรรมชาติ ที่เรียกว่า *ธรรม* กับกฎเกณฑ์ในหมู่มนุษย์ ที่เรียกว่า *วินัย* ซึ่งซ้อนกันอยู่และโยงเป็นเรื่องเดียวกัน แต่แยกออกเป็น ๒ ระดับ

ถึงจะพัฒนาระบบขึ้นมาหลากหลาย

ทุกระบบต้องลงกันได้บนฐานหนึ่งเดียวแห่งธรรม

ดังได้กล่าวแล้วว่า กฎของมนุษย์คือวินัย ต้องอิงอยู่บนความจริงของธรรมชาติคือธรรม และมีไว้ก็เพื่อเข้าถึงและได้ประโยชน์จากกฎธรรมชาตินั่นเอง ความหมายของวินัย ซึ่งรวมทั้งกฎหมายก็อยู่ที่นี้

แต่ตามที่กล่าวแล้วว่า วินัยคือการจัดตั้งวางระบบแบบแผนที่เป็นสมมตินี้ เป็นความสามารถพิเศษของมนุษย์ที่ไม่มีในหมู่สัตว์อื่น มนุษย์มีความสามารถพิเศษเช่นนี้ จึงสร้างสรรค์วัฒนธรรมและอารยธรรมขึ้นมาได้ โลกของมนุษย์จึงเป็นแดนของสมมติ

แต่มีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า ในเมื่อเราบอกว่า *ธรรม* (คือความจริง เช่น ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยเป็นต้นนี้) เป็นฐานของวินัย (คือการจัดตั้งวางระบบแบบแผนกฎเกณฑ์กติกากฎในสังคมมนุษย์ทุกอย่าง) เพราะฉะนั้น การที่จะให้กฎของมนุษย์ได้ผลจริง ระบบต่างๆ จึงต้องประสานโยงถึงกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว

เวลานี้ เมื่อมนุษย์เรามีอารยธรรมเจริญมากขึ้น เราก็มีการจัดตั้งวางระบบแบบแผนในสังคมมากขึ้น โดยแยกเป็นระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง และระบบสังคมด้านต่างๆ มากมาย

การที่เรามีระบบเหล่านี้จัดแยกออกไปเป็นหลายด้าน ก็เพื่อให้มีประสิทธิภาพในเชิงปฏิบัติ และในการที่จะศึกษาได้ลึกละเอียด แต่ที่จริง

กฎธรรมชาติคือความจริงที่รองรับระบบเหล่านั้นทั้งหมดก็เป็นความจริงอันเดียวกัน เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้กฎมนุษย์ ซึ่งหมายถึงระบบแบบแผนต่างๆในสังคมมนุษย์ ได้ผลอย่างแท้จริง ระบบเหล่านั้นจะต้องประสานเป็นอันเดียวกันได้ บนฐานแห่งความเข้าใจในความจริงตามกฎธรรมชาติที่เป็นหนึ่งเดียวนั้น

ปัญหาของโลกมนุษย์ในปัจจุบันนี้ก็คือ มนุษย์ต่างคนต่างคิดและวางระบบตามความคิดที่แยกส่วนแบบชำนาญพิเศษเฉพาะด้านๆ ของตน ทำให้มีระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม ระบบการเมืองการปกครองเป็นต้นหลายรูปหลายแบบ โดยที่ระบบเหล่านี้ตั้งอยู่บนฐานของทฤษฎีคนละอย่าง และมนุษย์ยิ่งเจริญขึ้น ก็ดูเหมือนว่าระบบและทฤษฎีต่างๆ จะยิ่งแยกเป็นเฉพาะส่วนเฉพาะด้านออกไปๆ และก็ยังไม่ชัด หรือถึงกับไม่คำนึงว่าทฤษฎีเหล่านั้นได้เข้าถึงธรรมคือความจริงในกฎธรรมชาติหรือไม่

ทฤษฎี ก็คือการพยายามที่จะเข้าถึงความจริงที่เรียกสั้นๆ ว่า **ธรรม** นั้น และจากทฤษฎีก็ไปจัดโครงสร้างวางระบบตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นในสังคม แต่ถ้าทฤษฎีไม่เข้าถึงธรรมคือความจริง ระบบที่เขาจัดตั้งขึ้นบนฐานของทฤษฎีนั้น ก็ไม่สามารถให้ประโยชน์ที่แท้จริงยั่งยืน คือไม่สามารถสร้างผลสำเร็จตามที่ต้องการได้ และจะเป็นระบบที่ไม่ยั่งยืน

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อระบบต่างๆ ในสังคมเดียวกันตั้งอยู่บนฐานของทฤษฎีคนละอย่าง ต่อมาระบบเหล่านี้ก็จะขัดแย้งกัน เช่น ระบบเศรษฐกิจไปทางหนึ่ง ระบบการเมืองไปทางหนึ่ง ระบบทางสังคมอย่างอื่นๆ เช่นระบบการจัดการศึกษาไปอีกทางหนึ่ง ซึ่งคิดว่าสภาพในปัจจุบันก็เป็นอย่างนี้ด้วย และเมื่อเป็นอย่างนั้น ระบบต่างๆ ก็จะขัดแย้งกันบ้าง ชักพาไขว้ เขวไปคนละทิศละทางบ้าง ตัวมนุษย์เองมีความขัดแย้งกันในระบบบ้าง แล้วการดำเนินชีวิตและกิจการของมนุษย์ก็จะต้องมีปัญหาเกิดขึ้น

ตัวอย่างง่ายๆ ในปัจจุบันนี้ก็คือ แม้แต่ระบบเศรษฐกิจกับระบบ

การเมืองการปกครองก็เป็นปัญหาขึ้นอยู่กับ ระบบเศรษฐกิจหนึ่งก็จัดตั้งขึ้นตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์หนึ่ง ซึ่งเป็นความเพียรพยายามที่จะเข้าถึงความจริงของธรรมชาติในด้านหนึ่ง แต่ก็ไม่รู้ว่าจะเข้าถึงความจริงหรือไม่ ซึ่งก็รอไม่ได้จึงต้องปฏิบัติกันไป เมื่อตกลงว่าเอาทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบนี้ ก็จัดระบบเศรษฐกิจแบบนี้ ต่อมาทางด้าน การปกครองก็มีทฤษฎีการปกครอง เช่น แนวคิดประชาธิปไตย เป็นต้น ซึ่งนำมาใช้เป็นฐานในการจัดระบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย

ในเมื่อระบบเศรษฐกิจกับระบบการปกครองมาจากฐานแห่งทฤษฎีคนละฐาน แล้วจับมาประสานกัน ปรากฏว่าฝ่ายสังคมนิยมก็อ้างว่า พวกตนก็ใช้การปกครองระบอบประชาธิปไตย และอ้างว่าระบอบประชาธิปไตยแบบของตนเป็นประชาธิปไตยแท้ เช่น เป็นประชาธิปไตยของประชาชน ส่วนอีกสังคมหนึ่งใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ก็อ้างว่าพวกตนใช้ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่เป็นประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม แล้วสองฝ่ายนี้ก็เถียงกันว่าของใครเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง ของใครจะนำสังคมไปสู่สันติสุขได้จริง

เวลานี้ฝ่ายทุนนิยมเสรีชนะ ก็นำระบบสองด้านนี้มาผนวกกันว่าใน ด้านเศรษฐกิจใช้ระบบทุนนิยมแบบตลาดเสรี (free-market economy) ส่วนในด้านการปกครองใช้ระบบประชาธิปไตย (democracy) และบอกว่าต้องใช้ระบอบประชาธิปไตยแบบทุนนิยมจึงจะดีที่สุด จึงผนวกสองคำนี้เป็น free-market democracy แปลว่า ประชาธิปไตยแบบตลาดเสรี ซึ่งทำให้บางคนอาจจะหลงเพลินไปว่า ถ้าเป็นประชาธิปไตยแล้วต้องเป็นตลาดเสรี คือต้องเป็นทุนนิยม

ท่ามกลางสภาพเช่นนี้ ความขัดแย้งในตัวระบบเองก็อาจจะมีอยู่ และที่สำคัญคือ ฝ่ายหนึ่งจะครอบงำอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น แนวคิดเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เข้ามาครอบงำแนวคิดของประชาธิปไตย ทำให้มองความหมายของหลักการของประชาธิปไตย ไปตามอิทธิพลของแนวความคิด

ทางเศรษฐกิจ ดังที่เห็นได้ชัดในเวลานี้ว่า การตีความหมายของความเสมอภาคและเสรีภาพ เป็นการตีความหมายแบบทุนนิยม คือ ใต้อำนาจของระบบเศรษฐกิจแบบสนองความต้องการผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งพูดสั้นๆ ว่าเป็นการมองความหมายแบบแบ่งแยกและแก่งแย่ง

เพื่อความชัดเจน ขอยกตัวอย่างนิดหน่อย *เสรีภาพ* ที่เป็นหลักการของประชาธิปไตย เน้นความหมายในแง่ของการที่บุคคลมีโอกาสนำเอาศักยภาพ เช่น สติปัญญา ความสามารถของตนออกไปเป็นส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์สังคม ซึ่งเป็นความหมายเชิงร่วมมือและเอื้อต่อกัน แต่ภายใต้อิทธิพลของทุนนิยม *เสรีภาพ* เน้นความหมายในแง่ของการที่จะได้ผลประโยชน์ตามที่ตนปรารถนา ซึ่งเป็นไปในทางแบ่งแยกและแก่งแย่ง

ความเสมอภาค (สมภาพ หรือสมานภาพ) ที่เป็นหลักการของประชาธิปไตย เน้นความหมายในแง่ของการมีส่วนร่วมอย่างเสมอหน้ากัน เช่น เสมอในสุขและทุกข์ คือร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมแก้ไขปัญหา แต่ภายใต้อิทธิพลของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ความเสมอภาคเน้นความหมายในแง่ของการเพ่งจ้องผลประโยชน์ว่า ถ้าเขาได้ ๕๐๐ ฉันก็ต้องได้ ๕๐๐ เป็นต้น ซึ่งเป็นความหมายเชิงแบ่งแยกและแก่งแย่ง

ว่าโดยสรุป สภาพเช่นนี้ก็คือการที่มนุษย์ยังไม่มีความสามารถ ที่จะประสานระบบการต่างๆ ของมนุษย์ให้เข้าถึงและสอดคล้องกับหลักความจริงของธรรมชาติได้ ถ้ามนุษย์สามารถเข้าถึงความจริงนี้ หลักการและระบบต่างๆ ที่มนุษย์จัดตั้ง จะต้องประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และอยู่บนฐานของความจริงนี้ ความสำเร็จอยู่ที่นี้ ถ้ามิฉะนั้นจะไม่มีทางสำเร็จผลดีได้จริง และไม่ยั่งยืน

เพราะฉะนั้น การที่ระบบเศรษฐกิจการเมืองการปกครองเป็นต้นของมนุษย์จะแก้ปัญหาได้แค่ไหน ก็อยู่ที่ว่ามนุษย์จะเข้าถึงตัวธรรมคือความจริงได้เพียงใด แต่ขณะนี้เป็นที่พูดถึงหลักการให้เห็นว่า มนุษย์จะ

จัดตั้งวางระบบแบบแผนอย่างไรก็ตาม ทั้งหมดนั้นจะต้องมาจากฐาน คือ การรู้เข้าใจเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ คือความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ของสิ่งทั้งหลาย แล้วจึงจัดตั้งวางระบบทางสังคมขึ้น ซึ่งจะนำมาจัดแยก เป็นระบบย่อยๆ อย่างไรก็ตามก็ได้ และถ้าทำได้สำเร็จ ก็คือความสามารถ พิเศษสองชั้นของมนุษย์ ที่ว่านอกจากมีปัญญาเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ คือธรรม ซึ่งนับว่าเลิศประเสริฐชั้นที่หนึ่งแล้ว ยังก้าวสู่ชั้นของวินัย ต่อไปด้วย คือสามารถเอาความรู้ในความจริงหรือธรรมนั้น มาจัดตั้งวาง ระบบแบบแผนในสังคมขึ้นอย่างประสานสอดคล้องได้สำเร็จ

จะเห็นว่า *กฎหมาย* นั้น ไม่ใช่เป็นเพียงระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับ ความเป็นอยู่ของมนุษย์หรือความประพฤติเท่านั้น แต่เป็นเครื่องกำหนด การจัดวางระบบ และกำหนดกิจการต่างๆ ของสังคมว่าจะทำอย่างไรกัน ด้วย เพราะฉะนั้น *วินัย* จึงไม่ได้มีความหมายแคบๆ อย่างในภาษาไทย คือ *วินัย* ไม่ใช่เป็นเพียงระเบียบความประพฤติของคนเท่านั้น แต่*วินัย* หมายถึงระบบการจัดสรรสังคมทั้งหมด การจัดระเบียบการอยู่ร่วมกัน ของมนุษย์ การจัดระเบียบกิจการของสังคม ซึ่งจะให้เป็นอย่างไก็ต้องมี กติกา มีข้อกำหนดที่ให้หมายรู่ว่าจะดำเนินไปอย่างไร

เพราะฉะนั้น *กฎหมาย* จึงครอบคลุมความเป็นอยู่และการดำเนิน กิจการทั้งหมดของสังคมมนุษย์ (ในขอบเขตของประเทศหนึ่งๆ เป็นต้น) กิจการด้านเศรษฐกิจจะดำเนินไปอย่างไร *กฎหมาย* ก็เป็นตัวบ่งบอก การปกครองจะดำเนินไปอย่างไร *กฎหมาย* ก็เป็นตัวกำหนด การดำเนินชีวิต ของบุคคลจะมีขอบเขตแค่ไหน คนจะสัมพันธ์กันภายในขอบเขตอย่างไร กิจการใดจะดำเนินไปอย่างไร *กฎหมาย* ก็จะก้าวเข้าไปคุมทั้งหมด

ดังนั้น วิชา*กฎหมาย* จึงครอบคลุมกิจกรรมทุกอย่างในการดำเนิน ชีวิต และกิจการทุกอย่างของสังคม และจึงมีทั้ง*กฎหมาย*ที่คุมคน คุม ความประพฤติของคน และ*กฎหมาย*ที่วางระบบกิจการที่ดำเนินการโดย คน คือเรื่องของคนที่อยู่ในสังคมนี้*กฎหมาย*คุมหรือครอบคลุมหมด

อย่างไรก็ตาม เท่าที่เป็นมาถึงบัดนี้ คำที่ว่า กฎหมายครอบคลุมกิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์(ในสังคม)นั้น เพียงแต่ดูคล้ายจะเป็นจริงเท่านั้น แต่หาได้เป็นจริงแท้ไม่

ที่ว่าดูคล้ายจะเป็นจริง หมายความว่า เราอาจจะมิกฎหมายสำหรับกิจกรรมและกิจการทุกอย่างในสังคมมนุษย์ ครบทุกอย่าง แต่ที่ว่าไม่จริงแท้ก็คือ กฎหมายเหล่านั้นก็คุมกิจกรรมและกิจการด้านนั้นๆ แต่ละอย่างแต่ละด้านเท่านั้น เป็นเอกเทศจากกัน ยังหาได้มีกฎหมายที่เชื่อมโยงประสานกิจกรรมและกิจการทุกด้านเหล่านั้นเข้ามาอยู่ในระบบอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างครอบคลุมทั่วทั้งหมดไม่

ในสังคมที่สมบูรณ์ จะต้องมิกฎหมายหรือวินัยใหญ่อันหนึ่งที่จะทำหน้าที่นี้ คือ เป็นที่ประมวลประสานระบบย่อยทุกอย่างของสังคม ให้เข้ามาอยู่ในระบบสัมพันธ์ใหญ่ที่ครอบคลุมทั้งหมดอันเดียวกัน อย่างกลมกลืนและเกื้อหนุนกัน โดยโยงเข้ากับความจริงพื้นฐานอันเป็นหนึ่งเดียวของระบบแห่งธรรมชาติของธรรมชาติ

รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ เป็นตัวอย่างของระบบสมมติที่ก้าวเข้ามาขั้นหนึ่งสู่การที่จะเป็นกฎหมายใหญ่ที่ครอบคลุมนี้ แต่ก็ยังไม่ครอบคลุมจริง

โลกยุคที่ผ่านมา เป็นโลกที่มีอารยธรรมบนฐานความคิดแบบแบ่งซอยแยกส่วน ที่ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการแบบชำนาญพิเศษเฉพาะทาง และการพัฒนาทั่วโลกก็อยู่ในขั้นของการเน้นความเจริญเติบโตขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ การปกครองและกฎหมายต่างๆ ก็หันไปใส่ใจกับด้านเศรษฐกิจนี้มาก กฎหมายที่เกี่ยวกับเรื่องราวและกิจการด้านเศรษฐกิจจึงมีมากมายเป็นพิเศษ

แต่บัดนี้โลกได้สำนึกแล้วว่า การพัฒนาที่มุ่งวัตถุนั้นเศรษฐกิจเป็นตัวเด่นนี้เสียดู เป็นการพัฒนาที่ผิดพลาด ไม่ยั่งยืน จะต้องเปลี่ยนแปลงใหม่ นับว่าเป็นการถึงเวลาที่ **นิติศาสตร์** จะต้องก้าวใหญ่อีกขั้นหนึ่ง

สู่ขั้นของการกำหนดจัดวางระบบชีวิตและสังคมที่กว้างขวางครอบคลุม โยงประสานเกี่ยวพันกันเป็นระบบอันหนึ่งอันเดียว บนฐานแห่งปัญญาที่ รู้ความจริงอย่างทั่วตลอดรอบด้าน ซึ่งจะทำให้ระบบแห่งกฎสมมติของ มนุษย์ ประสานสอดคล้องถูกต้องและได้ผลจริงตามระบบแห่งกฎธรรมชาติ อันจริงแท้ที่เป็นฐานอยู่อย่างแท้จริง

ในสังคมหลายยุคหลายสมัย ผู้มีอำนาจปกครองประเทศหรือ สังคมนั้นๆ เป็นผู้ตรากฎหมายออกมาควบคุมให้ประชาชนประพฤติ ปฏิบัติตาม แต่การปฏิบัติเช่นนั้นบางทีก็จัดได้ว่าเป็นการแก้ปัญหาชั่วคราว พอให้ได้ผลที่จะให้สังคมมีความสงบเรียบร้อยไว้อีก

กฎหมายที่สมบูรณตามความมุ่งหมาย ต้องการปัญญาพิเศษ ที่ หยั่งรู้ความจริงแห่งเหตุปัจจัยทุกอย่างที่เกี่ยวข้อง โยงมาสู่การจัดตั้งวาง ระเบียบระบบสำหรับชีวิตและสังคมอย่างประสานสอดคล้องดังกล่าว แล้ว ถ้าไม่มีผู้ปกครองผู้มีปัญญาพิเศษเช่นนั้น ก็อาจต้องมีแหล่งปัญญา พิเศษดังกล่าวที่จะมาตรากฎหมายให้ผู้ปกครองบริหารกิจการไปตามนั้น อีกชั้นหนึ่ง

การมีฝ่ายนิติบัญญัติแยกจากฝ่ายบริหาร ในระบอบประชาธิปไตย อย่างปัจจุบัน อาจถือได้ว่าเป็นพัฒนาการขั้นหนึ่งในวิถีทางที่กล่าวนี้ แต่ก็ จะต้องถามว่า บุคคลหรือคณะบุคคลผู้มาร่วมกันทำหน้าที่เช่นนั้น มีการ พัฒนาที่จะทำให้เป็นผู้มีปัญญาพิเศษดังกล่าวนั้นแล้วหรือไม่ ถ้ายัง สังคม จะต้องมุ่งที่จะก้าวต่อไปสู่จุดหมายนั้นให้ได้

กล่าวโดยสรุป กิจทางปัญญานันยิ่งใหญ่ที่นักนิติศาสตร์จะต้องทำ ให้ได้มี ๒ อย่าง คือ

๑) รู้เข้าใจหยั่งทราบถึงจุดหมายที่แท้จริงตามกฎธรรมชาติ ที่อยู่ เบื้องหลังระบบแห่งสมมติทั้งหมดของมนุษย์

๒) จัดตั้งวินัยหรือกฎหมายที่มีขอบข่ายครอบคลุม ที่จะประสาน ระบบสมมติของมนุษย์ทุกอย่างเข้าเป็นระบบใหญ่อันหนึ่งอันเดียว ที่โยง

ถึงกันทั่วทั้งหมด ซึ่งสอดคล้องกับระบบความสัมพันธ์อันหนึ่งอันเดียว
ของธรรมชาติ

กฎหมายเพื่อสังคมมนุษย์ จะไม่สมจริง ถ้ายังไม่ถึงความจริง แห่งธรรมชาติมนุษย์

ขออย่าว่า “วินัย” มีความหมาย ๓ ชั้น

ชั้นที่ ๑ คือ การจัดตั้งวางระเบียบชีวิต และวางระบบกิจการ

ชั้นที่ ๒ คือ ข้อกำหนดที่บอกให้รู้ว่าจะจัดตั้งวางระเบียบระบบให้
เป็นอย่างไร

ชั้นที่ ๓ คือ ก) การใช้ระเบียบและระบบที่จัดวางขึ้นนั้น เป็น
เครื่องมือสร้างเสริมโอกาสให้คนพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้น หรือการชักนำดู
แลให้คนใช้ระเบียบและระบบนั้นเป็นเครื่องมือ(ที่จะช่วยกันทำให้สังคม
เป็นแหล่งอำนวยโอกาสในการ)พัฒนาชีวิตของตน หรือ

ข) การใช้ระเบียบและระบบที่จัดวางขึ้นนั้น เป็น
เครื่องมือบังคับควบคุมคนให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย หรือการบังคับ
ควบคุมคนให้เป็นอยู่และประพฤติปฏิบัติดำเนินกิจการตามระเบียบและ
ระบบที่จัดวางขึ้นนั้น

ความหมายของ “วินัย” ที่เราเข้าใจกันมาก คือความหมายที่ ๒
ได้แก่ระเบียบแบบแผนที่บอกว่าจะให้จัดตั้งวางระบบอย่างไร หรือข้อ
กำหนดที่เป็นแม่บทในการจัดตั้ง

ตัวอย่างเช่น พระมาอยู่ร่วมกัน ต้องมีวิธีแสวงหาและการจัดสรร
แบ่งปันปัจจัยสี่ คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

ในเรื่องนี้วินัยก็จะบอกว่า พระภิกษุผู้มีวิธีที่จะได้มาและจัดสรรแบ่ง
ปันปัจจัยสี่กันอย่างไร เมื่อมีใครมานิมนต์พระ จะให้ใครเป็นผู้ทำหน้าที่ใน
การบอกให้พระรูปไหนไป และจะจัดอย่างไร เช่น จะให้ใครไปก่อนไปหลัง

ปัจจัยสี่ อย่างไหนพระภิกษุจะเก็บสะสมได้หรือไม่ได้ เก็บได้มากเท่าใด และนานเท่าไร จะเก็บอย่างไร ใครจะเป็นผู้เก็บ เมื่อมีการขัดแย้งกันขึ้น หรือมีพระทำความผิด จะดำเนินคดีอย่างไร อย่างนี้เป็นต้น นี่คือเรื่องของวินัยในความหมายที่สอง ซึ่งตรงกับ *กฎหมาย*

ความหมายของวินัยอย่างที ๓ ก็คือ *การปกครอง* วินัยในความหมายนี้เป็นเรื่องของการปกครอง เพราะการดูแลให้บุคคลเป็นอยู่ประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายกติกาและให้กิจการต่างๆดำเนินไปตามครรลอง ก็คือการปกครอง ในความหมายที่ครอบคลุมทั้งหมด ต่อจากนั้นจึงแยกออกเป็นรายละเอียดในการบริหาร ซึ่งทั้งหมดนั้นต้องมีการจัดดำเนินการที่เป็นงานรวม เพื่อให้หมู่ชนหรือสังคมดำเนินไปอย่างใดอย่างหนึ่งอันได้แก่ *การปกครอง*

โดยนัยนี้ คำว่า *วินัย* จึงมีความหมายกว้าง และไปโยงกับที่ได้กล่าวถึงในตอนแรกว่า กฎหมายเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการปกครองมาก เพราะวินัยเอง จะแปลว่า การปกครองก็ได้

วินัย นั้น โดยรากศัพท์ แปลว่า การนำไปให้วิเศษ มาจาก วิ แปลว่า ให้วิเศษ และ นิ ตัวเดียวกับใน “นิติ” แปลว่า นำ รวมกันเป็น “วินัย” แปลว่าการนำไปให้วิเศษ หมายความว่า ทำให้คนมีชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้น และทำให้กิจการต่างๆดำเนินไปด้วยดี เป็นความหมายทั้งในระดับบุคคลและสังคม เป็นได้ทั้งกฎหมายและการปกครอง ที่จะจัดสรรให้เกิดความเรียบร้อยดีงามขึ้นในสังคมมนุษย์

(ถ้าเป็น*กฎหมาย* ก็แปลว่าเครื่องนำไปให้วิเศษ ถ้าเป็น*การปกครอง* ก็แปลว่าการนำไปให้วิเศษ)

จึงพูดได้ว่า ในที่สุดแล้ว เรื่องของกฎหมายและการปกครอง หรือเรื่องของวินัย ก็คือ การจัดการให้เกิดความเรียบร้อยหรือมีสันติสุขขึ้นในสังคม นี่เป็นความหมายของวินัยในระดับหนึ่ง

แต่แท้จริง สิ่งนี้เป็นจุดหมายของ*วินัย* หรือ*กฎหมาย*และการ

ปกครอง จริงหรือไม่ จุดหมายของนิติศาสตร์ คืออะไรแน่?

ถ้ามองในแง่ของวินัย ตามความหมายของพระพุทธศาสนา *ความสงบเรียบร้อยอยู่กันด้วยดีในสังคม ยังมีใช้เป็นจุดหมาย* ทำไมจึงยังไม่ใช้ ถ้ามองเผินๆก็น่าจะเป็นเช่นนั้น เพราะการปกครองโดยมีกฎหมายวางระเบียบกฎเกณฑ์ขึ้นมา ก็เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันด้วยดี โดยสงบเรียบร้อย เพราะฉะนั้น การมีความสงบก็น่าจะเป็นการบรรลุจุดหมาย แต่แท้จริงความสงบเรียบร้อยในสังคมนั้นเราถือว่าเป็นปัจจัย ไม่ใช่เป็นจุดหมาย

ความสงบเรียบร้อยของสังคมไม่ใช่เป็นจุดหมาย ถ้าจะให้ได้คำตอบต้องถามต่อไปว่า *ทำไมจึงต้องมีวินัย?*

ได้พูดแล้วว่า การมีวินัยสัมพันธ์กับการเกิดขึ้นของสงฆ์ คือ สังฆะหรือชุมชนของพระภิกษุ หรือพระสงฆ์ทั้งหลายที่มาอยู่ร่วมกัน

ทำไมจึงเกิดสงฆ์? ทำไมพระพุทธเจ้าจึงตั้งสังฆะขึ้นมา เรื่องนี้โยงไปถึงธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งจะทำให้เห็นว่าจุดมุ่งหมายของการมีการปกครอง มีกฎหมาย มีระเบียบกฎเกณฑ์กติกากฎของสังคมนั้น *เพื่ออะไร*

ในการจัดตั้งหรือจัดสรรสังคม เรามองธรรมชาติของมนุษย์อย่างไร? ถ้าเรามองโยงลงไปไม่ถึงธรรมชาติของมนุษย์ ศาสตร์ทั้งหลายจะไม่เกิดประโยชน์แก่มนุษย์ได้จริง

ศาสตร์ทุกศาสตร์จะต้องหยั่งลงไปให้ถึงธรรมชาติของมนุษย์ และจะต้องตั้งอยู่บนฐานของปัญญาที่เข้าใจความจริงตั้งแต่ธรรมชาติของมนุษย์ เพราะว่าในที่สุดนั้น การจัดตั้งวางระบบทุกอย่างเราทำขึ้นมาเพื่อประโยชน์แก่มนุษย์ ถ้าไม่เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ เราก็ไม่รู้ว่ามนุษย์จะมีชีวิตอยู่ไปทำไม เขาต้องการอะไร และเราควรจะทำอะไรให้เขา

ถ้าเราไม่เข้าใจธรรมชาติหรือความจริงแห่งชีวิตของมนุษย์ สิ่งที่เราทำให้เขานั้น แทนที่จะเป็นประโยชน์ อาจกลายเป็นโทษเป็นพิษภัยแก่เขาก็ได้ ทั้งที่เราอาจจะมีเจตนาดีก็ตาม

จุดหมายของสังคม คือจุดหมายของกฎหมาย

แต่สุดท้าย จุดหมายของกฎหมายต้องสนองจุดหมายของชีวิตคน

ที่นี้ กลับไปสู่คำถามชั้นรากฐานว่า พระพุทธศาสนา mong ธรรมชาติของมนุษย์อย่างไร? พระพุทธศาสนา mong มนุษย์ว่า เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก และเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ คือทั้งต้องฝึกและฝึกได้ ถ้าใช้ศัพท์ภาษาสมัยใหม่ก็ว่า **มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา และศึกษาได้**

นี่คือธรรมชาติของมนุษย์ที่แปลกจากสัตว์อื่น สัตว์ชนิดอื่นนั้น ไม่ต้องฝึกแต่ก็ฝึกไม่ได้ ไม่ต้องฝึก หมายความว่า เมื่อเกิดมาก็มีชีวิตอยู่รอดได้ง่าย โดยแทบไม่ต้องฝึก ไม่ต้องเรียนรู้ ไม่ต้องศึกษาอะไร เพราะอาศัยสัญชาตญาณช่วย ออกจากท้องแม่ ๒ นาที่อาจจะเดินได้เลย ถ้าเป็นห่านก็ออกจากไข่ตอนเช้า บ่ายก็ตามแม่ไปลงสระน้ำ ว่ายน้ำได้ หากินได้โดยไม่ต้องฝึก สัตว์เหล่านั้นอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ แต่มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษในแง่ที่ว่า ถ้าไม่มีการฝึกฝน ไม่มีการเรียนรู้แล้ว อยู่ไม่ได้ อยู่ไม่รอด

มนุษย์เกิดขึ้นมาแล้วไม่สามารถอยู่รอดด้วยตนเอง เมื่อเกิดมาแล้วต้องมีผู้อุ้มชูเลี้ยงดู โดยเฉพาะพ่อแม่ เลี้ยงดูไปเป็นปีๆก็ยังไม่รอด ต้องเลี้ยงดูไปหลายปีจนเขาสามารถดำเนินชีวิตได้ ระหว่างที่พ่อแม่เลี้ยงดูเขานั้น เขาทำอะไร นี่เป็นสิ่งสำคัญ สิ่งที่เขาทำคือการเรียนรู้ และฝึกศึกษาพัฒนาตัวเอง

ระหว่างที่พ่อแม่เลี้ยง เด็กก็เรียน เขาต้องเรียนทุกอย่างเพื่อให้ดำเนินชีวิตได้ ไม่ว่าจะนั่ง จะกิน จะนอน จะขับถ่าย ต้องเรียนรู้ ต้องฝึก ต้องหัดทั้งสิ้น คือต้องศึกษานั่นเอง ถ้าไม่เรียนรู้ไม่ฝึกฝนเขาจะทำไม่ได้ ลักอย่างและอยู่ไม่รอด กว่า จะเรียนรู้ในการเดิน การพูด เด็กบางคนใช้เวลาเกือบ ๒ ปี จึงเดินได้ พูดได้

โดยนัยนี้ การดำเนินชีวิตของมนุษย์จึงไม่ใช่ได้มาเปล่าๆ มนุษย์ต้องลงทุนด้วยการศึกษา เรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนา จึงพูดว่ามนุษย์เป็นสัตว์

ที่ต้องฝึก แต่การที่ต้องฝึกนี้มองอีกด้านหนึ่งก็เป็นข้อดีของมนุษย์ คือ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ส่วนสัตว์ชนิดอื่นนั้นไม่ต้องฝึกก็จริง แต่มันฝึกไม่ได้ ที่จริงไม่ถึงกับฝึกไม่ได้เลย แต่ฝึกได้น้อยอย่างยิ่ง เรียนรู้ได้จำกัด เรียนรู้ได้นิดหน่อย และส่วนใหญ่ถ้าจะฝึกต้องให้มนุษย์ฝึกให้ ส่วนมนุษย์นี้มีความสามารถพิเศษที่ฝึกตนเองได้ เรียนรู้ด้วยตนเองได้ ถ้ามนุษย์ฝึกตนแล้วก็พัฒนาได้แทบไม่มีที่สิ้นสุด ฝึกอย่างไรก็ได้ อย่างนั้น อยากรจะเป็นอย่างไร ก็ฝึกเอา

ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงพัฒนาตนจนกระทั่งทั้งสัตว์ชนิดอื่นทั้งหมด มนุษย์สามารถสร้างโลกของมนุษย์ขึ้นมาต่างหากจากโลกของธรรมชาติ ไม่เหมือนกับสัตว์ชนิดอื่นที่ต้องอยู่ในธรรมชาติตลอดชีวิต เกิดมาด้วยสัญชาตญาณใดก็ตายไปด้วยสัญชาตญาณนั้น มนุษย์นี้เกิดมาแล้ว ก็ฝึกศึกษาพัฒนา เรียนรู้ก้าวหน้าไปไม่มีที่สิ้นสุด สร้างสรรค์อารยธรรมสืบต่อกันได้ จากมนุษย์รุ่นพ่อมาสู่รุ่นลูก รุ่นหลาน รุ่นเหลน ต่อไปเรื่อยๆ

ธรรมชาติของมนุษย์มีความพิเศษอยู่ตรงนี้ คือการที่มนุษย์สามารถมีชีวิตที่ดั่งามเป็นเลิศได้ ด้วยการเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนา แต่พูดย้อนกลับว่า มนุษย์จะมีชีวิตที่ดั่งามเป็นเลิศได้ จะต้องเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนา เพราะฉะนั้น มนุษย์เรานี้จึงถือว่าเป็น “สัตว์ที่ต้องศึกษา” และจึงวางเป็นหลักได้ว่า *ชีวิตที่ดั่งามของมนุษย์ คือชีวิตแห่งการศึกษา* พระพุทธศาสนาถือคตินี้ สอดคล้องกับการที่มนุษย์มีธรรมชาติอย่างนี้

เราต้องการให้มนุษย์มีชีวิตที่ดั่งาม แต่มนุษย์จะต้องเรียนรู้ ฝึกศึกษา พัฒนาตัวเอง ดังนั้น จึงเข้ามาสู่ระบบของพระพุทธศาสนาในเรื่องของการโยง *ธรรม* กับ *วินัย*

มนุษย์เรียนรู้เพื่อเข้าถึงความจริงของกฎธรรมชาติ คือ *ธรรม* ถ้ามนุษย์รู้เหตุปัจจัยที่เป็นความจริงในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย มนุษย์ก็จะกระทำการต่างๆ ได้ผลตามที่ตนต้องการแทบทุกอย่าง เช่น จะกินผลไม้ ก็ไม่ต้องรอเดินไปกินที่ต้นในป่า แต่สามารถเอาเมืงมาปลูกให้มี

ต้นไม้ที่บ้านได้

ความสามารถสร้างสรรค์ทำสิ่งต่างๆขึ้นมามากมายนั้น เกิดจากการเรียนรู้ ฝึก ศึกษา พัฒนาของมนุษย์ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น มนุษย์จะมีชีวิตที่ดีงาม ก็ต้องฝึกศึกษาพัฒนาให้เข้าถึงความจริงของกฎธรรมชาติ และเอาประโยชน์จากความรู้นั้นให้ได้ แล้วด้วยการเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาโดยใช้ความรู้นี้ มนุษย์ก็จะสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมที่ดีงามขึ้นมาได้

ชีวิตและสังคมดีงาม ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาได้ด้วยการเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาตนของมนุษย์นี้ จึงเป็นจุดหมายแห่งกิจกรรมและกิจกรรมทั้งหลายของมนุษย์

แต่การที่คนทั้งหลายผู้มาอยู่รวมกันจะเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาตนให้สามารถสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมที่ดีงามขึ้นมาได้นั้น ก็ต้องมีชีวิตที่ปลอดภัยและสังคมที่อยู่กันสงบเรียบร้อยเป็นสภาพเอื้อหรือเกื้อหนุน และนี่แหละคือจุดที่การปกครองและกฎหมายเข้ามา คือ สังคมต้องมีวินัย ทั้งในแง่ของการปกครอง และกฎหมาย เพื่อสร้างสรรค์ความสงบเรียบร้อย อันเป็นสภาพเอื้อที่จะช่วยให้คนทั้งหลายพัฒนาชีวิตของตนขึ้นไปให้สามารถบรรลุจุดหมายแห่งการมีชีวิตที่ดีงาม มีสันติสุขและเป็นอิสระได้ จนเข้าถึงประโยชน์สุขที่สูงสุด

**วินัย/กฎหมาย เป็นเครื่องจัดสรรให้เกิดโอกาส
ที่จะเป็นฐานของการพัฒนาสู่การสร้างสรรค์ที่สูงขึ้นไป**

ได้เคยพูดไว้ที่อื่นแล้วว่า วินัยเป็นเครื่องจัดสรรให้เกิดโอกาส จึงขอยกมาอ้าง ณ ที่นี้ด้วย ดังนี้

“...วินัยเป็นการจัดสรรโอกาส ทำให้ชีวิตและสังคมมีระบบระเบียบ และมีโอกาสเกิดขึ้น ทำให้ทำอะไรๆ ได้คล่อง ดำเนินชีวิตได้สะดวก ดำเนินกิจการได้สะดวก ถ้า

ชีวิตและสังคมไม่มีระเบียบ ไม่เป็นระบบ ก็จะมีสูญเสียโอกาสในการที่จะดำเนินชีวิตและทำกิจการของสังคมให้เป็นไปด้วยดี ตลอดจนทำให้การพัฒนาได้ผลดี

ทำไมจึงต้องจัดระเบียบ ทำไมจึงต้องมีวินัย?

ถ้าชีวิตวุ่นวาย การเป็นอยู่ของมนุษย์สับสนหะระเบียบไม่ได้ โอกาสในการดำเนินชีวิตก็จะหายไป เช่นในที่ประชุมนี้ ถ้าเราไม่มีระเบียบเลย โตะเก้าอี้ก็วางเกะกะทั่วไป คนก็เดินกันไปเดินกันมา อารมณ์ทุกคนก็ฟุ้งกันไม่รู้เรื่อง สับสน แม้แต่เมื่ออยู่ในบ้านของเรา ถ้าสิ่งของตั้งวางไม่เป็นระเบียบ กระจัดกระจายอยู่ตรงโน้นตรงนี้ แม้แต่จะเดินก็ยาก เดินไปก็เตะโน่น ชนนี้ กว่าที่จะถึงประตูก็เสียเวลาตั้งหลายนาที แต่พอเราจัดของให้เป็นระเบียบ ตกงกันว่าตรงนี้เป็นทางเดินก็เว้นไว้ เป็นช่องว่าง เราเดินพรวดเดียวก็ถึงประตู ทำให้สะดวกรวดเร็ว

กิจการต่างๆ ต้องมีระเบียบ หรือต้องอาศัยวินัยมาจัดสรรโอกาสทั้งนั้น ที่เห็นได้ง่ายๆ เช่น เมื่อแพทย์จะผ่าตัด ศัลยแพทย์จะต้องการวินัยมาก จะต้องจัดระเบียบเครื่องมือที่ใช้ตามลำดับการทำงานอย่างเคร่งครัดทีเดียว ต้องตกลงกันไว้ก่อนว่า ขั้นตอนใดจะใช้เครื่องมือไหน และส่งเครื่องมือให้ถูกต้อง คนนี้ยืนตรงนี้ จังหวะนี้ ถึงเวลาไหนส่งเครื่องมืออันไหน เพราะอยู่ในช่วงของความเป็ความตาย พยาบาลที่จัดเตรียมเครื่องมือ ต้องพร้อมและต้องจัดให้ถูกลำดับทุกอย่าง ผิดนิดไม่ได้ เพราะงานนั้นต้องเป็นไปตามเวลาที่จำกัด ฉะนั้นในกิจการที่ยิ่งมีความสำคัญ มีความซับซ้อน มีความเป็นความตายเข้ามาเกี่ยวข้อง วินัยจะยิ่งต้องมีความเคร่งครัดแม่นยำมากยิ่งขึ้น

ในสังคมกว้างออกไป ถ้าชีวิตคนไม่ปลอดภัย สังคม
ไม่มีความเป็นระเบียบ มีโจร มีขโมย มีการทำร้ายกัน เรา
จะไปไหนเวลาไหน ก็ไม่สะดวก เพราะกลัวว่าถ้าไปเวลา
นี้ หรือผ่านสถานที่จุดนั้นแล้ว อาจจะถูกทำร้ายได้ เมื่อคน
ไม่กล้าเดินทาง มีความหวาดระแวง กิจการงานของสังคม
และการดำเนินชีวิตของบุคคลก็หมดความคล่องตัว ทำให้
ขัดข้องไปหมด

โดยนัยนี้ วินัยจึงช่วยจัดทำให้เกิดระบบระเบียบใน
ชีวิตและสังคมขึ้น ทำให้เกิดความคล่องตัว จะทำอะไรต่อ
อะไรก็ได้ผล ฉะนั้น การจัดวางวินัยจะต้องคำนึงถึงความ
มุ่งหมายนี้อยู่เสมอ เช่นต้องตรวจสอบว่า การจัดวางวินัย
ของเรามีความมุ่งหมายชัดเจนหรือไม่ ที่จะช่วยให้ชีวิต
และกิจการงานเป็นไปได้อย่างดี เกิดมีโอกาส และทำให้
มั่นใจว่า เมื่อเราจัดระบบระเบียบเรียบร้อยดีแล้ว โอกาส
ในการพัฒนาชีวิตจะเกิดขึ้น ความเป็นอยู่และกิจการต่างๆ
จะเป็นไปด้วยความคล่องตัว นำไปสู่จุดหมายปลายทางที่
ต้องการ

ในการพัฒนามนุษย์ระยะยาว ถ้าไม่มีวินัยเป็นฐาน ก็
จะทำให้เกิดความขัดข้องวุ่นวายสับสน ฉะนั้นเราจึงจัด
วางวินัยเพื่อความมุ่งหมายระยะยาวในการพัฒนามนุษย์
ด้วย และด้วยเหตุนี้วินัยจึงเป็นเรื่องสำคัญในสังคมประชา
ธิปไตย เพราะประชาธิปไตยต้องการโอกาสเหล่านี้ ใน
การที่จะให้มนุษย์มาสื่อมาแสดงออก เพื่อนำเอาศักยภาพ
ของตัวเองออกมาร่วมในการสร้างสรรค์สังคมอย่างได้ผล

สรุปว่า วินัยมีความหมายเชิงบวก คือ เป็นการจัดสรร
โอกาสให้ชีวิตและสังคมดำเนินไปโดยสะดวก คล่องตัว

ได้ผล มีประสิทธิภาพ และเป็นโอกาสแก่การพัฒนา
มนุษย์ด้วย” (วินัย: เรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด, น. ๑๕-๑๗)

เมื่อประชาชนเป็นอยู่โดยมีชีวิตร่างกายปลอดภัย ครอบครัวมั่นคง
ทรัพย์สิ้นไร้อันตราย ไปไหนมาไหนโดยไม่ต้องหวาดระแวง จะดำเนินกิจการ
ใดก็มั่นใจ ไม่ต้องกลัวถูกฉกฉวยผลหรือข่มเหงเอาเปรียบ ก็นับว่า
สังคมมีความสงบเรียบร้อยแล้ว

กระนั้นก็ตาม สังคมที่ดีจะไม่หยุดเพียงเท่านั้น แต่จะต้องมีมาตรการ
ทางการปกครองและกฎหมายมาเอื้อโอกาสส่งเสริมสนับสนุน ช่วย
ให้ประชาชนผู้ทำการอาชีพ หรือประกอบกิจกรรมและดำเนินกิจการ
ต่างๆ ที่ดีงามสุจริต มีกำลังใจและตั้งใจทำงานสร้างสรรค์ ฝึกปรีดีฝีมือ
และความชัดเจนชำนาญในงานวิชาชีพของตนๆ พัฒนาความ
สามารถที่จะสร้างสรรค์ประดิษฐ์กรรมและกิจการที่เป็นคุณประโยชน์ให้
เจริญแพร่หลาย ทำให้ชีวิตมีความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อมทางวัตถุ
และทางสังคมที่ผาสุกสบาย เอื้อต่อการเข้าถึงความดีงามและความสุขที่
ประณีตยิ่งขึ้นไป

ท่ามกลางความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อมที่มีความพร้อมพร้อมเอื้อ
อำนวยทางเศรษฐกิจและทางสังคมเช่นนี้ *วินัย* ทั้งด้านการปกครองและ
กฎหมาย หรือทั้งด้านรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ จะต้องเน้นมาตรการที่จะ
ส่งเสริมกิจกรรมและกิจการทางด้านศิลปวัฒนธรรม ทางศีลธรรม ทาง
ศาสนา และคุณค่าทางจิตใจต่างๆ ที่จะสนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาด้าน
คุณธรรม ใฝ่ในอุดมคติทางนามธรรม และเข้าถึงความดีงามและความ
สุขทางจิตใจที่สูงหรือประณีตยิ่งขึ้นไป ทั้งเพื่อประโยชน์สุขแห่งชีวิตของ
ประชาชน และเพื่อความมั่นคงยั่งยืนแห่งพัฒนาการทางเศรษฐกิจและ
ทางสังคมนั้นด้วย

พร้อมกันนั้นก็ให้มีมาตรการทางวินัย ทั้งด้านการปกครอง และ
กฎหมาย ที่จะส่งเสริมการค้นคว้าแสวงปัญญา และกิจกรรมต่างๆ เพื่อ

พัฒนาภูมิปัญญาของประชาชน เพื่อให้ชีวิตเข้าถึงความดีงามความเป็นเลิศความสุขและ อิศรภาพที่แท้จริง และนำทางอารยธรรมสู่ความเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

ถ้าพูดสั้นๆ ด้วยภาษาแห่งไตรสิกขา ก็คือการใช้มาตรการทางวินัย (ทั้งการปกครองและกฎหมาย) มาช่วยสร้างสภาพเอื้อและส่งเสริมประชาชนให้พัฒนา ทั้งในด้านพฤติกรรม (โดยเฉพาะสัมมาอาชีวะ และอนวัชชกรรม คือกิจกรรมสร้างสรรค์) ในด้านจิตใจ และในทางปัญญา

วินัย/กฎหมายช่วยจัดสรรสังคมดี ที่เอื้อให้คนงอกงามมีชีวิตที่ดี คนยิ่งงอกงามมีชีวิตที่ดี ก็ยิ่งหนุนสังคมดีที่คนจะมีชีวิตงอกงาม

ชีวิตมนุษย์มี ๓ ด้าน คือ **ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา** ซึ่งดำเนินไปด้วยกัน และสัมพันธ์อิงอาศัยเป็นปัจจัยแก่กัน แยกขาดจากกันไม่ได้

พฤติกรรม ที่แสดงออกทางกายกิริยา ทางวาจาก็ดี เป็นส่วนที่ปรากฏออกมาในการติดต่อกับสภาพแวดล้อมทั้งทางวัตถุและทางสังคม แต่เบื้องหลังพฤติกรรมนั้นก็คือ **เจตนา ความตั้งใจและแรงจูงใจ** ภายในจิตใจ ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่จะแสดงออกมาเพื่อสนองความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่งในจิตใจนั้น และพฤติกรรมที่แสดงออกนั้นจะมีลักษณะอาการอย่างไร ก็เป็นไปตามสภาพจิตใจ เช่นความรู้สึกสบายใจไม่สบายใจเป็นต้นของเขา

นอกจากนั้น พฤติกรรมของเขาจะตื่นเขินคับแคบ หรือดำเนินไปอย่างลึกซึ้งซับซ้อนในขอบเขตกว้างขวาง มีประสิทธิภาพที่จะสนองความต้องการของตนเองอย่างได้ผลหรือไม่เพียงใด ก็ย่อมขึ้นต่อความรู้ ความเข้าใจและความเฉลียวฉลาดคือ**ปัญญา**ของเขา **พฤติกรรมจึงแยกออกไม่ได้จากจิตใจและปัญญา**

จิตใจ ก็อาศัย*พฤติกรรม* เช่น จิตใจจะมีความสุขเมื่อมีพฤติกรรมที่ดำเนินไปได้ตามความต้องการ หรือได้ทำพฤติกรรมที่ถูกต้อง แต่ถ้าต้องทำพฤติกรรมที่ไม่ปรารถนา ก็จะฝืนใจ มีความทุกข์ ถ้าได้ทำพฤติกรรมที่ชอบหรือเคยชิน ก็ชอบใจสบายใจ แต่ถ้าพฤติกรรมนั้นถูกขัดขวางปิดกั้นก็ไม่ชอบใจ โกรธหรือเกิดความทุกข์

พร้อมกันนั้น **จิตใจ**ก็เป็นไปตาม*ปัญญา* ถ้าคิดนึกหรือประสบสถานการณ์ใดแล้ว ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร จะปฏิบัติต่อมันอย่างไร จะเอาอย่างไรกับมัน จิตใจก็จะอึดอัดขัดข้อง เกิดความรู้สึกบีบคั้นกดดันเป็นทุกข์ แต่ไม่ว่าในสถานการณ์ใด หรือต่อประสบการณ์ใด ถ้ารู้เข้าใจว่ามันเป็นอะไร เป็นอย่างไร มองเห็นชัดเจนไปว่าจะปฏิบัติหรือจัดการกับมันได้อย่างไรแล้ว จิตใจก็โปร่งโล่งสบาย ถ้ามีทุกข์อยู่ก็พ้นหายหมดทุกข์ไป เมื่อเห็นคนอื่นหน้าตาบึ้ง พุดจาหรือมีกิริยาอาการไม่สุภาพ จิตใจก็รู้สึกโกรธขัดเคือง แต่พอรู้ว่า คนนั้นเขามีปัญหา มีความกดดันในใจจากแรงบีบคั้น เช่นขาดเงินหรือกำลังกลุ่มใจเรื่องครอบครัว เป็นต้น พอรู้ขึ้นมาเกิดปัญญาแล้ว จิตใจก็หายโกรธเคือง กลายเป็นสงสารเห็นใจอยากเข้าไปช่วยเหลือ **จิตใจ**จึงแยกกันไม่ได้กับ*พฤติกรรม*และ*ปัญญา*

ปัญญาก็เช่นกัน จะพัฒนาหรือทำงานได้ผลดี ก็ต้องอาศัยจิตใจและพฤติกรรม ถ้าจิตใจอ่อนแอเหนื่อยหน่ายเฉื่อยชา เจอปัญหาก็ไม่สู้ไม่พยายามคิดหาทางแก้ไข ปัญญาก็ไม่พัฒนา หรือจะพิจารณาศึกษาอะไร จิตใจฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ก็คิดไม่ออกหรือมองไม่ชัด แต่ถ้าจิตใจเข้มแข็ง มีความเพียรแรงกล้า เจอปัญหาที่สู้ พยายามคิดหาทางแก้ไข ปัญญาที่พัฒนาได้ดี ยิ่งจิตใจนั้นเป็นสมาธิ สงบมั่นคงแน่วแน่ ไม่มีอะไรกวนได้ ก็ยิ่งคิดได้ชัดเจนมองเห็นสว่างโล่ง

พร้อมกันนั้น ในการแสวง*ปัญญา* ก็ต้องใช้*พฤติกรรม*เกื้อหนุนและเป็นเครื่องมือ เช่นต้องเดินไปยังแหล่งข้อมูล ต้องดำเนินการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล ต้องรู้จักดู รู้จักฟัง รู้จักสัมผัส ต้องรู้จักเข้าหาผู้คน รู้จัก

พูดจา ถ้าพูดจาสุภาพ รู้จักตั้งคำถาม รู้จักพูดให้กระชับตรงประเด็น และโต้ตอบเป็น เป็นต้น การแสวงปัญญาก็ได้ผลดี ฯลฯ โดยนัยนี้ **ปัญญา**ก็สัมพันธ์กับจิตใจและพฤติกรรม

การจัดการหรือจัดดำเนินการให้ระบบความเป็นไปของชีวิตทั้ง ๓ ด้าน คือ **พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา**นี้ สัมพันธ์กันในลักษณะการที่ทำให้ชีวิตดีงาม เป็นอยู่อย่างได้ผลยิ่งขึ้น นี้แหละ คือการเรียนรู้อ การฝึกหรือการพัฒนาชีวิต ที่เรียกว่า ศึกษ หรือการศึกษา และเพราะเป็นการพัฒนาหรือศึกษาอย่างเป็นระบบครบ ๓ ด้านไปด้วยกัน จึงเรียกว่า **ไตรสิกขา**

จิตใจ และปัญญา เป็นเรื่องภายใน เป็นส่วนเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล แต่ **พฤติกรรม**เป็นชีวิตด้านที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับโลกภายนอก ทั้งกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันในสังคม และกับวัตถุทั้งหลาย เราสามารถใช้พฤติกรรมเป็นสื่อในการเข้าถึงจิตใจและปัญญา การพัฒนาพฤติกรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาจิตใจและปัญญา

ในทางกลับกัน **พฤติกรรม**ก็เป็นสื่อหรือเป็นแดนที่แสดงออกของ **จิตใจและปัญญา** ถ้าจิตใจและปัญญาได้มีการพัฒนาอย่างดี ก็จะทำให้คนมีพฤติกรรมที่ดีงามเกื้อกูล ดังนั้น พฤติกรรมของคนจะเป็นไปในทางเบียดเบียนบั่นทอนสังคม หรือเป็นไปในทางที่ส่งเสริมเกื้อหนุนต่อความเป็นอยู่และกิจการที่ร่วมกัน ก็อยู่ที่ว่าจิตใจและปัญญาได้รับการพัฒนาหรือไม่เพียงใด

วินัย เอาพฤติกรรมเป็นจุดเชื่อมโยงเข้าสู่ไตรสิกขาในตัวคน หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า วินัยเชื่อมโยงกับระบบไตรสิกขาที่พฤติกรรมคือด้านศีลของคน

อาจพูดด้วยอีกสำนวนหนึ่งว่า **วินัย** คือการจัดระบบพฤติกรรมหรือการจัดระบบชีวิตและสังคมที่จะส่งเสริมพฤติกรรมของคน เพื่อช่วยให้เขาพัฒนาในไตรสิกขา

จากจุดเริ่มที่พฤติกรรม เมื่อประชาชนได้อาศัยสภาพแวดล้อมแห่งระบบชีวิตและสังคมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาชีวิตของตน และได้พัฒนาทางด้านจิตใจและปัญญามากขึ้น ตัวเขาเองก็จะมีชีวิตที่ดีงามมีความสุขมากยิ่งขึ้น พร้อมกับที่ภาวะที่พัฒนาแล้วทางด้านจิตใจและปัญญานั้น ก็ จะส่งผลออกมาทางด้านพฤติกรรม ทำให้เขามีพฤติกรรมที่พึงปรารถนา ซึ่งประณีตเกื้อกูลหนุนเสริมสร้างสรรค์สังคมให้เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อโอกาสต่อการพัฒนาชีวิตของเพื่อนมนุษย์ โดยที่ตัวเขาเองจะเป็นผู้ปกครองตนเองได้ และปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเป็นทางการเป็นข้อหมายรู้ร่วมกัน ทำให้นัย ไม่ว่าจะในความหมายของระเบียบระบบที่จัดตั้งก็ตาม ข้อ กำหนดในการจัดตั้งคือกฎหมายก็ตาม หรือการจัดการให้เป็นไปตาม ระเบียบระบบนั้นคือการปกครองก็ตาม ได้ผลตามความหมายและความ มุ่งหมายที่แท้จริง อย่างมั่นคงยั่งยืน

นิติศาสตร์ เกี่ยวข้องโดยตรงกับพฤติกรรมของมนุษย์ หมายความว่า พฤติกรรมหรือชีวิตด้านศีล เป็นแดนสัมพันธ์ของนิติศาสตร์ แต่ การจัดสรรด้านพฤติกรรมหรือศีลอย่างเดียว ไม่เพียงพอแก่การสร้าง สรรค์และดำรงรักษาอารยธรรมของมนุษยชาติ

การที่นิติศาสตร์ใช้ศีลหรือพฤติกรรมเป็นแดนเชื่อมโยงส่งผลเข้าสู่ แดนแห่งจิตใจและปัญญา ทำให้เกิดการพัฒนาคอนอย่างเต็มทั้งระบบ โดยสื่อสมมติสู่ตัวธรรมอันเป็นความจริงแท้ในธรรมชาติให้สำเร็จได้ นี้ ต่างหากที่เป็นคุณค่าที่แท้จริงของนิติศาสตร์

ถ้าการปกครองและกฎหมายขาดจุดหมายในการพัฒนามนุษย์ คือ การปกครองและกฎหมายนั้นไม่เป็นเครื่องมือสื่อศึกษา พอสังคมสงบ เรียบร้อยและมีความพร้อมทางเศรษฐกิจมากขึ้น ความลุ่มหลง เพลิดเพลินมัวเมา ความเฉื่อยชาประมาท และความขัดแย้งในหมู่มชนก็จะ แพร่หลายขยายตัว ต่อจากนั้น สังคมก็จะเลื่อนไหลลงไปในกระแสแห่ง ความเสื่อม หรือวนเวียนอยู่ในวงจรแห่งความเจริญแล้วก็เสื่อม เช่น

เดียวกับอารยธรรมเก่าๆ เช่น กรีก และโรมัน เป็นต้น ที่ล่มสลายไปแล้วในอดีต

เรื่องนี้จะต้องสำนึกตระหนักกันให้มาก เพราะสังคมที่เจริญขึ้นในทางเศรษฐกิจที่พร้อมพร้อมและความเป็นอยู่ที่สงบเรียบร้อยมั่นคงถึงระดับหนึ่งแล้ว ความโน้มเอียงที่จะประมาทหัวเมาะจะแรงเข้มมาก จนแม้แต่จะมีมาตรการในการพัฒนาทางจิตปัญญาอยู่ ก็ยังยากที่จะชูสังคมนั้นไว้ได้

ย้อนมาดูการจัดตั้งสังฆะ ในฐานะเป็นสังคมที่เกิดจากวินัยเป็นตัวอย่าง ดังที่กล่าวแล้วว่า มนุษย์จะได้ผลดีจากกฎธรรมชาติดีกี้โดยที่มิมีการจัดตั้ง เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าเมื่อทรงเข้าถึงความจริงในกฎธรรมชาติ รู้ความจริงนั้นแล้ว ทรงเห็นว่ามนุษย์จะได้ประโยชน์ เขาจะมีชีวิตที่ดีงาม ถ้าเขาเรียนรู้ ฝึกหัด พัฒนาตัวเองให้เข้าถึงธรรม และเอาความรู้ในธรรม หรือในกฎธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นไป

แต่ทำอย่างไรจึงจะให้ประโยชน์นี้เกิดเป็นผลแก่หมู่มนุษย์จำนวนมาก ก็จึงต้องจัดตั้งขึ้นมาเป็นสังฆะ เพื่อคนที่ต้องการจะฝึกศึกษาพัฒนาตัวเองนั้น จะได้มีสภาพความเป็นอยู่ สิ่งแวดล้อม ระบบการอยู่ร่วมกัน บรรยากาศและโอกาส ที่เอื้อเกื้อหนุนต่อการเรียนรู้ ฝึก ศึกษา พัฒนาของเขา เช่นการที่จะได้เข้ามาอยู่ใกล้ชิดและเรียนรู้จากพระพุทธเจ้า หรือจากบุคคลที่มีความรู้ความสามารถสูงกว่าตน หรือหมู่บุคคลที่มีความต้องการและระดับการเรียนรู้เหมือนกัน ใฝ่ในการฝึกฝนพัฒนา จะได้มาเกื้อกูลต่อกันด้วยการปรึกษาสังสรรค์ เป็นต้น

โดยนัยนี้จึงเกิดมี สังฆะ ขึ้นมาเป็นชุมชนแห่งการศึกษา เพื่อให้คนที่ต้องการเข้าถึงธรรมและได้ประโยชน์จากธรรม จะได้มีโอกาสเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาดังกล่าวแล้ว และเป็นศูนย์กลางที่บุคคลภายนอกที่ต้องการเรียนรู้จะเข้ามาหาในฐานะเป็นแหล่งของการศึกษา และพร้อมกันนั้น

พระที่มีความรู้ ได้เล่าเรียนสูงขึ้นไปหรือเข้าถึงธรรมแล้ว ก็จะต้องออกจากศูนย์กลางนี้ ไปให้ความรู้เพื่อการศึกษาของประชาชน

นี่คืองานของวินัย ที่ทำให้มีการจัดตั้งขึ้นเป็นสังฆะ โดยมีหลักแหล่งที่เรียกว่าวัด ซึ่งก็คือชุมชนที่เป็นแหล่งแห่งการศึกษานั้นเอง

รวมความว่า การใช้วินัยจัดตั้งสังฆะคือสงฆ์ขึ้นมานั้น มีจุดมุ่งหมายนี้ คือเป็นการจัดระบบความเป็นอยู่ สร้างสภาพแวดล้อมและบรรยากาศตลอดจนระบบความสัมพันธ์ในการทำกิจการร่วมกันทุกอย่าง ให้เป็นสภาพเอื้อต่อการที่แต่ละบุคคลผู้เข้ามาสู่ชุมชนนี้ จะได้มีโอกาสที่จะศึกษา เรียนรู้ พัฒนาตนเองให้ดีขึ้น เพื่อเข้าถึงชีวิตที่ดียิ่งยิ่งขึ้น **นี่คือวัตถุประสงค์ของวินัย**

เพราะฉะนั้น การปกครองที่มีกฎหมายเป็นเครื่องมือจัดสรรสังคม เพื่อให้มนุษย์อยู่กันโดยสงบเรียบร้อยนี้ จึงมีความมุ่งหมายเพื่อให้ความเป็นอยู่ที่สงบเรียบร้อยนั้นเป็นสภาพที่เอื้อต่อการที่แต่ละบุคคลในสังคมนั้นจะได้มีโอกาสเรียนรู้ ฝึกหัด ศึกษา พัฒนาตนให้เข้าถึงชีวิตที่ดียิ่งยิ่งขึ้นไป

หมายความว่า เราต้องการให้หมู่มนุษย์มีชีวิตที่ดียิ่งยิ่งขึ้นไป ก็จึงจัดให้มีการปกครองโดยวางข้อกำหนดเป็นกฎหมายขึ้นมา เช่น ที่พระพุทธเจ้าทรงปกครองสงฆ์ด้วยวินัย ซึ่งมาจัดสรรให้ความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อม การทำกิจการร่วมกัน ประสานกันเป็นระบบที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิตของหมู่มนุษย์ไปสู่ความดีงามสูงสุดที่เป็นจุดหมาย

ถ้าไม่มีจุดหมายนี้ ความเป็นระเบียบเรียบร้อยก็ไม่มีจุดหมายที่ชัดเจนเพียงพอ ไม่นั่นคงยั่งยืน และไม่เป็นประโยชน์แท้จริงแก่หมู่มนุษย์

การปกครองที่แท้ และกฎหมายที่ถูก ต้องมีจุดหมายสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์

เมื่อสังฆะ คือสงฆ์ขยายใหญ่ขึ้น มีพระภิกษุจำนวนมากขึ้น ในการปกครองต่อมา พระพุทธเจ้าก็ทรงบัญญัติให้พระภิกษุผู้บวชใหม่แต่ละรูปมีอุปัชฌาย์ คือเมื่อจะบวชต้องมีอุปัชฌาย์

อุปัชฌาย์ แปลว่า ผู้ดูแล ซึ่งเรามักจะมองในแง่ว่าเป็นผู้ปกครอง แต่เมื่อมองให้ตรงแท้ตามความหมายของพระพุทธศาสนา จะเห็นว่าอุปัชฌาย์มีขึ้นเพราะว่า บุคคลใดก็ตามเมื่อสมัครเข้ามาบวชมีชีวิตเป็นภิกษุอยู่ในชุมชนนี้ ก็ถือเป็นการตกลงว่า จะเข้ามารับการฝึกฝน มาเรียนรู้อาสิกขา คือศึกษา โดยเฉพาะผู้ที่บวชเข้ามาใหม่ ยังไม่รู้หลักการ แนวทางและวิธีการในการศึกษาปฏิบัติ จำเป็นจะต้องได้ผู้ดูแลแนะนำให้ความรู้พื้นฐานเบื้องต้น ยิ่งเมื่อมาอยู่ร่วมกันมากขึ้น ก็มีปัญหว่า ผู้เข้ามาใหม่นั้นบางบุคคลเข้ามาแล้วอาจจะเคັงคว้างเลือนลอย ไม่ได้รับการแนะนำให้ฝึกฝน ศึกษา เรียนรู้ แล้วก็จะไม่ได้ประโยชน์จากสังฆะที่พระพุทธเจ้าตั้งขึ้นเท่าที่ควร เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติให้มีอุปัชฌาย์ขึ้นมา

อุปัชฌาย์ เป็นเหมือนผู้ค้ำประกันตัวผู้บวชต่อที่ประชุมสงฆ์ในการบวช กล่าวคือ แม้ว่าที่ประชุมสงฆ์จะพิจารณาเห็นว่าบุคคลที่สมัครเข้ามามีคุณสมบัติ ควรรับเข้าบวชได้ แต่ที่ประชุมสงฆ์ก็ต้องการให้มีคนที่จะรับผิดชอบดูแลผู้ที่บวชใหม่นั้น ก็จึงมีอุปัชฌาย์มาเป็นผู้ประกันต่อสงฆ์ที่จะให้ความมั่นใจแก่สงฆ์หรือที่ประชุมว่า บุคคลผู้นี้เมื่อบวชเข้าไปแล้วจะไม่เคັงคว้าง ข้างพเจ้าจะเป็นผู้ดูแล เพื่อให้มั่นใจว่าเขาจะได้รับการศึกษา

โดยนัยนี้ จึงเหมือนว่าได้เกิดการปกครองขึ้นเป็นระดับชั้น ตั้งแต่พระพุทธเจ้าผู้ทรงปกครองสงฆ์ให้ชุมชนทั้งหมดดำเนินไปในระบบแห่ง

ไตรสิกขา จนถึงพระอุปัชฌาย์ผู้ดูแลให้พระภิกษุที่บวชเข้ามาใหม่ในปกครองของตนแต่ละรูปได้รับการศึกษา

เพราะฉะนั้น การปกครองตามความหมายในพระพุทธศาสนาจึงเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา หมายความว่า การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้นมิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัยคือสภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษา หรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษา จึงถือเป็นคติได้ว่าการปกครองที่มีขึ้นเป็นเรื่องของการศึกษา และเพื่อการศึกษาทั้งสิ้น

ในสังคมไทยยุคก่อนๆ จะเห็นได้ชัดว่า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองจะเป็นแบบอาจารย์กับศิษย์ เช่น เจ้าอาวาส เราเรียกว่า “อาจารย์” คือผู้ที่สอน แนะนำ ช่วยให้เกิดการเรียนรู้และฝึกฝนต่างๆ ดังที่เรายังเรียกเจ้าอาวาส ติดมาถึงปัจจุบันนี้ว่าเป็นอาจารย์ ทั้งๆที่เดี๋ยวนี้ท่านไม่ค่อยได้ทำหน้าที่นั้นแล้ว เพราะสังคมวิปလာสคลาดเคลื่อนไป

ความจริงนั้น การศึกษานั้นแหละครอบคลุมการปกครองอยู่ในตัว กล่าวคือ ในความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์นั้น เมื่อ อาจารย์สอน และศิษย์เป็นผู้ได้รับความรู้ อาจารย์ก็กลายเป็นผู้ปกครองโดยมีลูกศิษย์เป็นผู้ใต้ปกครอง การปกครองของอาจารย์ ก็คือการคอยดูแลให้ศิษย์อยู่ในความดีงาม และฝึกฝนเพื่อความดีงามยิ่งขึ้นไป เข้ากับหลักการที่ว่า การปกครองในความหมายของพระพุทธศาสนาเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา และในที่สุด การปกครองก็เป็นเรื่องของการศึกษา ด้วยการศึกษาระดับสูง และเพื่อการศึกษา ดังที่เห็นกันอยู่ว่า อาจารย์ปกครองศิษย์ด้วยการศึกษา ซึ่งเป็นการปกครองในตัว ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ที่มีความเคารพเป็นหลักประกัน ทำให้มีความเชื่อถือและเชื่อฟังด้วยดี

ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษาอย่างนี้ ก็ต้องปกครองด้วยอำนาจ เมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิดความรู้สึกในเชิงปฏิปักษ์ ที่เอียงไปในทางที่

จะขัดแย้งกัน เช่น ในการปกครองสงฆ์ปัจจุบันนี้ เมื่อการศึกษาเสื่อมโทรมลง ก็ต้องหันไปเน้นการปกครองด้วยอำนาจ เจ้าอาวาสมีอำนาจเป็นผู้ปกครอง มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับเป็นเครื่องมือ พระลูกวัดอยู่ใต้ปกครองต้องทำตาม

ผู้ใต้ปกครองเหล่านั้นไม่มองว่าผู้ปกครองคือผู้เอื้อโอกาสเพื่อการพัฒนาชีวิตของตน แต่มองว่า ผู้ปกครองคือผู้มาคอยบังคับ คอยกีดกัน เขาจากสิ่งที่ต้องการจะทำ จึงมีความรู้สึกแบบเป็นปฏิปักษ์กัน ด้วยเหตุนี้ การปกครองแบบใช้อำนาจจึงก่อให้เกิดปัญหา เริ่มตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจเป็นต้นไป ทำให้ยังต้องเพิ่มการใช้อำนาจ ใช้อำนาจ และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับ ไม่ใช่เป็นการปกครองแบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลว

การปกครองในทางบ้านเมืองที่เป็นแบบนี้ ก็จะเป็นเช่นเดียวกัน กล่าวคือ เมื่อหลักการเพื่อจุดหมายที่แท้เลือนหายไปแล้ว ทุกอย่างก็จะวิปลาสไปหมด

ดังนั้น การปกครองในสมัยนี้ของพระสงฆ์ เราจึงเห็นไม่ค่อยได้ผล เพราะได้กลายมาเป็นการปกครองเพื่อการปกครอง คือปกครองแบบใช้อำนาจ พระลูกวัดจะมีความรู้สึกต่อเจ้าอาวาสแบบเป็นปฏิปักษ์อย่างน้อยก็รู้สึกว่าเป็นผู้ขัดขวางผลประโยชน์ที่ต้องการ แล้วใจก็ไม่รับความสัมพันธ์ที่ดีก็ไม่มี เพราะฉะนั้น ก็จะมีความรู้สึกในทางที่อยากจะหรือหาทางที่จะละเมิดอยู่เสมอ

ถ้าจะเอาระบบที่ถูกต้อง จะต้องรู้ตระหนักในหลักการว่า การศึกษาคือเนื้อหาสาระของชีวิตแห่งความเป็นพระภิกษุ การปกครองเป็นเครื่องมือรับใช้การศึกษา คือเป็นการจัดระบบความเป็นอยู่ความสัมพันธ์และสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตให้เข้าถึงความดีงามและประโยชน์สุขที่สูงขึ้นไป เมื่อครูอาจารย์ปกครองลูกศิษย์ ก็เป็นการปกครองด้วยการศึกษา และเพื่อการศึกษา

เราอาจจะเปลี่ยนศัพท์ของประชาธิปไตยที่บอกว่า ระบอบประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน แล้วเราก็คงพูดว่า ในพระพุทธศาสนา การปกครอง คือการปกครองที่เป็นเรื่องของการศึกษา ด้วยการศึกษา และเพื่อการศึกษา หลักการนี้ชัดเจนมาก การที่เราจัดระบบการปกครองด้วยวินัย หรือด้วยกฎหมาย ก็เพื่อเอื้อต่อชีวิตบุคคลที่เขาจะได้พัฒนา เรียนรู้ มีการศึกษาเพิ่มขึ้น เพื่อให้สามารถเข้าถึงชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้นไป

รวมความว่า **วินัย** มีความหมาย

- **ทั้งในแง่บุคคล** ว่าเป็นเครื่องฝึกตัวของบุคคลนั่นเอง คือเมื่อบุคคลนั้นนำหลักการนี้มาประพฤติปฏิบัติ วินัยก็เป็นเครื่องมือของเขาในการที่จะได้เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาชีวิตของตนเอง และ
- **ในทางสังคม** ว่าเป็นการสร้างสภาพเอื้อต่อการพัฒนาชีวิต ที่ทั้งตัวเขาเองและคนอื่นมีส่วนร่วมได้ประโยชน์ด้วยกัน

เป็นอันว่าได้ความหมาย ๒ อย่าง ดังนั้น **วินัย** ในทางพระพุทธศาสนา จึงแปลว่า การฝึก หรือการนำไปให้วิเศษ และโดยนัยนี้ ตามความหมายในพระพุทธศาสนา กฎหมายจึงเป็นเครื่องฝึกมนุษย์หรือเป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต

ถ้าเราไม่มองวินัยและกฎหมายเป็นเครื่องฝึก แล้วคนจะมองกฎหมายและวินัยในความหมายอย่างไร อย่างแรกที่จะมองคือ มองเป็นเครื่องบังคับหรือบังคับควบคุม

ถ้าพลเมืองมองกฎหมายเป็นเครื่องบังคับเมื่อไร ก็เรียกว่า**ฐานเสียเมื่อนั้น** เพราะคนจะมีความรู้สึกขัดแย้ง (เช่นขัดแย้งต่อความสะดวกสบาย ขัดแย้งต่อความพอใจชอบใจส่วนตัว ตลอดจนขัดขวางผลประโยชน์ของตัวเอง) ผินใจ และจึงมีความคิดโน้มไปสู่การที่จะละเมิดอยู่เสมอ

มีกฎหมายไว้จัดการปกครอง

เพื่อทำให้เกิดสังคมดี ที่คนมีโอกาสพัฒนาชีวิตที่ดีงาม

ในทางพุทธศาสนานั้น ฐานเบื้องต้นคือการเริ่มจากจุดที่มองว่า วินัยเป็นเครื่องฝึกมนุษย์ หรือเป็นเครื่องพัฒนาชีวิต เพราะการที่เข้ามาอยู่ร่วมชุมชนนี้ ก็คือการทำอะไรที่จะได้สภาพความเป็นอยู่ สิ่งแวดล้อม บรรยากาศ และโอกาสจากระเบียบและระบบการทุกอย่าง ที่จะช่วยเกื้อหนุนการเรียนรู้อีกศึกษาพัฒนาตัวเราทุกคนให้เข้าถึงชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น วินัยจึงเป็นเครื่องฝึกตน พร้อมทั้งเป็นเครื่องช่วยให้ได้สภาพแวดล้อมและระบบการอยู่ร่วมกันที่เอื้อต่อการฝึกตัวนั้น นี่เป็นการมองมนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์ผู้ต้องศึกษาดังที่กล่าวมาแล้ว

ถึงตอนนี้ ขอให้ย้อนกลับไปมองความหมายข้อที่ ๓ ของวินัย ที่หมายถึงการปกครอง ที่ได้กล่าวไว้ว่า

“ขั้นที่ ๓ คือ ก) การใช้ระเบียบและระบบที่จัดวางขึ้นนั้นเป็นเครื่องมือสร้างโอกาสให้คนพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้น หรือการชักนำดูแลให้คนใช้ระเบียบและระบบนั้นเป็นเครื่องมือ(ที่จะช่วยกันทำให้สังคมเป็นแหล่งอำนวยโอกาสในการ)พัฒนาชีวิตของตน หรือ

ข) การใช้ระเบียบและระบบที่จัดวางขึ้นนั้นเป็นเครื่องมือบังคับควบคุมคนให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย หรือการบังคับควบคุมคนให้เป็นอยู่และประพฤติปฏิบัติดำเนินกิจการตามระเบียบและระบบที่จัดวางขึ้นนั้น”

ตามที่กล่าวมาจะเห็นว่า การปกครองที่แท้ถูกต้องตามหลัก คือ ข้อ ก) ที่ว่าเป็นการใช้ระเบียบและระบบที่จัดวางขึ้นนั้น เป็นเครื่องมือเสริมสร้างโอกาสให้คนพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการปกครองที่เป็นเครื่องมือของการศึกษา หรือเป็นการปกครองที่เอื้อหรือนำคนให้พัฒนาชีวิตสู่ความดีงาม

แต่คนจำนวนมากมักมองการปกครองตามความหมายในข้อ ๓. ข) ที่ว่า เป็นการบังคับควบคุมคนให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย หรืออย่างน้อยก็ควบคุมคนให้ปฏิบัติตามระเบียบระบบนั้นๆ ซึ่งเป็นการปกครองแบบเน้นอำนาจ และเป็นการปกครองที่เป็นจุดหมายในตัวของมันเอง ซึ่งมีใช่เป็นการปกครองที่ถูกต้อง จัดเป็นการปกครองแบบกิจการขำฉวยพิเศษเฉพาะทาง ไม่ช่วยเชื่อมโยงไปสู่จุดหมายที่ดั่งงามสูงขึ้นไป

ถ้าการปกครองเป็นการบังคับควบคุมคนให้อยู่ในระเบียบ กฎหมาย ก็เป็นเครื่องมือบังคับควบคุมคน

ถ้าการปกครองเป็นการชักนำดูแลช่วยเสริมสร้างโอกาสให้คนฝึกศึกษาพัฒนาตน หรือสร้างสภาพเอื้อต่อการฝึกศึกษาพัฒนาตนของคน กฎหมายก็เป็นเครื่องมือสร้างสรรคสภาพเอื้อต่อการพัฒนาชีวิตของคน รวมทั้งเป็นเครื่องมือฝึกศึกษาพัฒนาตนของแต่ละคน

เมื่อเราแยกวินัยออกมาเป็นข้อๆ จะยิ่งเห็นความหมายนี้ชัดเจน วินัยเป็นชื่อรวม ซึ่งอาจจะเทียบได้กับคำว่าประมวลกฎหมาย วินัยไม่ใช้กับข้อบัญญัติแต่ละข้อ **บทบัญญัติแต่ละข้อไม่เรียกว่าวินัย** บางครั้งเราอาจสับสน วินัยเป็นศัพท์เอกพจน์ ไม่มีการใช้เป็นพหูพจน์ นอกจากแยกเป็นระบบหรือแบบแผนใหญ่ๆคนละอย่าง เช่น วินัยของภิกษุ และวินัยของภิกษุณี

วินัย คือระบบทั้งหมด ซึ่งต้องประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บนฐานแห่งธรรมคือความจริงของกฎธรรมชาติ ตามที่ได้กล่าวไปแล้ว ระบบนี้แยกย่อยออกไปเป็นข้อๆ คล้ายกับมาตราในกฎหมาย แต่ละข้อเรียกว่า “สิกขาบท”

คำว่า “สิกขาบท” นั้นบอกทัศนะของพระพุทธศาสนาในเรื่องนิติศาสตร์ชัดเจน

สิกขาบท คือ **สิกขา + บท** บท คือข้อ และ สิกขา คือศึกษา สิกขาบท จึงแปลว่า ข้อศึกษา หรือ ข้อฝึก กฎแต่ละข้อที่บัญญัติขึ้นมาใน

วินัยเป็นข้อศึกษาทั้งสิ้น

ถ้าพระภิกษุเรียนรู้พระพุทธานุญาตอย่างถูกต้อง จะต้องมองกฎหรือพุทธานุญาตต่างๆ ไม่ใช่เป็นข้อบังคับ แต่ต้องมองในความหมายว่าเป็นข้อฝึกตน หรือเป็นข้อศึกษา คือเป็นสิกขาบท คล้ายๆกับเป็นแบบฝึกหัด (ในภาษาปัจจุบัน) ข้อกำหนดทุกอย่างในวินัยเป็น สิกขาบท คือข้อฝึกตนทั้งสิ้น

แม้แต่หลักความประพฤติที่ให้เหตุผลปฏิบัติ ที่เรียกว่า “ศีล” ก็เป็นคำที่เรียกกันตามภาษาชาวบ้าน ไม่เป็นทางการ ถ้าสังเกตจะเห็นว่าเวลาที่โยมขอศีล จะกล่าวว่า “ปัญจะ สีลานิ ยาจามะ” แต่เวลาที่พระให้พระจะสรุปว่า อิมานิ ปัญจะ สิกขาปทานิ, สีเลนะ สุกะตัง ยันติ เป็นต้น ซึ่งฟ้องชัดว่า ศีล เป็นคำที่ชาวบ้านเรียก แต่พระเรียกว่า สิกขาบท **โยมขอศีล พระให้สิกขาบท** (โยมขอศีล พระบอกให้ตั้งใจถือปฏิบัติเอาแล้วจะเกิดเป็นศีลขึ้นในตัวเอง)

ขอให้สังเกตสิกขาบทแต่ละข้อ เช่นว่า ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอรับถือปฏิบัติข้อฝึกข้อศึกษาที่จะเว้นจากการทำลายชีวิต อะทินนาทานา เวระมะณีสิกขาปะทัง สะมาทิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอรับถือปฏิบัติข้อฝึกข้อศึกษาที่จะงดเว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ ดังนี้ เป็นต้น ทุกข้อเป็น สิกขาบท หมายความว่า พระพุทธานุญาตมองมนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา เพราะฉะนั้น มนุษย์จะมีชีวิตที่ดีงามได้ก็ต้องฝึก ต้องศึกษา สิกขาบททั้ง ๕ ที่เรียกกันว่าศีล ๕ ข้อนี้ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกฝนพัฒนาตนเพื่อให้ชีวิตดีงามยิ่งขึ้น ไม่ใช่ข้อบังคับ

เป็นอันว่า วินัยแยกย่อยออกเป็นข้อๆ เรียกว่า “สิกขาบท” นี้คือข้อบังคับว่า เรามองวินัย ทัพบทกกฎหมาย บทบัญญัติต่างๆ เป็นเรื่องของการศึกษาหรือการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ทั้งสิ้น

เมื่อใดเราปฏิบัติตามสิกขาบทได้แล้ว ตั้งอยู่ในวินัย จึงจะเป็นผู้มีศีล ศีลคือคุณสมบัติของคนที่ปฏิบัติตามวินัย หมายความว่า ศีลเกิดขึ้น

ที่ตัวคนเมื่อเขาปฏิบัติตามหรือตั้งอยู่ในวินัย

ในภาษาไทยเวลานี้สับสนมาก วินัยกับศีลก็แยกกันไม่ออก ศีลกับสิกขาบทก็ใช้กันสับสน

วินัย คือการจัดตั้งวางระบบและระเบียบแบบแผน กับทั้งด้วยทกกฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์กติกา ที่เป็นข้อกำหนดในการจัดตั้ง รวมทั้งการจัดการให้คนประพฤติปฏิบัติ หรือให้กิจการดำเนินไปตามด้วยทกกฎหมายเป็นต้นนั้น

เมื่อคนตั้งอยู่ใน**วินัย** โดยปฏิบัติตาม**สิกขาบท** ก็เป็นผู้มี**ศีล** ศีลจึงเป็นคุณสมบัติของคน เป็นสภาพการฝึกฝนพัฒนาที่อยู่ในตัวคน

สรุปอีกครั้งหนึ่งว่า **วินัย** เป็นระเบียบชีวิตและระบบกิจการของสังคมมนุษย์ ที่จัดตั้งขึ้นมาด้วยปรีชาญาณที่เข้าถึงความจริงของกฎธรรมชาติ เพื่อให้มนุษย์ได้ประโยชน์จากธรรมคือความจริงของกฎธรรมชาตินั้นและจะได้มีชีวิตที่ดีงาม วินัยจึงต้องตั้งอยู่บนฐานของความเข้าใจในความจริงนั้น และการที่มนุษย์จะเข้าถึงความดีงามนี้ได้ มนุษย์จะต้องเรียนรู้ ต้องฝึกหัดพัฒนาตน วินัยเป็นเครื่องมือพัฒนา ที่จะนำพามนุษย์ให้เข้าถึงธรรม และได้ประโยชน์จากธรรมนั้น

ถ้ามองเช่นนี้ ก็จะเห็นความหมายของวินัยดีขึ้น

กระบวนการวิธในการบัญญัติข้อกฎหมาย

กฎหมายโดยหลักการ กับกฎหมายโดยบัญญัติ

เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อ ที่มารวมกันเป็นวินัยนี้ พระองค์ตรัสแสดงวัตถุประสงค์ทุกครั้งว่า ที่ทรงบัญญัติสิกขาบทคือ ข้อฝึก หรือกฎแต่ละข้อนี้ เพื่ออะไร ซึ่งได้แก่**วัตถุประสงค์ ๑๐ ประการ**

(วินย.๑/๒๗; อัง.ทสก.๒๔/๓๑) จัดได้เป็น ๕ หมวด คือ

๑. เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม
๒. เพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคล

๓. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์

๔. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไปในสังคมใหญ่ที่แวดล้อม

๕. เพื่อประโยชน์แก่ตัวพระศาสนา

ทั้ง ๕ หมวดนี้แยกย่อยเป็นหมวดละ ๒ ข้อ ดังนี้

๑. เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม

๑.๑ “สังฆสฤจฺจฺตายะ” เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์ คือ เพื่อความดีงามของสถาบันสงฆ์ทั้งหมดโดยส่วนรวม ที่จะมีความเรียบร้อยอยู่กันด้วยดี ด้วยการตั้งวินัยขึ้นมาบนฐานแห่งการยอมรับร่วมกัน ที่ว่า “ยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์” หมายความว่า พระพุทธเจ้าไม่ใช่วินัยบังคับขึ้นใจ แต่ทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อผลดีร่วมกัน และโดยความยอมรับร่วมกัน

๑.๒ “สังฆผลสฺตฺตายะ” เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ ไม่ใช่เฉพาะแต่อยู่เรียบร้อยดี ต้องอยู่สบายด้วย และเป็นความสบายของส่วนรวม

๒. เพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคล

๒.๑ เพื่อกำราบคนหน้าด้าน (ทุมมังกุ = ผู้เกื้อยาก)

๒.๒ เพื่อความอยู่ผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก

พูดสั้นๆว่า เพื่อส่งเสริมคนที่ประพฤติดี และกำราบคนที่ประพฤติชั่ว หรือเพื่อปิดช่องคนร้าย-ให้โอกาสคนดี

๓. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์เอง คือคำนึงถึงผลดีและผลร้ายที่จะเกิดกับชีวิตของมนุษย์ เช่น เรื่องความดี ความชั่ว เป็นต้น โดยมุ่งที่จะสร้างสภาพเอื้อต่อชีวิตที่ดีงาม

๓.๑ เพื่อปิดกั้นผลเสียหายที่จะเกิดในปัจจุบัน

๓.๒ เพื่อป้องกันผลเสียหายที่จะเกิดในอนาคต

๔. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป คือ เพื่อผลดีแก่จิตใจของประชาชน ทำให้คนมีจิตใจผ่องใสด้วยอาศัยความดีงามของพระสงฆ์เป็นสื่อ

๔.๑ เพื่อความเลื่อมใสของประชาชนที่ยังไม่มีความเลื่อมใส

๔.๒ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของประชาชนที่มีความเลื่อมใสอยู่แล้ว

สองข้อนี้มุ่งเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนเอง เพราะว่าความสัมพันธ์ระหว่างพระศาสนากับประชาชนมีจุดเริ่มต้นอยู่ที่ทำให้เขามีจิตใจที่สงบเข้มแข็ง สบาย ผ่องใส เกิดศรัทธา มีปีติและความสุข เป็นบุคคลพื้นฐานที่จะนำไปสู่คุณความดีที่สูงยิ่งขึ้นไป

๕. เพื่อประโยชน์แก่ตัวพระศาสนา

๕.๑ เพื่อให้ลัทธธรรม คือธรรมที่แท้ หรือหลักการที่แท้ของพระศาสนา ดำรงอยู่ได้มั่นคงยั่งยืน

๕.๒ เพื่ออนุเคราะห์วินัย คือ เพื่อช่วยค้ำจุนให้ระเบียบแบบแผนและระบบการต่างๆ เกิดมีผลในการปฏิบัติตามหลักการอย่างหนักแน่นมั่นคง เป็นไปตามวัตถุประสงค์อย่างยั่งยืน (เพื่อให้วินัยเกิดผลสมวัตถุประสงค์)

แต่ละครั้งที่พระพุทธเจ้าบัญญัติสิกขาบท พระองค์จะทรงแถลงวัตถุประสงค์เหล่านี้ทุกครั้ง เพราะฉะนั้น จะขอเล่าวิธีบัญญัติสิกขาบทในพระวินัยของพระพุทธเจ้า (วินัยคือรวมสิกขาบททั้งหมด)

กล่าวตามวิวัฒนาการในสังฆะ เมื่อสงฆ์คือชุมชนของพระภิกษุยังเล็กอยู่ (เมื่อพระพุทธเจ้าตั้งสงฆ์ใหม่ๆ) บุคคลที่เข้ามาในตอนแรกรู้จักในวัตถุประสงค์ของชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังฆคณีนีว่า เราเข้ามาเพื่อจะพัฒนาชีวิต ด้วยการเรียนรู้ และฝึกตนในไตรสิกขา เพื่อเข้าถึงชีวิตที่ดีงามที่ประเสริฐ ตามหลักการของพระพุทธศาสนาที่ถือว่า มนุษย์จะประเสริฐด้วยการฝึก ถ้าไม่ฝึกหาประเสริฐไม่ ผู้ที่ฝึกแล้วหรือศึกษาแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด แม้ยิ่งกว่าเทพเจ้า

หลักการของพระพุทธศาสนามีอย่างไร ผู้เข้มาารู้ตระหนักชัดเจนอยู่แล้ว ดังนั้น สังฆะในระยะแรกจึงดำรงอยู่โดยไม่มีกฎหรือข้อบังคับวินัยมีอยู่โดยหลักการอย่างเป็นไปเอง วินัยมีอยู่แล้วทั้งๆที่ไม่มีสิกขาบท

มีแต่เพียงหลักการและข้อนัดหมาย หรือข้อหมายรู้อารมณ์ร่วมกันตามหลักการนั้น

ให้ตั้งข้อสังเกตว่า *วินัย ไม่จำเป็นต้องมีสิกขาบท* คือมีระบบแบบแผนโดยไม่ต้องมีข้อบัญญัติ หรือมีการปฏิบัติตามหลักการโดยไม่ต้องมีข้อกำหนด

ตอนแรกมีวินัยโดยไม่ต้องมีสิกขาบท พระก็อยู่กันได้ด้วยดี โดยถือหลักการ ปฏิบัติไปตามหลักการ มีหลักการเป็นเครื่องรักษาควบคุม ดังปรากฏว่า ในวันอุโบสถ เมื่อภิกษุทั้งหลายประชุมกัน พระพุทธเจ้าก็ทรงแถลงหลักการของพระพุทธศาสนา เป็นการทบทวนว่าพระพุทธศาสนามีอุดมการณ์อย่างไร มีหลักการอย่างไร (พูดสั้นๆ ว่า มีแต่โอวาทปาติโมกข์ คือหลักการแม่บท ไม่มีอาณาปาติโมกข์ คือกฎหมายแม่บท) ทรงปฏิบัติเช่นนี้ตลอดมาเป็นเวลาประมาณ ๒๐ ปี จนกระทั่งเมื่อมีการบัญญัติสิกขาบทแล้ว จึงทรงบัญญัติให้ภิกษุทั้งหลายประชุมกันทบทวนตรวจสอบความประพฤติด้วยสิกขาบทเหล่านั้น (พูดสั้นๆ ว่า ต่อจากนั้นจึงมีอาณาปาติโมกข์) (อัง.อฎฐก.๒๓/๑๑๐/๒๐๗; วินย.๒.๑/๒๑๒, ๒๑๔, ๒๔๘; อ.อ.๓๑๘)

ขอยกตัวอย่างหลักการใหญ่ๆ เช่นที่เรานำมาเสวนากันว่า “*ไม่ทำชั่ว ทำความดี ทำจิตใจให้ผ่องใส*” หรือ “*นิพพานเป็นบรมธรรม*” หรือ “*บรรพชิตในพระพุทธศาสนา มีลักษณะสำคัญคือเป็นผู้ไม่ทำร้ายใคร ไม่เบียดเบียนใคร*” หลักการเหล่านี้พระพุทธเจ้าทรงแถลงทบทวนกับที่ประชุมของพระสงฆ์ โดยไม่มีข้อบัญญัติย่อยละเอียดลงไปเป็นกฎข้อบังคับที่จะลงโทษแก่ผู้ทำผิด พระสงฆ์ในระยะแรกอยู่กันด้วยหลักการ

ความเป็นมาของการที่จะบัญญัติสิกขาบทมีเรื่องราวที่น่าสนใจว่า (วินย.๑/๗-๘) ครั้งหนึ่งพระสารีบุตรซึ่งเป็นอัครสาวกของพระพุทธเจ้า ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับศาสนาของพระพุทธเจ้าในอดีตที่พูดถึงในขณะนั้น ซึ่งมีพระพุทธเจ้าที่ออกพระนาม ๕ พระองค์

พระสารีบุตรทูลถามว่า ศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์ไหนที่มั่นคงยั่งยืน ของพระองค์ไหนไม่มั่นคงยั่งยืน พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

ศาสนานางพระวิปัสสี พระลิขี และพระเวสสกุ ตั้งอยู่ไม่นาน ไม่มั่นคง
ยั่งยืน แต่ศาสนานางพระกกุลันระ และพระโกนาคมนะ ตั้งอยู่มั่นคง
ยั่งยืนยาวนาน

พระสารีบุตรทูลถามต่อไปว่า เพราะเหตุใดศาสนานางของ ๓ พระ
องค์แรกจึงไม่มั่นคงยั่งยืน และเพราะเหตุใดของ ๒ พระองค์หลังจึงมั่ง
คั่งยั่งยืน พระพุทธเจ้าตรัสเฉลยว่า เพราะว่ามี พระพุทธเจ้า ๓ พระองค์
ที่ออกพระนามมาข้างต้นนั้น ไม่ค่อยจะได้ทรงสั่งสอน และมีคำสอนที่เป็น
หลักการต่างๆ น้อย อีกทั้งไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ และไม่ได้มีการ
ประชุมทบทวนประมวลบทบัญญัติที่เรียกว่า “ปาติโมกข์” ต่างจาก
ศาสนานางพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์หลัง ซึ่งมีคำสั่งสอนมาก มีการ
บัญญัติสิกขาบท คือตราข้อกฎหมายไว้เป็นแบบแผน เรียบร้อย

พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบว่า พระภิกษุทั้งหลายมาจากชาติ
ตระกูลต่างๆ กัน ภูมิลำเนาต่างๆ กัน เหมือนกับดอกไม้ไม้นานาพันธุ์ที่เขานำมา
วางบนพื้นกระดาน ถ้าไม่ได้ร้อยไว้ด้วยเส้นด้าย ลมมาก็พัดกระจุยกระจาย
แต่ถ้าเอาด้ายร้อยไว้ก็จะคุมกันอยู่ แม้มลมพัดมาก็จะไม่กระจุยกระจาย

สำหรับพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ เวลานั้นมีหลักคำสอนมากแล้ว แต่
ยังไม่ได้บัญญัติสิกขาบท พุดง่ายๆ ว่ากฎหมายยังไม่มี พระสารีบุตรจึงทูล
อาราธนาว่า ถ้าเช่นนั้น เพื่อจะให้พระศาสนาของพระองค์ในบัดนี้ มั่นคง
ยั่งยืนต่อไป ขอให้พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบท พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า
“ยังไม่ถึงเวลา”

พระพุทธเจ้าทรงทราบดีว่าเมื่อใดจะถึงเวลา คือเมื่อมีเหตุเกิดขึ้น
มีข้อเสียหายเกิดขึ้น จึงจะทรงบัญญัติสิกขาบท และข้อเสียหายต่างๆ
นั้นจะเกิดขึ้นเมื่อ สังฆะนี้

๑. ตั้งมาได้เป็นเวลายาวนานพอสมควร
๒. ขยายตัวใหญ่โตขึ้น
๓. มีผลประโยชน์เกิดมากขึ้น

เมื่อนั้นแหละจะเกิดปัญหาข้อเสียหายขึ้นมา และจะทรงบัญญัติสิกขาบท นี้เป็นแนวทศนะอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับนิติศาสตร์

ผลประโยชน์เป็นเรื่องใหญ่ที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นความสำคัญ นี้คือเรื่องของมนุษย์ แม้แต่ในพระสูตรที่ตรัสถึงการปกครองของมนุษย์ ก็ตรัสว่า แต่เดิม มนุษย์ยังไม่มีการปกครอง ต่อมาผู้คนจำนวนมากขึ้น และมีผลประโยชน์เกิดขึ้น ซึ่งในยุคแรกเป็นเรื่องของพืชผลในที่ดิน จึงมีการจัดแบ่งสรรปันเขตที่ดิน และต่อมาก็เกิดมีการขัดแย้งแย่งชิงผลประโยชน์ในที่ดินนั้น จึงมีการตั้งผู้ปกครองขึ้นมา

ด้วยเหตุนี้ ในพระพุทธศาสนาจึงเล่าประวัติการเกิดขึ้นของผู้ปกครอง โดยถือเป็นเรื่องของวิวัฒนาการในสังคมมนุษย์ (ที.ปา.๑๑/๖๑-๖๓/๙๙-๑๐๑) ต่างจากในศาสนาพราหมณ์ที่ถือว่า พระพรหมเทพเจ้าจัดตั้งกำหนดผู้ปกครองมาให้ และเมื่อมีการปกครอง ก็ต้องมีกฎเกณฑ์ข้อบังคับ อย่างน้อยก็คือข้อตกลงกัน จึงมีสิ่งที่เรียกว่า กฎหมาย (กฎหมายนี้ศาสนาพราหมณ์ก็ว่าเป็นบัญญัติของพระพรหมเช่นกัน)

ข้อกำหนดของกฎหมาย หรือสิกขาบทในวินัย ท่านบัญญัติไว้ก็เพื่อให้ได้ผลตามหลักการ ดังวัตถุประสงค์ทั้ง ๑๐ ประการ ที่กล่าวแล้วข้างต้น ซึ่งพูดได้ว่า ข้อสุดท้าย คือ ข้อ ๑๐ เป็นข้อที่คุมและคลุมทั้งหมด

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑๐ ตามคำบาลีว่า “*วินยานุคคหาย*” แปลว่า เพื่อดูหนุหรือค้ำจุนวินัย หมายความว่า บัญญัติสิกขาบท คือตรากฎหมายขึ้น ก็เพื่อค้ำจุนระบบที่จัดตั้งไว้ หรือพูดอีกความหมายหนึ่งว่า เพื่อก่อหนุนาการปกครอง

เมื่อผลเป็นไปตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๑๐ ประการนั้น ก็จะเกิดสภาพเอื้อโอกาสและเกื้อหนุนให้สมาชิกทุกคนของสังคม/สังฆะ สามารถพัฒนาชีวิตสู่ความดีงามและประโยชน์สุขที่สูงยิ่งขึ้นไป ดังกล่าวข้างต้น

หันกลับมาพูดเรื่องการบัญญัติสิกขาบทว่า ต่อมาเมื่อไม่ได้ไม่งาม

เกิดขึ้นซึ่งพระสงฆ์และประชาชนดิเตียน พระพุทธเจ้าจึงทรงเริ่มบัญญัติสิกขาบท ในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อ หรือแต่ละมาตรานี้ พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติตามลำดับทำนองนี้ คือ

๑. มีพระภิกษุทำเรื่องเสียหายเกิดขึ้น

๒. ประชาชนหรือพระสงฆ์กล่าวดิเตียนว่าเป็นสิ่งเสียหาย ไม่ได้ไม่งามแล้ว เรื่องมาถึงพระพุทธเจ้า

พระสงฆ์เองถือเป็นหน้าที่ พอได้ยินประชาชนโจษขานว่าพระองค์นี้น้องคนนี้ประพฤติไม่เหมาะ ก็จะมีพระนำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ทรงเรียกประชุมสงฆ์ ให้พระภิกษุทั้งหลายมาประชุมกัน และเรียกตัวบุคคลที่ทำความผิดเสียหายนั้นมาซักถามในที่ประชุม เมื่อยอมรับว่าเป็นความจริงแล้ว พระพุทธเจ้าจะทรงชี้แจงโทษความเสียหายว่าการกระทำนั้นไม่ดีไม่ถูกต้องอย่างไร ชัดกับหลักการของพระพุทธศาสนาอย่างไร เมื่อชี้แจงเสร็จแล้วจึงตรัสว่าจะทรงบัญญัติสิกขาบท โดยทรงแถลงวัตถุประสงค์ ๑๐ ประการในการบัญญัติสิกขาบท แล้วจึงทรงบัญญัติสิกขาบท ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงยกสิกขาบทขึ้นแสดง
(เป็นหลักอ้างอิง) ดังนี้ว่า . . .”

โดยนัยนี้จึงเกิดเป็นข้อบัญญัติที่เรียกว่า*สิกขาบท* ขึ้นมาทีละข้อ สิกขาบทแต่ละข้อนั้นมีบัญญัติต้นเดิมก่อน หากต่อมาปรากฏว่ายังไม่เหมาะเช่นควรมีข้อยกเว้น และจะทรงปรับปรุงหรือแก้ไขเพิ่มเติม ก็ทรงเรียกประชุมสงฆ์อีก แล้วตรัสชี้แจงเหตุที่เกิดขึ้น และปรับแก้สิกขาบทนั้นใหม่

การบัญญัติครั้งแรก เรียกว่า *มูลบัญญัติ* หรือบัญญัติเดิม ส่วนข้อแก้ไขเพิ่มเติม เรียกว่า *อนุบัญญัติ* สิกขาบทบางสิกขาบทจึงมีทั้งมูลบัญญัติและอนุบัญญัติ และอนุบัญญัตินั้นอาจจะมีหลายครั้งด้วย

ขอยกตัวอย่างเช่น ครั้งหนึ่งพระภิกษุเดินทางไปกับภิกษุณี

ประชาชนติเตียนว่า พระเดินทางไปกับภิกษุณี สงสัยว่าจะเป็นสามี ภรรยา กัน ชาวบ้านโจษขานกันไป ติเตียนให้เสียหาย พระพุทธเจ้าทรง เรียกประชุมสงฆ์และดำเนินขั้นตอนตามแบบแผน แล้วทรงบัญญัติ ลิกขาบทว่า ไม่ให้พระภิกษุเดินทางไกลไปไหนกับภิกษุณี นี่เป็น **มูลบัญญัติ**

ต่อมาปรากฏว่า เมื่อมีการเดินทาง ภิกษุไม่ยอมเดินทางร่วมกับ ภิกษุณี และเมื่อแยกกันเดินทาง ภิกษุณีถูกประทุษร้าย เกิดปัญหาเป็น เรื่องมาถึงพระพุทธเจ้า ก็ทรงประชุมสงฆ์ และทรงบัญญัติลิกขาบทแก้ไข เพิ่มเติมจากมูลบัญญัติว่า ไม่ให้เดินทางร่วมกัน เว้นแต่สมัย คือ เมื่อมี เหตุอันสมควร ได้แก่ หนึ่ง เดินทางไปกับกองคาราวาน สอง มีภัย อันตราย (วินย.๒/๔๕๒/๒๙๐) ข้อที่บัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมใหม่นี้เรียกว่า **อนุบัญญัติ**

กฎหมายที่แท้ประสานประโยชน์ของบุคคลกับสังคม

และประสานสมมติของมนุษย์ เข้ากับความจริงแท้ของธรรมชาติ

ขออย่าว่า วินัยที่เราเรียกว่ากฎหมายนั้น ไม่ถือความเป็นระเบียบ เรียบร้อยหรือความสงบเรียบร้อยเป็นจุดหมาย แต่เป็นการสร้างสภาพ เอื้อ คือ เพื่อให้มีความสงบเรียบร้อย ที่จะช่วยเกื้อหนุนให้บุคคลแต่ละคน มีโอกาสพัฒนาชีวิตสู่จุดหมายที่ต้งามยิ่งๆขึ้นไป คือ เป็นการสร้างสภาพ เอื้อต่อการศึกษาตนเอง

เพราะฉะนั้น เราจึงพูดว่า การที่มีกฎหมายหรือมีวินัยนี้ ก็เพื่อเป็น เครื่องสร้างสภาพเอื้อต่อการที่คนจะพัฒนาตน คือพัฒนาความสามารถที่จะมีชีวิตที่ดี เพราะเราถือว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องเรียนต้องศึกษา ไม่ใช่ ว่ามนุษย์จะมีชีวิตที่ดีได้เลยทันที และยิ่งกว่านั้น ยังมีคุณค่าต้งามสูงส่ง ขึ้นไปที่ชีวิตมนุษย์ควรจะได้จะถึงยิ่งขึ้นไปๆ อีก

เป็นอันว่า การตั้งกฎเกณฑ์ หรือกติกาสังคมนี้

๑. เพื่อสร้างสภาพที่มนุษย์จะอยู่กันด้วยความสงบเรียบร้อยเป็นอันดี
๒. เพื่อให้สภาพที่สงบเรียบร้อยนั้น เป็นเครื่องเกื้อหนุนต่อการที่มนุษย์เหล่านั้นทุกๆ คนจะเข้าถึงชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้นไป คือเป็นการสร้างสภาพเอื้อต่อการที่บุคคลจะได้พัฒนาความสามารถที่จะมีชีวิตที่ดี

กฎหมายไม่ได้มีขึ้นเพียงเพื่อสร้างสภาพเอื้อต่อการมีชีวิตที่ดีเท่านั้น แต่สร้างสภาพเอื้อต่อการที่เขาจะพัฒนาความสามารถที่จะมีชีวิตที่ดียิ่งขึ้นไปด้วย

มองในแง่ของพระพุทธศาสนา *ข้อหลังนี้สำคัญกว่า คือการจัดสรรสภาพที่เอื้อต่อการที่บุคคลจะได้พัฒนาความสามารถที่จะมีชีวิตที่ดี* เพราะเราถือตามความจริงของธรรมชาติว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องเรียนรู้ ต้องฝึก ต้องศึกษา จึงจะสามารถมีชีวิตที่ดีงามต่อไป

ถ้ามองง่าย ๆ เราอาจจะคิดว่า ขอให้กฎหมายสอดคล้องกับหลักศีลธรรมก็แล้วกัน เมื่อคนมีศีลธรรมได้ก็ดีแล้ว คือเรายอมรับว่าศีลธรรมเป็นหลักที่ดีอยู่แล้ว เราจึงคิดว่าจะทำอย่างไรให้ศีลธรรมมีผลปฏิบัติในสังคม เพราะว่าหลักเกณฑ์ของศีลธรรมนั้นไม่มีเครื่องบังคับ อาจจะไม่ดีผล จึงต้องเอากฎหมายมาช่วย

ยกตัวอย่างเช่น เราถือว่าศีล ๕ ดีแล้ว ถ้าคนประพฤติตามศีล ๕ หมด สังคมก็เรียบร้อย แต่ทำอย่างไรจะ使人ประพฤติตามศีล ๕ นั้น ก็ต้องตรากฎหมาย รัฐก็เอาใจใส่วางกฎเกณฑ์กติกาข้อบัญญัติขึ้นมา เพื่อให้ศีลธรรมได้ผล กฎหมายจึงสอดคล้องกับระบบศีลธรรม

แต่ที่จริง ลึกลงไปไม่ใช่เพียงแค่นั้น ศีล ๕ ก็เป็นข้อฝึกคน คือแต่ละข้อเป็นเพียงฝึกขาบาทเท่านั้น เราจะเอากฎหมายมาบังคับให้คนมีศีล ๕ ยังไม่ถูก แต่ทำอย่างไรจะเอากฎหมายมาช่วยให้คนพัฒนาตนให้มีศีล ๕

หรือสร้างสภาพเอื้อต่อการที่คนจะ(พัฒนาตนให้)มีศีล ๕ เพื่อจะได้สามารถเข้าถึงชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้นไป เพราะฉะนั้น เราจะต้องมุ่งในแง่ว่า จะทำอะไรให้คนมีโอกาสพัฒนาความสามารถที่จะมีชีวิตที่ดีต่างหาก เราต้องการอันนี้

เมื่อมองในแง่นี้จึงถือว่า การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการศึกษา เพื่อให้คนพัฒนาความสามารถที่จะมีชีวิตที่ดี เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง การจัดระบบกิจการอะไรต่างๆ ของสังคมจะมีจุดหมายรวมอยู่ที่นี้

ในเรื่องนี้ สังคมจะต้องเอาอย่างใดอย่างหนึ่งในการที่จะต้องมีจุดหมายที่ต้งามชัดเจน ถ้าไม่มีการสร้างความรู้ความเข้าใจและกำหนดจุดหมายที่ชัดเจนไว้ ก็จะมีจุดหมายที่ไม่รู้ตัว ซึ่งเป็นการเสี่ยงต่ออันตราย เพราะอาจจะเป็นจุดหมายที่ไม่เคยนึกถึงและไม่เคยยกขึ้นมาตรวจสอบและกลายเป็นจุดหมายที่ผิดพลาดก็ได้

ทุกคนมีความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์อยู่ในใจของตนอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ไม่ได้พูดออกมาและไม่ขัดแก่ตนเอง แต่เวลาตัดสินใจทุกครั้ง จะต้องมีความเข้าใจนี้แฝงกำกับอยู่เบื้องหลัง ถ้าความเข้าใจและความมุ่งหมายนี้ไม่ได้รับการพัฒนาและไม่เคยยกขึ้นมาตรวจสอบก็อาจก่อความผิดพลาดได้ และก็จะกลายเป็นการสร้างผลร้ายแก่สังคมโดยไม่รู้ตัว

เป็นอันว่า เมื่อเราจะสร้างสภาพเอื้ออย่างที่ว่านี้ เราก็จะจัดตั้งชุมชนขึ้นมา ชุมชนที่มีสภาพเอื้อต่อการศึกษาของคนคืออย่างไร ถ้าใช้ศัพท์พระก็คือ “ชุมชนแห่งกัลยาณมิตร”

หมายความว่า บุคคลที่มาอยู่ด้วยกัน เริ่มตั้งแต่องค์พระศาสดาหรือผู้นำ เป็นกัลยาณมิตรคือผู้ที่จะช่วยเกื้อหนุนผู้อื่นในการที่จะพัฒนาชีวิตได้ดี ให้เป็นชีวิตที่เจริญองกงามมีความสุขยิ่งขึ้น พระภิกษุทั้งหลายที่มาอยู่ด้วยกัน ก็คือมาช่วยกัน มาเอื้อต่อกัน มาอุดหนุนกัน ให้แต่ละบุคคลพัฒนาตนให้เข้าถึงชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นเราจึงสร้างชุม

ชนแห่งกัลยาณมิตรขึ้น

ด้วยการกำหนดวางหรือบัญญัติสิกขาบทเหล่านี้ สิกขาบททั้งหลายจึงเป็นทั้งข้อฝึกคน และเป็นเครื่องมือสร้างชุมชนแห่งกัลยาณมิตรให้บุคคลที่เข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นปัจจัยเอื้อต่อกัน ในการเข้าถึงชีวิตที่ดีงามก็คือ เพื่อการศึกษานั่นเอง

เพราะฉะนั้น สังฆะ คือชุมชนนี้ จึงมีประโยชน์ที่จะให้ชีวิตของแต่ละบุคคลได้รับประโยชน์จากสังฆะ เมื่อแต่ละคนได้ประโยชน์จากสังฆะแต่ละคนนั้นก็ต้องเป็นส่วนประกอบหรือส่วนร่วม ที่จะต้องช่วยเอื้อเพื่อเกื้อต่อสังฆะด้วยเช่นกัน **เป็นการเอื้อต่อกันระหว่างสังคัมกับบุคคล ไม่ใช่ข้างเดียว คือ ไม่ใช่บุคคลเพื่อสังคัม หรือสังคัมเพื่อบุคคล**

เราสร้างสังคัม/สังฆะขึ้นมา เพื่อให้มีสภาพเอื้อต่อการที่บุคคลนั้นจะพัฒนาตัวได้ด้วยดีสู่การเข้าถึงชีวิตที่ดีงาม และสังฆะนั้นจะดำรงอยู่ด้วยดี ก็ด้วยการที่บุคคลแต่ละคนนั้นเป็นส่วนร่วมที่ดี เพราะฉะนั้น จึงมีหลักการและบทบัญญัติว่า แต่ละบุคคลจะต้องมีความสัมพันธ์กับสังคัม/สังฆะที่เป็นส่วนร่วมนั้นอย่างไร และก็จะมียุทธศาสตร์ขึ้นมาอย่างหนึ่งในแง่ที่เกี่ยวกับวินัยว่า พระภิกษุจะต้องถือสังฆะเป็นใหญ่ คือถือส่วนรวมเป็นใหญ่ มีพระดำรัสของพระพุทธเจ้าเองว่า

“เราเคารพธรรม (คือถือหลักการแห่งความจริงความถูกต้องดีงาม ตัวกฎธรรมชาติ) แต่เมื่อสงฆ์เติบโตใหญ่ขึ้น เราก็เคารพสงฆ์ด้วย”

(อง.จตุกก.๒๑/๒๑๒๕)

เพราะฉะนั้น เมื่อสังฆะคือชุมชนสงฆ์ขยายใหญ่ขึ้น พระพุทธเจ้าจึงทรงมอบอำนาจให้สงฆ์ ตอนแรกพระพุทธเจ้าทรงตั้งสังฆะขึ้น พระองค์ทรงบวชให้แก่ผู้ขอเข้ามาในสังฆะ ด้วยพระองค์เอง ใครต้องการจะเข้ามาในสังฆะ พระองค์ก็ทรงรับเอง ทรงพิจารณาคุณสมบัติเอง แต่เมื่อสังฆะใหญ่ขึ้น พระพุทธเจ้าทรงมอบอำนาจให้สงฆ์บวช จึงต้องตั้งกฎเกณฑ์และระเบียบการดำเนินการในการบวชขึ้นมา เช่นว่า

๑. ต้องมีที่ประชุม องค์ประชุมต้องมีภิกษุ ๑๐ รูปขึ้นไป คือ กำหนดองค์ประชุม

๒. ตัวผู้ขอบวช ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

๓. มีวิธีดำเนินการบวช เช่น เมื่อเริ่มการประชุม จะต้องมีภิกษุรูปหนึ่งที่มีสติปัญญาความสามารถ ทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการประชุม เป็นผู้ซักถามคุณสมบัติของผู้ขอเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ ทั้งข้อมข้างนอกที่ประชุม แล้วซักถามเอาจริงในที่ประชุม ให้ที่ประชุมพิจารณาตรวจสอบว่าผู้นี้มีคุณสมบัติที่จะบวชได้หรือไม่ จะยอมรับเข้าสู่สงฆ์ได้หรือไม่

พร้อมนั้นก็ให้มีอุปฆาตเป็นตัวประกันที่จะให้ความมั่นใจแก่สงฆ์ว่า ผู้ที่เข้ามาบวชนั้นจะได้รับการศึกษาอย่างแน่นนอน ไม่แว้งคว้างเลือนลอย

นี่คือการบวช ซึ่งเป็นเรื่องของสังฆกรรม แต่มาปัจจุบันนี้มักเหลือเพียงเป็นพิธี จนกระทั่งผู้ที่เข้าไปร่วมกิจกรรมนั้นไม่ว่าทำอะไรกัน แต่ที่จริงคือการรับสมาชิกใหม่ ซึ่งต้องมีการตรวจสอบคุณสมบัติ

เนื่องจากพระพุทธเจ้าเองทรงให้ถือสังฆะเป็นใหญ่ พระองค์ก็เคารพสงฆ์ จึงทรงมอบอำนาจให้สงฆ์ดำเนินการ เริ่มแต่กำหนดให้มีองค์ประชุมว่า การที่จะทำกิจการระดับนี้ต้องใช้ของประชุมเท่านี้ เช่น ถ้า สวดปาติโมกข์ ต้องใช้ ๔ รูปขึ้นไป ถ้ารับกฐินต้อง ๕ รูปขึ้นไป ถ้าจะบวช ภิกษุต้อง ๑๐ รูปขึ้นไป ต่อมาก็มีอนุบัญญัติว่าในถิ่นไกลชายแดน ที่เรียกว่าปัจจุบันประเทศ ทหาพระยาก และพระที่จะไปก็เป็นผู้ที่ได้ผ่านการฝึกอบรมมาดีพอสมควรแล้ว จึงยอมลดหย่อนให้ว่า ในองค์ประชุมมีพระเพียง ๕ รูปได้ เป็นต้น

ที่ว่ามานี้ เป็นเรื่องชีวิตของสงฆ์ แต่ข้อสำคัญก็คือ ให้ภิกษุถือสงฆ์เป็นใหญ่ พระพุทธเจ้าก็ทรงเคารพสงฆ์ เพราะฉะนั้นพระภิกษุจะต้องถือประโยชน์ส่วนรวมเป็นใหญ่

พระภิกษุ แม้แต่เป็นพระอรหันต์ เมื่อมีกิจการของส่วนรวมเกิดขึ้น ถ้าไม่มาเข้าที่ประชุม ก็อาจถูกลงโทษ มีพระอรหันต์ถูกที่ประชุมลงโทษใน

ประวัติของพระพุทธศาสนาหลายองค์ อย่ายาได้นี้กว่าพระอรหันต์พันโทษ
ในแง่ของธรรมท่านพันโทษคือไม่มีกิเลส แต่ในแง่ของวินัยไม่พัน

วินัยตั้งอยู่บนฐานของธรรม และเพื่อธรรม แต่แยกออกเป็นคนละ
เรื่องกัน *ธรรม* เป็นเรื่องของความจริงแท้ในธรรมชาติ ส่วน *วินัย* เป็นเรื่อง
ของสมมติเพื่อหนุนธรรม แต่สมมติไม่จำเป็นต้องรอธรรม

คนทำกรรมชั่ว ฝ่ายธรรมว่ามีกฎธรรมชาติเป็นกฎแห่งกรรม เขา
จะได้รับผลตามกรรมของเขา แต่วินัยไม่รอ วินัยจึงตั้ง *กรรมสมมติ* ขึ้นมา
และนำผู้กระทำความผิดเข้ามาในกลางที่ประชุมและลงโทษ วินัยไม่รอ
ธรรม จึงไม่รอกรรมตามธรรมชาติ วินัยจึงจัดการทันที

ในเรื่องนี้ยังมีชาวพุทธที่เข้าใจไม่ค่อยถูกต้องว่า ใครทำกรรมชั่ว
เราไม่ต้องทำอะไร เดียวเขาก็ต้องรับผลกรรมของเขาเอง การมองอย่าง
นี้แสดงว่าพลาดแล้ว

ในพระพุทธศาสนามีหลักการ ๒ อย่าง คือ *ธรรม* กับ *วินัย* ใน
เรื่องของสังคัม ถ้าผิด วินัยจัดการทันที หมายความว่า วินัยมีวิธีดำเนินการ
เพื่อให้ธรรมสำเร็จเป็นผลในสังคัม มิฉะนั้น ในที่สุด ถ้าเราไม่เอาใจใส่
การปฏิบัติตามธรรมก็จะคลาดเคลื่อนไป และสังคัมก็จะคลาดจากธรรม

อย่างไรก็ตาม จะต้องทำความเข้าใจลึกกลงไปอีกชั้นหนึ่ง กล่าวคือ
แท้จริงนั้น ที่พูดว่า “วินัยไม่รอธรรม” เช่น เมื่อมีภิกษุทำความผิด วินัย
และสงฆ์จะไม่รอให้กรรมแท้ตามกฎธรรมชาติแสดงผล แต่สงฆ์จะนำเอา
กรรมสมมติตามวินัยมาใช้จัดการกับภิกษุชั้นทันที การที่พูดอย่างนี้นับว่า
เป็นสำนวนพูดในระดับหนึ่ง

จะต้องไม่เข้าใจผิดไปว่ามนุษย์แยกตัวเองพ้นเหนือกฎธรรมชาติได้
เพราะว่าการจัดตั้งต่างๆ โดยสมมติ และปฏิบัติต่างๆ ในทางวินัยทุก
อย่างนั้น แท้ที่จริงก็คือความสามารถพิเศษของมนุษย์ ที่นำเอาปัจจัยใน
ฝ่ายของตนเองเข้าไปเป็นส่วนร่วมในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยของ
ธรรมชาติ เพื่อให้บังเกิดผลดีแก่มนุษย์ในทางที่ติงามพึงปรารถนา

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า วินัย หรือระบบสมมติทั้งหมด ก็คือการที่มนุษย์นำเอาปัญญาและเจตจำนง ซึ่งเป็นคุณสมบัติธรรมชาติอันวิเศษที่ตนมีอยู่ มาเพิ่มเข้าไปเป็นปัจจัยพิเศษในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติ เพื่อให้กระบวนการของเหตุปัจจัยนั้น ดำเนินไปในทางที่จะก่อให้เกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคมของตน โดยสอดคล้องกับปัญญาและเจตจำนงของมนุษย์นั่นเอง

ปัญญา และ เจตนาหรือเจตจำนงที่ประกอบด้วยคุณสมบัติต่างๆ นั้นก็เป็นธรรมชาตินั่นเอง แต่เป็นธรรมชาติด้านนามธรรม และเป็นธรรมชาติส่วนพิเศษ ซึ่งเกิดขึ้นด้วยการฝึกศึกษาพัฒนาที่เป็นศักยภาพของมนุษย์

พูดสั้นๆ ว่า วินัย คือการนำเอาปัญญาและเจตนาที่เป็นธรรมชาติพิเศษของมนุษย์ เข้าไปร่วมเป็นปัจจัยที่จะผันแปรกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติ ให้เป็นไปในทางที่จะเกิดผลดีแก่ตนในเชิงสังคม

ความพิเศษและความประเสริฐของมนุษย์ ที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมและอารยธรรมขึ้นมา อยู่ที่นี้ ถ้ามนุษย์ไม่รู้จักใช้คุณสมบัติเหล่านี้ให้เป็นปัจจัย ความเป็นมนุษย์จะมีประโยชน์อะไร

การที่กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดจากปัญญาและเจตจำนง/เจตนาของมนุษย์ จะเป็นปัจจัยที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ ซึ่งจะชักนำให้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยทั้งหลายดำเนินไปในทางที่จะก่อให้เกิดผลดีแก่มนุษย์ตามความต้องการของปัญญาและเจตจำนงได้จริงนั้น ย่อมเป็นข้อเรียกร้องหรือบังคับอยู่ในตัวว่า มนุษย์จะต้องพัฒนาปัญญาและเจตจำนงในจิตใจของตนอยู่ตลอดเวลา เพื่อพัฒนาปัจจัยต่างๆ ให้นำไปสู่ผลที่ต้องการได้จริง

ขอย้อนกลับไปย้ำว่า บุคคลต้องเกื้อหนุนต่อสังฆะ โดยเคารพสงฆ์ คือถือสงฆ์เป็นใหญ่ การที่อยู่ร่วมกันในสังฆะจะต้องส่งเสริมความเข้มแข็งมั่นคงของสังฆะหรือสังฆะนั้น แล้วสังฆะจะได้มารองรับหนุนบุคคล

นั้นให้เจริญเติบโตขึ้นไปได้ ถ้าสิ่งจะไม่เจริญมั่นคง ก็จะไม่เอื้อให้บุคคลเจริญเติบโต เพราะฉะนั้น จึงให้ถือหลักการเรื่องถือสงฆ์เป็นใหญ่และหลักการเรื่องความสามัคคีเป็นสำคัญ ตามหลักที่เรียกว่า “สังฆสามัคคี” แปลว่า ความพร้อมเพรียงของสงฆ์ ถ้าสงฆ์ไม่มีความสามัคคีแล้ว สภาพชีวิตและระบบความเป็นอยู่ก็จะไม่เอื้อต่อการพัฒนาของบุคคล เพราะฉะนั้นจึงต้องมีความสามัคคี

ขอย้ำเรื่องความสามัคคีอีกหน่อยว่า สามัคคีมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับชีวิตหมู่ หรือการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม (เช่น พุ.อิตี.๒๕/๑๓๗/๒๓๘) โดยเฉพาะในระบอบประชาธิปไตย สามัคคีก็คือความพร้อมเพรียงกัน ความร่วมแรงร่วมใจกัน และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่เรียกว่า *เอกภาพ* (แต่ไทยเรานิยมใช้ว่า *เอกภาพ*)

โดยทั่วไป เราจะมองเห็นคุณค่าและความสำคัญของความสามัคคีในแง่ของความมีพลัง คือเป็นการรวมกำลังกัน ตรงข้ามกับความแตกแยกขัดแย้งที่ทำให้สูญเสียกำลัง เมื่อสามัคคีกัน คน ๒ คน มารวมกับคนอีก ๒ คน ก็เท่ากับ ๒+๒ เป็น ๔ แต่ถ้าขัดแย้งแตกแยกกัน คน ๒ คน มาพบกับคนอีก ๒ คน ก็เท่ากับ ๒-๒ เป็น ๐

คุณค่าแท้ของสามัคคีที่สำคัญมาก ซึ่งเป็นพื้นฐานของวินัยและประชาธิปไตย ก็อย่างที่กล่าวข้างต้น คือ ทำให้สังคมเกิดมีคุณประโยชน์ตามความหมายของมัน โดยเป็นสภาพเอื้ออำนวยโอกาสแก่ทุกคนที่จะดำรงชีวิตของตนอยู่ด้วยดี สามารถพัฒนาชีวิตของตนให้เข้าถึงประโยชน์สุขยิ่งขึ้นไป

แต่ลึกกลงไปอีก คุณค่าและความหมายของสามัคคีที่มักไม่ได้นึกถึงกัน ก็คือ *สามัคคีเป็นฐานรองรับสมมติไว้* ถ้าไม่มีสามัคคี สมมติก็อยู่ไม่ได้ อารยธรรมก็สิ้นคลอน เพราะสังคมมนุษย์ดำเนินไปได้ด้วยสมมติ และสามัคคีก็รองรับสมมติไว้ โดยทำให้คนยอมรับตามสมมตินั้น

ถ้าคนไม่สามัคคีกัน ก็จะเกิดการไม่ยอมรับตามสมมติ เช่น ไม่ยอมรับการมลพิธีของผู้อื่นหรือของคู่กรณีที่ขัดแย้งกัน ไม่ยอมรับสิทธิต่างๆ ของคนพวกอื่นฝ่ายอื่น ไม่ยอมรับกฎเกณฑ์กติกา ตลอดจนกฎหมาย จึงทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายระส่ำระสาย จนถึงอาจจะทำให้สังคมดำรงอยู่ไม่ได้

ในทางกลับกัน ถ้าสมมติไม่ตั้งอยู่บนฐานแห่งธรรม หรือไม่เป็นไปตามธรรม ก็จะทำให้คนทะเลาะวิวาทกัน ไม่สามารถร่วมจิตร่วมใจกัน และยอมรับสมมตินั้นไม่ได้ แล้วความขัดแย้งแตกสามัคคีก็จะเกิดขึ้น ถ้าเป็นไปอย่างรุนแรงหรือแพร่หลาย ก็จะนำไปสู่ความเสื่อมสลายของสังคม

จึงเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง ที่จะให้สมมติที่เป็นหลักของสังคมตั้งอยู่บนฐานแห่งธรรม และเป็นไปโดยชอบธรรม เพื่อให้เกิดความสามัคคี แม้หากว่าสมมตินั้นขัดต่อผลประโยชน์ของบุคคลบางคน แต่ถ้าสมมตินั้นชอบธรรม มีธรรมเป็นฐานรองรับ เขาก็ไม่อาจปฏิเสธสมมตินั้นได้ พร้อมกันนั้น ก็ต้องมีการพัฒนาคนอยู่เสมอเพื่อให้ร่วมสามัคคีในการที่จะยอมรับและปฏิบัติตามสมมติที่ชอบธรรมนั้นๆ

ถ้าคนไม่ยอมรับความจริงในธรรมชาติของธรรมชาติ เขาก็จะได้รับผลร้ายตามเหตุปัจจัยในกฎธรรมชาติ แต่ถ้าเขาไม่ยอมรับสมมติ เขาก็จะแตกสามัคคีกันในสังคมมนุษย์เอง และผลร้ายก็เกิดแก่เขาเนื่องจากความแตกสลายของสังคมของเขา

พระพุทธเจ้าตรัสย้ำเรื่องสามัคคี ในทางสังคมนั้น นอกจากบัญญัติสิกขาบทแล้ว ก็มีหลักการในด้านธรรมที่จะอุดหนุนวินัยด้วย พร้อมทั้งในทางวินัยก็ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมาเพื่อสร้างความสามัคคี

ดังนั้น ถ้าพระเกิดทะเลาะกันขึ้นจึงต้องมีวิธีระงับอิภรณ์ คือ ดำเนินคดี เพื่อตัดลินความผิด และลงโทษกัน ให้เสร็จสิ้นไป ไม่ให้ต้องรอลงอยู่อย่างนั้น และถ้ามีคดีเกิดขึ้นแต่ไม่ดำเนินการ ก็ต้องเอาผิดกับพระที่

ไม่ดำเนินการอีก จะไปอ้างว่ารอให้**กรรม**จัดการ ไม่มีทาง วินัยไม่รอดด้วย วินัยก็มี**กรรม**ที่จะนำมาใช้จัดการได้ทันที (ดูเรื่องสังฆกรรมต่างๆ ซึ่งรวมถึงนิคคหกรรมจำนวนมาก ในพระวินัยปิฎก)

เป็นอันว่า กรรม มี ๒ แบบ คือ

๑. **กรรมในธรรม ที่เป็นกฎธรรมชาติ**

๒. **กรรมในวินัย ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยสมมติ**

ในทางวินัย ถ้าพระทำผิด ชุมชนคือสงฆ์ ก็มี**กรรมสมมติ**ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นสิกขาบท ที่จะนำมาใช้จัดการได้ทันที และต้องจัดการโดยไม่รอกรรมในกฎธรรมชาติ

ทั้งนี้เพราะว่า ถึงตอนนี้ เราได้นำเอา**กรรมสมมติ** ที่เกิดจากปัญญาและเจตนาของมนุษย์ มาเป็นปัจจัยร่วมที่เพิ่มเข้าไปเป็นกรรมในกฎธรรมชาติด้วยแล้ว

หลักแห่งปฏิบัติการ

ถ้าคนอยู่ในหลักการ ก็ไม่ต้องมีกฎหมาย

ถ้ากฎหมายไม่ใช่เพื่อหลักการ ก็ไม่ควรให้เป็นกฎหมาย

กฎหมายแม้จะมีความสำคัญ แต่ก็ไม่เพียงพอและไม่เป็นหลักประกันว่าจะทำให้ชีวิตดีงามและสังคมมีสันติสุขได้ โดยเฉพาะในสังคมประชาธิปไตย ที่มีและยอมรับความแตกต่างหลากหลายของประชาชน คนจะต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยหลักการพื้นฐานและจิตใจที่เข้ากันได้ เช่น ไม่แบ่งแยกรังเกียจเด็ดฉันทันด้วยเรื่องชนชั้น ผิวพรรณ เชื้อชาติ และลัทธิศาสนา มีความเสมอภาค ไม่เอา رأดเอาเปรียบกัน เป็นต้น สังคมจึงจะมีความมั่นคงยั่งยืนอยู่ได้

ฉะนั้น สามัคคีหรือเอกภาพจึงเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำรงรักษาสังคม และจะต้องมีหลักความประพฤติปฏิบัติต่างๆ ที่จะทำให้เกิดความสามัคคีเช่นนั้น

การที่สังคมบัญญัติวินัยคือกฎหมายต่างๆ ขึ้น ก็เพื่อมาหนุนให้คนดำรงอยู่ในหลักการต่างๆ เหล่านั้น อันจะทำให้สังคมหรือสังคมนั้นมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้วจะได้มีความมั่นคงยั่งยืนและมีสันติสุขตามวัตถุประสงค์

หลักการต่างๆ เพื่อดำรงรักษาสังคมนั้น เท่ากับเป็นสาระหรือเจตนารมณ์ของกฎหมาย ถ้าคนยึดถือและปฏิบัติตามหลักการเหล่านั้น ก็แทบจะพูดได้ว่าไม่จำเป็นต้องมีกฎหมาย นอกจากในความหมายว่าเป็นข้อหมายรู้อย่างที่กล่าวข้างต้น หลักการต่างๆ เหล่านี้ นอกจากนำมาเป็น

หลักในการบัญญัติข้อกฎหมายแล้ว บางทีก็มีอยู่ในรูปที่เป็นคติธรรมหรือหลักคำสอน

ธรรมที่เป็นหลักการทั่วไปซึ่งไม่ได้บัญญัติไว้เป็นสิกขาบทในทางวินัยมีหลายอย่าง ที่เป็นเครื่องสนับสนุนให้เกิดความสามัคคีในชุมชนแห่งกัลยาณมิตร เช่น หลักสาราณียธรรม เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักการของประชาธิปไตย ขอยกมาเป็นตัวอย่าง หลัก **สาราณียธรรม ๖** ประการ (สารณียธรรม ก็เรียก) คือ

๑. **เมตตาทายกรรม** จะทำอะไรก็ทำต่อกันด้วยเมตตา ทำด้วยใจรักหวังดี เช่น เมื่อมีเรื่องที่ต้องจัดทำ หรือมีงานส่วนรวม ก็มาช่วยเหลืรร่วมมือกัน พร้อมเพรียงกันทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ด้วยหวังดีที่จะให้เกิดประโยชน์สุขต่อกัน

๒. **เมตตาตวจีกรรม** จะพูดอะไรก็พูดต่อกันด้วยเมตตา พูดด้วยใจรัก หวังดี มีปยวาจา ช่วยแก้ปัญหา มุ่งให้เกิดความสามัคคีและประโยชน์สุขร่วมกัน

๓. **เมตตา मनกรรม** จะคิดอะไรก็คิดต่อกันด้วยเมตตา คิดด้วยใจรัก หวังดี คิดในทางที่จะแก้ไขปัญหา ในทางสมัครสมานประสานส่งเสริมหรือเอื้อเพื่อช่วยเหลืสนับสนุนกันเพื่อจุดหมายที่ติงาม ยั้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. **สาธารณโภคิตา** ได้มาแบ่งกันกินใช้ หลายคนเข้าใจผิดว่า พระพุทธศาสนาไม่เอาใจใส่เรื่องวัตถุ แต่แท้จริงพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับเรื่องลาภหรือผลประโยชน์หรือด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง ถือว่าต้องจัดสรรให้เรียบริ้อยชอบธรรม แต่ให้อยู่ในขอบเขตที่เรียกว่าเป็นปัจจัย เพราะฉะนั้น เรื่องการแบ่งปันลาภและเอื้อเพื่อกัน รวมถึงเรื่องการจัดสรรผลประโยชน์ จึงเป็นข้อสำคัญอย่างหนึ่งในหลักการอยู่ร่วมกัน

๕. **สีลสามัญญตา** เสมอสมานกันโดยศีล ตั้งอยู่ในหลักความประพฤติเสมอกัน คล้ายกับที่พูดว่ามีความเสมอภาคกันต่อหน้ากฎหมาย

ทุกคนต่อหน้าวินัยแล้วเสมอกันทั้งหมด แม้แต่เป็นพระอรหันต์ก็ไม่ยกเว้น นอกจากมีกฎยกเว้นให้เป็นลักษณะพิเศษโดยเฉพาะ จึงจะพ้นโทษทางวินัย ในเรื่องของวินัยจะอ้างธรรมไม่ได้ วินัยกำหนดไว้ให้เสมอภาคกันและจึงต้องพยายามประพฤติตัวให้เสมอกันโดยศีล ไม่ใช่เป็นที่รังเกียจแก่ชุมชน

๖. **ทิวฐิสถาบันยุตตา** เสมอสมานกันโดยทิวฐิ หมายความว่า ยึดถือหลักการพื้นฐานและอุดมการณ์ของสังคมร่วมกัน ในสังคมใดคนไม่มีหลักการร่วมกัน ก็จะต้องเอกภาพไว้ไม่ได้ เช่น ในสังคมประชาธิปไตย ถ้าประชาชนไม่ยึดถือหลักการแห่งประชาธิปไตยร่วมกัน ก็ถึงอวสาน เพราะฉะนั้นสมาชิกจึงต้องมีอุดมการณ์ และมีหลักการที่เป็นทิวฐิพื้นฐานร่วมกัน

ธรรม ๖ ข้อนี้เป็นหลักแห่งความสามัคคี ในระหว่างบุคคลก็เป็นปียกรณ์ แปลว่าสร้างความรักกัน **ครุกรรม** สร้างความเคารพกัน **สารณียะ** ทำให้ระลึกถึงกัน หรือยึดเหนี่ยวใจกันไว้ และในแง่ส่วนรวมก็เป็นไปเพื่อ**สังคหะ** คือทำให้รวมคนเข้าเป็นหมู่อยู่ได้ เพื่อ**อวิวาทะ** ทำให้ไม่วิวาทกัน เพื่อ**สามัคคี** คือพร้อมเพรียงกัน และเพื่อ**เอกภาพ** ที่เรียกว่า **เอกภาพ** คือทำให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

นอกจากนี้ ยังมีหลักการอื่นอีก เช่น **อภิธานยธรรม** คือธรรมที่จะทำให้ไม่เสื่อม ซึ่งมี ๗ ข้อ คือ

๑. ประชุมกันเนื่องนิตย์

๒. เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็อยู่จนเลิกโดยพร้อมเพรียงกัน และเมื่อมีกิจส่วนรวม คือสังฆกรรมนี้ เกิดขึ้น ก็ต้องพร้อมใจกันทำ

๓. ไม่ถืออำเภอใจแล้วบัญญัติอะไรตามใจตัว หรือล้มเลิกถอนบทบัญญัติอะไรตามใจชอบ

๔. เคารพนับถือยกย่องบุคคลที่เป็นหลัก ที่เรียกว่า สังฆบิดร มองเห็นความสำคัญของถ้อยคำของท่าน ในที่นี้ไม่ได้บอกว่าต้องเชื่อ แต่ภิกษุ

โตเป็นเถระ เป็นรัตตัญญู หมายความว่า ได้มีประสบการณ์ยาวนาน มีความรู้เป็นหลัก ต้องมองเห็นความสำคัญของถ้อยคำของท่าน และให้สำคัญว่าเป็นสิ่งอันพึงฟัง ไม่ลบหลู่ละเลยหรือมองข้ามไป

๕. ให้เกียรติและคุ้มครองสตรี ไม่ให้มีการข่มเหงรังแกกุลกุมารี (นำสังเกตว่า สังคมไทยเวลานี้ได้ทรุดลงไปไกลในเรื่องนี้ ถึงขั้นที่มีโสเภณี เด็กแพร์หลาย อย่างที่ไม่เคยมีไม่เคยเป็น; สำหรับหมู่สงฆ์ ข้อนี้อ่านใช้ว่า ไม่ลุแก่อำนาจตัณหา คือไม่เห็นแก่การบำรุงบำเรอปรนเปรอเสพบริโภค และผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งสังคมทุกหัสก็ควรจะปฏิบัติด้วย)

๖. ให้ความสำคัญแก่ เจตีย์ หรืออนุสาวรีย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่เคารพเป็นที่รวมใจของสังคม และเป็นเครื่องเตือนใจให้เกิดจิตสำนึกต่อส่วนรวม (สำหรับหมู่สงฆ์ ข้อนี้อ่านใช้ว่า มีใจผูกพันใฝ่ชอบเสนาสนะป่า)

๗. จัดอารักขาคุ้มครองป้องกันแก่พระอรหันต์ หมายความว่า พระสงฆ์ หรือนักบวชที่ประพฤติปฏิบัติชอบ ไม่ประมาทหมัวเมา เป็นหลักใจของประชาชน เป็นตัวแทนของคุณธรรม เป็นหลักของศีลธรรม เป็นผู้รักษาศรัทธาไว้ให้แก่สังคม ให้ถือเป็นที่หน้าที่ยของบ้านเมืองจะต้องจัดการอารักขา คุ้มครองป้องกัน และยินดีต้อนรับท่าน (ข้อนี้อ่านใช้ว่า หมู่สงฆ์ ท่านเปลี่ยนเป็นว่า ยินดีต้อนรับเพื่อนสหพรหมจารีที่ยังไม่มา และตั้งใจต่อท่านที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข)

สำหรับคฤหัสถ์ คือคนทั่วไปที่อยู่ในสังคมใหญ่ ยังมีหลักธรรมอีกชุดหนึ่งเรียกว่า **สังคหวัตถุ** แปลว่า หลักการสงเคราะห์ คือหลักการยึดเหนี่ยวประสานหมู่ชนให้อยู่ในความสามัคคี ซึ่งมี ๔ ประการ (สังคหะ แปลว่า สงเคราะห์ หรือสงเคราะห์ ที่เราใช้ในความหมายว่าช่วยเหลือกัน แต่คำศัพท์เดิมแปลว่ารวมเข้าด้วยกัน) หมายความว่า ในการที่จะผดุงให้สังคมมีความมั่นคงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ คนจะต้องมีธรรม ๔ ข้อนี้ คือ

๑. **ทาน** การให้ การเผื่อแผ่แบ่งปัน มีลาภหรือผลประโยชน์ก็กระจายเฉลี่ยกันไป

๒. **ปิยวาจา** การพูดด้วยใจรักหวังดี กล่าวถ้อยคำสุภาพไพเราะ รู้จักใช้วาจาแสดงน้ำใจ ที่จะแก้ปัญหาและช่วยเหลือกัน

๓. **อติถจริยา** การบำเพ็ญประโยชน์ เอาเรี่ยวแรงกำลังความสามารถเข้าช่วยเหลือร่วมมือกัน

๔. **สมานัตตตา** การเอาตัวเข้าสมาน มีความเสมอภาค ทำตัวให้เข้ากันได้ โดยร่วมสุขร่วมทุกข์กัน ร่วมกันเผชิญและแก้ปัญหา ไม่ทอดทิ้งกัน ไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน และไม่เลือกที่รักพลังที่ชัง ลม่อมสมานกันโดยธรรม

สังคหัตถุ ๔ นี้ แปลเป็นภาษาง่ายๆ ในแง่ของการช่วยเหลือกัน เพื่อให้เกิดการประสานสังคม คือ

๑) ช่วยด้วยสิ่งของเงินทอง

๒) ช่วยด้วยถ้อยคำ เช่น แนะนำคนให้รู้วิธีแก้ปัญหาของเขา ให้ความรู้ สั่งสอนวิชาการ เพื่อให้สามารถแก้ไขบำบัดความทุกข์ยาก

๓) ช่วยด้วยเรี่ยวแรงกำลังความสามารถ

๔) ทำตัวเสมอสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากันได้ โดยมีความเสมอภาคกัน ปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอหน้าตามธรรม

ที่ว่ามานี้เป็นหลักที่จะรวมหมู่ชนให้อยู่ด้วยกัน และทำให้สังคมมีความเจริญมั่นคง แต่เป็นหลักที่ไม่ได้บัญญัติเป็นสิกขาบทในวินัย จึงไม่มีการกำหนดความผิดและไม่มีกลงโทษ แต่ให้เป็นหลักที่รู้จักกันว่าควรประพฤติปฏิบัติ

มีหลักปฏิบัติอีกชุดหนึ่ง ซึ่งพูดถึงกันมากว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง สำหรับการดำรงรักษาสังคมให้มีความสงบเรียบร้อย คือ **ศีล ๕** และจะเห็นได้ว่าบทบัญญัติในกฎหมายทั้งแพ่งและอาญาแทบทั้งหมด มีเจตนารมณ์ตามหลักศีล ๕ นี้

อย่างไรก็ดี ฟังสังเกตว่า ศิล ๕ นี้ที่จริงเป็นลิกขาบท แต่เป็นลิกขาบทสำหรับคฤหัสถ์ (ในวินัยสำหรับพระภิกษุ ศิล ๕ หรือลิกขาบท ๕ นี้ กระจายแยกออกไปเป็นลิกขาบทย่อยๆ มากหลายข้อ และรวมอยู่ในลิกขาบท ๒๒๗ ที่เราเรียกกันว่าศิลป ๒๒๗ ซึ่งมีบัญญัติความผิดแก่ผู้ละเมิด)

ในสังคัมของชาวพุทธนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงกำหนดความผิดและการลงโทษไว้แก่ผู้ละเมิดศิลป ๕ เราพูดได้ว่าทางพระศาสนายกศิลป ๕ นี้ให้เป็นเรื่องของสังคัมคฤหัสถ์ โดยเฉพาะทางฝ่ายรัฐจะนำมาจัดแยกชอยเป็นข้อกำหนดย่อยๆ ลงไป ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของแต่ละถิ่นฐานและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงต่างกันไป แล้วกำหนดความผิดและการลงโทษตามที่เหมาะสมตามธรรม และเท่าที่เป็นมาจะเห็นได้ว่ากฎหมายโดยทั่วไปในชั้นพื้นฐานมีสาระสำคัญเพื่อจะดำรงรักษาศิลป ๕ หรือเพื่อดูแลไม่ให้คนละเมิดลิกขาบท ๕ ข้อนี้

โดยนัยนี้ ศิล ๕ (ลิกขาบท ๕) จึงเป็นหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานเพื่อช่วยให้สังคัมอยู่ในความสงบเรียบร้อย แต่การที่สังคัมจะก้าวไปสู่จุดหมายแห่งการพัฒนาที่ถูกต้องดีงามแท้จริง จะต้องให้คนพัฒนาขึ้นไปเหนือกว่าศิลป ๕ ที่เป็นเพียงระดับแก้ไขป้องกันความชั่วร้ายและการเบียดเบียนกัน สู่หลักการเชิงสร้างสรรค์ต่างๆ ที่ยกตัวอย่างมาแสดงข้างต้น อันควรจะเป็นสาระและเจตนารมณ์ที่แท้จริงทั้งของกฎหมายและการปกครอง เมื่อได้พูดถึง ศิล ๕ แล้ว ก็ควรจะนำข้อย่อยมาแสดงไว้ด้วย ซึ่งมีดังนี้

๑. การเว้นจากปาณาติบาต (การไม่ละเมิดต่อชีวิตร่างกาย)
๒. การเว้นจากอกุศลนาทาน (การไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน)
๓. การเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร (การไม่ละเมิดต่อคู่ครองของหวง)
๔. การเว้นจากมสุสาวาท (การไม่ละเมิดต่อกันทางวาจา)
๕. การเว้นจากสุรยาเมา (การไม่ดื่มสุราหรือเสพสิ่งเสพติด)

ศีล ๕ (สิกขาบท ๕) นี้ มีสาระสำคัญที่มุ่งเพื่อให้คนอยู่ร่วมกันด้วยดีโดยไม่เบียดเบียนกัน จะได้มีความสงบเรียบร้อย ที่เป็นโอกาสพื้นฐานแห่งการพัฒนาชีวิตสู่ประโยชน์สุขที่สูงยิ่งขึ้นไป

สำหรับ ๔ ข้อแรก จะเห็นความหมายนี้ได้ชัดเจน แต่ข้อ ๕ ที่ว่า เว้นจากสุรยาเสพติดที่จะทำให้เกิดความประมาทขาดสตินั้น มักมองเห็นชัดแต่ในแง่ของโทษต่อชีวิตของตัวผู้เสพเอง แต่ที่จริงในการจัดเข้าชุดแห่งศีล ๕ นี้ ท่านมุ่งความหมายเชิงสังคม

ในแง่สังคมนั้น การละเมิดศีลข้อ ๕ คือ เสพสุรยาเมาลิ่งเสพติดก่อความเสียหายหรือโทษภัยที่สำคัญ คือ

๑. คนเมาสุรยาเสพติด ขาดสติแล้ว จะทำการร้ายละเมิดศีลได้หมดทุกข้อ ไม่ว่าจะฆ่าคน ทำร้ายกัน ลักหรือทำลายทรัพย์สิน ทำความผิดทางเพศ พุดเท็จ ก็ได้ทั้งนั้น
๒. ก่อให้เกิดอุบัติเหตุ ซึ่งอาจจะก่อความพินาศหรือความเสียหายอย่างมาก
๓. แม้ยังไม่ได้ลงมือทำการร้ายใดๆ ก็เป็นผู้คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยในสังคม เช่น คนที่ขับรถไปในถนนหลวง พอมองเห็นรถที่กำลังแล่นสวนมามีคนขับที่เมาเหล้า หรือระแวงว่าคนขับรถลึบล้อที่กำลังแล่นสวนมาเสพยาบ้า ยาบ้า ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกหวาดหวั่น ประหวั่นใจ

รวมความว่า สังคม โดยเฉพาะรัฐ จะต้องจัดตั้งวางมาตรการทางสังคม โดยเฉพาะการออกกฎหมาย ที่จะมาเป็นประกันให้คนดำรงอยู่ในศีล ๕ หรือสิกขาบท ๕ นี้ พร้อมทั้งส่งเสริมให้คนยึดถือหลักการต่างๆ ที่กล่าวแล้วข้างต้น เช่น *สาราณียธรรม ๖* และ*สังคหวัตถุ ๔* เป็นต้น

กล่าวได้ว่า หลักการต่างๆ เหล่านี้และทำนองนี้ เป็นสาระของวินัย หรือเป็นเจตนารมณ์ที่แท้ของกฎหมาย ถ้าคนมีการศึกษาที่พัฒนาตนอย่างถูกต้อง ให้มีศรัทธา เห็นคุณค่า พร้อมและเต็มใจ สม่ครใจที่จะ

ปฏิบัติตามหลักการเหล่านี้ ก็ไม่จำเป็นต้องมีการบัญญัติข้อกำหนดของกฎหมายหรือสิกขาบทในวินัย

ในทางตรงข้าม การที่มีสิกขาบทหรือข้อกฎหมาย ก็เพื่อเป็นหลักประกันให้เกิดความมั่นใจว่า จะมีการปฏิบัติให้เกิดผลตามหลักการเหล่านี้ ดังนั้น ถ้าคนไม่ปฏิบัติตาม หรือเคลื่อนคลาดจากหลักการมากขึ้น ก็ยังต้องมีการบัญญัติสิกขาบทหรือข้อกฎหมายมากขึ้นๆ และมักจะต้องมีการบัญญัติความผิดและการลงโทษมากขึ้น หรืออาจจะหนักขึ้นด้วย

เมื่อคนเป็นวิญญูรู่สารของกฎหมาย สังคมสงบสุขด้วยกติกาง่าย ๆ ครั้นคนเสื่อมลงไป กฎหมายยิ่งบังคับซับซ้อน สังคมยิ่งเสื่อมทรุด

เป็นความจำเป็นว่า เมื่อคนมาอยู่ร่วมกันตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ก็ต้องมีข้อตกลงที่กำหนดกันขึ้นไว้ว่า จะทำอะไร เมื่อไร อย่างไร เป็นต้น เพื่อให้ชีวิตแห่งการอยู่ร่วมกันดำเนินไปด้วยดี เอื้อประโยชน์ต่อทุกคนด้วยกัน เพราะฉะนั้น ในสังคมที่คนมีการศึกษาพัฒนาดีแล้ว ที่เขาเข้าใจความหมายของข้อตกลงสำหรับการเป็นอยู่และทำกิจการร่วมกันเช่นนี้ และมีจิตใจที่พร้อมจะปฏิบัติ การมีกฎหมายเพียงในความหมายว่าเป็น **ข้อหมายรู่** หรือข้อกำหนดที่หมายรู่ในการอยู่ร่วมกัน ก็เป็นการเพียงพอ (เรื่องนี้จะพูดถึงอีกข้างหน้า)

ในภาวะเช่นนี้ กฎหมายหรือข้อหมายรู่ จะเป็นเพียงข้อตกลง หรือ กติกาทางปัญญา ซึ่งมีจำนวนจำกัดตามความจำเป็นแห่งกิจที่จะทำ และเมื่อคนยังปฏิบัติกันดี ก็ไม่ต้องมีสิกขาบทหรือข้อกฎหมายมาก

อย่างไรก็ดี เมื่อคนขาดการศึกษาที่ถูกต้อง ไม่ได้พัฒนาตน เขาไม่เข้าใจความหมาย ไม่เข้าใจเจตนารมณ์ของกฎหมาย และไม่พร้อมที่จะปฏิบัติ

เมื่อคนไม่ปฏิบัติตามข้อหมายรู่ นั้น ก็ต้องมีการบัญญัติข้อกฎหมาย ในลักษณะที่เป็น **ข้อบังคับ** ที่มีการกำหนดความผิดและการลงโทษเพิ่ม

ขึ้นๆ จนในที่สุดจะกลายเป็นว่า ยิ่งมีการบัญญัติข้อกฎหมายมาก ชีวิต และสังคมกลับยิ่งเสื่อมโทรม และในกรณีเช่นนี้ การมีกฎหมายในความหมายว่าเป็นข้อบังคับมาก กลับกลายเป็นเครื่องบงชี้ถึงความเสื่อมโทรมของชีวิตและสังคม

เพราะฉะนั้น ในสังคมที่คนมีการศึกษาถูกต้อง พัฒนาตนดีแล้ว ก็จะมีกฎหมายแต่เพียงที่เป็น *ข้อหมายรู้* ไม่ต้องเลยไปเป็นข้อบังคับ

แต่ตรงข้าม ในสังคมที่ไม่พัฒนา คนขาดการศึกษา หรือเมื่อการศึกษาเสื่อมลง กฎหมายที่มีความหมายเป็น *ข้อบังคับ* ก็จะเพิ่มมากขึ้นๆ โดยที่แม้จะจำเป็นเพื่อกันไม่ให้เสื่อมโทรมลงไปอีกๆ แต่ก็ไม่ช่วยให้ชีวิต และสังคมดีขึ้นได้เลย อย่างน้อย ยังมีข้อบัญญัติมาก หลักการที่เป็นสาระกลับยิ่งเลื่อนกลางจางหาย

เคยมีผู้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า

(*ม.ม. ๑๓/๑๗๑-๒/๑๗๔; และดู ส.น. ๑๖/๕๓๑-๕/๒๖๓*)

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้เมื่อก่อนโน้น ลิกขาบทมีน้อยกว่า แต่ภิกษุผู้ดำรงในอหัตตผลกลับมีมากกว่า ครั้นมาบัดนี้ ลิกขาบทมีมากกว่า แต่ภิกษุที่ดำรงในอหัตตผลกลับมีน้อยกว่า”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

“เป็นเช่นนั้น ภัททาภิ เมื่อหมู่ชนกำลังเสื่อมลง เมื่อสังฆกรรมกำลังเลือนหาย ลิกขาบทก็มีมากขึ้น แต่ภิกษุที่ดำรงในอหัตตผลกลับน้อยลง

ภัททาภิ พระศาสดาจะยังไม่บัญญัติลิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย ครอบงำที่อาสาวิญญานิชกรรม (เรื่องเสียหายวุ่นวาย) ยังไม่ปรากฏในสงฆ์ แต่เมื่อใดมีอาสาวิญญานิชกรรมปรากฏในสงฆ์ เมื่อนั้นพระศาสดาก็จะบัญญัติลิกขาบท

แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อขจัดแก้ไขอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น
 ภัททาภิ อาสวัฏฐานิยธรรมทั้งหลาย จะยังไม่ปรากฏ
 ในสงฆ์ ทรายเท่าที่สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นหมู่มาก... ยัง
 ไม่ถึงความพร้อมด้วยลาภ . . . ยังไม่ถึงความพร้อม
 พร้อมด้วยยศ . . . ยังไม่ถึงความป็นพหูสูต . . . ยังไม่ถึง
 ความเป็นรัตตัญญู แต่เมื่อใดสงฆ์ถึง(ภาวะดังที่กล่าวมา
 นั้น) เมื่อนั้นก็จะมีอาสวัฏฐานิยธรรมปรากฏในสงฆ์ และ
 เมื่อนั้นพระศาสดาก็จะทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้ง
 หลาย เพื่อขจัดแก้ไขอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น”

โดยนัยดังกล่าวมา *การศึกษา* ที่แท้ ในความหมายของการพัฒนา
 คนอย่างถูกต้อง จึงเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง และสัมพันธ์กับวินัย ไม่ว่าจะใน
 ความหมายที่เป็นกฎหมาย เป็นระบบที่จัดตั้ง หรือเป็นการปกครองก็ตาม
 ทั้งในแง่ที่ว่าจะต้องมีการพัฒนาคนอย่างถูกต้องเพื่อให้มีการปฏิบัติตาม
 กฎหมายอย่างถูกต้อง และในแง่ที่ว่าวินัยเช่นกฎหมายเป็นเครื่องมือจัด
 สรรสภาพเอื้อโอกาสในการพัฒนาชีวิตของมนุษย์

เมื่อมีการศึกษาแท้ที่ทำให้คนพัฒนาอย่างถูกต้อง คนก็จะพร้อมที่
 จะปฏิบัติตามวินัยโดยเฉพาะที่เรียกว่ากฎหมาย(ที่ชอบธรรม) และคนที่ม
 การศึกษา ที่พัฒนาตนแล้วอย่างถูกต้องนั้น ก็จะมองวินัย โดยเฉพาะ
กฎหมาย นั้นเป็น*ข้อหมายรู้* ที่ได้ปฏิบัติให้ถูกต้อง ในการช่วยกันสร้าง
 สรรค์สภาพชีวิตและสังคม ที่เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตสู่ความดีงามและ
 ประโยชน์สุขที่สูงยิ่งขึ้นต่อไป

สงฆ์เป็นชุมชนแบบอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งขึ้นตามหลักการ
 ที่กล่าวนี้ และ**พระพุทธเจ้า**ก็ทรงได้รับถวายคำสรรเสริญว่า *ทรงฝึกคน
 และปกครองคนโดยไม่ต้องใช้ทัณฑอาชญา* (เช่น วินัย.๗/๓๕๑/๑๕๐;

นักปกครองในอุดมคติ ตามหลักการของพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่าเป็นจักรพรรดิ ซึ่งเป็น**ธรรมราชา** ก็เป็นผู้ที่**ปกครองแผ่นดินโดยธรรม โดยไม่ต้องใช้ทัณฑ์ หรือศัสตราวุธ** (เช่น ที่.สี.๗/๑๔๓/๑๑๕; ที่.ม.๑๐/๒๘/๑๘; ที่.ป.๑๑/๓๔/๖๒)

ตามความหมายที่กล่าวมานี้ การปกครองที่ดี คือการปกครองโดยไม่ต้องใช้อำนาจบังคับ และกฎหมายที่ดี คือบัญญัติที่เป็นข้อหมายรู้ในการที่จะเป็นอยู่และทำกิจในการมีชีวิตร่วมกัน ซึ่งทั้งหมดนั้นขึ้นต่อความสำเร็จในการปฏิบัติตามหลักการแห่งการพัฒนานคน

จะรักษาธรรมให้แก่สังคมได้ ต้องรักษาคุณภาพให้แก่ใจของตน

มีอีกหลักหนึ่งที่เป็นพื้นฐานลึกลงไปในจิตใจ คนเรานี้ถ้าไม่มีพื้นฐานในใจ กฎหมายหรือวินัยจะกำหนดอย่างไรก็ไม่ได้ผลจริงจังยั่งยืน เพราะคนจะหาทางหลีกเลี่ยงกฎหมาย ตลอดจนสมคบกันหาประโยชน์จากกฎหมาย อย่างน้อยก็ไม่มีคามยินดีเต็มใจพร้อมใจที่จะปฏิบัติตาม และในที่สุดกฎหมายก็จะอยู่ไม่ได้ วินัยรวมทั้งกฎหมายจึงต้องมีคุณสมบัติในใจคนเป็นฐานรองรับ ซึ่งจะเป็นแรงจูงใจและเป็นเครื่องผูกใจให้คนประพฤติตามกฎหมายได้

นี่เป็นเหตุผลที่ทำให้ต้องมีการพัฒนาคน ถ้าไม่พัฒนาคน การดำรงสังคมก็ไปไม่ตลอด

สังคมที่จะบัญญัติกฎหมายต่างๆ ต้องถือกฎหมายเป็นตัวเกื้อหนุน คือจะต้องถือเป็น means ไม่ใช่เป็น end ถ้าเราถือกฎหมายเป็น end ก็จบ แม้แต่ถือความสงบเรียบร้อยเป็นจุดหมายก็ยังไปไม่รอด เพราะขาดสาระหรือตัวแกน คือการพัฒนาคน

จะพัฒนาคนอย่างไร ก็ต้องทำให้คนประพฤติปฏิบัติทำการทั้งหลายด้วย**ปัญญา** จาก**เจตนาที่ดี** บนฐานแห่งจิตใจที่มีคุณธรรม มีความรับผิดชอบ และมีจิตสำนึกต่อสังคม

พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรมไว้ชุดหนึ่ง ซึ่งเป็นทำที่พื้นฐานในจิตใจของคนที่จะสร้างสรรค์และรักษาสังคมมนุษย์ ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่วรรณคดี แต่เป็นคุณสมบัติสำหรับบุคคลที่จะเป็นผู้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และอนุรักษ์สังคมนี้ไว้

สังคมนุชนั้น มนุษย์ทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และอนุรักษ์ มิฉะนั้นก็จะพินาศ แม้แต่การที่จะรักษาวรรณคดีได้ ก็ต้องมีทำที่พื้นฐานในจิตใจมาเป็นแกนให้ก่อน ทำที่พื้นฐานนี้ไม่ใช่หลักธรรมยากอะไร ก็คือหลักพรหมวิหาร ๔ นี้เอง

พรหมวิหาร ๔ ข้อนี้เป็นทำที่ที่สำคัญของจิตใจ แต่ในสังคมไทย เข้าใจธรรมชุดนี้กันผิดพลาดมาก และปฏิบัติกันไม่ครบถ้วน หรือปฏิบัติคลาดเคลื่อนจนทำให้เกิดผลร้ายบางอย่าง

“พรหมวิหาร” แปลว่า ธรรมประจำใจของพรหม พรหม คือ เทพเจ้าสูงสุดในศาสนาพราหมณ์ ที่สร้างโลกและอภิบาลโลก ในทัศนะของพราหมณ์ เขาถือว่ามนุษย์อยู่กันไป พอถึงกัปหนึ่งโลกจะพินาศ และพระพรหมจะสร้างโลกขึ้นมาใหม่ แล้วพระพรหมก็ลิขิตชีวิตและจัดสรรสังคมนุชนั้นว่าจะให้เป็นอยู่กันอย่างไรร

แต่พระพุทธศาสนาไม่รอพระพรหม เราถือว่าทุกคนมีส่วนรับผิดชอบในการสร้างสรรค์และอภิบาลสังคม เพราะฉะนั้น ทุกคนต้องทำตัวให้เป็นพรหม โดยประพฤติตามหลัก ที่เรียกว่า **พรหมวิหาร ๔** ข้อนี้ คือ

๑. **เมตตา** มีใจไมตรี ปรารถนาดี อยากให้เขาเป็นสุข
๒. **กรุณา** พลอยสะเทือนใจ หนึ่งอยู่ไม่ได้ที่จะเห็นทุกข์ของเขา
๓. **มุทิตา** พลอยยินดีในความดีงามความสุขความสำเร็จของเขา
๔. **อุเบกขา** วางใจเป็นกลางต่อทุกคนเพื่อรักษาธรรม

ทำที่พื้นฐาน ๔ ประการนี้เข้าใจง่าย เพราะเป็นทำที่ที่แสดงออกต่อผู้อื่น เพราะฉะนั้น วิธีที่จะดูความหมายก็ดูที่คนอื่น คือดูตามสถานการณ์ที่คนอื่นเขาประสบ จึงจะรู้ว่าเราจะใช้พรหมวิหารข้อไหน แล้วความ

หมายก็จะชั้ตออกมาเอง

สถานการณ์ที่ ๑ เมื่อคนอื่นเขาอยู่เป็นปกติ เราก็มีเมตตา คือ มีความหวังดี มีความรัก มีความเป็นมิตร (เมตตา มาจากรากศัพท์เดียวกับคำว่า มิตร คือคุณสมบัติของมิตรนั่นเอง ได้แก่น้ำใจที่หวังดีอยากให้เขาเป็นสุข)

สถานการณ์ที่ ๒ เมื่อบุคคลอื่นนั้นตกต่ำ คือ เขาเดือดร้อนเป็นทุกข์ประสบปัญหา เราก็มีกรุณา คือ พลอยหวั่นไหวสะเทือนใจไปกับความทุกข์ของเขา อยากจะช่วยบำบัดทุกข์นั้น หรือยกเขาขึ้นมาจากความทุกข์นั้น (จะเห็นว่า เมตตากับกรุณาต่างกันมาก)

สถานการณ์ที่ ๓ เมื่อบุคคลอื่นนั้นเปลี่ยนจากปกติและตกต่ำเป็นขึ้นสูง คือ เขาประสบความสำเร็จ มีความสุข ทำอะไรก็ได้ดี หรือก้าวไปในความดีงาม เราก็มีมุทิตา คือ พลอยยินดีด้วยในความดีงามและความสุขความสำเร็จของเขา พร้อมทั้งจะส่งเสริมสนับสนุน

สถานการณ์ที่ ๔ ซึ่งสำคัญที่สุดที่จะรักษาสังคมไว้ได้ คือ เมื่อบุคคลอื่นนั้นละเมิดธรรม หรือสมควรรับผิดชอบต่อธรรม เราก็มีอุเบกขา คือ วางใจเป็นกลาง ไม่ชวนชววยช่วยเหลือที่จะทำให้เสียธรรม โดยวางเฉยต่อบุคคลนั้น ให้เขารับผิดชอบต่อธรรมและตามธรรม ดำรงอยู่ในความสมเหตุสมผล

ในข้ออุเบกขานี้ จะต้องเข้าใจหลักความจริงพื้นฐานก่อนว่า เบื้องหลังสังคมนีธรรมรองรับอยู่ คือ หลักการแห่งความเป็นจริงตามธรรมชาติ ความเป็นเหตุเป็นผลในสิ่งทั้งหลาย หรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัย การที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กันดี ไม่พอที่จะทำให้สังคมอยู่ได้ แม้มนุษย์จะมีความสัมพันธ์กันดีใน ๓ สถานการณ์แรก แต่ถ้าเขาไม่รักษารธรรมไว้ สังคมก็อยู่ไม่ได้ แต่จะวิปลาสคลาดเคลื่อนจนถึงความวิบัติ

เพราะฉะนั้น จึงมีสถานการณ์ที่ ๔ คือ ไม่ว่าความสัมพันธ์ของมนุษย์จะเป็นอย่างไรก็ตามในสถานการณ์ ๑, ๒ หรือ ๓ แต่ถ้าความ

สัมพันธ์นั้นไปละเมิดก่อความเสียหายต่อธรรมแล้ว ก็มาถึงสถานการณ์ที่ ๔ ซึ่งจะต้องหยุดความสัมพันธ์นั้น คือวางเฉย ไม่ช่วย ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต้องหยุด เพื่อรักษาธรรม นี่คืออุเบกขาซึ่งเป็นตัวรักษาหลักการของสังคัม

ได้กล่าวแล้วว่า เบื้องหลังความเป็นไปในสังคัมมนุษย์ที่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างคนด้วยกัน ยังมีธรรม ที่เป็นความจริงแห่งความถูกต้องดีงาม ความที่ควรจะเป็นตามเหตุผล ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย หรือความเป็นไปตามกฎธรรมชาติอีกชั้นหนึ่ง

บนฐานแห่งหลักความจริงแท้ตามกฎธรรมชาตินั้น เมื่อมนุษย์เอาความรู้ในความจริงมาตั้งเป็นหลักการ เป็นกฎเกณฑ์กติกาในสังคัม เราก็พลอยเรียกหลักชั้นสองที่มนุษย์บัญญัตินี้เป็น “ธรรม” ไปด้วย เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งขึ้นเพื่อเรียนธรรมศาสตร์ ก็คือเรียนวิชากฎหมาย นี่คือการที่กฎของมนุษย์ก็ถูกเรียกเป็นธรรมไปด้วย

หลักการที่ว่ามาทั้งหมดนี้ ไม่ว่าจะระดับไหน จะเป็นระดับความจริงในธรรมชาติ หรือหลักการในสังคัมมนุษย์ก็ตาม ถ้าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ไปละเมิดหรือจะก่อให้เกิดความเสียหายต่อหลักการนั้น มนุษย์จะต้องหยุดความสัมพันธ์ระหว่างกันแล้วเอาธรรมเป็นใหญ่ และปฏิบัติไปตามธรรม คือ *เฉยต่อคนและปฏิบัติไปตามธรรม*

ฉะนั้น *อุเบกขา* จึงเป็นข้อธรรมใหญ่ที่คุมท้าย เพราะเป็นตัวรักษาหลักการไว้ ถ้าไม่รักษาหลักการนี้ สังคัมมนุษย์แม้จะมีการช่วยเหลือกันดี ก็ไปไม่รอด เพราะสังคัมนั้นสูญเสียดุลยภาพ กล่าวคือ

๑. เมื่อคนมีน้ำใจต่อกัน มีเมตตา กรุณา และแม่แต่มุทิตากันดี ก็มีความอบอุ่นมีความสุขในการอยู่ร่วมกันดี แต่ข้อเสียจะเกิดขึ้นเนื่องจากมนุษย์จำนวนหนึ่งจะชอบหวังพึ่งผู้อื่น โดยคิดว่าถ้าเราเดือดร้อนก็ไปหาผู้ใหญ่คนนั้นได้ ไปหาญาติคนนี้ได้ เพราะฉะนั้น เขาก็ไม่ดิ้นรนชวนขวายสังคัมที่เป็นเช่นนี้ก็จะทำให้คนจำนวนมากตกอยู่ในความประมาท อ่อนแอ

เฉื่อยชา หรือถึงกับเกียจคร้าน

๒. เมื่อเอาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นหลัก ชอบช่วยเหลือกันเป็นส่วนตัว ก็อาจจะช่วยกันจนเกินขอบเขต โดยไม่คำนึงถึงหลักการ หรือความถูกต้องชอบธรรม แม้จะมีกฎเกณฑ์กติกาหลักการก็ไม่เอา แต่จะเลี่ยงหลีกเลี่ยงไป หรือมองข้าม ตลอดจนทำลายกฎกติกานั้นเสีย เมื่อเป็นอย่างนี้สังคมก็เสียหาย

ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีอุเบกขาไว้เป็นประกัน เมื่ออุเบกขาเข้ามาคุม ก็รักษาดุลของสังคมไว้ได้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน กับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมนี้สมดุลกัน

ในทางตรงข้าม ถ้ามีแต่ข้อสุดท้ายคืออุเบกขา ก็กลายเป็นตัวใครตัวมัน เช่น ในสังคมตะวันตก ฝรั่งเศสมีชีวิตแบบตัวใครตัวมัน เมตตากฎมนาน้อย ไม่ค่อยมีน้ำใจ แต่ยึดถือหลักการกฎเกณฑ์กติกาและกฎหมายเป็นบรรทัดฐาน คุณจะทำอะไรก็ตามของคุณไป ฉันไม่ช่วย ถ้าไม่ผิดกฎหมาย ฉันไม่ว่าอะไร แต่ถ้าคุณทำผิดกฎหมายเมื่อไรฉันจัดการทันที ระหว่างนั้นฉันไม่ช่วย เพราะฉะนั้น ถ้าคุณไม่ตื่นนอนชววยคุณก็ตาย

ในสังคมที่เน้นอุเบกขาแบบนี้ ชีวิตจะขาดความอบอุ่น จะเครียดแห่งแล้ง มีทุกข์ในจิตใจ เป็นโรคประสาทและโรคจิตกันมาก แต่เป็นการบีบคั้นคนให้ต้องดี ก็เข้มแข็งดี ทำให้เกิดความเร่งรัดในการสร้างความเจริญก้าวหน้า พร้อมกับสามารถรักษาหลักการและกฎเกณฑ์กติกา ตลอดจนมีการปฏิบัติตามกฎหมายได้ดี

ในครอบครัวที่พ่อแม่มีอุเบกขามาก เด็กถ้าไม่ร้ายเสียคนไปเลย ก็จะเป็นคนแข็งแรง ช่วยตัวเองได้ดี บุคฝ่าไปได้ แต่อาจจะเหยิ่มเกรียม

ในครอบครัวนั้น ถ้าพ่อแม่มีแต่เมตตา กรุณา มุทิตา มาก ขาดอุเบกขา เด็กจะอ่อนแอ เลี้ยงไม่โต ไม่มีความเข้มแข็ง ทำอะไรไม่เป็น รับผิดชอบตัวเองไม่ได้ ชอบพึ่งพา ถ้าอย่างแรงก็เป็นนักเรียกร้อง เอาแต่ใจ และไม่รู้จักรักษา

ทุกคนมีชีวิตแห่งความสัมพันธ์ ๒ ด้าน *ด้านหนึ่ง* เราสัมพันธ์อยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งเราควรจะมีน้ำใจไมตรีช่วยเหลือกันและกัน และเราก็มองเห็นกันได้ แต่*อีกด้านหนึ่ง* เราอยู่กับความเป็นจริงของโลกและชีวิต ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันตามกฎธรรมชาติ ที่ไม่เข้าใครออกใคร ทุกคนจะต้องปฏิบัติต่อความเป็นจริงนี้ด้วยปัญญา โดยพัฒนาความรู้ความสามารถของตนขึ้นมาเพื่อให้สามารถรับผิดชอบตนเองได้ในด้านนี้ ถึงแม้มนุษย์จะช่วยกัน ก็ช่วยกันไม่ได้จริง และทำให้กันไม่ได้ จะช่วยกันได้ก็ด้วยการช่วยให้เขาฝึกฝนพัฒนาตัวเขาเองขึ้นมาจนพึ่งตัวของเขาเองได้

ฉะนั้น จะต้องระลึกไว้เสมอว่า มนุษย์ไม่ได้อยู่กับมนุษย์เท่านั้น แต่มนุษย์นั้นต้องอยู่กับความเป็นจริงของโลกและชีวิตด้วย ทุกคนมีชีวิตที่รับผิดชอบต่อความจริงของกฎธรรมชาติ ถึงแม้ในด้านมนุษย์เราจะช่วยเหลือกันดี พ่อแม่จะรักและทำให้ลูกทุกอย่าง แต่ชีวิตและโลกนี้มันไม่ได้มาตามใจด้วย มันมีกฎมีเกณฑ์มีกติกาแห่งธรรมตามความเป็นจริงของมัน ซึ่งทุกคนจะต้องปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้องตามเหตุผลด้วยสติปัญญาความสามารถที่จะต้องพัฒนาขึ้นมาในตนเอง

ด้วยเหตุฉะนั้น ทุกคนจะต้องรับผิดชอบต่อธรรม คือความเป็นจริงของชีวิตและสังคม และเราจะต้องฝึกต้องหัดกันให้มีความสามารถนี้ ฉะนั้นมนุษย์จึงต้องมีท่าทีข้อที่ ๔ คือ อุเบกขาไว้คุมท้าย ชีวิตจึงจะดีและสังคมจึงจะอยู่ได้

สรุปว่า *อุเบกขาที่เกิดจากปัญญา เป็นดุลยภาพในจิตใจ* ที่ช่วยให้เกิดผลภายนอก ๓ ด้าน (ของเรื่องเดียวกัน) คือ

๑. *ช่วยรักษาบุคคล* ด้วยการสร้างโอกาสให้เขารู้จักรับผิดชอบต่อเหตุผลและความเป็นจริงของโลกและชีวิต เช่น คอยดูแลให้เด็กทำการต่างๆ ด้วยตนเอง เพื่อช่วยให้เขาพัฒนาตนเองให้เข้มแข็ง คิดเป็น ทำเป็น เป็นต้น

๒. *ช่วยรักษาสังคม* ด้วยการสนองเจตนารมณ์ของข้อตกลง (สมมติ) ที่วางไว้ โดยปฏิบัติตาม เป็นต้น ทำให้เกิดความเสมอภาค เช่น การที่ทุกคนจะมีความเสมอกันต่อหน้าหลักการกฎเกณฑ์กติกาและกฎหมาย เป็นต้น

๓. *ช่วยรักษาธรรม* ด้วยการทำให้มีการปฏิบัติตาม ไม่ถูกคนล่วงละเมิด ดำรงรักษาไว้ได้ซึ่งความถูกต้อง ความชอบธรรม ความดีงาม หรืออย่างน้อยความสมเหตุสมผล (ซึ่งมักถือเอาตามความลงตัวโดยเหตุผล หรือการลงความเห็นตามเหตุผลและหลักฐาน ที่เรียกว่าความยุติธรรม อันได้แก่ ธรรมคือยุติ หรือธรรมโดยยุติ)

อุเบกขา ทำให้เกิดดุลยภาพภายในจิตใจแล้ว ก็คุมพรหมวิหารทั้ง ๔ ให้อยู่ในดุลยภาพด้วย และจึงทำให้เกิดดุลยภาพในสังคมนมนุษย์ ด้วยการเอาความรักความเอื้อเพื่อเกื้อกูลให้แก่คน พร้อมกับในขณะเดียวกันก็เอาความถูกต้องดีงามและความพอดีไว้ให้แก่ธรรมชาติและสังคม

เมื่ออุเบกขารักษาธรรมไว้ให้แก่สังคม หรือระหว่างคนต่อคนกับธรรมไว้ได้แล้ว ก็ต้องไม่ลืมเหลี่ยมแลที่ปฏิบัติต่อคนนั้นๆ ด้วยเมตตา กรุณา มิติตา เท่าที่ไม่เสียหรือกระทบต่อธรรมด้วย

ไทยเราเรียกผู้ทำหน้าที่ตัดสินอรรถคดีว่า “ตุลาการ” ซึ่งจะแปลว่า ผู้มีอาการตุจตราฐ ก็ได้ ผู้สร้างตุลาคือสร้างตราฐหรือสร้างมาตรฐาน ก็ได้ หมายความว่า ดำรงตนคงที่ เทียงธรรม เป็นมาตรฐานของสังคม เป็นกลางต่อทุกคน ทั้งดีและร้าย สม่าเสมอในทุกกรณี ไม่เลือกที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ ไม่ว่าจะในสุขหรือทุกข์ ว่าไปตามที่เป็นจริงต่อทุกคนในทุกกรณี (ในภาษาบาลีท่านใช้คำว่า “ตุลาภูตตะ” แปลว่า ผู้เป็นตุจตราฐ มีคำอธิบายหลายแห่ง เช่น วินย.อ.๓/๒๓๒; อัง.อ.๒/๕๔; พุทฺธ.อ.๑๖๖-๗; จริยา.อ.๓๑๔ เป็นต้น) นี่คือนิวะที่จิตมีอุเบกขา

เมื่อตั้งอยู่ในอุเบกขา ตัวของผู้ปฏิบัติก็พร้อมที่จะรักษาตนเองไว้ไม่ให้ล่วง **อคติ** คือ การออกนอกทางที่ควรจะไป หรือความประพฤตินอก

ทางแห่งธรรม ที่แปลง่ายๆว่า ความลำเอียง ๔ ประการ คือ (ที.ป.)

๑๑/๑๗๖-๑๗๗/๑๙๕)

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะ รัก หรือเพราะชอบกัน
๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะ ชัง หรือเพราะชดเคือง
๓. ภยาคติ ลำเอียงเพราะ ขลาด หรือเพราะกลัว
๔. โมหาคติ ลำเอียงเพราะ เหลา หรือเพราะหลงผิดรู้ไม่เท่าถึงการณ*

นี่คือภาวะแห่งดุลยภาพในจิตใจของบุคคล ที่ส่งผลออกมาทำให้รักษาดุลยภาพในสังคมไว้ได้

จะเห็นชัดว่า พรหมวิหารสามข้อแรกนั้นหนักในด้านความรู้สึก ส่วนข้อที่สี่หนักด้านความรู้

สามข้อแรกหนักด้านความรู้สึกอย่างไร เบื้องแรกเราพัฒนาคนให้พ้นจากความรู้สึกที่ไม่ดีมาสู่ความรู้สึกที่ดีต่อกัน ทำให้มีเมตตา เป็นต้น คือ ยามเขาเป็นปกติ เราก็รู้สึกเป็นมิตร เขาเดือดร้อน เราก็รู้สึกสงสาร เห็นใจ เขาได้ดีมีความสุข เราก็รู้สึกพลอยชื่นชมยินดีด้วย ทั้งหมดนี้เป็นด้านความรู้สึก ซึ่งเมื่อสถานการณ์นั้นๆ มาถึง ก็พร้อมทันที

แต่ข้อที่ ๔ คืออุเบกขา อาศัยความรู้สึกไม่ได้ ต้องอาศัยความรู้ คือปัญญาด้วย เพราะฉะนั้นอุเบกขาจึงต้องมากับปัญญา เพราะต้องรู้ว่าอะไรคือความจริง อะไรคือความถูกต้อง อะไรคือความดีงาม อะไรคือหลักการ แล้วจึงจะปฏิบัติคือมีอุเบกขาได้ ฉะนั้น *อุเบกขาจึงต้องตั้งอยู่บนปัญญา*

เพราะฉะนั้น ในพระพุทธศาสนาจึงแยกว่า อุเบกขามี ๒ ชนิด คือ อุเบกขาที่เป็นกุศลนี้ กับอุเบกขาที่เป็นอกุศล ซึ่งเรียกว่า “อัญญาอุเบกขา” แปลว่า เฉยใจ คือเฉยไม่รู้เรื่อง ไม่เอาเรื่อง แล้วก็ไม่ได้เรื่อง

* ลำดับเดิม คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ แต่ในที่นี้เรียงตามลำดับที่ตรัสสรุปไว้ในคาถา ซึ่งง่ายกว่า

เฉยในภาษาไทย เรามักจะมองแบบเฉยใจ ซึ่งผิด เป็นอกุศลธรรม ฉะนั้น เฉยในที่นี้ต้องหมายความว่า เฉยเพราะรู้ว่าถ้าช่วยเขาจะกลายเป็นการทำลายธรรม จึงเฉยไม่เอากับบุคคลนั้น เพื่อจะได้ปฏิบัติให้เป็นไปตามธรรม

โดยเฉพาะผู้พิพากษา จะต้องมีท่าทีอุเบกขานี้มากหน่อย แม้ว่าจะส่งสารหรืออย่างไรก็โอนเอนไม่ได้ ต้องว่าไปตามกฏกติกา และตามหลักการ เพราะฉะนั้น อุเบกขาจึงเป็นตัวรักษาธรรม เช่นความเที่ยงธรรมในสังคมไว้ ในหมู่มนุษย์จะต้องมีธรรมข้อที่ ๔ นี้ไว้เพื่อรักษาธรรมวินัย ตลอดจนกฏเกณฑ์กติกา อย่างที่ว่ากฏต้องเป็นกฏ อะไรทำนองนี้

พฤติกรรมจะถึงภาวะแห่งดุลยภาพ

เมื่อจิตใจและปัญญามาประสานอย่างสมดุล

อย่างไรก็ตาม ที่ว่ากฏต้องเป็นกฏ ก็ต้องระวังเหมือนกัน เพราะกฏมี ๒ ชั้น อย่างที่ว่ามาแล้ว คือ*กฏธรรมชาติ* กับ*กฏมนุษย์*

*กฏธรรมชาติ*ซึ่งเป็นความจริงแท้ที่มีอยู่เป็นอยู่ของมันตามธรรมดานั้น เราต้องรู้และรู้ให้ชัดให้ทั่วตลอด เพราะถ้าไม่รู้เราก็พลาดกฏไม่ผิด แต่เราเองพลาด

ส่วน*กฏมนุษย์*นี้มนุษย์สร้างขึ้นมา เมื่อมนุษย์สร้างเองก็มีทางพลาด กลายเป็นกฏที่ผิด เพราะฉะนั้น การที่จะเอากฎหมายเป็นเกณฑ์ก็จะต้องคอยตรวจสอบกฏหมายตลอดเวลาด้วย โดยเฉพาะต้องดูว่ามันสอดคล้องกับความเป็นจริงของกฏธรรมชาติคือตัวธรรมหรือเปล่า

ฉะนั้น สำหรับกฏหมายคือกฏที่มนุษย์ตั้ง หรือวินัย จึงต้องคอยตรวจสอบความถูกต้องสอดคล้องและความได้ผลตามกฏธรรมชาติหรือความจริงตามธรรมอยู่เสมอ เพื่อให้บรรลุจุดหมายที่เป็นธรรมนั้น ซึ่งต้องอาศัยการที่รู้ทั้งหมด คือรู้ทั้งด้านกฏธรรมชาติ และรู้ด้านมนุษย์ทั้งแง่

บุคคลและสังคม

การจะวางกฎหมายได้ดี ต้องรู้เข้าใจธรรมชาติ ทั้งธรรมชาติทั่วไป คือความจริงแห่งธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย และธรรมชาติของมนุษย์ เข้าใจจุดหมายของชีวิต เข้าใจจุดหมายของสังคม ตลอดจนเข้าใจจุดหมายของกฎหมายเอง ซึ่งต้องไปสอดคล้องกับจุดหมายที่ว่ามาทั้งหมดนั้น ถ้าไม่เช่นนั้น จุดหมายของกฎหมายก็พลาดได้

รวมความว่า กฎหมายซึ่งเป็นกฎหมายนี้จะต้องมีการตรวจสอบอยู่เสมอ มิฉะนั้น แม้แต่อุเบกขาก็อาจจะพลาดเหมือนกัน ในกรณีที่เอากฎหมายซึ่งเป็นกฎชั้นรองมาใช้

เรื่องของกฎหมายมีทางพลาดได้ทั้ง ๒ ขั้นตอน คือ ทั้งการบัญญัติกฎหมาย และการใช้กฎหมาย (ทั้งสองขั้นนี้เป็นด้านพฤติกรรม) และผิดพลาดด้วยเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. ด้านปัญญา ไม่รู้ความจริง คือไม่รู้เท่าทันทั่วถึงธรรม คำว่า “ธรรม” นี้มีหลายชั้น ว่ากันถึงที่สุดก็คือตัวธรรมที่เป็นความจริงในธรรมชาติ ถ้าไม่รู้ความจริงนี้ เช่น ไม่รู้ไม่เข้าใจชีวิตมนุษย์ และไม่เข้าใจเหตุปัจจัยในสังคม ว่าเวลานี้สังคมเป็นอย่างไร มีปัญหาอย่างไร กลไกของปัญหาสังคมเป็นอย่างไร การทำเหตุปัจจัยอย่างนี้ๆ จะก่อให้เกิดผลในสังคมสะท้อนกันไปอย่างไร ถ้าปัญญาไม่รู้ความจริงนี้เพียงพอ การบัญญัติกฎหมายจะพลาดทันที เพราะฉะนั้นจึงต้องรู้เข้าใจความจริงของตัวธรรมทุกระดับ

ต่อจากปัญญาที่รู้ความจริงคือธรรม เช่นเหตุปัจจัยทั้งหลายแล้ว ก็ยังต้องมีปัญญาในขั้นจัดตั้งวางวินัย คือ รู้จักจัดระเบียบระบบขึ้นมาอย่างประสานสอดคล้องและให้ได้ผลจริงตามธรรมนั้นด้วย

๒. ด้านเจตนา (คือด้านจิตใจ) ถ้ามีเจตนาแอบแฝง เช่น คิดจะหาจะเอาผลประโยชน์แก่ตัวหรือพวกของตัวเอง หรือจะกลั่นแกล้งทำร้ายคนอื่นพวกอื่น ก็จะทำให้พลาดอีกเหมือนกัน

เพราะฉะนั้น การบัญญัติวินัยที่เป็นกฎในระดับสังคมนาสิกขิงมีทางผิดพลาด ที่ทำให้ต้องมีการตรวจสอบอยู่เสมอ ๒ ชั้นด้วยกัน คือ

๑. ปัญญาเพียงพอหรือไม่ มีความรู้ความเข้าใจทั่วตลอดและวางแผนจัดตั้งได้สอดคล้องกับทั่วถ้วนไหม

๒. เจตนาเป็นอย่างไร

ในการใช้กฎหมาย ถ้า**ปัญญาไม่พอ** ไม่รู้ความจริง หากความจริงไม่ทั่วถึง ก็เกิดความผิดพลาด ถ้า**เจตนาไม่ดี** ก็อาจจะเลียงหลบหรือเอากฎหมายเป็นเครื่องมือสนองเจตนาร้ายนั้น

ขอเพิ่มเติมในเรื่องนี้อีกหน่อย คือ ในการใช้กฎหมาย หรือใช้หลักการกฎหมายทักตึกา ดังได้กล่าวแล้วว่า ในทางวินัยหรือกฎหมายมีกรรมชนิดที่เป็นสมมติ ซึ่งทำให้ไม่ต้องรอกกรรมตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้นเมื่อมีพระภิกษุทำผิดวินัย สงฆ์ก็ต้องดำเนินการ ถ้าใครละเว้นก็มีความผิด แม้แต่ภิกษุรู้ว่าภิกษุรูปหนึ่งทำความผิดร้ายแรง แล้วช่วยปกปิดความผิดนั้น ก็เป็นอาบัติ

นอกจากในกรณีที่มีความผิดเกิดขึ้นแล้ว แม้แต่ในยามปกติ ทุก ๑๕ วัน ก็ต้องมีการประชุมครั้งหนึ่ง เพื่อให้ภิกษุทุกรูปตรวจสอบความประพฤติของตนตาม**ปาติโมกข์** คือประมวลกฎหมาย ที่เป็นวินัยขั้นพื้นฐาน (ยังมีวินัยอีกระดับหนึ่งซึ่งว่าด้วยการจัดกิจการของส่วนรวม อันนั้นไม่ต้องเอามาตรวจสอบกันในที่ประชุมนี้) คือเอาวินัยที่เป็นข้อประพฤตีส่วนบุคคลมาสาธยายในที่ประชุมทุก ๑๕ วัน ถ้ามีใครทำผิดก็จะต้องจัดการทันที เช่นมีการลงโทษ

วิธีการลงโทษก็เป็นเรื่องหนึ่งที่จะต้องมึหลัก ขอเล่าเรื่องในพระสูตรเป็นตัวอย่าง (ม.อ. ๑๔/๑๐๕-๑๑๓/๘๓-๘๖)

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานใหม่ๆ พระอานนตย์ยังอยู่ พระอานนตย์นี้ใกล้ชิดพระพุทธเจ้ามาก วันหนึ่งวัสสการพราหมณ์ มหาเสนาบดีของแคว้นมคธ เดินทางมาตรวจราชการงานเมือง ดูผลงานซ่อมแซมพระ

นคร มาถึงที่พระอานนท์กำลังสนทนากับพราหมณ์คนหนึ่งค้างอยู่

สนทนากันมาถึงตอนที่พราหมณ์ถามว่า มีพระภิกษุรูปใดบ้างไหมที่มีคุณสมบัติพร้อมทุกอย่างเท่ากับพระพุทธเจ้า พระอานนท์ตอบว่าไม่มี เพราะพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ค้นพบและเป็นผู้ชี้แสดงมรรคา ส่วนสาวกทั้งหลายเป็นผู้รู้ตาม ดำเนินตาม

วัสสการพราหมณ์จึงถามต่อว่า พระพุทธเจ้าก็ทรงปรินิพพานไปแล้ว พระองค์ได้ตั้งใครเป็นหัวหน้าปกครองสงฆ์ต่อไป พระอานนท์ตอบว่า ไม่ได้ตั้ง

วัสสการพราหมณ์นี้เป็นนักปกครองบริหารกิจการบ้านเมืองอยู่ จึงว่า พวกท่านไม่มีหัวหน้า ไม่มีผู้ปกครอง จะอยู่รวมกันได้อย่างไร ความพร้อมเพรียงสามัคคีจะเกิดขึ้นได้อย่างไร

พระอานนท์ก็ตอบว่า พวกเราไม่ใช่จะไม่มีหัวหน้า พวกเรายึดถือธรรมคือหลักการ พวกเราอยู่กันด้วยหลักการ คือยึดถือธรรม

วัสสการพราหมณ์ก็ถามต่อไปว่า ที่ท่านว่าอยู่กันด้วยหลักการ คือยึดถือธรรมนั้น หมายความว่าอย่างไร

พระอานนท์ก็ตอบว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท วางวินัยแม่บทเป็นหลักอ้างอิงไว้แล้ว เมื่อถึงวันอุโบสถ ๑๕ วันครั้งหนึ่ง พระภิกษุที่อยู่ในท้องถิ่นหนึ่งๆ ก็มาประชุมพร้อมกัน ขอให้พระภิกษุรูปหนึ่งสวดสาธยายสิกขาบทที่วางไว้เป็นแม่บทนั้น เมื่อมีพระทำความผิด สงฆ์คือที่ประชุม ก็ให้ภิกษุรูปนั้นปฏิบัติตามกติกา การที่ปฏิบัติเช่นนี้ไม่ถือว่าใครลงโทษภิกษุนั้น แต่ถือว่า**ธรรมลงโทษเขา**

อันนี้เป็นหลักการที่สำคัญ คือกฎเกณฑ์กติกามีอยู่แล้ว สิกขาบทมีอยู่ว่าดังนี้ ใครทำความผิด ที่ประชุมเพียงแต่เป็นสื่อ มาเป็นตัวแทนของหลักการ มาเป็นปากเสียงให้แก่หลักการ เพื่อจะให้หลักการที่วางไว้มีผลในเชิงปฏิบัติ ที่ประชุมและภิกษุทั้งหลายมาเป็นกระบอกเสียงให้แก่ตัวหลักการนั้น แต่เวลาที่ลงโทษถือว่าหลักการลงโทษ ไม่มีภิกษุรูปใดลงโทษ

ส่วนที่ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงตั้งภิกษุใดไว้เป็นหัวหน้าปกครองสงฆ์แทนพระองค์ แต่ภิกษุทั้งหลายก็มีภิกษุที่เคารพนับถือเป็นหัวหน้านั้นก็หมายความว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมคือหลักการที่เป็นคุณสมบัติไว้ ภิกษุใดมีคุณสมบัติอย่างนั้น ภิกษุทั้งหลายก็พร้อมใจกันยกภิกษุนั้นขึ้นเป็นที่เคารพนับถือเชือฟัง นี่คือ *การไม่ตั้งบุคคล แต่ยึดถือหลักการ*

อันนี้ก็เป็นแง่ของ*นิติศาสตร์แนวพุทธ* อีกเรื่องหนึ่ง คือผู้พิพากษาจะต้องทำใจและวางท่าทีแบบนี้ คืออย่าไปนึกว่าเราเป็นผู้ลงโทษ ถ้าคิดอย่างนั้นก็ผิดแน่นอน ผู้พิพากษาต้องทำใจให้บริสุทธิ์ ปราศจากความรู้สึกที่เป็นตัวเขาตัวเรา มีแต่*เจตนาที่รักษาธรรม* และใช้*ปัญญา*ที่รู้ความจริงถ่องแท้ ทำหน้าที่เป็นเพียงกระบอกเสียงให้แก่ตัวธรรมคือหลักการ และตัวบทกฎหมายเท่านั้น

เมื่อทำได้แบบนี้ ถ้ามีการลงโทษ ก็คือ*กฎหมายลงโทษเขา กติกา ลงโทษเขา ตัวธรรมลงโทษเขา*

ถ้ามีใจบริสุทธิ์และปัญญาถ่องแท้ถึงที่สุดแล้วก็เป็นตัวธรรมลงโทษเขา นี่คือให้ธรรมในระดับหลักการของมนุษย์มาทำหน้าที่ เพราะถ้ารอให้ธรรมในกฎธรรมชาติดมาแสดงผล ลังคมอาจจะวิปริตไปเสียก่อนก็ได้

เพราะฉะนั้น เมื่อมนุษย์มีความสามารถในการจัดตั้ง เราก็ใช้ความสามารถนั้นจัดสรรระบบของสังคมเพื่อจะดำเนินการให้เป็นไปตามธรรม โดยมุ่งให้มีประสิทธิภาพในการที่สังคมจะอยู่ร่วมกันด้วยดี คนที่ดำเนินการตามหลักการและกฎกติกาอย่างนี้ ถือว่าดำเนินการตามธรรม เป็นสื่อให้แก่ธรรม เป็นทางผ่านของธรรม หรือเป็นกระบอกเสียงแก่ธรรม ไม่ใช่เป็นผู้ไปทำอะไรของตนเอง และไม่ใช้ไปลงโทษเขา

นอกจากนั้น เมื่อเราปฏิบัติตามกฎหมาย หรือตามวินัย โดยมีความรู้สึกต่อกฎหมาย ด้วยท่าทีแห่งการปฏิบัติต่อกันระหว่างเพื่อนมนุษย์ ที่มุ่งเพื่อจะรักษาธรรม ก็จะเป็นการปฏิบัติด้วยสภาพจิตของพรหมผู้สร้างสรรพคอภิปาลโลก คือ*พรหมวิหาร ๔* ข้อที่กล่าวแล้วนั้น

มนุษย์จะมี**ท่าที่ต่อกฎหมาย**ต่างกันเป็น ๓ ระดับ ซึ่งต้องขึ้นต่อ การที่กฎหมายนั้นเป็นธรรมหรือไม่ด้วย

ท่าที่ที่ ๑ คือความรู้สึกแบบเป็นเครื่องบังคับ ถือว่าเป็นความรู้สึก ที่ต่ำสุด และจะไม่ยั่งยืน เดียวนี้เราชอบใช้คำว่ายั่งยืน โดยเฉพาะในคำ ว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน กฎหมายก็จะไม่ยั่งยืน และสังคมก็จะไม่ยั่งยืน ถ้า มนุษย์เต็มไปด้วยความรู้สึกว่ากฎเกณฑ์กติกาทั้งหลายเป็น**ข้อบังคับ** ท่าที่ ที่ ๑ คือท่าที่ความรู้สึกว่ากฎหมายเป็นเครื่องบังคับ

ท่าที่ที่ ๒ เป็นท่าที่แบบพระพุทธศาสนาที่มองว่า กฎเกณฑ์กติกา นี้ เราบัญญัติจัดวางขึ้นมาเพื่อสร้างสภาพเอื้อในสังคม ที่จะ เป็นโอกาสให้ คนพัฒนาความสามารถที่จะมีชีวิตที่ดีงาม เพราะฉะนั้น คนจะมองกฎ เกณฑ์กติกา ว่าเป็นเครื่องฝึกตน ดังที่เรียกว่า สิกขาบท คือเป็น**ข้อฝึก** หรือข้อเรียนรู้ ที่จะเอามาปฏิบัติด้วยจิตใจที่รู้สึกว่า จะฝึกตัวเอง หรือจะ เรียนรู้เพื่อจะได้ปฏิบัติได้ถูกต้องให้เกิดผลดีตามวัตถุประสงค์ เพราะว่า การที่เราจะเข้าถึงชีวิตที่ดีงามได้ เราจะต้องมีระบบความเป็นอยู่ที่เอื้อ

เมื่อมีความเข้าใจอย่างนี้ เขาก็จะมีความสำนึกตระหนักรว่า ระบบ ชีวิตแบบนี้เราต้องทำให้ได้ เมื่อเราทำได้แล้วเราจะสามารถมีชีวิตที่ดี จากนี้เขาก็เต็มใจและพร้อมใจ ที่จะปฏิบัติอย่างเป็นการฝึกตน

ถ้ามองกว้างออกไปก็คือ ในสังคมนี้ การที่เราจะอยู่ร่วมกันด้วยดี เหตุผลก็มีอยู่แล้ว ว่าเราจะต้องมีความประพฤติกันอย่างนี้ เพราะฉะนั้น เราจะต้องพยายามปฏิบัติ มาฝึกตัวกัน อย่าถือ เป็นข้อบังคับ เราจะต้อง ฝึกตัว พัฒนาตัวกันจนกระทั่งอยู่ตัว จนกระทั่งเรามีความประพฤติอย่าง นั้นเป็นธรรมดา

มนุษย์นี้ฝึกได้ เรียนรู้ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อท่านเห็นว่ากฎนี้เขา สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดสภาพเอื้อต่อชีวิตที่ดีงามของเราต่อไป ถ้าเราอยากจะมีชีวิตที่ดีงาม เราก็ต้องปฏิบัติตามกฎนี้ เราต้องมาฝึกกัน เมื่อฝึกแล้วต่อ ไปเราจะทำได้เป็นธรรมดาไปเลย มันก็จะเป็นสภาพชีวิตที่ดีงามเกิดขึ้นมา

สังคมก็บรรลุวัตถุประสงค์ที่จะเป็นสภาพเกื้อกูลต่อชีวิตของแต่ละคนด้วย และสังคมเองก็อยู่ดีด้วย

ดังนั้น มนุษย์จะต้องมองกฎกติกาเหล่านี้เป็นข้อฝึก คือเป็น ลีขบาททอย่างที่ว่า ถ้าถึงขั้นนี้แล้วมนุษย์จะเริ่มพัฒนา

ทำที่ที่ ๓ มนุษย์ที่พัฒนายิ่งขึ้นกว่านี้ จะไปถึงอีกระดับหนึ่งที่จะมี ปัญญาารู้เข้าใจว่า กฎเกณฑ์กติกาของสังคมนี้ มนุษย์วางขึ้นด้วยเหตุผล เพื่อจะให้อยู่ร่วมกันด้วยดี และจะได้มีสภาพเอื้อต่อการพัฒนาชีวิตที่ดี งาม ดังที่เห็นได้ชัดๆแล้ว เพราะฉะนั้น กติกาเหล่านี้จึงเป็นเพียงเครื่องมือ หมายรู้ว่าเราจะอยู่กันอย่างไรเท่านั้นเอง เพื่อให้มีชีวิตที่ดีงาม และให้ สังคมมีสภาพที่เอื้ออย่างที่เราต้องการและอย่างที่มีนักรวจจะเป็น เพราะ ฉะนั้น เราจึงต้องปฏิบัติตามกติกาในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างนี้

เพราะฉะนั้น กฎหมายและกฎเกณฑ์กติกาก็เป็นเพียง**ข้อหมายรู้** ร่วมกันว่าจะเอาอย่างไร มนุษย์ที่มีทำที่ความรู้ลึกขั้นนี้เรียกว่าเป็นคน ที่ พัฒนาไปมากแล้ว พระอรหันต์จะอยู่ด้วยทำที่ความรู้ลึกแบบนี้

แม้แต่พระอรหันต์ก็ต้องมีกติกา คือต้องมีวินัย **ทำไมพระอรหันต์ ต้องมีวินัย** เพราะการอยู่ร่วมกันต้องมีระเบียบระบบ เช่น จะมาฉันพร้อม กันเวลาเช้า ก็ต้องวางกติกาวาฉันเวลาไหน จะเอาสิ่งใดเป็นเครื่องนัด หมาย ถ้าใช้ระฆัง จะตีกี่ที ก็ตกลงบัญญัติกติกากว่า ถ้าตีระฆัง ๒ ครั้ง หมายถึงมีเหตุการณ์อย่างนี้เกิดขึ้น ๓ ครั้งนัดประชุม ๕ ครั้งบอกเวลา ฉนั้น ตลอดกระทั่งว่าเมื่อมาแล้วจะนั่งกันอย่างไร จะทำอะไรกันอย่างไร พูดสั้นๆ ว่าต้องมีวินัย

เพราะฉะนั้น แม้แต่พระอรหันต์ผู้พัฒนาสูงสุดแล้วก็ต้องมีกฎ กเกณฑ์กติกาของสังคม ไม่เช่นนั้นก็อยู่ด้วยกันโดยเรียบร้อยด้วยดีไม่ได้ เพราะแทนที่จะเกิดมีโอกาส ก็กลายเป็นเกิดความขัดข้อง

เป็นอันว่า เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกัน ก็ต้องมี social contract แต่ความหมายอาจจะไม่เหมือนของฝรั่ง* พระอรหันต์คือมนุษย์ที่พัฒนาสมบูรณ์แล้ว มองกติกาเหล่านี้ด้วยความเข้าใจด้วยปัญญาว่า เป็นเพียงเครื่องหมายรู้ร่วมกัน เพื่อให้เราอยู่ร่วมกันด้วยดีเท่านั้นเอง

ถ้ามนุษย์พัฒนาถึงขั้นนี้ โดยมีความรู้สึกต่อกฎหมายอย่างนี้ได้ ก็เป็นมนุษย์ที่พัฒนาแล้ว เรียกว่าเป็นผู้มีการศึกษา

แต่ถ้ามนุษย์ยังมองกฎหมายเป็นเครื่องบังคับอยู่ ก็แสดงว่ามนุษย์ยังไม่มีการศึกษา หรือไม่เช่นนั้นก็มีกฎหมายที่เป็นเครื่องบังคับเขาจริง คือกฎหมายไม่เป็นธรรม แต่ถ้ากฎหมายเป็นธรรม ก็แสดงว่ามนุษย์ไม่มีการศึกษา จึงมองว่ากฎหมายเป็น*เครื่องบังคับ*

ถ้าคนมีการศึกษา อย่างน้อยก็จะมองว่ากฎหมายเป็น*เครื่องฝึกตน* เพื่อเป็นปัจจัยเอื้อต่อการที่จะมีชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้นไป และ

ถ้าเขาพัฒนายิ่งขึ้นไปอีกจนสมบูรณ์แล้ว ก็จะมองกฎหมายว่าเป็น*เครื่องหมายรู้ร่วมกัน* ซึ่งตรงตามความหมายของ*สมมติที่แท้จริง* คือเป็นเรื่องของมติร่วมกัน การตกลงหรือรับรู้ร่วมกัน หรือยอมรับร่วมกัน ด้วยเหตุผลเพื่อความดีงามร่วมกัน ทั้งของชีวิตแห่งบุคคลและของสังคม

พูดมาถึงตรงนี้ คงจะช่วยให้มองเห็นความหมายที่แท้และความ

---

* ในฝ่ายตะวันตก บุคคลหลักที่เสนอแนวคิดเกี่ยวกับ social contract ๓ ท่าน คือ Thomas Hobbes, John Locke และ Jean Jacques Rousseau แม้จะมีทัศนะในเรื่องนี้ต่างกันบ้าง แต่ก็รวมลงเป็นอย่างดีไว้ในแนวคิดใหญ่ของตะวันตก ที่มอง*มนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ* และเห็นว่าการจัดการทางสังคมอย่างนี้ เป็นเรื่อง*ตรงข้ามกับภาวะของธรรมชาติ* (ที่ป่าเถื่อนไร้ชื่อแป) ซึ่งบุคคลต้อง*ยอมสละสิทธิเสรีภาพ*ของตนบ้าง เพื่อได้รับการคุ้มครองจากสังคมหรือจากผู้ปกครอง ส่วนทางพระพุทธศาสนา มอง*มนุษย์เป็นธรรมชาติส่วนพิเศษ*ที่ฝึกศึกษาได้ การจัดการทางสังคมอย่างนี้ก็เป็น*การประสานประโยชน์*จากความจริงของธรรมชาตินั่นเอง มนุษย์ที่พัฒนาแล้วจึงมีชีวิตจิตใจที่*กลมกลืน*กับกติกาทางสังคมที่ตกลงจัดวางกันขึ้นนั้น

สำคัญของ “สมมติ” พร้อมทั้งวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องต่อสมมตินั้น ที่ว่าไม่ละเลย แต่ถือสำคัญ อย่างรู้เท่าทัน ใช้ประโยชน์ได้ถูกต้อง โดยไม่หลงติดนั้น คืออย่างไร (ทั้งศึกษาจากพุทธพจน์ในที่ต่างๆ เช่น ที.ส.๙/๓๔๒/๒๔๘; ส.ส.๑๕/๖๕/๒๑)

ถ้าประชาชนประพฤติตามกฎหมายด้วยจิตสำนึกอย่างหลังนี้ ก็พูดได้ว่า สังคมบรรลุความสมบูรณ์แล้วในแง่ของนิติศาสตร์ เพราะย่อมหมายถึงการที่คนพัฒนาแล้วอย่างสมบูรณ์ จนทั้ง ๓ ด้านของชีวิต คือ ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา มาบูรณาการประสานกันลงตัว

ทางด้านปัญญาก็รู้เข้าใจเหตุผลและความมุ่งหมายของวินัย ทางด้านจิตใจก็มีความเต็มใจและร่วมใจ พร้อมทั้งทางด้านพฤติกรรมก็ปฏิบัติตามด้วยดีอย่างมีเหตุผล

แต่ในความเป็นจริง สังคมจะไม่บรรลุภาวะนี้ เพราะเป็นธรรมดาว่า ในขณะที่ขณะเดียวกัน มนุษย์ทั้งหลายย่อมอยู่ในระดับการพัฒนาที่ต่างกันหลากหลาย

อย่างไรก็ตาม มนุษย์จะปล่อยตัวประมาทไม่ได้ จะต้องเพียรพยายาม อย่างน้อยให้มีคนจำนวนหนึ่งมีทำที่ปฏิบัติในระดับที่ ๓ โดยให้คนจำนวนมากที่สุดมีทำที่ปฏิบัติในระดับที่ ๒ และให้คนที่มิทำที่ปฏิบัติในระดับที่ ๑ มีจำนวนน้อยที่สุด สังคมก็จะยังพอยู่กันได้ และนับได้ว่าเป็นสังคมที่ดี

ความเคร่งครัดในวินัย ประสานกับจิตใจที่ไม่ยึดมั่น ค่านึงแต่จะรักษาธรรมเพื่อประโยชน์สุขของปวงชน

กิจกรรมหรือข้อยึดถือปฏิบัติที่ตกลงกันในสังคมมนุษย์ พระท่านใช้คำว่า “สมมติ” ทั้งนั้น

ตัวอย่างเช่น มีจิวรเกิดขึ้นในวัด พระภิกษุแต่ละรูปในวัดนั้นมีลัทธิลัทธิก็เป็นของสมมติเหมือนกัน ญาติโยมอาจได้ลัทธิมีของครอบครอง

มากมาย แต่พระมีสิทธิเพียงเครื่องใช้ที่เรียกว่า บริหารนิดเดียว เช่น มี ไตรจักรที่ถือได้จริงๆ ชุดเดียว นอกจากนั้นแล้วมีสิทธิครอบครองได้แค่ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก เกินกว่านั้นเก็บไม่ได้ แล้วทีนี้จะทำอย่างไร

ถ้าจักรเกิดขึ้นมากมาย ก็ให้มีพระภิกษุรูปหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ สำหรับเก็บ เรียกว่า จีวรนิทหะ แปลว่าภิกษุเจ้าหน้าที่เก็บจักร

ภิกษุองค์หนึ่งจักรขาด อยากรจะได้อีกใหม่ จะไปหาภิกษุองค์ที่เก็บ ก็ไม่ได้ เพราะองค์เก็บไม่มีหน้าที่แจก ต้องไปหาพระภิกษุอีกองค์หนึ่งผู้มี ตำแหน่งเรียกว่า จีวรภายกะ แปลว่า ภิกษุเจ้าหน้าที่แจกจักร

ภิกษุทั้ง ๒ รูปนี้ คือทั้งพระจีวรนิทหะ (ผู้เก็บจักร) และพระจีวร ภายกะ (ผู้แจกจักร) ต้องได้รับแต่งตั้งจากสงฆ์ โดยมีกฎเกณฑ์บัญญัติว่า ต้องมีคุณสมบัติพื้นฐานอย่างนี้ๆ คือ ไม่มีอคติ ทั้ง ๔ และรู้งานในหน้าที่ โดยเข้าที่ประชุมพิจารณาแล้ว ที่ประชุมตกลงมีมติร่วมกัน แต่งตั้งภิกษุ รูปนี้เป็นผู้เก็บจักรหรือเป็นผู้แจกจักร

การเลือกตั้งภิกษุรูปใดรูปหนึ่งขึ้นมาทำหน้าที่อันใดอันหนึ่ง ให้มี ตำแหน่งหน้าที่อย่างนี้ เรียกว่า สมมติ

คำว่า “สมมติ” ของพระ ไม่ใช่เป็นเรื่องเหลวไหลอย่างที่ญาติโยม เข้าใจกัน แต่เป็นเรื่องที่จริงตามสมมติ คือตามที่ตกลงกันนั้น เมื่อภิกษุ รูปนั้นได้รับการสมมติแล้ว ก็มีอำนาจหน้าที่จริงๆ (ตามที่ตกลงกัน) ใน การที่จะเก็บจักร หรือในการที่จะแจกจักร เป็นต้น

อีกตัวอย่างหนึ่ง การสร้างโบสถ์จะต้องมีนิมิต คือเครื่องหมายเขต เวลาผูกสีมาคือตกลงกำหนดเขตนั้น ก็เรียกว่า “สมมติสีมา” สมมติ ก็คือ มติร่วมกันดังที่กล่าวแล้ว

เรื่องของสังคมามนุษย์นั้น เป็นเรื่องของมติที่มนุษย์จะตกลงกันว่า จะเอาอย่างไร เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า “สมมติ” ทั้งสิ้น แต่กล่าวแล้วว่า สมมติเป็นเรื่องที่สำคัญมาก อารยธรรมของมนุษย์ตั้งอยู่บนฐานของ สมมติ เพราะมนุษย์มีความสามารถในการสมมติ จึงสามารถทำการสร้าง

สรรค่อารยธรรมให้เจริญงอกงามขึ้นมาได้ เพราะเหตุที่สมมติเป็นเรื่องจริงในระดับหนึ่ง และเป็นเรื่องใหญ่ทีเดียว ในพระพุทธศาสนา ท่านจึงแสดงไว้ทั้ง *ปรมัตถสัจจะ* และ *สมมติสัจจะ*

การเข้าถึงสมมติ คือการรู้เข้าใจตามเป็นจริงว่า กฎเกณฑ์เป็นต้นนี้ เป็นสิ่งที่เรटकกลงกันกำหนดตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์บางอย่าง เมื่อเรามีเหตุผลในการตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อประโยชน์อันนี้ เราก็ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามสมมตินั้น เพราะฉะนั้น พระจึงมีลักษณะที่ว่ายิ่งพัฒนาไปก็ยิ่งปฏิบัติตามวินัยได้เคร่งครัด

อาจมีผู้สงสัยว่า ข้อปฏิบัติต่างๆ ที่เรียกว่าการรักษาลิกขาบทนั้นก็ เป็นข้อฝึกเท่านั้น พระอรหันต์เป็นผู้ฝึกเสร็จแล้ว ไม่ต้องฝึกอีกต่อไปแล้ว ทำไมจะต้องปฏิบัติด้วย ก็กลายเป็นว่าพระอรหันต์ยึดถือสมมติมากใช้ไหม

ตอบว่า ตามปกติคนเรานั้น แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ ผู้ที่ยังฝึกกับผู้ที่ฝึกแล้ว หรือผู้ที่กำลังศึกษากับผู้จบการศึกษา หรือผู้ที่กำลังพัฒนากับผู้ที่จบการพัฒนาแล้ว พระอรหันต์นั้นจบการพัฒนาแล้ว แต่ปรากฏว่าเป็นผู้ที่ถือวินัยจริงจังมาก เพราะอะไร มีเหตุผลในเรื่องนี้อย่างน้อย ๓ ประการ คือ

๑. เป็นผู้นำ พระอรหันต์ในฐานะที่เป็นผู้สมบูรณ์แล้ว จึงต้องปฏิบัติตนเป็นผู้นำเขาในความเคร่งครัดในลิกขาบท ขอยกตัวอย่างว่า (วินย.๔/๑๕๓/๒๐๘) เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้พระภิกษุลงอุโบสถลดปาติโมกข์ทุก ๑๕ วัน มีพระอรหันต์องค์หนึ่งดำริว่า หลักการนี้บัญญัติขึ้นเพื่อจะตรวจสอบความบริสุทธิ์ เราเป็นผู้บริสุทธิ์แล้ว ควรจะต้องไปหรือไม่ พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงตัวเลยตรัสว่า ถ้าเธอผู้บริสุทธิ์แล้วไม่เคารพกฎ แล้วใครจะเคารพกฎ ถ้าเธอผู้บริสุทธิ์แล้วไม่ถือสำคัญ ใครจะเห็นสำคัญ เพราะฉะนั้น พระอรหันต์จึงต้องเป็นผู้นำในการรักษาลิกขาบท

๒. เป็นแบบอย่าง ซึ่งก็อยู่ในฐานะผู้นำด้วยเหมือนกัน ท่านเรียกว่าปฏิบัติเพื่อให้ชนรุ่นหลังถือเป็นแบบอย่าง ข้อนี้สำคัญมาก หมายความว่า ไม่ใช่ปฏิบัติเพื่อตัวเอง เพราะตัวเองพัฒนาสมบูรณ์แล้ว สำหรับตัวเองทำให้พอแล้ว เต็มแล้ว เพราะฉะนั้น ตอนนี้ก็คิดแต่จะทำเพื่อผู้อื่นอะไรจะเป็นการดีแก่คนรุ่นหลัง ก็ทำให้เป็นตัวอย่างไว้

ดังเช่น พระมหากัสสปะ ท่านแก่มากอายุถึง ๑๒๐ ปี แต่ท่านก็ยังถือธุดงค์ เช่น อยู่ป่าเป็นวัตร ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เป็นต้น พระพุทธเจ้าเคยตรัสกับพระมหากัสสปะว่า เธอถือธุดงค์เคร่งครัดมาเป็นเวลายาวนาน บัดนี้เธอก็ชราแล้ว เรี่ยวแรงกำลังก็ไม่ค่อยมี ผ้าบังสุกุลนี้เนื้อไม่ดีและหนักมาก เธอรับจีวรที่ญาติโยมถวายมาใช้เถิด แต่พระมหากัสสปะได้ทูลขอปฏิบัติถือธุดงค์เช่นนั้นต่อไป พระพุทธเจ้าก็ตรัสถามว่ามีเหตุผลอะไร เพราะหากยอมใช้จีวรเนื้อดีก็จะเบาสบาย พระมหากัสสปะชี้แจงเหตุผลว่าเพื่อเป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลัง เรียกว่า *ปจฉิมา ชนตา ทิฏฐานุคตฺติ อาปชฺเชยฺย* แปลว่า ประชุมชนภายหลังจักได้ถือเป็นแบบอย่าง (ส.น.๑๖/๔๘๑/๒๓๙) จะได้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่คนเหล่านั้นเอง

๓. เป็นการปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน หรือเป็นการรักษาผลประโยชน์ของประชาชน เพราะวินัย ฎีกาหมาย และกฎเกณฑ์ กติกาทั้งหลายนั้น เป็นสิ่งที่บัญญัติขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวม โดยเฉพาะเพื่อสร้างสภาพเอื้อต่อการสร้างสรรค์พัฒนาชีวิตและสังคมที่ดีงาม ดังกล่าวแล้ว พระอรหันต์นั้นเป็นผู้บรรลุประโยชน์ตนแล้ว ไม่มีอะไรที่จะต้องทำเพื่อตนเองอีก ท่านจึงปฏิบัติเพื่อผู้อื่นและเพื่อส่วนรวมได้เต็มที่ ตามคติที่ว่า *พหุชนหิตายะ พหุชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ* คือ เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขของโลก

อย่างไรในเรื่องพระมหากัสสปะ เมื่อท่านทูลชี้แจงเหตุผลแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงประทานสาธุการว่าท่านปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน (ส.น.๑๖/๔๘๒/๒๓๙; ๗๗) ด้วยเหตุนี้พระอรหันต์จึงปฏิบัติเคร่งครัดในพระวินัย

นี่คือหลักการในการรักษาวินัย กฎหมาย และระเบียบแบบแผนต่างๆ ซึ่งคนที่อยู่ในระดับต่างๆของสังคมควรจะมีทำที่ถูกต้อง แต่ปรากฏว่าในสังคมไทยมีการยึดถือเข้าใจผิดกันบ่อยๆ เช่น บางทีมีการอ้างว่า พระภิกษุท่านนั้นท่านนี้เป็นพระอริยะ ท่านหมดกิเลสแล้ว ไม่มีกิเลสแล้ว ท่านจะทำอะไรก็ได้เพราะท่านไม่ยึดมั่นถือมั่น เอาหลักความไม่ยึดมั่นถือมั่นมาอ้าง (รายหนึ่งถึงกับว่าให้หญิงสาวนวดให้) ญาติโยมหลายท่านฟังแล้วว่าจะจริงนะ เพราะพระอรหันต์ท่านไม่ยึดมั่นถือมั่นจะไปเอาอะไรกับสิ่งเหล่านี้ ซึ่งไม่จริงแท้แน่นอน เป็นสิ่งสมมติ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่แหละ ระวังจะตกหลุม

ที่ว่าต้องระวังก็คือ ความไม่ยึดมั่นที่แท้ กับความไม่ยึดมั่นเทียมหรือความไม่ยึดมั่นอย่างปลอม เป็นคนละอย่างกัน การที่พระอรหันต์ท่านไม่ยึดมั่นนั้น ท่านไม่ยึดมั่นแท้ด้วยปัญญาที่รู้ความจริง แต่ในการดำเนินชีวิตท่านยอมรับความจริงตามเหตุตามผล

ได้กล่าวแล้วว่า สมมติ นั้น คือสิ่งที่มนุษย์ตกลงกัน มีมติร่วมกัน โดยกำหนดวางไว้ตามเหตุผล เพื่อวัตถุประสงค์ที่เป็นประโยชน์ ไม่ใช่ตั้งขึ้นมาลอยๆ พระอรหันต์อยู่ด้วยปัญญาที่เข้าใจเหตุผลนั้น และท่านไม่มีอะไรที่เป็นการเห็นแก่ประโยชน์ของตัวเองด้วย เพราะฉะนั้นท่านจึงเป็นผู้ที่พร้อมที่สุดที่จะปฏิบัติตามสมมตินี้ จึงกลายเป็นว่า พระอรหันต์เป็นผู้พร้อมที่สุด ที่จะปฏิบัติตามวินัยหรือกฎกติกาที่เป็นสมมติ เพราะไม่มีกิเลสที่จะทำให้เห็นแก่ตัวหรือทำเพื่อตัว

ถ้าคนยังเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว กฎเกณฑ์กติกาจะขัดขวางผลประโยชน์ของเขา อย่างน้อยก็ตามใจตัวที่ซี้เกียจทำ หรือเป็นการไม่สบายที่ต้องไปทำตามกฎ กิเลสเช่นความซี้เกียจ และความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวต่างๆ เหล่านี้ จะมาขัดขวาง ทำให้คนไม่ปฏิบัติตามกติกาสังคม เพราะฉะนั้น คนที่ยังมีกิเลสจึงปฏิบัติตามกฎได้ยาก ส่วนพระอรหันต์ท่านหมดกิเลสแล้ว ท่านไม่มีเรื่องส่วนตัวที่จะเข้ามาติดกัน

มาทำให้จิตใจต้องฝืนหรือหลบซ่อน ท่านไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตัวเองแล้ว ท่านพร้อมที่จะทำตามสิ่งที่มีเหตุผลทุกอย่าง เพราะฉะนั้น พระอรหันต์จึงเป็นผู้นำในการปฏิบัติตามสมมติที่ชอบธรรม

บางคนบอกว่า อะไรมันก็ไม่เที่ยงแท้แน่นอน อย่าไปยึดมั่นถือมั่นมันเลย แล้วก็เฝ้าเรื่องเฝ้าราวอะไร กลับไปบ้านก็ว่าเงินทองไม่ใช่ของเรา เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ลูกก็ไม่ใช่ของเรา ภรรยาที่ไม่ใช่ของเรา บอกว่าไม่ยึดมั่น นี่แหละ เจอความยึดมั่นอย่างหนักเข้าไปแล้ว ความยึดมั่นเกิดขึ้นมาโดยไม่รู้ตัว นี่ก็คือ “ความยึดมั่นในความไม่ยึดมั่น” เพราะว่าความไม่ยึดมั่นที่เขาอ้างนั้น เป็นเพียงความไม่ยึดมั่นที่เป็น concept หรือเป็นสัญญาที่รับเอามาถือไว้ แล้วก็ยึดมั่นว่าฉันจะไม่ยึดมั่น เท่านั้นเอง

ส่วนความไม่ยึดมั่นที่แท้จริง เกิดจากปัญญาที่รู้ความจริงแล้วใจไม่ติด ใจเป็นอิสระอยู่ แล้วก็ปฏิบัติไปตามเหตุผลอย่างจริงจังตามหน้าที่ หรือตามเหตุผลที่ได้ตกลงเห็นชอบร่วมกัน เพื่อความดีงามบางอย่าง มีอะไรเป็นไป ใจก็ไม่ตกเป็นทาส ไม่ถูกครอบงำ อันนี้สำคัญ ส่วนการปฏิบัติในทางรูปธรรมดำเนินตามแบบแผนกติกาก็ตกลงไว้ ถ้ามันชอบธรรมสมเหตุผลผล ดังนั้น พระอรหันต์จึงเป็นผู้ปฏิบัติจริงจังตามสมมติ และเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามวินัยอย่างเคร่งครัด

วินัยนี้ ในแง่หนึ่งเป็นการสร้างแบบแผนชีวิตตัวอย่างสำหรับผู้ที่จะมีชีวิตที่ดีงามอย่างนั้น เพราะฉะนั้นเราจะเห็นได้ว่า ทั้งที่พระพุทธเจ้าสอนหลักความไม่ยึดมั่น แต่วินัยของพระทำไมกลับให้เอาจริงเอาจังกับสิ่งต่างๆ มากนัก นี่แหละวินัยเป็นตัวแสดงให้เห็นชัดว่า ในระบบการฝึกมนุษย์ที่แท้จริงนั้น ความไม่ยึดมั่นที่ถูกต้องเป็นอย่างไร

จะขอยกตัวอย่างเกี่ยวกับความไม่ยึดมั่น ซึ่งอาจจะซ้อนกันอยู่เป็น ๒ ชั้น คือ

ในชั้นที่ ๑ ท่านสอนให้ไม่ยึดติด เช่น ไม่เห็นแก่ลาภ โฉลก ไม่หมายมั่นในการที่จะต้องได้จิวรอย่างนั้นอย่างนั้น ที่จะเอาแต่ใจ หรือจะมี

ของในครอบครองให้มาก เพราะฉะนั้นจึงมีลักษณะบทในวินัยที่บัญญัติว่าให้ภิกษุมีสิ่งของเครื่องใช้ได้จำกัดเท่านั้นเท่านั้น เพียงเท่าที่พอแก่การใช้ประโยชน์ที่แท้จริง

ในเวลาเดียวกัน มองอีกชั้นหนึ่ง ก็เห็นความไม่ยึดมั่นในชั้นที่ ๒ คือสิ่งของอย่างไหนที่ตกลง (สมมติ) ว่าเป็นของท่านแล้ว ท่านต้องมีความรับผิดชอบอย่างเต็มที่

ตัวอย่างเช่น วินัยกำหนดว่า พระภิกษุรูปหนึ่ง(มีสิทธิ)มีจีวรได้ชุดเดียว ดูจะเป็นการไม่ให้ความสำคัญแก่เรื่องเสื้อผ้าอาภรณ์ จึงไม่ให้มีมาก แต่พระจะบอกว่า เรื่องจีวรนี้ไม่สำคัญ ฉันไม่ยึดมั่นถือมั่น มันไม่ใช่ของของเราจริง เราเกิดมามันก็ไม่ได้ติดมาด้วย ตายแล้วก็เอาไปไม่ได้ แล้วก็ไม่ได้เอาใจใส่ ปล่อยสกปรก ไม้ซัก หรือว่าปล่อยให้ขาดเป็นรู ไม่ปะชุน

พระภิกษุจะปล่อยปละละเลยอย่างนั้นไม่ได้ วินัยกำหนดไว้ว่า ภิกษุปล่อยให้จีวรขาด ไม่ปะชุน แม้จะเป็นรูเท่าหลังเล็บนิ้วก็อ้อย ก็มีคามผิด เป็นอาบัติ (วินัย.อ. ๒/๑๖๘) เอาละซิ จีวรผืนเดียว ต้องรักษาอย่างดีขนาดนี้ ปล่อยให้ขาด ไม่ปะ ก็โดนปรับความผิดแล้ว

ในทำนองเดียวกัน ภิกษุมีจีวรชุดเดียวต้องรักษาไว้ให้ดี ถ้าอยู่ปราศจากมันแม้แต่ราตรีเดียว ก็เป็นอาบัติ (วินัย. ๒/๑๐๐/๗) ท่านเรียกว่าขาดครอง ญาติโยมไม่เข้าใจหลักการนี้ก็จะพูดว่า พระทำไมยึดมั่นถือมั่นกะเรื่องจีวรแค่นี้ สำคัญอะไรนักหนา

เพราะฉะนั้น จะต้องเข้าใจหลักการนี้ให้ถูก วินัยเป็นระบบแห่งวิถีชีวิตของการฝึกตน ถ้าเรามองเห็น**ธรรม** คือความจริงแท้แห่งความถูกต้องดีงาม ที่เข้ามาสู่**วินัย** คือระบบการจัดตั้งของมนุษย์ ในรูปของระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตแล้ว ก็ผ่านตอนนี้ไปได้ จึงจะขอเลยต่อไปสู่เรื่องในระดับการบัญญัติและการใช้กฎหมาย และเรื่องอื่นๆ อีก ลัก ๓-๔ อย่าง

ความยึดมั่นกฎหมาย หลงติดในสมมติ จะกลายเป็นภัย
แต่ถ้าเข้าถึงธรรมที่เป็นฐานของกฎหมาย ก็จะกลายเป็นนักนิติศาสตร์ที่แท้

การบัญญัติกฎหมายซึ่งเป็นกฎหมาย มีข้อที่ต้องระวังหลายอย่าง ข้อระวังที่ ๑ ก็คือ การที่มนุษย์จะแปลกแยกจากธรรมชาติ ซึ่งจะไม่มีอธิบายมาก แต่จะเห็นได้จากตัวอย่างที่ยกมาพูดตอนต้นแล้วในเรื่อง *กฎหมาย* กับ *กฎธรรมชาติ* ที่ซ้อนกันอยู่

ดังได้บอกแล้วว่า ที่จริงนั้น การที่เราบัญญัติกฎหมายขึ้นมา ก็เพราะความต้องการแท้จริงของเราอยู่ที่กฎธรรมชาติ เราจึงบัญญัติกฎหมายขึ้นมาหนุนาการกระทำที่จะให้ได้ผลตามกฎธรรมชาตินั้น

ทำไมเราจึงบัญญัติกฎหมายว่าให้คนมาทำสวน ๑ เดือนแล้วเราให้เงินเดือน ๕,๐๐๐ บาท การที่กฎหมายเกิดขึ้นมานี้ เพราะแท้จริงแล้วมีกฎธรรมชาติอยู่เบื้องหลัง คือเราต้องการผลตามกฎธรรมชาติว่า จะให้ต้นไม้เจริญงอกงาม จึงจัดระบบให้มีคนมาทำสวน กฎหมายว่า ทำสวน ๑ เดือน ได้เงินเดือน ๕,๐๐๐ บาท ก็มาหนุณกฎธรรมชาติที่ว่า ทำสวนทำให้ต้นไม้เจริญงอกงาม

ถ้ามนุษย์แปลกแยกจากกฎธรรมชาติ และหลงสมมติ คือติดอยู่แค่กฎสมมติเมื่อไร ชีวิตและสังคมจะเริ่มวิปลาสทันที เริ่มจากคนทำสวนซึ่งมาทำสวนเพียงเพราะต้องการผลตามกฎหมาย คือ ต้องการเงินเดือน ๕,๐๐๐ บาท เขาไม่ต้องการผลตามกฎของธรรมชาติ ไม่ได้ต้องการให้ต้นไม้เจริญงอกงาม อะไรจะเกิดขึ้น ผลเสียหรือความวิปลาสที่เกิดขึ้น คือ

๑. ในด้านชีวิตของตัวบุคคลนั่นเอง คนทำสวนก็ไม่มีความสุขในการทำสวน เพราะเขาทำสวนด้วยความฝืนใจเนื่องจากเขาไม่ได้ต้องการผลที่แท้จริงของการทำสวน แต่สิ่งที่เขาต้องการคือเงิน การทำสวนจึงทำให้เขาต้องมาทรมาน ต้องรอเวลาเดือนหนึ่งกว่าจะได้เงินเดือน ซึ่งเป็นภาวะที่แย่มากๆ เพราะฉะนั้นเขาจึงทำสวนด้วยใจทุกข์ทรมานเต็มทีตลอดเวลา

๒. ในด้านกิจการของสังคม ประโยชน์ส่วนรวมก็เสีย เพราะว่าเมื่อคนทำสวนไม่เต็มใจทำสวน นอกจากตัวเขาเองจะไม่มีความสุขแล้ว ก็ยังไม่ตั้งใจทำงานอีก เมื่อไม่ตั้งใจทำ สังคมก็ไม่ได้ประโยชน์ที่ควรจะได้จากเขา กิจการของสังคมก็เสีย เพราะการทำสวนไม่มีคุณภาพ และไม่มีประสิทธิภาพ

นอกจากนั้น เมื่อคนทำสวนนี้แปลกแยกจากกฎธรรมชาติ ต้องการผลแต่ตามกฎมนุษย์ และไม่ตั้งใจทำสวน สังคมมนุษย์ก็ต้องตั้งกฎมนุษย์ซ้อนเพิ่มเข้ามาอีก เช่นจะต้องดำเนินการตั้งคนคุมขึ้นมาเพื่อคุมคนทำสวนคนนี้ แต่นายคนคุมก็แปลกแยกจากกฎธรรมชาติ ต้องการแต่ผลตามกฎมนุษย์อย่างเดียว ก็เลยไม่ได้เรื่องอีก แล้วก็ตั้งกฎซ้อนเข้ามาเป็นชั้นๆ จนซับซ้อนอย่างยิ่ง แต่ผลที่สุดก็ล้มเหลวหมด

การที่สังคมนี้ยังดำรงอยู่ได้ ก็เพราะคนเราบางส่วนยังไม่แปลกแยกจากธรรมชาติ ถ้ามนุษย์ทั้งสังคมนี้แปลกแยกจากกฎธรรมชาติมาติดอยู่กับกฎมนุษย์อย่างเดียวโดยหลงสมมติเมื่อไร สังคมนี้ก็จะเป็นป่วนวิปริต และชีวิตก็จะไม่มีความสุข จะเสียคุณภาพชีวิต ดังเช่นคนทำสวนที่ทำงานด้วยความทุกข์ทรมานดังกล่าวมาแล้ว

เวลานี้ มนุษย์เริ่มเข้าสู่ระบบที่ติดสมมติมากขึ้น ระบบแข่งขันหรือระบบผลประโยชน์ที่กำลังเข้ามา ส่งผลกระทบต่อระบบทุกอย่างของสังคม ไม่เฉพาะด้านเศรษฐกิจ แม้แต่กฎหมายก็จะถูกกระทบด้วย เพราะฉะนั้น นักกฎหมายจะต้องหันต่อแนวโน้มนี้ด้วย ระบบการแข่งขันหาผลประโยชน์นี้เป็นระบบที่เต็มไปด้วยสมมติ และจะผลักดันให้มนุษย์ทำการต่างๆ เพื่อผลตามกฎสมมติอย่างเดียว จนกระทั่งในไม่ช้าคนก็จะแปลกแยกจากธรรมชาติแทบจะสิ้นเชิง

ดังตัวอย่างที่ยกมาพูดบ่อยๆ คือ เมื่อคนตั้งโรงพยาบาลเอกชนขึ้นมาโรงหนึ่ง ในขณะที่สังคมเข้าสู่ระบบแข่งขันหาผลประโยชน์นั้น ถ้าอะไรเป็นเครื่องวัดความสำเร็จของโรงพยาบาล คำตอบตามระบบผล

ประโยชน์ก็คือ **กำไรสูงสุด** เพราะเขาตั้งโรงพยาบาลขึ้นเพื่อผลประโยชน์ เมื่อได้กำไรสูงสุดก็คือความสำเร็จ ถ้าไม่ได้กำไรสูงสุดก็ไม่ประสบความสำเร็จ

การตั้งโรงพยาบาลแล้วทำให้ได้กำไรสูงสุดนี้เป็นเรื่องของกฎหมาย ซึ่งหมายถึงการที่การแพทย์ได้กลายเป็นธุรกิจแล้ว จึงมุ่งไปที่การได้ผลประโยชน์ตอบแทน แต่ตามกฎหมายธรรมชาติ การแพทย์คืออะไร ผลของการแพทย์คืออะไร การแพทย์เป็นเหตุ อะไรเป็นผลตามกฎหมายธรรมชาติ ตอบว่าการที่คนหายโรค มีสุขภาพดี เป็นผลตามกฎหมายธรรมชาติ เพราะฉะนั้น ความสำเร็จของโรงพยาบาลตามกฎหมายธรรมชาติ ซึ่งเป็นความสำเร็จที่แท้จริง ก็คือ การที่ได้ช่วยให้ผู้คนในสังคมนี้ ห่างเบาบรรเทาจากโรคภัยไข้เจ็บ มีสุขภาพดีขึ้น นี่คือความสำเร็จตามกฎหมายธรรมชาติ

พูดสั้นๆว่า **ความสำเร็จของมนุษย์ตามความหมายแห่งกฎสมมติ คือ การได้กำไรสูงสุด แต่ความสำเร็จของมนุษย์ตามความหมายแห่งกฎแท้ของธรรมชาติ คือ การทำให้ชีวิตดีงามมีความสุข สังคมสันติ และโลกเป็นแดนเกษม**

ตอนนี้ ระหว่าง **ความสำเร็จตามกฎหมายมนุษย์** กับ **ความสำเร็จตามกฎหมายธรรมชาติ** เราจะเลือกเอาความสำเร็จอย่างไร ในสังคมปัจจุบันนี้ กิจการทุกอย่างกำลังกลายเป็นธุรกิจ แม้แต่การศึกษา เรากำลังจะมองกันอยู่แค่กฎหมาย และหลงอยู่กับกฎสมมตินั้น ไม่ว่าจะทำอะไร ก็มุ่งผลสำเร็จที่กำไรสูงสุด ถ้าเป็นอย่างนี้จริงๆ แม้แต่แพทย์ ก็จะไม่คำนึงแต่รายได้ ไม่คำนึงถึงชีวิตของคน คนจะเป็นอย่างไรก็ช่าง ให้ฉันได้กำไรก็แล้วกัน นี่ดีแต่ว่าแพทย์ของเรายังมีคุณธรรมอยู่หลายท่าน

เวลานี้กิจการทุกอย่างกำลังจะเป็นอย่างนี้ นี่คือการที่มนุษย์แยกแวกจากธรรมชาติ ติดในสมมติ เขาจึงไม่สามารถเชื่อมกฎธรรมชาติกับกฎของมนุษย์เข้าหากัน เขาไม่รู้ตระหนักรู้ว่า การที่เราจัดตั้งวินัย คือวางระบบสังคมในหมู่มนุษย์ขึ้นมา นี้ แท้จริงแล้วก็เพื่อให้ความเป็นจริงในกฎ

ธรรมชาติปรากฏผลที่ต้งามขึ้นมาแก่ชีวิตและสังคมของมนุษย์ ถ้ามนุษย์ยังตระหนักรู้และทำให้เป็นไปอย่างนี้ได้ ก็คือ การเชื่อมระหว่างกฎมนุษย์กับกฎธรรมชาติ หรือวินัยกับธรรมได้

พระพุทธเจ้าตรัสธรรมกับวินัยไว้ด้วยกันเป็นคู่กัน เพราะที่แก่นั้นฐานของชีวิตและสังคมมนุษย์ของเราคือธรรม และประโยชน์ที่แท้ของเราก็คือธรรม นิติศาสตร์จะต้องจับจุดนี้ให้ได้ โดยเฉพาะในเมื่อสังคมต่อไปนี้จะประสบปัญหาเรื่องนี้มากขึ้นทุกที ซึ่งเราจะต้องคิดว่าจะเอาอย่างไรกับมัน

กฎหมายนั้น ว่าที่จริง สารที่แท้ต้องอยู่ที่เจตนารมณ์ซึ่งสอดคล้องกับธรรมนั้น เพราะฉะนั้น ถ้าคนไม่เข้าถึงธรรม ก็จะมีปัญหาจากกฎหมายได้หลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเพราะ

๑. ปัญหาไม่เข้าถึงธรรม ก็ตาม

๒. เจตนาไม่เป็นธรรม เช่น ไม่บริสุทธิ์ หรือไม่ประกอบด้วยเมตตาคือความหวังดีต่อเพื่อนมนุษย์ เนื่องจากเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวหรือคิดจะกลั่นแกล้งผู้อื่น ก็ตาม

เพราะฉะนั้น บางครั้งกฎหมายก็จึงกลายเป็นเครื่องมือกดขี่ข่มเหงกันในสังคมได้ และเราจึงต้องคอยตรวจสอบเจตนารมณ์ที่แท้จริงของกฎหมายกับข้อกำหนดตามตัวอักษร ด้วยความสำนึกตระหนักว่า ข้อกำหนดตามตัวอักษรนั้น ที่จริงจัดวางไว้เพื่อสนองเจตนารมณ์ของกฎหมาย แต่เมื่อออกมาแล้วบางทีมันกลับเป็นเครื่องมือในการที่จะไม่ปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย คนจึงใช้บัญญัติตามตัวอักษรเพื่อทำร้ายคนอื่นก็ได้ หรือเพื่อสนองการหาผลประโยชน์ของตนเองก็ได้ ดังที่มีคนใช้กฎหมายเพื่อผลประโยชน์ของตัวเองกันมากมาย

เพราะฉะนั้น การที่จะต้องตรวจสอบกฎหมายคือกฎหมายนี้ให้สอดคล้องกับธรรมและให้ช่วยนำมนุษย์เข้าถึงตัวธรรมให้ได้ จึงเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องทำอยู่ตลอดเวลา สิ่งนี้นักกฎหมายโดยเฉพาะผู้

บัญญัติกฎหมายจะต้องมี ก็คือการเข้าถึงธรรมทั้งในแง่

๑. **การเข้าถึงธรรมด้วยปัญญา** คือความรู้ในความจริงอย่างที่ว่ามีหลายระดับ ตั้งแต่

๑) ความรู้ในกฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งทั้งหลาย ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย หลักการแห่งความถูกต้องดีงาม อย่างน้อยรู้ตัวกฎเกณฑ์กติกาในความหมายที่แท้จริงของมัน และตามที่มนุษย์บัญญัติ และรู้ไปถึงสังคม สภาพปัญหาของสังคม เหตุปัจจัยแห่งความเป็นไปในสังคม กลไกของความเป็นไปนั้น ตลอดจนการหยั่งรู้หยั่งเห็นว่าการที่วางกฎข้อนี้แล้วจะเกิดผลอะไรขึ้นมาในสังคม เป็นต้น และ

๒) ความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ ว่ามนุษย์นี้เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกฝนพัฒนา เขามีความประสงค์อะไร ชีวิตที่ดีเป็นอย่างไร ซึ่งอย่างที่กำลังกล่าวแล้วว่า คนเราทุกคนมีความเข้าใจและความต้องการนั้นอยู่แม้โดยไม่รู้ตัว ถึงแม้เห็นไม่ชัดมันก็มีอยู่ในใจ และถ้าไม่ชัดนี้แหละ มันจะมีอิทธิพล ซึ่งทำให้เกิดการตัดสินใจที่ผิดพลาด

๒. **การเข้าถึงธรรมด้วยจิตใจ** คือมีเจตนาบริสุทธิ์ รักความเป็นธรรม มีความมุ่งมาดใฝ่ปรารถนาต่อจุดหมายที่จะสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมให้ดีงาม ด้วยการดำรงธรรมไว้ในสังคม อันนี้จะต้องมีอยู่ในใจ คือความใฝ่ปรารถนาที่จะดำรงธรรมและสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม

การเข้าถึงธรรมที่ว่ามานี้จะต้องมีอยู่ในนักกฎหมาย โดยเฉพาะผู้บัญญัติกฎหมาย

เมื่อผู้บัญญัติกฎหมายเข้าถึงธรรมด้วย**ปัญญา** และด้วย**จิตใจ**แล้ว **พฤติกรรม**ของเขาในการบัญญัติกฎหมายก็จะเป็นพฤติกรรมที่เข้าถึงธรรมด้วย

เมื่อผู้ใช้กฎหมายเข้าถึงธรรมด้วย**ปัญญา** และด้วย**จิตใจ**แล้ว ก็จะมี**พฤติกรรม**ในการใช้กฎหมายอย่างผู้เข้าถึงธรรมด้วยพฤติกรรมด้วย
ขอย้ำอีกทีว่า เมื่อมีการบัญญัติกฎหมายใดก็ตาม ในใจของ

ผู้บัญญัติย่อมมีความคิดความเห็นความเข้าใจอย่างใดอย่างหนึ่งที่พระเรียกว่า ทิฏฐิ เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์อยู่ในใจ

ตัวอย่างเช่น คนหนึ่งอาจจะเชื่อว่า ความสุขของมนุษย์อยู่ที่การเสพวัตถุ คนที่มีความเข้าใจอย่างนี้อยู่ในใจ แม้จะไม่ได้ทำความเห็นหรือความเชื่อนั้นให้ประจักษ์ออกมาแก่ตนเอง มันก็ฝังลึกอยู่ เวลาเขามาบัญญัติกฎหมาย เขาก็จะบัญญัติอย่างหนึ่ง

แต่อีกคนหนึ่งมีความเชื่อว่า ตามธรรมชาติของมนุษย์นั้น ความสุขไม่ได้อยู่เพียงแค่การเสพวัตถุ แต่อยู่ที่คุณค่าทางนามธรรมที่ลึกซึ้งกว่านั้น เวลาเขามาบัญญัติกฎหมาย เขาก็จะบัญญัติอีกอย่างหนึ่ง

เป็นอันว่า ทิฏฐิ หรือแนวคิดความเชื่อนี้จะเป็นอิทธิพลอยู่เบื้องหลัง ซึ่งจะมากำหนดวิถีทางในการคิดวินิจฉัยและให้เหตุผลแก่เขาผู้นั้น ในการทำกิจกรรมทางปัญญาทั้งหมด เรื่องนี้ใหญ่มาก เพราะฉะนั้นนักกฎหมายจะอยู่แค่เหตุผลพื้นๆ ในทางสังคมเท่านั้นไม่ได้ แต่เขาจะต้องเข้าถึงความจริงซึ่งรวมทั้งเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ด้วย เพราะว่ามีมนุษย์ที่ตรากฎหมายในสภานิติบัญญัติเป็นต้นนั้น

๑. จะวางกฎหมายจากฐานแห่งปัจเจกปรุงแต่งในตัวเขา ซึ่งมีหลายอย่าง เช่น เขามีปัญญารู้แค่นั้น ก็เป็นปัจเจกปรุงแต่งในตัวเขาให้ทำได้อย่างนั้นเท่านั้น พุดง่ายๆ ก็ภูมิธรรมภูมิปัญญานั้นเอง ตลอดจนสภาพหล่อหลอมของค่านิยมทางสังคม และวัฒนธรรมเป็นต้น ซึ่งเข้ามาเป็นปัจเจกปรุงแต่งในใจ แล้วแสดงอิทธิพลออกมาเป็นการวินิจฉัย การให้ความเห็น ตลอดจนการยกมือว่าจะเอาข้างไหน พุดง่ายๆว่า ภูมิธรรมภูมิปัญญาในตัวคนนั้นสำคัญอย่างยิ่ง เริ่มแต่ทิฏฐิของเขา ซึ่งเป็นปัจเจกหล่อหลอมทั้งในตัวบุคคลและในทางสังคม

๒. เมื่อบัญญัติกฎหมายแล้ว กฎหมายนั้นก็จะไปเป็นปัจเจกปรุงแต่งผลักดันสังคมอีก ทำให้สังคมก้าวไปทางไหนอย่างใดต่อไป

เป็นอันว่า ทิฏฐิในตัวคนมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งจะทำให้มีผลขึ้นมา ๒ อย่างนี้ โดยเฉพาะนักกฎหมายจะตรากฎหมายที่ดีไม่ได้ถ้าไม่รู้ธรรมชาติของมนุษย์ว่า มีศักยภาพอย่างไร ควรมีชีวิตอย่างไร

ตัวอย่างเช่น เวลานี้จะออกกฎหมายเกี่ยวกับสนุกเกอร์ จะเห็นว่าความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์จะอยู่เบื้องหลังการตัดสินใจของผู้ออกกฎหมาย เช่น บางคนก็เข้าใจว่า ความสุขของมนุษย์อยู่ที่การเสพวัตถุ ซึ่งเจ้าของความคิดอาจไม่รู้ตัวเลย แต่เขาจะวินิจฉัยและตัดสินใจลงมติต่างๆ ตามภูมิธรรมภูมิปัญญาที่เขาที่อยู่เบื้องหลังตัวเขานั้น เพราะฉะนั้น การตัดสินใจของเขาจึงเป็นตัวฟ้องภูมิธรรมภูมิปัญญาของตัวเอง

โดยนัยนี้เราจึงพูดได้ว่า **กฎหมายที่ออกมา เป็นตัวฟ้องภูมิธรรมภูมิปัญญาของนักกฎหมาย หรือของผู้ทำงานนิติบัญญัติ**

แม้ว่าจะต้องคำนึงถึงหรือไม่ลืมนองปัจจัยทางสังคม เช่น ค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย แต่อย่าลืมนะว่า การที่มนุษย์มีปัญญาพัฒนามาได้เพียงแค่นี้ระดับที่อยู่ใต้ค่านิยมของสังคมยังไม่เพียงพอ มนุษย์ที่จะแก้ปัญหาของมนุษย์จะต้องไม่จมอยู่ใต้ปัญหานั้นเสียเอง มิฉะนั้น สังคมมีค่านิยมอย่างไร แม้แต่ค่านิยมที่เป็นปัญหา ค่านิยมนั้นก็จะเป็นชักพานักกฎหมายไปได้ **มนุษย์จะเพียงเป็นไปตามสังคมเท่านั้นไม่ได้ มนุษย์ต้องแก้ไขสังคมได้ด้วย**

ถึงตอนนี้ ขอแทรกเรื่องความจริงที่เป็นหลักใหญ่ไว้อย่างหนึ่ง ซึ่งที่จริงเป็นเรื่องสำคัญมาก (ควรอยู่ใน ภาค ๑) แต่จะพูดไว้เพียงเป็นแนวคือหลักที่ว่า มนุษย์นี้มีภาวะ หรือสถานะ ๒ อย่างในเวลาเดียวกัน คือ

๑) เป็นชีวิต ซึ่งเป็นธรรมชาติ อยู่ในธรรมชาติ และเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ต้องขึ้นต่อกฎธรรมชาติ ทั้งนี้ แยกเป็น ๒ ด้าน คือ กาย และใจ อันจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องด้วยปัญญา

๒) เป็นบุคคล ซึ่งเป็นสมาชิกอยู่ร่วมในสังคม มีความสัมพันธ์ต่อกันโดยขึ้นต่อเจตจำนง

เมื่อมองคนต้องมองทั้งสองด้าน และให้ประสานโยงถึงกัน ทั้งด้านที่เป็นบุคคลในสังคม และด้านที่เป็นชีวิตในธรรมชาติ โดยเฉพาะมองคนต้องให้ถึงชีวิต แต่เรามักจะมองคนแค่บุคคล ซึ่งเป็นด้านสังคม

ตามแนวคิดตะวันตก สังคมศาสตร์มองมนุษย์ในแง่เป็นบุคคล แทบไม่พูดถึงในแง่เป็นชีวิต โดยปล่อยให้ชีวิตเป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์ ซึ่งก็ศึกษาชีวิตนั้นแต่ด้านวัตถุร่างกายอย่างเดียว นิติศาสตร์อยู่ในหมวดสังคมศาสตร์ ก็จึงมองมนุษย์ในแง่เป็นบุคคล

แต่จุดหมายของศาสตร์ทั้งหลายที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่มวลมนุษย์จะไม่มีทางสัมฤทธิ์จริงได้ ถ้ามองคนเพียงแค่ด้านบุคคล โดยไม่คำนึงถึงความเป็นชีวิต เพราะมนุษย์โดยพื้นฐานเป็นธรรมชาติ คือเป็นชีวิต และต้องมองชีวิตให้ครบทั้งด้านกายหรือด้านวัตถุ และด้านจิตใจ

มนุษย์ ทั้งที่เป็นชีวิตซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติ และเป็นบุคคลในสังคม เกี่ยวเนื่องโยงเป็นอันเดียวกัน ถ้าเราไม่เข้าใจชีวิตและไม่ปรับปรุงชีวิตให้ดี ความเป็นบุคคลที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคมก็เป็นไปไม่ได้ ยาก ชีวิตที่พัฒนาอย่างดีจึงจะทำให้ความเป็นบุคคลเจริญออกงามได้อย่างถูกต้อง หากเราจะให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีงาม อยู่ในโลกที่ดี มีสังคมที่ร่มเย็นเป็นสุข เราจะต้องประสานความคิดเรื่องชีวิตกับความเป็นบุคคลให้กลมกลืนและเกื้อหนุนกันให้ได้

เพียงแคร์ับประทานอาหาร คนก็กินอาหารทั้งในฐานะที่เป็นบุคคล และกินในฐานะที่เป็นชีวิต มีทั้งการกินเพื่อสนองความต้องการของบุคคล และการกินเพื่อสนองความต้องการของชีวิต

แน่นอนว่า คุณค่าที่แท้จริงของอาหารคือเพื่อสนองความต้องการของชีวิต การกินเพื่อสนองความต้องการที่ถือว่าดีที่สุดของบุคคล (เช่น อร่อย โก้ แสดงฐานะ ซึ่งรวมทั้งสิ้นเปลืองที่สุด) อาจจะบั่นทอนหรือทำลายชีวิตของเขาเอง ถ้าเมื่อใดเข้าใจถึงความจริงที่โยงมาประสานกัน ก็เท่ากับจับจุดของการแก้ปัญหาได้ ถ้ามองไม่เห็นจุดประสาน แม้แต่คน

แต่ละคน ก็จะไม่สามารถเข้าใจตัวเองและปฏิบัติต่อตัวเองให้ถูกต้องได้

การพัฒนาที่ผิดพลาด ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างสังคมมนุษย์กับธรรมชาติตั้งแต่ระหว่างบุคคลกับชีวิตในตัวเอง

การตัดสินใจทางสังคม รวมทั้งนิติบัญญัติ มีกรณีมากมาย ที่คำนึงถึงแต่บุคคล(และสังคม) โดยไม่มองไปให้ถึงคุณหรือโทษต่อชีวิต(และธรรมชาติ) คือ มองคนไม่ถึงชีวิต เพราะติดอยู่แค่บุคคล ทำให้ไม่อาจสร้างสรรค์ประโยชน์สุขที่แท้จริง และก่อปัญหาแก่อารยธรรมในระยะยาว

ต้องยอมรับว่า กฎหมายมากมายในระบบสังคมที่เป็นมา ได้เป็นเครื่องบั่นทอนอารยธรรม เช่น ทำให้เกิด “การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน” ดังเช่นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นเพื่อสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจแบบไม่ยั่งยืนที่ผ่านมาแล้วในสังคมตะวันตก ซึ่งก็ต้องเป็นเพราะนักกฎหมายเองก็มีส่วนในความเข้าใจเช่นนั้น คือมีมิฉฉาทิฎฐิต์ด้วย จึงช่วยกันผลักดันให้เกิดการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

งานของนักกฎหมายมีผลกว้างไกลอย่างนั้น โดยที่นักกฎหมายเองอาจอยู่ใต้อิทธิพลของนักปกครองและนักเศรษฐศาสตร์เป็นต้น และมองความเป็นมนุษย์ไม่ทั่วตลอดถึงความจริงทั้งด้านชีวิตและด้านบุคคลอย่างที่กล่าวแล้วนั้น

ดังนั้น ผู้บัญญัติกฎหมายก็ตาม ผู้ใช้กฎหมายก็ตาม จึงต้องไม่ประมาท จะต้องศึกษาพัฒนาตัวอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้มีปัญญายิ่งขึ้น และมีเจตนาดียิ่งขึ้น

การศึกษาที่ผลิตนักกฎหมายผู้สามารถมาสร้างกฎหมายที่เกื้อหนุนต่อชีวิตที่ดั่งงามของมนุษย์ จะเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างอารยธรรมของมนุษย์

เพราะฉะนั้น การจะบัญญัติกฎหมายที่ถูกต้องให้เป็นปัจจัยปรุงแต่งสร้างสรรค์สังคมที่ดีได้นั้น จะต้องทำด้วยความไม่ประมาท โดยมีความรับผิดชอบอย่างสูง ทั้งด้านปัญญาและด้านเจตนา ถ้ากฎหมายผิด

ก็จะทำลายชีวิตมนุษย์ ทำลายสังคม ตลอดจนทำลายตัวธรรมทั้งหมด
เลยทีเดียว

นี่เป็นการเตือนให้ต้องระวังว่า ธรรมที่เป็นฐานของกฎหมายหรือ
เป็นฐานของวินัย อาจถูกทำลายโดยกฎหมายที่ผิด ด้วย**ปัญญา**ที่รู้ไม่เท่า
ถึงการณ์ หรือด้วย**เจตนา**ที่ร้าย ซึ่งมีผลเป็นการทำลายอารยธรรมของ
มนุษย์

รวมความว่า กฎหมายแท้มีหลักอยู่ในใจที่ต้องรักตัวธรรม (เช่น
รักความเป็นธรรม) และรักประโยชน์สุขของสังคม พุดต่างๆ ก็คือ กลับ
ไปหลักเก่าที่ว่าต้องมีทั้งตัว**เจตนา** คือเจตจำนง ที่มีเมตตา มีความใฝ่
ปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ และต่อสังคม ตลอดจนมนุษยชาติ และมิ
ความรู้แจ้ง คือมี **ปัญญา** ที่เข้าถึงความจริง จนกระทั่งถือธรรมเป็นใหญ่

เมื่อไรนักกฎหมายถือธรรมเป็นใหญ่ ก็เรียกว่า เป็น**ธรรมาธิปไตย**
คือถือเอาความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม หลักการเป็นใหญ่ แต่จะ
ถือธรรมเป็นใหญ่ได้ก็ต้องมีปัญหารัฐธรรมนูญ รู้หลักการ รู้ว่าอะไรจริง อะไร
ถูกต้องดีงาม มันพันกันอยู่ในตัว เพราะฉะนั้นอย่างน้อยต้องมี ๒ อย่างนี้
คือรักธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่ โดยรู้ด้วยปัญญาและมีเจตนาดีต่อเพื่อน
มนุษย์ ซึ่งจะทำให้มีพื้นฐานที่จะบัญญัติกฎหมายที่ดี

กฎหมายและนิติบัญญัติมีความสำคัญต่อชีวิตและสังคมตลอดจน
อารยธรรมของมนุษยชาติเป็นอย่างมากเช่นนี้ และนักกฎหมายหรือผู้ทำ
หน้าที่นิติบัญญัติจะต้องมีคุณสมบัติที่เข้าถึงธรรม ทั้งด้วย**ปัญญา** ด้วยจิตใจ
และด้วย**พฤติกรรม** อีกทั้งต้องมีความสามารถในการจัดตั้งวางระเบียบ
ระบบที่เป็นสมมติเพื่อสื่อธรรมออกมาสู่วินัยอย่างได้ผลดี ดังที่กล่าวแล้ว

ดังนั้น การศึกษาด้านนิติศาสตร์ จึงเป็นเรื่องใหญ่ ที่มีขอบข่าย
กว้างขวางลึกซึ้งมาก ไม่ใช่เป็นเพียงการเรียนวิชากฎหมายในความหมาย
ตามตัวอักษรเท่านั้น แต่เป็นการศึกษา เพื่อสื่อ**สัจธรรม**ใน**ธรรม**ชาติ
สู่**อารยธรรม**ของมนุษยชาติทั้งหมด และเพื่อ**รักษาอารยธรรม**ของ

มนุษยชาติให้ดำรงอยู่ในดุลยภาพแห่งสัจธรรมของธรรมชาติ ที่จะเอื้ออำนวยประโยชน์แก่มวลมนุษย์อย่างดีที่สุด ซึ่งต้องการปัญญาที่กว้างขวางยิ่งใหญ่อ

อารยธรรมของมนุษย์จะยั่งยืนเพียงใด อยู่ที่ภูมิธรรมภูมิปัญญาในการจัดการกับสมมติ

เวลานี้เรื่องเกี่ยวกับกฎหมาย เช่นเรื่อง “สิทธิ” ที่มีการนำเข้ามาเผยแพร่หรือใช้กัน เรามักแยกไม่ถูก เพราะฉะนั้นจึงขอตั้งข้อสังเกตอีกนิด

อย่างทีในวงการนิติศาสตร์ตะวันตกมีสายความคิดแบบ natural law, natural rights ซึ่งคล้ายๆ กับเรื่องธรรม แต่ที่จริงไม่ใช่เลย แนวคิดแบบนี้คล้ายๆ จะถือว่ามีกฎหมายที่เป็นกฎสากล ที่ใช้ได้ทุกกาลเทศะ อยู่ในหัวสมองหรือในปัญญาของมนุษย์ แต่ที่จริงปัญญาของมนุษย์ที่เข้าถึงตัวความจริงในธรรมชาติที่จะทำให้มีกฎสากลอะไรแบบนี้ได้ ในทางพุทธศาสนาแยกเป็น ๒ ชั้น คือ

๑. ความจริงของธรรมชาติ ที่ไม่เข้าใครออกใคร เช่นความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยของมัน ซึ่งมนุษย์จะต้องรู้เข้าใจแล้วใช้ความสามารถของเรามาจัดตั้งระบบสังคมของเราเอง

๒. ถ้ามนุษย์เราเข้าถึงความจริงนั้นจริง และมีความสามารถจริง เราก็จัดระบบสังคม โดยเฉพาะการปกครองและกฎหมาย ซึ่งเป็นวินัยที่ดีที่สุด โดยสอดคล้องกับความเป็นจริงในธรรมชาติ แล้วมนุษย์ก็จะได้รับประโยชน์เอง ด้วยเหตุผลนี้ เราจึงมาตั้งข้อกำหนดต่างๆ ขึ้น

อย่างไรก็ดี การกำหนดในเรื่องสิทธิเป็นต้นนี้ เป็นสมมติ ซึ่งได้กล่าวแล้วว่าเป็นความสามารถพิเศษของมนุษย์ ซึ่งทำให้เราสร้างอารยธรรมขึ้นมาได้ ถ้ามนุษย์ไม่รู้จักสมมติ มนุษย์ก็จะอยู่กันได้แค่ตามธรรมชาติพื้นฐานเหมือนอย่างหมู แมว ช้าง ม้า เท่านั้น หรืออาจจะแยกกว่า

สัตว์เหล่านั้น เพราะโดยสัญชาตญาณมนุษย์ผู้สัตว์เหล่านั้นไม่ได้ ตั้งได้ยกตัวอย่างว่า เราสร้างกฎให้คนทำสวนมาทำสวนแล้วได้เงินเดือน ๕,๐๐๐ บาท อันนี้เป็นความสามารถของมนุษย์ ซึ่งในสัตว์อื่นไม่มี แต่ก็ได้บอกแล้วว่า ถ้ามนุษย์หลงสมมติเมื่อไร เมื่อนั้นคือความพินาศ

การที่จะไม่หลงสมมติก็คือ จะต้องโยงจากสมมตินั้นเข้าถึงตัวธรรมคือความจริงอยู่ตลอดเวลา เช่น คนทำสวนยังไม่แปลกแยกจากธรรมคือกฎธรรมชาติ เขาทำสวนได้เงินเดือนตามกฎมนุษย์ ๕,๐๐๐ บาท พร้อมกับที่ลึกลงไปในใจที่แท้ เขาทำสวนเพื่อให้ได้ผลตามกฎของธรรมชาติ คือ เพื่อให้ต้นไม้เจริญงอกงาม

ถ้าเรามองทะลุสมมติเข้าถึงความจริงคือตัวธรรมอย่างนี้ ประโยชน์ของสังคมที่เป็นจุดหมายแท้ก็ไม่เสีย แต่กลับทำให้กลายเป็นว่าสมมติมาหลนความจริงแท้ *บัญญัติมาหลนหลักการ คือวินัยมาหลนธรรม* ทำให้ความต้องการผลตามกฎธรรมชาติบรรลุลุจุดหมายเป็นจริงสมประสงค์ยิ่งขึ้น

มนุษย์เรามีความฉลาด เราจึงบัญญัติสิทธิต่างๆ ขึ้นมา แต่อย่างทีบอกแล้วว่า สิทธิ นี้เป็นความสามารถของมนุษย์ที่ตกลงกำหนดกันขึ้น ซึ่งจะได้ผลดีจริงหรือไม่เพียงไรก็อยู่ที่เราจะต้องมีจิตใจที่บริสุทธิ์ มีเจตนาที่ดีงาม มีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ หวังประโยชน์สุขแก่สังคม และทำการด้วยความรู้ความเข้าใจระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยอย่างกว้างขวางทั่วถึงที่สุด

น่าสังเกตว่า ในช่วงเวลาแห่งความเจริญของอารยธรรมมนุษย์ยุคปัจจุบัน มีการเน้นเรื่องสิทธิมากขึ้น และปัญหาเรื่องสิทธิต่างๆ ก็ซับซ้อนขึ้น กับทั้งมีการกำหนดสิทธิใหม่ๆ แปลกๆ ขึ้นด้วย

ขอยกตัวอย่างเช่น เวลานี้ประเทศที่พัฒนาแล้วมีการกำหนดสิทธิอย่างหนึ่งขึ้นเรียกว่า pollution rights แปลว่า “สิทธิในการก่อกมลภาวะ” ซึ่งไม่มีในธรรมชาติ และก็ไม่ได้ถือว่าเป็นสิทธิตามธรรมชาติ แต่ก็ทำนองเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว คือ เป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้นมาเพื่อความดีงาม

ของสังคม เท่าที่มนุษย์ที่กำหนดเรื่องนี้ขึ้นมา จะมีสติปัญญามองเห็นว่า จะเป็นเครื่องช่วยแก้ปัญหาในหมู่มนุษย์

สำหรับในกรณีนี้เหตุผลก็คือว่า เวลาที่ธรรมชาติเสื่อมโทรมเสียหายมาก เนื่องจากการกระทำของมนุษย์ โดยเฉพาะกิจการด้านธุรกิจอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นเรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจ ปัญหาจึงมีว่าจะทำอย่างไรให้มนุษย์ไม่ทำลายธรรมชาติ ในขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจก็จำเป็นต้องทำ (ที่จริงอาจเป็นว่า ทั้งๆที่การพัฒนาเศรษฐกิจผิดทางจนกลายเป็นโทษแล้ว หรือเป็นการพัฒนาในทางที่ก่อผลร้ายเช่นเพื่อสนองความโลภไปแล้ว เราก็ยังจำเป็นต้องทำการพัฒนาอย่างนั้น) การผลิตสิ่งของเครื่องใช้ก็ต้องทำ ก็มีทางประนีประนอม คือทำให้เขาผลิต โดยสร้างมลภาวะให้น้อยที่สุด

ในบรรดาวิธีการทั้งหลายที่จะแก้ปัญหา รวมทั้งจริยธรรมในการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ก็มีการบัญญัติสิทธิขึ้นมาอย่างหนึ่งคือ สิทธิในการก่อมลภาวะ

วิธีปฏิบัติในเรื่องนี้คือ รัฐเอาสิทธิในการก่อมลภาวะให้บริษัท หรือโรงงานอุตสาหกรรมแห่งใดแห่งหนึ่งไป โดยกำหนดให้มีสิทธิก่อมลภาวะได้เท่านี้ เมื่อได้รับสิทธิไปแล้ว บริษัทหรือโรงงานนั้นก็ต้องไปจัดการระบบธุรกิจอุตสาหกรรมของตนเอง ให้ก่อมลภาวะภายในขอบเขตแห่งสิทธิที่ได้มา ถ้าธุรกิจของตนไม่มีประสิทธิภาพ ก็ก่อมลภาวะมากแต่ผลิตสินค้าได้น้อย ถ้าจะดำเนินธุรกิจอยู่ต่อไป ก็ไม่คุ้ม เพราะหมดสิทธิก่อมลภาวะแล้ว จะผลิตสินค้ามากกว่านั้นไม่ได้ ก็ขาดทุน อาจจะต้องล้มเลิกกิจการไปเอง เท่ากับว่ารัฐไปบีบให้ธุรกิจรักษาธรรมชาติแวดล้อม

ที่นี้เมื่อโรงงานหรือกิจการที่ไม่มีประสิทธิภาพ ผลิตของได้น้อย แต่ก่อมลภาวะสูง หมดสิทธิที่จะผลิตเกินกว่านั้นแล้ว ธุรกิจขาดทุนยับเยินจะอยู่ไม่ได้ ก็สามารถขายสิทธินี้แก่บริษัทอื่นๆ ที่มีประสิทธิภาพมากกว่า คือสามารถผลิตของมาก โดยก่อมลภาวะน้อย บริษัทหรือโรงงานที่

มีประสิทธิภาพนั้นก็มาซื้อเอาสิทธินี้ไป

ตัวอย่างนี้เป็นอุบายวิธีที่ทำให้การทำลายสภาพแวดล้อมเบาลง ด้วยการผลิตของมากแต่ก่อกมลภาวะน้อย นี่ก็คือภาวะที่เศรษฐกิจก็ไปได้ และสิ่งแวดล้อมก็มีทางที่จะอยู่ดีได้พอสมควร นับว่าเป็นวิธีการ ประณีประนอมอย่างหนึ่ง ในการพัฒนาที่มีปัญหาว่าจะไม่ยั่งยืน

ในเรื่องสมมติและบัญญัตินี้ มนุษย์มีความสามารถก็คิดกันเอา ถ้า **ปัญหาดีและเจตนาดี** ความพยายามก็จะได้ผลดีด้วย และเมื่อเรา พิจารณาต่อไป เห็นว่าวิธีนี้ยังไม่ได้ผลดีนัก ก็เปลี่ยนไปอีก

เรื่องสิทธิกฎข้อบังคับต่างๆ นี่ก็เป็นเรื่องของมนุษย์ แต่อย่างที่ว่า แล้ว จะต้องไม่ลืมความจริงของธรรมชาติ มิฉะนั้นจะอายุยืนเดียนแดง อย่างที่ประธานาธิบดี แฟรงคลิน เทียช ได้เจอมาแล้ว เมื่อครั้งซื้อแผ่นดินเมือง ซีแอตเติลจากอินเดียนแดง ถูกอินเดียนแดงตอบมาว่า “อะไรกัน ท่านจะเอาแผ่นดินและผืนฟ้ามาซื้อขายกันหรือไม่ หรือนี้ ความคิดนี้แปลกประหลาด” เพราะว่ามีที่ไหน มนุษย์เอาแผ่นดินมาแบ่งกัน มันเป็นเรื่องที่ สังคมมนุษย์ตกลงกัน แล้วเราก็บอกว่าเป็นสิทธิในทรัพย์สิน และในอะไรต่างๆ แต่เวลาอ้างกับธรรมชาติ มันไม่ฟังเรา

ไม่ว่าจะทำอะไรก็ต้องรู้ตระหนักในหลักการ ๒ ชั้นที่โยงเชื่อมกัน คือ **ตัวธรรมชาติความจริง** ในกฎธรรมชาติที่เราจะต้องรู้ตลอดเวลา ซึ่งเป็นฐานของการสร้าง **วินัย** ที่เป็นระบบกฎเกณฑ์กติกาในสังคม พร้อมทั้งเป็นจุดหมายของวินัยนั้นไปด้วยในตัว ทั้งนี้มนุษย์จะต้องไม่ประมาท โดยมีการศึกษาพัฒนาตนอยู่ตลอดเวลา

โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในสถานะติบัญญัติ จะต้องคำนึงถึงหลักความจริงนี้ให้มาก เพราะดังได้กล่าวแล้วว่า กฎหมายที่บัญญัติกันนั้นออกมาจาก ปัจจัยปรุงแต่งภายใน คือภูมิธรรมภูมิปัญญา พร้อมทั้งปัจจัยหล่อหลอมจากสังคมภายนอก ซึ่งตนเองเป็นผู้ตัดสินใจ **กฎหมายที่ออกมาจึงเป็นตัวฟ้องว่าผู้บัญญัติมีภูมิธรรมภูมิปัญญาแค่ไหน**

ต่อจากนั้น กฎหมายที่ออกมา ก็จะเป็นปัจจัยปรุงแต่งสังคมและอารยธรรม หรือเป็นตัวทำลายต่อไป ถ้าร้ายก็ทำลายทั้งชีวิตสังคมและทำลายอารยธรรมตลอดจนทำลายตัวธรรมด้วย ถ้าดีก็ส่งเสริมให้อารยธรรมมนุษย์เจริญก้าวหน้าเกื้อหนุนชีวิตที่ดำรงยิ่งขึ้นไป

มีข้อที่ขอย้ำอีกอย่างหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งสร้างระบบสังคมที่เรียกว่า สังฆะ ขึ้นมาเพื่อเป็นชุมชนแห่งการศึกษา แล้วมีการปกครองขึ้นมาเพื่อให้การศึกษาคือการฝึกฝนพัฒนาชีวิตของมนุษย์นั้นเป็นไปได้ด้วยดี การฝึกคนหรือให้การศึกษาแก่เขานั้น แท้ที่จริงเป็นการสร้างปัจจัยที่เอื้อต่อการที่เขาจะพัฒนาตัวเอง แต่เมื่อทำอย่างนั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงได้ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกเขาด้วย และในการฝึกนั้นพระองค์มีลักษณะอย่างหนึ่ง เรียกว่าเป็นผู้ฝึกโดยไม่ต้องใช้อำนาจ หรือที่ศัพท์ทางพระเรียกว่า ผู้ฝึกโดยไม่ต้องใช้อาชญา คือไม่ต้องใช้การลงโทษ

ลักษณะนี้อาจจะเป็นอุดมคติว่า **กฎหมายที่ดีที่สุด และการปกครองที่ดีที่สุด ต้องบรรลุจุดหมายโดยใช้อาชญาให้น้อยที่สุด** ถ้าเป็นพระพุทธเจ้าก็ไม่ต้องใช้เลย พระองค์จึงมีคุณสมบัติพิเศษที่ฝึกคนโดยไม่ต้องใช้อาชญา และที่จริงนั้นกฎหมายเองก็เป็นเครื่องฝึกคนอยู่แล้ว แต่การที่เป็นอย่างนี้ได้ ก็อยู่ที่ว่าจะต้องทำให้คนมีจิตสำนึก และมีท่าทีต่อกฎหมายแบบเป็นสิกขาบท คือเป็นข้อฝึกตน ไม่ใช่ข้อบังคับ และทำให้ดียิ่งขึ้นไปอีกจนกระทั่งว่า กฎหมายเป็นเพียงเครื่องหมายรู้ร่วมกันในข้อสมมติของสังคมอย่างที่ว่ามาแล้ว

โดยนัยนี้ แนวทางในการทำกฎหมาย จึงมี ๒ ทาง คือ ในระบบสังคมที่การปกครองเป็นจุดหมายในตัว คือการปกครองเพื่อให้สังคมสงบเรียบร้อย ก็จะเป็นการปกครองด้วยอำนาจ หรือเน้นการใช้อำนาจ กฎหมายก็จะมุ่งบังคับและควบคุม โดยเน้นการกำจัดคนชั่ว ด้วยการลงโทษคนทำความผิด

แต่ในระบบที่ถือคติว่าการปกครองเป็นการสร้างสังคมที่ดีขึ้นมา

เพื่อเป็นสภาพเอื้อให้มนุษย์ได้พัฒนาตนเข้าสู่ชีวิตที่ดีงาม การบัญญัติกฎหมายก็จะเน้นการสร้างคนดี เพราะเป็นเครื่องฝึกมนุษย์ให้ขึ้นไปสู่ชีวิตที่ดีงาม เมื่อกฎหมายเป็นสิกขาบทคือเป็นเครื่องฝึกตน กฎหมายก็จะเป็นเครื่องมือในการสร้างคนดี เพราะฉะนั้น จึงควรเน้นกฎหมายในการสร้างคนดีมากกว่าการกำจัดคนชั่ว

เป็นอันว่า กฎหมายมี ๒ แบบ ถ้าเน้นอำนาจก็จะเป็นกฎหมายที่เด่นในด้านกำจัดคนชั่วโดยมีการห้ามและบังคับมาก แต่ถ้าเป็นกฎหมายที่เน้นการศึกษา ซึ่งมุ่งสร้างคนดี ก็จะมีลักษณะในทางจัดสรรโอกาสและมีการส่งเสริมมาก แต่ในความเป็นจริงซึ่งสังคมในขณะหนึ่งๆ มีคนที่อยู่ในระดับการพัฒนาที่แตกต่างกันหลากหลาย การปกครองและกฎหมายจะต้องทำหน้าที่ทั้งสองด้าน คือ ทั้งส่งเสริมคนดี และกำจัดคนร้าย ทั้งนี้โดยมีจุดเน้นที่การสร้างและส่งเสริมคนดี

รวมความว่า ถ้าแยกโดยจุดเน้น กฎหมายก็มี ๒ แบบ คือ แบบสร้างคนดี กับแบบกำจัดคนชั่ว

ถ้าใช้ระบบอำนาจก็แน่นอนว่าจะเอียงไปในแบบกำจัด แต่ถ้าใช้ระบบที่มองสังคมมนุษย์เป็นสังคมที่คืบหน้าไปสู่ความดีงาม เราก็ออกกฎหมายมาสร้างสภาพเอื้อให้ชีวิตพัฒนา ก็เป็นกฎหมายที่พยายามสร้างคนให้เป็นคนดี และสร้างคนให้เป็นคนดีให้มากจนกระทั่งเราแทบไม่ต้องลงโทษคน หรือลงโทษคนให้น้อยที่สุด เพราะไม่มีคนชั่วที่จะต้องลงโทษ ถ้าทำได้อย่างนั้นก็เป็นกฎหมายที่ดี

แต่ทั้งนี้กฎหมายย่อมสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นกับการปกครอง การปกครองจึงต้องมีนโยบายในการที่จะสร้างสรรคสังคมในแบบที่ว่า ใช้การปกครองเพื่อสร้างคน โดยสร้างคนดีเพื่อให้มีคนชั่วที่จะต้องลงโทษให้น้อยที่สุด ซึ่งก็คือ เป็นการถือแนวคิดแบบสิกขา

บทส่งท้าย

มองอดีตถึงปัจจุบัน เพื่อสร้างสรรค์อนาคต

ดุจสภาพโดยรวมของสังคมสัมฤทธิ์ผลได้ด้วยการจัดการทางสังคม สู่เป้าหมายแห่งการพัฒนาคน

ฝ่ายนิติบัญญัติของไทยจะอย่างไร

ถ้าจะคิดแก้กฏให้พุทธศาสนายู่ดีเพื่อประโยชน์แก่สังคมไทย

เท่าที่เป็นมา เมื่อการพัฒนานคนอ่อนลง และมีการทำความชั่วเช่น
อาชญากรรมมากขึ้น แนวโน้มของสังคมก็หันไปสู่การปกครองแบบเน้น
อำนาจมากยิ่งขึ้น และด้านกฎหมายก็ออกข้อกำหนดดกกฎเกณฑ์ในการ
บังคับและลงโทษมากยิ่งขึ้น

แนวความคิดนี้ได้เข้าไปสู่ระบบการปกครองคณะสงฆ์ด้วย หรือ
อาจจะเห็นว่าคณะสงฆ์ถูกหล่อหลอมจากอิทธิพลของกระแสสังคม ให้มี
แนวความคิดการปกครองแบบที่เน้นอำนาจมากยิ่งขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็นการหลง
ลืมละทิ้งหลักการแห่งวินัยที่แท้ ซึ่งเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา ที่มุ่ง
เกื้อหนุนการพัฒนาชีวิตของมนุษย์

ตลอดกาลที่ล่วงไป พระราชบัญญัติคณะสงฆ์แทบทุกฉบับที่ออก
มา เป็นกฎหมายประเภทที่เน้นอำนาจ คือการปกครองแบบบังคับควบคุม
แล้วลืมหลักการของพระพุทธศาสนาที่ว่า **ตั้งสังฆะขึ้นมาเพื่ออะไร**

ถ้าจะปฏิบัติให้ถูกต้อง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์จะต้องวางบท
บัญญัติ เพื่อเอื้อต่อการสร้างชุมชนแห่งการศึกษาขึ้นมาให้ได้ จึงจะสอดคล้อง

คล้องกับจุดหมายที่แท้จริงแห่งการปกครองในพระธรรมวินัย

เวลานี้เน้นแต่การใช้อำนาจและการบังคับบัญชา เจ้าอาวาสเล็กเป็นอาจารย์ไปนานแล้ว ยิ่งเหลือแต่การเรียกชื่อเท่านั้น ว่าเป็น “อาจารย์” ชาวบ้านไปเจอเจ้าอาวาสก็ยิ่งเรียกอาจารย์ แต่ตัวเจ้าอาวาสจำนวนมากไม่เคยทำหน้าที่ของอาจารย์ เพราะฉะนั้นจึงพูดได้ว่าวิปลาดไปแล้ว เจ้าอาวาสทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง ก็มุ่งใช้อำนาจบังคับบัญชา ถ้าอย่างนี้ก็ไปไม่ไหว อันนี้เป็นเรื่องหนึ่งที่จะต้องยกขึ้นมาพิจารณา

อาตมภาพได้พูดมาใช้เวลามากมายแล้ว ที่นี้ท่านอัยการสูงสุด ได้ฝากคำถามไว้ ๔ ข้อ สำหรับ ๓ ข้อต้นนั้น อาตมภาพคิดว่าจะไม่ตอบละเอียดว่าเนื้อความที่พูดมาเป็นเสมือนว่าครอบคลุมคำตอบไว้แล้ว

ส่วนข้อที่ ๔ คำถามดูเหมือนจะเป็นว่า “ฝ่ายนิติศาสตร์จะเกี่ยวกฏพุทธศาสนาได้หรือไม่อย่างไร” อาตมภาพจะไม่พูดในแง่ตัวนิติศาสตร์โดยตรง แต่จะพูดในแง่นิติบัญญัติ

ก็อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า ในสังคมไทยเรามีความสัมพันธ์ระหว่างนิติบัญญัติของรัฐบาลไทย กับการปกครองของคณะสงฆ์ โดยรัฐเป็นผู้ตรากฎหมายคณะสงฆ์ ได้แก่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

ในเรื่องนี้ ถ้าทางนิติบัญญัติจะเกี่ยวกฏ ก็คือ ช่วยให้อำนาจกฎหมายคณะสงฆ์เป็นไปตามหลักการของพระพุทธศาสนา หมายความว่า ทำอย่างไรจะให้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และข้อบัญญัติต่างๆ เป็นสิกขาบทตามหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเป็นตัวเสริมสร้างสภาพแวดล้อม ระบบความสัมพันธ์ และระบบสถาบันที่เกื้อหนุนให้บุคคลที่เข้ามาบวชแล้วได้รับการศึกษา ที่เรียกว่าไตรสิกขา

ถ้ากฎหมายทำอย่างนี้ไม่ได้ ก็แทบจะไม่มีความหมายอะไรเลย เพราะมันไม่เอื้อให้เกิดการปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนา

เวลานี้ก็เป็นอย่างที่ย้ำแล้วว่า กฎหมายของเราได้ชักนำความโน้มเอียงเข้ามาสู่วงการสงฆ์ ในแบบที่ทำให้สถาบันสงฆ์กลายเป็นสถาบันที่

ปกครองด้วยอำนาจไปด้วย ซึ่งเป็นการไม่ถูกต้อง ถ้าจะให้เป็นไปได้โดยชอบจะต้องให้เป็นการปกครองด้วยการศึกษาและเพื่อการศึกษา

อย่างที่บอกแล้วว่า ในพระพุทธศาสนา การปกครองและกฎหมายคือวินัย เป็นเรื่องของการศึกษา โดยการศึกษา และเพื่อการศึกษา ที่จะเกื้อหนุนให้มนุษย์พัฒนาตนขึ้นไปสู่ความมีชีวิตที่ดียิ่งขึ้น

ต่อไปขั้นที่ ๒ ก็คือ ให้ขยายหลักการนี้ออกไปสู่สังคมให้กว้างขวาง ถ้าเห็นด้วยกับหลักการของพระพุทธศาสนาตามนิติศาสตร์แนวพุทธ กฎหมายจะต้องมีแนวโน้มในการที่จะสร้างระบบสังคม จัดสรรสภาพแวดล้อม และวางรูประบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ในทางที่จะเกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ให้มนุษย์เข้าถึงจุดหมายของชีวิตที่ดียิ่งขึ้นไป

พร้อมกันนี้ ยังมีความสัมพันธ์อีกอย่างหนึ่งที่จะมาเกื้อหนุนพระพุทธศาสนา ที่พูดมาเมื่อกึ่งนั้นเป็นการเกื้อหนุนในแง่ของหลักการของพระพุทธศาสนา แต่ที่นี้การเกื้อหนุนอีกอย่างหนึ่งที่แคบเข้ามาเป็นด้านปฏิบัติการ ก็คือในหลักธรรมชุดหนึ่งที่พูดไปแล้ว ได้แก่ *อปปริทานยธรรม ๗* ประการ

หลักนี้ข้อสุดท้ายบอกว่า หน้าที่ของรัฐอย่างหนึ่งคือจะต้องจัดอารักขาคุ่มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ ซึ่งในที่นี้หมายถึงท่านผู้มีศีลมีความบริสุทธิ์ เป็นผู้ดำรงธรรม สั่งสอนธรรม เป็นหลักใจของประชาชน และเป็นแบบอย่างทางศีลธรรมของสังคม กฎหมายและการปกครองจะต้องช่วยคุ้มครองและเกื้อหนุน ไม่ใช่ละเลย แล้วกลับไปหนุนในทางที่ผิด

เวลานี้คงต้องถามว่า สังคมของเราได้ใช้กฎหมายเกื้อหนุนในแนวทางนี้บ้างหรือไม่ คือเกื้อหนุนผู้ที่อยู่ในแนวทางของพระพุทธศาสนา อยู่ในธรรมในวินัย หรือเกื้อหนุนผู้ที่ออกไปนอกธรรมนอกวินัย

เรื่องนี้เป็นงานหนึ่งที่จะประสานกับธรรม เพราะว่าเมื่อมองในแง่ประโยชน์ส่วนรวม ในที่สุด สภาพของสถาบันสงฆ์ก็จะพ้องถึงสภาพของสังคมไทยด้วย เนื่องจากสถาบันสงฆ์นั้นเป็นสถาบันสังคม โดยเฉพาะเป็นสถาบันที่เป็นตัวแทนของจริยธรรม เพราะฉะนั้นจึงเป็นเครื่องชี้วัดจริยธรรมของสังคมไปด้วย

ในแง่หนึ่งเรามองว่า เวลานี้สถาบันสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนทางจริยธรรมของสังคมไทยตกต่ำเสื่อมโทรมมาก ถ้าตกต่ำจริงก็เป็นดัชนีชี้วัดว่าเวลานี้สังคมไทยได้มีความตกต่ำทางจริยธรรมอย่างยิ่ง จนแม้กระทั่งสถาบันที่เป็นตัวแทนหรือเป็นแกนกลางของจริยธรรมก็ยังตกต่ำถึงเพียงนี้

สภาวะเช่นนี้เป็นเครื่องเตือนใจผู้รับผิดชอบต่อสังคม โดยเฉพาะนักปกครองและผู้บริหารทุกท่านว่า จะต้องตื่นขึ้นมารับปรับปรุงพัฒนาสังคมของเรา รวมทั้งการพัฒนาสถาบันสงฆ์ด้วย เพราะว่าการที่สถาบันสงฆ์ตกต่ำนั้นไม่ได้หมายความว่าเฉพาะสถาบันสงฆ์เท่านั้นที่ตกต่ำ ดังที่เราหมกมองกันอย่างคับแคบเหลือเกิน เช่นมองว่าพระไม่ดีๆ เวลานี้พระตกต่ำอะไรต่างๆ แล้วก็จบ

แต่ที่จริงนั้น สังคมนีเป็นส่วนรวมขององค์ร่วมต่างๆ มากมาย แต่ละส่วนนั้นเป็นองค์ประกอบที่ทั้งเป็นปัจจัยส่งผลและทั้งเป็นตัวรับผลด้วย สถาบันสงฆ์ก็เช่นเดียวกัน

เมื่อสถาบันสงฆ์ไม่มีประสิทธิภาพ ก็จะไม่สามารถเป็นปัจจัยปรุงแต่งสร้างสรรค์สังคมในทางที่ดี แต่จะเป็นเพียงตัวรับผลจากปัจจัยทางสังคม และเป็นตัวสะท้อนปัญหาของสังคม

เพราะฉะนั้นจึงขออย่าว่า เมื่อสถาบันสงฆ์ตกต่ำเสื่อมโทรม ในแง่หนึ่งก็เป็นเครื่องวัดว่าเวลานี้สังคมไทยได้ตกต่ำทางจริยธรรมเป็นอย่างยิ่ง ถึงขนาดที่แม้แต่ส่วนแกนกลางทางจริยธรรมก็ยังแย่งขนาดนี้ ฉะนั้นอย่าได้ไปคิดมองแคบๆ ว่าสถาบันสงฆ์แย่ เพราะว่าที่แท้ก็คือสังคมไทย

ทั้งสังคมแยกที่สุดแล้ว ถ้าเรามองเช่นนี้ก็จะเป็นโยบายชนที่จะทำให้เราตื่น
ขึ้นมาและรีบแก้ไขปัญหาด้วยการปรับปรุงสังคมไทยให้ขึ้นสู่สถานะที่ดี
งามถูกต้อง ด้วยการพัฒนาสถาบันสงฆ์เองด้วย ให้เข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง
อนึ่ง มองในแง่ปัจเจกอย่างหนึ่งก็อาจจะเป็นไปได้ว่า นิติบัญญัติ
ของสังคมไทยได้มีส่วนเอื้อที่ทำให้สถาบันสงฆ์ตกต่ำลง

การปกครองด้วยอำนาจนั้น แน่แน่นอนว่าผิดหลักการของพระพุทธ
ศาสนา เพราะการปกครองในพระพุทธศาสนาเป็นเพียงปัจจัยที่มาช่วย
เสริม ซึ่งมีขึ้นเพื่อการศึกษาเท่านั้น คือเพื่อช่วยสนับสนุนให้มนุษย์พัฒนา
ตนขึ้นสู่ชีวิตที่ดีงาม ถ้าเราไม่ยอมรับหลักการนี้มาใช้ในสังคมส่วนใหญ่ ก็
ต้องยอมรับในแง่ของสถาบันสงฆ์

ถ้ายอมรับทั้งหมด ก็หมายความว่าขยายหลักการนี้มาใช้กับสังคม
ไทยส่วนรวมด้วย ตลอดจนสังคมโลกทั้งหมด **เพื่อให้นิติศาสตร์เกื้อหนุน
ระบบการจัดการสังคม ที่เอื้อต่อการพัฒนามนุษย์ ให้มีชีวิตที่ดีงาม มี
สังคมที่สันติสุข และช่วยทำโลกให้ร่มเย็นน่าอยู่อาศัยยิ่งขึ้น**

ได้กล่าวแล้วว่า การพัฒนาคนเป็นทั้งจุดหมายและเป็นทั้งปัจจัย
ของวินัยอันรวมทั้งกฎหมาย กล่าวคือกฎหมายมีไว้เพื่อสร้างสภาพเอื้อ
โอกาสแก่การที่คนจะพัฒนาชีวิตสู่ความดีงามและประโยชน์สุขที่สูงยิ่งขึ้น
ไป และคนที่พัฒนาดีแล้วนั้นแหละจะปฏิบัติตามกฎหมายได้ดีที่สุด พร้อม
ทั้งช่วยให้กฎหมายบรรลุจุดหมายของมันอย่างดีที่สุด

โดยเฉพาะถ้าคนมีการพัฒนาตนอย่างดี จนเข้าถึงธรรมด้วย
ปัญญาและด้วยจิตใจแล้ว เขาก็จะมีพฤติกรรมที่เข้าถึงธรรม ซึ่งจะทำ
ให้มีการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างสมบูรณ์แบบ กล่าวคือกฎหมายจะไม่ใช
เป็นข้อบังคับ แต่เป็นเพียงข้อหมายรู้ หรืออาจจะพูดอีกอย่างหนึ่งว่า ไม่
ต้องมีกฎหมายแบบข้อบังคับ มีแต่เพียงกฎหมายแบบข้อหมายรู้ หรือมี
วินัยโดยไม่ต้องมีลิกขาบท

ถ้าไม่มีพื้นฐานการพัฒนาทางจิตใจและปัญญา ไม่ว่าจะกฎหมายหรือวินัยจะกำหนดไว้อย่างไร ในที่สุดก็จะไปไม่รอด เพราะคนจะหาทางเลี่ยงกฎหมาย หรืออย่างน้อยก็ไม่มีความยินดีเต็มใจพร้อมใจที่จะปฏิบัติตาม และแม้จะมีการบังคับและการลงโทษกันอย่างไร ก็จะล้มเหลวในที่สุด เพราะตัวระบบเองจะก่อร้อนไทรามจนหมดประสิทธิภาพ เช่น มีการสมคบกันหลบเลี่ยงกฎหมายในทุกๆระดับ ต้องตั้งระบบบังคับควบคุมซับซ้อนขึ้นๆ และลงโทษรุนแรงขึ้นๆ จนไร้ผล ตลอดจนมีการนำเอากฎหมายไปใช้ในทางที่ผิดเจตนาธรรมณ์ เพื่อสนองความต้องการผลประโยชน์ส่วนตัว เป็นต้น

ฉะนั้น การพัฒนาคนในด้านพฤติกรรมต่อกฎหมาย พร้อมไปด้วยกันกับการพัฒนาด้านจิตใจและด้านปัญญา จึงเป็นภารกิจสำคัญที่นิติศาสตร์จะต้องให้ความสนใจ

เป็น rule of law นั้นหรือจะพอ อย่าเพ็งงูมิใจ

ถ้าพัฒนาสาระแท้นมาไม่ได้ อารยธรรมก็จะสลายด้วยกินตัวมันเอง

การพัฒนาคนอาจเกิดจากปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ในประวัติศาสตร์ ผลักดัน โดยไม่ได้เกิดจากการตั้งใจปฏิบัติให้ถูกต้องด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของคนและสังคม เป็นต้น เช่น การรักความเป็นธรรมอย่างแรงกล้า ที่พัฒนาขึ้นมาในหมู่ชนบางสังคม เนื่องจากประสบการณ์ในการถูกกดขี่ข่มเหงเบียดเบียนกันมาอย่างแพร่หลายและรุนแรง

จากประสบการณ์เช่นนั้น และด้วยความรักความเป็นธรรมที่พัฒนาขึ้นมาอย่างนั้นเป็นฐาน สังคมดังกล่าวก็จะจัดตั้งวางกฎเกณฑ์กติกาต่างๆ ขึ้นมา เพื่อรักษาความเป็นธรรมนั้นอย่างค่อนข้างได้ผล และคนที่รักความเป็นธรรมทั้งหลายก็จะเคารพและรักษากฎหมายหรือกฎเกณฑ์กติกาเหล่านั้นได้อย่างหนักแน่นและจริงจังมั่นคง

อย่างไรก็ดี เมื่อกาลเวลาผ่านไป และปัจจัยแวดล้อมทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ความรักความเป็นธรรมเป็นต้นที่เป็นฐานอยู่ภายในจิตใจก็เลื่อนลงจางลงไป แม้ว่ากฎหมายและบทบัญญัติต่างๆ ที่วางไว้อย่างคงอยู่และความนิยมและความสามารถในการจัดตั้งวางกฎเกณฑ์กติกาศาสนาและตรากฎหมายก็ยังสืบเนื่องต่อมา แต่ปรากฏว่าบางทีกฎหมายและกฎเกณฑ์กติกาศาสนาทั้งหลายได้กลายเป็นเพียงรูปแบบที่ไม่สนองเจตนารมณ์ที่เป็นตัวหลักการ จึงไม่ได้ผลสมความมุ่งหมายบ้าง ก่อผลข้างเคียงหรือผลพวงในทางลบที่บางครั้งร้ายแรงบ้าง ตลอดจนจนกลายเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ของบุคคล และกลุ่มคน หรือกลายเป็นเครื่องทำร้ายสังคมนั่นเอง

สภาพการณ์เช่นนี้ เป็นสิ่งที่นักนิติศาสตร์และผู้รับผิดชอบต่อสังคมโดยทั่วไปจะต้องรู้เท่าทันและระมัดระวังโดยไม่ประมาท เพราะการเป็นสังคมที่พัฒนาแล้ว (ตามความหมายสมัยใหม่ที่เน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจหรือด้านวัตถุ) ไม่เป็นหลักประกันว่าจะปลอดภัย และอาจเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้สังคมต้องหมุนไปในวงจรของความเจริญแล้วก็เสื่อม

สหรัฐอเมริกาเป็นตัวอย่างของสังคมยุคปัจจุบัน ที่ภูมิใจตนว่าเป็นสังคมที่ถือหลัก rule of law แปลกันว่าหลักนิติธรรม คือปกครองกันด้วยกฎหมาย ถือกฎหมายเป็นใหญ่ (คือเป็นธรรมาธิปไตย ในระดับธรรมาธิปไตยโดยบัญญัติ) ไม่มีใครอยู่เหนือกฎหมาย ทุกคน ทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง ต้องอยู่ใต้บังคับของกฎหมายและได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายเสมอกัน

จะยกตัวอย่างปัญหากฎหมายกับสภาพการพัฒนาคนในสังคมอเมริกัน ซึ่งถือกันว่าเป็นสังคมที่พัฒนาก้าวหน้าที่สุดในโลก มาเป็นข้อพิเคราะห์สัก ๓ กรณี

๑) **ปัญหาการแบ่งแยกผิว** เป็นตัวอย่างของการพยายามแก้ปัญหาด้วยกฎหมาย ในขณะที่ทางด้านจิตใจไม่มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่จะพัฒนาให้สอดคล้องกัน หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นการพยายาม

เอกาภพหมายที่เป็นรูปธรรมมารวมคนเข้าด้วยกันโดยรูปแบบ แต่ไม่มีเครื่องมือทางนามธรรมที่จะมารวมใจคน ผลก็คือสภาพสังคมอเมริกันที่ปัญหาการแบ่งแยกผิวยิ่งรุนแรง และความหวังในการแก้ปัญหาที่ยังเลือนลางลงไปทุกที ขอให้ดูตัวอย่างคำกล่าวในหนังสือใหม่ๆ บางเล่มของชาวอเมริกัน เช่น

“ในที่สุด เราก็กะลิกคืบเข้าหลอม (melting pot) ไปแล้ว”

(Naisbitt, 273)

“คนอเมริกันผิวดำ เป็นชาวอเมริกัน แต่กระนั้นเขาก็ยังมีชีวิตอยู่อย่างคนต่างดาวในดินแดนดินเดียวที่เขาอยู่กัน . . . ดังนั้น อเมริกาจึงมองได้ว่าเป็นชน ๒ ชาติต่างหากจากกัน . . . การแบ่งแยกนั้นแผ่คลุมไปทั่วและซ้ำเร้าลึก” (Hacker, 4)

“สามสิบปีผ่านไปแล้ว หลังจากออกรัฐบัญญัติว่าด้วยสิทธิพลเมือง (Civil Rights Act) เราควรจะได้เห็นยุคใหม่แห่งความร่วมมือและความเข้าใจกัน . . . แต่การขจัดความแบ่งแยกด้วยกฎหมาย ได้นำไปสู่การรวมจิตใจเข้าด้วยกันอย่างที่ ดร.คิง มุ่งหวังหรือเปล่า ความสมานสามัคคีมีมาให้เห็นเงาบ้างไหม . . . หรือว่าพวกเราจึงจมลึกลงไปในกลุ่มแห่งความโดดเดี่ยวและความไม่ไว้วางใจกัน . . . ความรังเกียจผิวเป็นบาดแผลแห่งสังคมของเรา แต่แทนที่เราจะคอยดูแลให้แผลนั้นค่อยๆ หายไปอย่างช้าๆ เราก็กะลิกคืบเหมือนสัตว์อื่น ๆ ซึ่งอดไม่ได้ที่จะคอยกัดแผลนั้น แผลก็เลยยิ่งเปิดกว้างมากขึ้น” (Howard, 133-143)

๒) ปัญหาการทารุณเด็ก การทำทารุณกรรมต่อเด็กเป็นปัญหาใหญ่ที่แพร่หลายมานานในสังคมอเมริกัน และสังคมยิ่งเจริญ ปัญหาที่ยิ่งรุนแรงมากขึ้น หนังสือ *The Day America Told the Truth* กล่าวว่า

“คนที่เติบโตขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่ที่วออเมริกาทุก ๑ ใน ๖ คน เคยถูกทารุณทางร่างกายในวัยเด็ก และเกือบเท่ากัน

นั่น คือ ทุก ๓ ใน ๗ คน สารภาพว่า เมื่อเป็นเด็กตนเคยถูก
ทำทารุณกรรมทางเพศ” (Patterson, 125)

แม้ว่าตามสถิติที่เป็นทางการ จำนวนเด็กที่มีในรายงานจะน้อยกว่า
ที่กล่าวนี้ เช่น ในปี ๒๕๓๖/๑๙๙๓ มีรายงานเด็กถูกทำทารุณ
๒,๘๒๕,๕๙๔ คน (*The American Almanac 1995-1996*, Table No.
347) คนที่ทำทารุณกรรมส่วนมากก็คือคนใกล้ชิด เริ่มแต่พ่อแม่ของเด็กเอง

เมื่อปัญหาการทารุณเด็กแพร่หลายมากอย่างที่ว่านี้ จึงเกิดความ
จำเป็นที่ทำให้รัฐบาลต้องออกกฎหมายมาป้องกันแก้ไขปัญหาและคุ้มครอง
ครอบครัว เช่น มีมาตรการในการลงโทษคนที่ทารุณเด็ก แต่กฎหมายที่
ออกมาเป็นเหมือนดาบสองคม ในด้านดี ช่วยได้เพียงลงโทษคนที่ทำผิด
และยับยั้งบางคนที่จะทำร้าย ช่วยบรรเทาปัญหาด้วยการกั้นกระแสร้าย
ไม่ให้ล้นข้ามล้อมโถมลงไปกว่านั้นอีก (ซึ่งก็ไม่ได้ผลจริง)

แต่ในด้านผลเสีย กลายเป็นการทำลายบรรยากาศทางจิตใจ และ
ความสัมพันธ์ในครอบครัว รวมทั้งเป็นการแทรกแซงกันขวางในกระบวนการ
การอบรมเลี้ยงดูเด็ก เช่น เมื่อพ่อหรือแม่ตีหรือดูว่าเด็ก ซึ่งอาจยังไม่แน่
ว่าเป็นการรุนแรงหรือไม่ เด็กอาจมองว่ารุนแรงหรือโกรธแล้วโทรศัพท์ไป
แจ้งตำรวจ หรือเพื่อนบ้านได้ยินได้เห็นแล้วอาจโทรศัพท์ไปแจ้ง หรือเด็ก
ไปโรงเรียนฟ้องครูแล้วครูโทรศัพท์ไปแจ้งตำรวจ เมื่อตำรวจมาจับพ่อแม่
ไป พ่อแม่ถูกขัง หรือดำเนินคดีอยู่ แม่จะยังไม่ได้ตัดสินใจว่ามีความผิดจริง
หรือไม่ ผลเสียก็เกิดขึ้นแล้ว (เช่น เคยมีกรณีที่พ่อตรอมใจผูกคอตายใน
ห้องขังบ้าง พ่อแม่หลบหนีคดีทำให้งานกิจการงานต้องล้มเลิกไปบ้าง)

แม้แต่เมื่อยังไม่มีการณ์เกิดขึ้น แต่บรรยากาศในบ้านที่ควรเป็น
สภาพแห่งความรักความอบอุ่น ก็อาจจะกลายเป็นบรรยากาศแห่งความ
หวาดระแวงกัน พ่อแม่จะสั่งสอนลูกก็ต้องหวาดว่าอาจถูกจับถูกฟ้อง ลูก
ก็อาจมีท่าทีแบบเพ่งจ้องหาความผิดของพ่อแม่ หรือมองพ่อแม่เป็นคนละ

ฝ่ายกับตน และไม่เกรงพ่อแม่ เพราะนี่กว่ามีกฎหมายและเจ้าหน้าที่เป็นพวกของตน ดังนี้ เป็นต้น

๓) ปัญหาการฟ้องเรียกค่าเสียหาย วัฒนธรรมอเมริกันเน้นการพิทักษ์สิทธิส่วนบุคคล จึงพัฒนามาตรการที่จะป้องกันการละเมิดสิทธิของกันและกัน มาตรการสำคัญคือทางด้านกฎหมายเมื่อมีการละเมิดสิทธิกัน ก็จะมีการฟ้องเรียกค่าเสียหาย (v.= to sue; n. = suit)

เมื่อคนรักความเป็นธรรม เขาจึงพัฒนามาตรการทางกฎหมายคือการฟ้องเรียกค่าเสียหายนี้ขึ้นมาเพื่อรักษาความเป็นธรรมนั้นให้มีผลเป็นจริงและดำรงอยู่อย่างมั่นคง แต่เมื่อการรักความเป็นธรรมซึ่งเป็นสาระที่แท้เลือนลางลงไป มาตรการทางกฎหมายที่เป็นรูปแบบภายนอกก็ค่อยๆ แปรความหมายไป คือแทนที่จะเป็นเครื่องมือของการคุ้มครองสิทธิเพื่อรักษาความเป็นธรรม ก็กลายเป็นว่าการฟ้องเรียกค่าเสียหายได้กลายเป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์จากผู้อื่น

เวลานี้ การใช้มาตรการทางกฎหมายในการฟ้องเรียกค่าเสียหายมาเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ ได้แพร่หลายมากขึ้นในสังคมอเมริกัน เช่น ทนายความบางคนโฆษณาว่ารับปรึกษาและให้บริการทางกฎหมายฟรี แต่มีความหมายว่า ใครมีเรื่องราวกระทบกระทั่งกับคนอื่น เช่น เพื่อนบ้าน พอจะเห็นทางฟ้องเรียกค่าเสียหายได้ ก็นำเรื่องมาปรึกษาทนายความๆ จะไม่คิดค่าบริการ ถ้าเห็นทางตั้งเป็นคดีได้ ก็ตั้งเป็นคดีฟ้องศาล และรับว่าความให้เปล่า แต่ถ้าชนะได้เงินชดใช้ค่าเสียหาย ก็แบ่งกับลูกความคนละครึ่ง ถ้าแพ้ก็แล้วไป

โดยวิธีนี้ ชาวบ้านที่เป็นลูกความก็เห็นว่าตนมีแต่ได้ไม่มีเสีย และเห็นเป็นวิธีหาเงินที่ได้ผลดี ก็ชอบใจ เลยจ้องหาเรื่องฟ้องเพื่อนบ้าน ทำให้คนอยู่กันด้วยความไม่จริงใจและหวาดระแวงกันมากขึ้น

เรื่องแบบนี้ที่เด่นมากอย่างหนึ่ง คือ คนไข้และญาติคนไข้คอยจ้องจับผิดแพทย์ที่รักษา เพื่อหาแง่ที่จะได้เงินด้วยการฟ้องเรียกค่าเสียหาย

จากแพทย์ ทำให้แพทย์เดือดร้อนมากขึ้น กระแสของค่านิยมนี้กำลังก้าว
ไปไกลมากขึ้นในสังคมอเมริกัน

ในสังคมไทยที่ไม่มีความมั่งคั่งร่ำรวย แต่มีวัฒนธรรมน้ำใจ ที่
ประชาชนและคนไข้มองแพทย์เป็นผู้มีพระคุณ กรณีแบบนี้ก็ไม่มี แต่เมื่อ
สังคมหลงสมมติมากขึ้น การแพทย์กลายเป็นธุรกิจอย่างตะวันตกมากขึ้น
ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็จะตามมา กรณีเช่นนี้ก็จะเริ่มมีขึ้น ตอน
แรกก็จะเป็นเพียงการฟ้องเพื่อพิทักษ์สิทธิ แต่ต่อไปเมื่อคุณกระแสไม่ได้
การฟ้องเพื่อหาเงินหารายได้ก็จะเกิดขึ้นและจะฟ้องพู่ได้ด้วยเช่นกัน
และก็จะไม่เฉพาะในวงการธุรกิจการแพทย์เท่านั้น แต่อาจจะแผ่ไปครอบ
ง่ากิจการทุกอย่างของสังคมเลยทีเดียว

จึงเป็นเรื่องที่เรื่อกำหนดการพัฒนาคนอย่างยิ่ง และหมายถึงการที่
ต้องพัฒนาคนนั้นให้ทันการณีกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ด้วย

*กฎหมายหรือกฎสมมติของมนุษย์เป็นคุณ เมื่อมันเป็นเครื่องมือ
สนองความต้องการธรรม*

แต่เมื่อความต้องการธรรมเลือนลางจางหาย กฎหมายก็อาจ
กลายเป็นเครื่องมือสนองความปรารถนาส่วนตัวของบุคคล ที่อาจจะตรง
ข้ามกับธรรม เช่น เป็นเครื่องมือของการแสวงหาผลประโยชน์ของตน
หรือการ กลั่นแกล้งทำร้ายผู้อื่น

กฎหมายหรือกฎสมมติของมนุษย์มีกำเนิดขึ้น เพื่อช่วยสนับสนุน
ธรรม หรือกฎแท้ของธรรมชาติ ให้ปรากฏผลเป็นจริงหนักแน่นในสังคม
มนุษย์ แต่เมื่อคนแปลกแยกจากความจริงแท้แห่งธรรม หรือหลงลืมมอง
ข้ามไปเข้าไม่ถึงธรรมแล้ว กฎหมายหรือกฎสมมติของมนุษย์นั้นก็เลื่อน
ลอยคลาดเคลื่อนจากคุณค่าที่แท้จริง และกลับกลายเป็นเครื่องทำลาย
สังคมมนุษย์เสียเอง

เมื่อมีการพัฒนาด้านจิตใจและปัญญาภายในตัวคน ทำให้คนมี
ความสามารถภายในที่จะควบคุมและนำพฤติกรรมของตนไปในทางที่ถูก

ต้องดีงาม ลังคมจะต้องการกฎหมายเพียงเพื่อมาช่วยจัดสรรสภาพแวดล้อม โอกาสและบรรยากาศ ที่จะอุดหนุนความมั่นคงแห่งพฤติกรรมที่ถูกต้องดีงามนั้น

แต่ถ้าจิตใจและปัญญาไม่ได้รับการพัฒนา คนไม่มีความสามารถภายในที่จะควบคุมและนำทางพฤติกรรมของตนให้ถูกต้อง ก็จะต้องเพิ่มมาตรการควบคุมจากภายนอกด้วยการบัญญัติกฎหมายมาบังคับควบคุมคนมากขึ้นๆ พร้อมทั้งลงโทษหนักหนารุนแรงขึ้นๆ จนในที่สุดกฎหมายก็จะหมดความหมาย ลังคมก็จะเสื่อมสลาย และชีวิตก็จะไม่อาจบรรลุจุดหมายแห่งประโยชน์สุขและอิสรภาพที่แท้จริง

อย่างไรก็ตาม ด้วยปัญญาที่เชื่อมโยงกฎสมมติของมนุษย์เข้ากับกฎแท้ของธรรมชาติได้ และจัดวางกฎหมายที่เป็นกฎสมมติของมนุษย์ให้เป็นเครื่องเกื้อหนุนผลที่มุ่งหมายแท้จริงตามกฎธรรมชาติ ให้กฎหมายและการปกครองเป็นเครื่องรองรับและเชิดชูธรรม ตั้งอยู่บนฐานแห่งธรรมและมีจุดหมายเพื่อธรรม พร้อมทั้งจัดตั้งวางระบบแบบแผน ที่เอื้อโอกาสให้คนพัฒนาตนให้สามารถได้รับประโยชน์สูงสุดจากความจริงแท้คือธรรมนั้น ด้วยปรัชญาและปฏิบัติการเช่นนี้ นิติศาสตร์ก็จะช่วยชีวิตมนุษย์ ช่วยลังคม และช่วยโลกได้

อาตมภาพได้พูดมาในเรื่อง “นิติศาสตร์แนวพุทธ” แม้ว่าไม่ได้ตอบคำถามโดยตรง แต่ก็ได้กล่าวแล้วว่าขอฝากไว้ให้พิจารณาในหลักต่างๆ ที่พูดไปแล้ว และก็อาจจะให้ท่านผู้ฟังได้ตอบเองด้วย

ขออนุโมทนาท่านอัยการสูงสุด ที่ได้มีกุศลเจตนาดำรินิมนต์อาตมภาพมาพูด พร้อมทั้งท่านผู้ทรงคุณวุฒิ และท่านผู้สนใจใฝ่ธรรมทุกท่านที่มาร่วมฟัง ขอกุศลเจตนาของท่านจงเป็นปัจจัยแห่งความสุขและความเจริญอกงาม ขอทุกท่านจงเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย มีกำลังกาย กำลังใจ กำลังปัญญา ที่จะช่วยกันปฏิบัติกิจการหน้าที่ในการสร้างสรรค์ชีวิต และลังคมที่ดีงามยิ่งขึ้นไป โดยทั่วกันทุกท่าน

บรรณานุกรม

ก. คัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่อ้างอิงในคำบรรยายนี้ คือ

๑. *พระไตรปิฎกบาลีนับสยามรัฐ* มหามกุฏราชวิทยาลัย จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๓ ชุด ๔๕ เล่ม
- ระบบอ้างอิง คือ *เล่ม/ข้อ*
๒. *อรรถกถา และ ฎีกา* ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หลาย พ.ศ.
- ระบบอ้างอิง คือ *เล่ม/หน้า*

ข. หนังสืออื่นๆ

- ปยุตโต, พระธรรมปิฎก ป. อ. วินัย: *เรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด*. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๙.
- Gore, Senator Albert A. *Earth in the Balance*. Boston: Houghton Mifflin Co., 1992.
- Hacker, Andrew. *Two Nations*. New York: Charles Scribner's Sons, 1992.
- Howard, Philip K. *The Death of Common Sense*. New York: Random House, Inc., 1994.
- Joshi, Lalmani. *Studies in the Buddhistic Culture of India*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1987.
- Naisbitt, John. *Megatrends*. New York: Warner Books, Inc., 1984.
- Patterson, James, and Kim, Peter. *The Day America Told the Truth*. New York: Penguin Books USA Inc., 1992.
- Rolston, Holmes. *Environmental Ethics*. Philadelphia: Temple University Press, 1988.
- Walker, Benjamin. *Hindu World*. 2 vols. London: George Allen & Unwin Ltd., 1968.

รัฐศาสตร์แนวพุทธ
ตอน จริยธรรมนักการเมือง

รัฐศาสตร์แนวพุทธ

ตอน

จริยธรรมนักการเมือง*

เริ่มแรก ขอทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า "จริยธรรม" จริยธรรมในที่นี้มีใช้หมายถึงจริยธรรมในความหมายแคบๆ ตามที่เราใช้กันปัจจุบัน แบบตะวันตก ซึ่งเน้นที่พฤติกรรมทางสังคม แต่จริยธรรมในความหมายทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การดำเนินชีวิต หรือกระบวนการแห่งชีวิตที่ดำเนินไปทั้งหมด คือความเป็นอยู่ การแสดงออก ความรู้สึกนึกคิด และคุณสมบัติต่างๆ ทั้งจิตใจ ทั้งปัญญา ทั้งพฤติกรรม

ในที่นี้เราพูดถึงถึงพฤติกรรมของนักการเมือง เมื่อพูดถึงจริยธรรมในระดับของคนชั้นนำอย่างนักการเมืองนี้ ก็ขอข้ามเรื่องจริยธรรมสามัญสำหรับคนทั่วไป ซึ่งถือว่าทุกคนควรจะมีเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว อย่างเรื่องของการมีศีล ๕ การไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายร่างกาย ไม่ทำลายชีวิตผู้อื่น การไม่ละเมิดทรัพย์สินของผู้อื่น การไม่ประพฤติดังทางเพศ การไม่พูดเท็จ โกหกหลอกลวง การไม่ดื่มสุรายาเมา สิ่งเสพติด และการงดเว้นอบายมุข เหล่านี้ถือว่าเป็นเรื่องของจริยธรรมพื้นฐาน ซึ่งทุกคนควรมีอยู่แล้ว

* ข้อคิดสั้นๆ พูดไว้ใน พ.ศ. ๒๕๔๒

เพราะฉะนั้น ในระดับของนักการเมือง ถือว่าต้องมีจริยธรรมพื้นฐานสำหรับคนทั่วไปอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องพูดถึงอีก แต่เมื่อพูดถึงจริยธรรมของนักการเมือง จะหมายถึงการดำเนินชีวิต ความรู้สึกนึกคิด จิตใจ และสติปัญญา ของผู้ที่จะไปบริหารบ้านเมือง หรือเป็นผู้นำของประชาชนที่จะพาประเทศชาติบ้านเมืองไปสู่ความเจริญอกงามและสันติสุข

ปัญญาที่รู้เข้าใจจุดหมายของงานการเมือง

เบื้องต้น เมื่อพูดถึงจริยธรรมของนักการเมือง ก็ต้องพูดถึงจุดหมายของงานการเมือง เช่น การบริหาร การปกครอง หรือการดำเนินกิจการงานสาธารณะต่างๆ ที่เกี่ยวกับประเทศชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องรู้ คือเป็นเรื่องทางด้านปัญญา

พูดกันง่ายๆ ว่า จุดหมายของงานการเมือง ก็คือ การที่จะบริหารกิจการหรือปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข ให้ประชาชนอยู่ดีกินดีเป็นต้น แต่อย่างนี้ยังไม่ใช่จุดหมายที่แท้จริง

อะไรคือจุดหมายที่แท้จริง เราจะต้องมองลึกลงไปว่า ธรรมดาชีวิตของคนเราก็คือ สังคมก็คือนั้น มีจุดหมายของมันเองอยู่แล้ว คือชีวิตต้องการความเจริญอกงาม ความเป็นสุข หรือการที่ชีวิตนั้นจะต้องพัฒนาให้ดีขึ้นๆ ขึ้นไป สังคมก็เช่นเดียวกัน ย่อมมีจุดหมายที่จะทำการสร้างสรรค์ เช่นมีอารยธรรมที่เจริญก้าวหน้าเป็นต้น

การบริหารบ้านเมืองที่ช่วยให้สงบสุข หรือให้ราษฎรอยู่ดีกินดีนั้น ความจริงก็เพื่อมาเป็นสภาพเอื้อให้แก่การก้าวไปสู่จุดหมายของชีวิตและจุดหมายของสังคมที่พูดไปแล้วนั้นอีกชั้นหนึ่ง

หมายความว่า จุดหมายของการเมือง หรืองานการเมืองนั้น คือ เพื่อสร้างสภาพเอื้อ ที่จะช่วยให้ชีวิตและสังคมพัฒนาไปสู่จุดหมายของมัน

ที่พูดอย่างนี้มีความสำคัญมาก เพราะถ้าเราไม่มองอย่างที่ว่านี้ เราก็จะมองไปต้น เช่นเป็นนักปกครองก็คิดแค่เพื่อให้บ้านเมืองร่มเย็น

เป็นสุข อยู่กันเรียบร้อย แล้วก็จัดการบ้านเมืองให้สงบเท่านั้น ซึ่งบางทีก็ทำให้การปกครองไปเน้นเรื่องอำนาจ หรือมิฉะนั้นอย่างน้อยก็จะทำให้บ้านเมืองนั้น อยู่ในวังวนของความเจริญและความเสื่อม

ยกตัวอย่างเช่น เมื่อมีความสามารถบริหารบ้านเมืองดี ประชาชนอยู่ดีกินดี มีความพร้อมทางเศรษฐกิจแล้ว คนก็ลุ่มหลงเพลิดเพลินหันไปหมกมุ่นในการเสพบริโภค การบำรุงบำเรอ แล้วก็ละเลิงมัวเมา ลังคมก็เสื่อมลง

ที่จริงนั้น ผู้บริหารประเทศชาติ และนักการเมืองโดยทั่วไป จะต้องจัดการงานบ้านเมืองนั้นเพื่อให้เกิดสภาพเอื้ออย่างที่ว่าเมื่อกี้ คือ คำนึงอยู่เสมอว่า งานการที่เราทำหรือการที่จะบริหารกิจการบ้านเมืองนั้น ก็เพื่อให้ชีวิตและสังคมได้สภาพที่เกื้อหนุนต่อการที่จะก้าวไปสู่จุดหมาย เช่น ให้คนมีโอกาสพัฒนาชีวิตในทางจิตใจ และทางปัญญา สังคมสามารถพัฒนาศิลปวัฒนธรรม มีการสร้างสรรค์ต่างๆ เจริญในอารยธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป มิใช่เป็นจุดหมายปลายทางปิดที่เพียงว่า ให้ชีวิตและสังคมอยู่กันสบายแล้วก็จบ ถ้าเป็นอย่างนั้นก็จวน

เมื่อเข้าใจถึงจุดหมายของการเมืองและการปกครอง ตลอดจนการบริหารกิจการต่างๆ แล้ว ก็จะต้องใช้ปัญญาศึกษาให้มากขึ้น คือ ไม่ใช่หยุดอยู่แค่ความรู้เข้าใจถึงจุดหมายของการเมืองการปกครอง เพื่อให้บ้านเมืองอยู่ร่มเย็นเป็นสุข ประชาชนอยู่ดีกินดี แต่จะต้องคำนึงต่อไปว่า อะไรคือจุดหมายของชีวิต อะไรคือจุดหมายของสังคม ที่เขาควรจะก้าวต่อไป แล้วก็ไปเกื้อหนุนหรือหนุนนำให้ชีวิตและสังคมเจริญงอกงาม ไปสู่จุดหมายอย่างนั้น อันนี้เป็นด้านปัญญา

จิตใจที่มุ่งมั่นต่อจุดหมายและใฝ่ดีต่อสังคม

พร้อมกันนั้น อีกด้านหนึ่งคือ *ด้านจิตใจ* ภาวะด้านจิตใจที่คู่กับความรู้อุบายความเข้าใจในจุดหมายของการเมืองการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินนี้ ก็คือจิตใจที่ใฝ่ปรารถนาอยากจะทำบรรลุจุดหมายนั้น

ความอยากนี้เป็นจุดสำคัญ เป็นแรงจูงใจ และเป็นพลังที่จะผลักดันให้นักการเมืองก้าวไปในจริยธรรม ที่เป็นวิถีแห่งชีวิตและหน้าที่การงานของตน ยิ่งความใฝ่ปรารถนาหรือความอยากตัวนี้แรงเข้มเท่าไร ก็ยิ่งได้ผลเท่านั้น แต่ในทางตรงข้าม ถ้าขาดตัวความใฝ่ความอยากความปรารถนาต่อจุดหมายนี้แล้ว ก็พร้อมที่จะเขวได้ทันที

ในที่นี้จะขอยุทธถึงเรื่องของแรงจูงใจ คือความอยากความใฝ่ปรารถนา ซึ่งในเบื้องต้นจะต้องแยกเป็น ๒ อย่าง

ความอยากประเภทที่ ๑ คือความอยากที่เราพึงมีต่อสิ่งนั้นๆ เอง ได้แก่อยากให้สิ่งนั้นๆ มั่งคั่ง หรือให้มันเจริญก้าวหน้าองงาม พุด่ง่ายๆ ว่า "อยากให้มันดี" เช่นอยากให้ประชาชนมีชีวิตที่ดีงาม มีความสุขอยากให้บ้านเมืองเจริญก้าวหน้ามั่นคง มีความร่มเย็นเป็นสุข ไม่ว่าจะทำงานใดหรือสิ่งใดก็ตาม ก็มีความใฝ่ปรารถนาให้งานนั้นสิ่งนั้นดีที่สุดในสมบูรณ์ที่สุดของมัน เป็นความปรารถนาต่อสิ่งนั่นเอง

ส่วนความอยากประเภทที่ ๒ นั้น ตรงข้าม คือ ความปรารถนาความอยาก ที่โยงเข้ามาหาตัวตน อยากเพื่อตนเอง คืออยากได้ออยากเอาอยากให้ผลเกิดขึ้นแก่ตนเอง ไม่ว่าจะไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใด ก็เพื่อให้สิ่งนั้นอำนวยผลประโยชน์ให้แก่ตน ความอยากประเภทนี้ เรียกว่า*ตัณหา*

ความอยากประเภทที่หนึ่ง เป็นความอยากที่เป็นกุศล มีชื่อเฉพาะว่า *ฉันทะ* พระพุทธเจ้าตรัสว่า ความอยาก ที่เรียกว่าฉันทะนี้ เป็นแสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม หรือเป็นแสงอรุณ และเป็นจุดเริ่มที่สำคัญของวิถีชีวิตที่ดี

นักการเมืองจะต้องมีฉันทะตัวนี้ คือต้องมีความอยากความใฝ่ปรารถนาที่ติดต่อลึ่งที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง ซึ่งในที่นี้ก็คืองานการเมือง เริ่มด้วยความใฝ่ปรารถนาต่อจุดหมายของการเมืองการปกครองที่วามมาแล้วนั้น มีความมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยว อยากให้จุดหมายนั้นสำเร็จผลอย่างแท้จริง

ความอยาก ๒ ประเภทนี้ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เรียกว่าเป็นตัวตัดสินทีเดียวว่า นักการเมืองจะเดินไปในจริยธรรมได้หรือไม่

ความอยากประเภทหลัง ที่โยงเข้ามาหาตัวเองนี้ เรียกง่ายๆ ว่า **ความเห็นแก่ตัว** แยกย่อยเป็น ๓ อย่าง

๑. ความอยากเพื่อตัวเองจะได้จะเอา เช่น ความอยากได้ผลประโยชน์ ความอยากได้รับการบำรุงบำเรอ ความอยากเสพบริโภคน เรียกว่า **ตัณหา**

๒. ความอยากให้ตัวเองยิ่งใหญ่ ความอยากได้อำนาจ เรียกเป็นศัพท์เฉพาะว่า **มานะ**

๓. ความอยากที่ต้องการสนองความยึดถือของตัวเอง ตัวเองยึดถืออย่างใดก็จะต้องให้เป็นอย่างนั้นให้ได้ รวมทั้งความคลั่งลัทธิ และการยึดถืออุดมการณ์อย่างรุนแรง ทั้งหมดนี้เรียกว่า **ทิฏฐิ**

ข้อที่ ๓ คือ ทิฏฐินี้ต้องระวังแยกให้ดี ทิฏฐิเป็นการยึดถือติดอยู่กับความเชื่อและเอาความเชื่อของตนเองเป็นความจริง ซึ่งตรงข้ามกับการเอาความเชื่อเป็นเครื่องช่วยในการเข้าถึงความจริง อันจะต้องคอยพิจารณาตามดูโดยคำนึงถึงผลต่อความดีงามประโยชน์สุขของประชาชนหรือของชีวิตและสังคม

ถ้าคนตกอยู่ใต้ความอยากประเภทหลัง ที่เรียกว่าตัณหา มานะ และทิฏฐิแล้ว สันติสุขก็เกิดขึ้นไม่ได้

เพราะฉะนั้น จึงต้องมีแรงจูงใจเบื้องต้น ที่เรียกว่าความอยากที่เป็นกุศล คือฉันทะนี้ ความอยากที่เรียกว่าฉันทะ ซึ่งเป็นตัวเริ่มต้นที่จะนำเข้าสู่จริยธรรม ซึ่งจะต้องแยกให้เห็นชัดเจนไป อย่างที่กล่าวเมื่อกี้ว่า

ฉันทะ คือความอยากต่อสิ่งนั้นๆ เพื่อความดีงามหรือความสุขเป็นต้นของสิ่งนั้นๆ คนนั้นๆ เอง ถ้าพูดง่ายๆ ก็คือ ความอยากให้มันดี ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับอะไร ทำอะไร ก็อยากให้สิ่งนั้นมันดี หรือดีที่สุดของมัน

เมื่ออยากให้มันดี ก็จะต้องก้าวต่อไป คือ อยากทำให้มันดี เพราะว่า เมื่ออยากให้มันดี แต่ถ้ามันยังไม่ดี ก็อยากทำให้มันดี แล้วก็ก้าวต่อไปอีกว่า เมื่ออยากทำให้มันดี ก็ต้องรู้ว่าทำอย่างไรมันจึงจะดีได้ คืออยากรู้ ซึ่งนำไปสู่การศึกษา การหาความรู้ การพัฒนาสติปัญญา ฉะนั้น ความอยากให้มันดี หรือ*ใฝ่ดี* กับความอยากรู้ หรือ*ใฝ่รู้* จึงเป็นความหมายสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าฉันทะ

จะมองเห็นความแตกต่างกันได้ชัดเจนว่า ถ้าเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลาย ด้วยความอยาก ๒ ประเภทนี้ จะมีผลต่างกันอย่างไร คือเข้าไปเกี่ยวข้องกับอะไร โดยอยากให้มันดี กับเข้าไปเกี่ยวข้องกับอะไร โดยอยากให้มันอำนวยความสะดวกประโยชน์ให้แก่ตน

ถ้าเกี่ยวข้องกับสิ่งใดๆ โดยอยากให้มันดี ก็แน่นอนว่า จะมีจริยธรรม เพราะนี่คือจุดเริ่มของจริยธรรม

ต่อจากนั้นเราก็จะคิด เราก็จะพยายาม เราก็จะทำการต่างๆ เพื่อให้สิ่งนั้นมันดี เพื่อให้ผลดีเกิดแก่สิ่งนั้นเอง

ฉันทะนี้ใช้ได้กับทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งกับคน หรือประชาชน แต่ถ้านำมาใช้กับคนหรือประชาชน คำว่าอยากให้มันดี จะมีความหมายเน้นไปที่ความอยากให้เขามีความสุข คืออยากให้เขามีชีวิตที่ดีงาม ตลอดจนมีความสุข ความอยากให้มันดีที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อคนหรือต่อประชาชนนี้ มีศัพท์เรียกพิเศษว่า **เมตตากรุณา**

ฉะนั้น เมตตากรุณา ก็คือฉันทะ หรือความอยากความใฝ่ดีนั่นเอง ที่แสดงออกต่อเพื่อนมนุษย์ นักการเมืองการปกครองจำเป็นจะต้องมีความใฝ่ดีปรารถนาดี อยากให้มันดีอันนี้ ต่อชีวิตของเพื่อนมนุษย์ หรือต่อประชาชน

เนื่องจากความมุ่งหมายของการปกครอง ในที่สุดก็ไปรวมที่ประชาชน คือการที่จัดการบ้านเมืองให้ดี และดำเนินกิจการต่างๆ ให้ได้ผลดีนั้น ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน ดังนั้น ทำที่แห่งจิตใจของนักการเมืองต่อประชาชน จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่ง เริ่มแต่ว่านักการเมืองมองประชาชนด้วยสายตาอย่างไร อย่างน้อยคือมองเพื่อจะเอาจากประชาชน หรือมองเพื่อจะทำให้แก่ประชาชน

การมีเมตตากรุณา ก็ทำนองเดียวกันฉันทะ คือ เมื่อมีฉันทะก็อยากให้สิ่งที่ตนไปเกี่ยวข้องนั้นดีงามสมบูรณ์ เมื่ออยากให้มันดี ก็อยากทำให้มันดี และเมื่อทำให้มันดีได้แล้ว ก็สมใจตัว เกิดความพึงพอใจ คือมีความสุข

เมื่อมีเมตตากรุณาคือรักประชาชน ก็อยากให้ประชาชนเป็นอยู่ดีมีความสุข *อยากเห็นประชาชนมีความสุข* แล้วก็อยากทำให้ประชาชนมีความสุข และเมื่อทำให้ประชาชนมีความสุขได้แล้ว ก็เกิดความพึงพอใจ มีความสุข

ถ้านักการเมืองมีจิตใจใหญ่กว้างจริงๆ เป็นนักการเมืองที่แท้ ก็คือจะทำงานเพื่อบ้านเมือง อย่างแท้จริง ใจอยู่ที่นั่น ไม่คิดถึงตัวเอง ก็จะไม่อยากเห็นประชาชนมีความสุขด้วยใจจริง จนกระทั่งเหมือนกับ *เอาความสุขของตนไปฝากไว้กับประชาชน* เหมือนกับต้องพูดว่า *"ข้าพเจ้าจะมีความสุขได้ ต่อเมื่อได้เห็นประชาชนอยู่ดีมีความสุข"* ถ้านักการเมืองมีความรู้สึกอย่างนี้ด้วยความจริงใจ ก็เรียกว่ามีจิตใจอย่างมหาบุรุษ

ธรรมาธิปไตย เป็นแก่นจริยธรรมของประชาธิปไตย

ที่พูดเรื่องนี้ยืดยาว ก็เพราะต้องการย้ำให้มาก เนื่องจากเป็นจุดตัดสินใจที่กล่าวแล้ว ถ้าขาดความใฝ่ดีหรืออยากให้มันดีอันนี้ ก็จะไปมีความอยากที่ตรงกันข้าม อย่างที่กล่าวแล้ว คืออยากได้ผลประโยชน์อยากใหญ่ อยากโต อยากมีอำนาจ อยากให้อะไรๆ ต้องเป็นไปตามความ

ยึดถือของตัว ซึ่งจะตรงกันข้ามกับจริยธรรม

ถ้าถูกตีหมา มานะ หรือทิฐิ ครอบงำ ก็แน่นอนว่าจริยธรรมเดินไม่ได้ เพราะฉะนั้นจะต้องมีการพัฒนาความอยากให้มันดี และอยากทำให้มันดีนี้ให้เข้มข้น แรงกล้า ให้เป็นไปอย่างมุ่งมั่นที่สุด ให้ฝังลึกลงไปประจำอยู่ในจิตใจให้ได้

เมื่อมีความใฝ่ดีอยากให้มันดี ปราบปรามประโยชน์สุขแก่ประชาชน และแก่บ้านเมืองอย่างนี้แล้ว ความปรารถนานี้ก็จะแผ่ขยายลึกซึ้งและครอบคลุมทั่วไป ซึ่งพูดด้วยคำสั้นๆว่า ความอยากให้ธรรมเกิดขึ้น หรือความใฝ่ธรรม คือ อยากให้ธรรม ความดี ความงาม ความจริง ความถูกต้อง เกิดมีขึ้นในสังคม ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่และตรงจุดหมาย

เพราะการที่มนุษย์มีการปกครอง มีการงานบ้านเมืองต่างๆ นี้ ก็เพื่อให้เกิดมีธรรมขึ้นในสังคมมนุษย์ หรือเพื่อดำรงธรรมให้คงอยู่

"ธรรม" นี้พูดง่ายๆ ก็อย่างที่กล่าวแล้วว่า คือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ประโยชน์สุขที่แท้จริง รวมทั้งหลักการที่จะให้เกิดความดีงาม ความถูกต้องเหล่านี้

การที่เราจัดตั้งวางหลักการต่างๆ เช่น หลักการทางรัฐศาสตร์ หลักการทางนิติศาสตร์ หลักการทางเศรษฐศาสตร์ หรือหลักการในเรื่องใดๆ ก็ตาม ก็เพื่อให้มีเกณฑ์มีมาตรฐานในการที่จะดำเนินงานเพื่อสร้างสรรค์ทำให้เกิดความดี ความงาม ความถูกต้อง และประโยชน์สุขที่แท้นั้น

เมื่อเราต้องการความดีงามประโยชน์สุขแก่บ้านเมือง เราก็ต้องยึดถือหลักการเหล่านี้ ซึ่งเรียกด้วยคำสั้นที่สุดคำเดียวว่า "ธรรม" เพราะฉะนั้น นักการเมืองจะต้องมีจริยธรรมสำคัญขั้นต่อไป ต่อจากความอยากที่ถูกต้อง หรือความใฝ่ปรารถนาดี ที่เรียกว่าฉันทะนั้น ก็คือการที่จะต้องยึดถือธรรมเป็นใหญ่ ที่ทางพระเรียกว่า *ธรรมาธิปไตย*

ถ้าคนเราไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ คือไม่ถือหลักการ ไม่เอาความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ประโยชน์สุขที่แท้เป็นมาตรฐาน เป็นใหญ่ หรือ

เป็นที่ยึดถือ ก็จะเอนเอียงหรือเขวออกไป กลายเป็นยึดถือเอาตัวตนเป็นใหญ่ เอาผลประโยชน์เป็นใหญ่ หรือเอาคะแนนนิยมเป็นใหญ่ เป็นต้น

ถ้าถือเอาตัวตน ผลประโยชน์ของตน ความยิ่งใหญ่ อำนาจของตน เป็นต้น เป็นใหญ่ ก็เรียกว่า *อัตตาทิปไตย*

ถ้าถือเอาความนิยม การเอาอกเอาใจกัน ความชอบใจพึงพอใจของคนจำนวนมาก โดยไม่คำนึงถึงหลักเกณฑ์กัน ก็เรียกว่าเป็น *โลกาทิปไตย*

ผู้เป็นนักปกครอง เป็นนักการเมือง เป็นนักบริหาร ต้องถือเป็นเรื่องสำคัญว่า ตอนนี้จะออกสู่ภาคปฏิบัติ ต้องตั้งหลักก่อน การที่จะตั้งหลัก ก็คือ จะต้อง *ยึดถือธรรมเป็นใหญ่* คือถือหลักการ กฎกติกากฎหมาย ถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล ประโยชน์สุขที่แท้ เป็นใหญ่ เป็นเกณฑ์ เป็นมาตรฐาน

เมื่อถือธรรมเป็นใหญ่ ก็เห็นแก่ธรรม เห็นแก่ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม และยึดถือตามหลักการ กฎกติกากฎหมาย ทั้งจะไม่เอนเอียงไปข้างไหน ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ ไม่เห็นแก่พรรคพวก ไม่เห็นแก่คะแนนนิยม เป็นต้น และจะมีความชัดเจนในการทำงาน

หลักการ ต้องสนองความมุ่งหมาย

จะต้องย้ำไว้ว่า หลักการนั้นคู่กับความมุ่งหมาย อย่างที่ภาษาพระเรียกว่า *ธรรมะ คู่กับ อัตถะ*

งานการของชีวิตและสังคมต้องมีจุดหมาย หรือประโยชน์ที่ต้องการ แต่การที่จะบรรลุจุดหมายนั้นได้ ก็ต้องทำหรือปฏิบัติการให้ถูกต้อง คือทำเหตุให้ตรงพอดีที่จะให้ผลที่ต้องการนั้นเกิดขึ้น คือการกระทำหรือปฏิบัติการที่ถูกต้องตามความจริงแห่งความเป็นเหตุเป็นผล เราจึงวางหลักต่างๆ แห่งการกระทำขึ้น ดังที่เรียกว่า *หลักการ*

หลักการเป็นฐานแห่งปฏิบัติการ ที่จะนำไปอย่างถูกต้องสู่จุดหมาย

เราวางหลักการที่เป็นธรรมไว้เพื่อเป็นฐานที่จะปฏิบัติการให้บรรลุจุดหมายที่ชอบธรรม หลักการก็สนองจุดหมาย และจุดหมายก็อาศัยหรืออิงอยู่กับหลักการ

เราถือกันว่า มนุษย์เราจะต้องเป็นอยู่และดำเนินกิจกรรมต่างๆ ตามหลักการ หรืออย่างมีหลักการ ชีวิตและสังคมของเรา จึงจะดำรงอยู่ด้วยดี และได้ประสบผลดี ตามความมุ่งหมาย

อย่างไรก็ดี จะต้องระวังอยู่เสมอ ให้ทั้งสองอย่างคือหลักการกับความมุ่งหมายนี้ คู่ไปด้วยกัน มิฉะนั้นอาจเกิดความผิดพลาด

บางทีเพลินไป ยึดถือแต่หลักการ ลืมนึกถึงความมุ่งหมาย ในแง่หนึ่งอาจเป็นคนหนักแน่น แต่ก็ติดอยู่กับที่ วนเวียนอยู่กับหลัก ไม่เดินหน้าไปไหน

โดยเฉพาะผู้นำ จะต้องมีความชัดเจน และเป็นคนที่มีจิตใจมุ่งมั่น แน่วแน่ต่อจุดหมาย คำนึงอยู่เสมอถึงสิ่งที่จะต้องทำให้สำเร็จ

การมีจุดหมายที่ชัดเจน ทำให้บริหารและดำเนินกิจการอย่างมีทิศทางเด่นชัด และทำให้มีพลังเข้มแข็งจริงจัง แล้วหลักการก็จะสนองจุดหมายนั้น ทำให้เดินหน้าไปอย่างมั่นคง

แต่ถ้ามีจุดหมายโดยไม่มีหลักการ ก็อาจจะกลายเป็นคนเลื่อนลอยได้แต่หวัง โดยไม่มีหลักประกันที่จะทำให้สำเร็จ

นอกจากหลักการ และจุดหมายแล้ว ในการปฏิบัติ ที่จะเชื่อมโยงจากหลักการให้ถึงจุดหมาย ก็ควรจะมีวิธีการที่ฉลาดด้วย วิธีการนั้นอาศัยหลักการเป็นฐาน ผู้ฉลาดจะจัดสรรวิธีการต่างๆ เพื่อปฏิบัติให้บรรลุจุดหมาย เราจึงต้องการวิธีการที่ดีด้วย

บางลัทธิถือว่า วิธีการใดก็ตาม ไม่ว่าจะดีหรือร้าย จะนุ่มนวลหรือรุนแรง ถ้าทำให้สำเร็จผลบรรลุจุดหมายได้ ก็ถือว่าดี แต่ในทางพุทธศาสนาสอนว่า เพื่อให้บรรลุจุดหมายที่ดี วิธีการต้องชอบธรรมด้วย

คนที่จะใช้วิธีการที่ดี เพื่อบรรลุจุดหมายที่ดีได้นั้น ถูกจำกัด

ขอบเขตให้แคบเข้า ทำงานได้ยากลำบากกว่าคนที่ไม่คำนึงถึงวิธีการว่าจะชอบธรรมหรือไม่ จะต้องมึสติปัญญาความสามารถพิเศษจริงๆ จึงจะทำได้สำเร็จ

ในที่สุด **หลักการ**ที่ดงามชอบธรรม จะเป็นตัวจำกัดให้เราต้องปฏิบัติตาม**วิธีการ**ที่ชอบธรรม เพื่อบรรลุ**จุดหมาย**ที่เป็นธรรม

รักษารธรรม คู่กับอารักขาประชาชน

เมื่อมีธรรมาธิปไตยเป็นหลัก ตั้งตัวอยู่ในหลักได้แล้ว ต่อแต่นี้ก็ก้าวออกไปในการทำงาน อย่างที่กล่าวแล้วว่า จุดหมายของการงานทางด้านการเมืองนั้น เป็นเรื่องเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน คือ สร้างสภาพเอื้อและหนุนนำให้ชีวิตและสังคมสามารถพัฒนาก้าวหน้าไปสู่จุดหมายของมันอีกชั้นหนึ่ง

การที่จะสร้างสภาพเอื้อนี้ขึ้นมา นั้น เบื้องต้นก็อย่างที่กล่าวแล้ว คือ ประชาชนจะต้องอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มี ความเดือดร้อน สังคมมีความมั่นคงปลอดภัย และมีสิ่งที่เรียกว่า ความ เป็นธรรม

เพราะฉะนั้น หน้าที่ของนักการเมือง โดยเฉพาะผู้ทำหน้าที่ทางด้านการปกครอง ก็คือ การที่จะจัดการบำรุงรักษา ให้ความคุ้มครองปกป้องโดยชอบธรรม ที่ท่านใช้คำว่า**ธรรมิการักษา** คืออารักขาที่เป็นธรรม

สำหรับข้อที่ ๒ นี้ ตามหลักเดิมแยกราชละเอียดยออกไปมาก ให้เห็นว่า มีคนกลุ่มใดประเภทไหนบ้างที่ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องเอาใจใส่ให้การคุ้มครองปกป้องรักษา เช่น อาจจะแยกเป็นข้าราชการประจำ ข้าราชการการเมือง ข้าราชการทหาร ข้าราชการพลเรือน ชาวบ้านทั่วไป คนที่ประกอบอาชีพ ผู้ทรงศิลปวิทยา พ่อค้าวาณิช สมณพราหมณ์ ชาวนชนบท ตลอดจนคนที่ยู่ชายแดน และสัตว์บกสัตว์บินสัตว์น้ำ

นอกจากคุ้มครองรักษาให้อยู่ดีมีมั่นคงปลอดภัยแล้ว ก็ยังต้องช่วย

เกื้อหนุนให้เขาสามารถทำสิ่งที่ดีงาม ทำการสร้างสรรค์ ก้าวหน้าไปได้ในกิจการต่างๆ

หากคุ้มครองรักษาประชาชนไม่ได้ ให้ความเป็นธรรม ให้โอกาสแก่ความเจริญงอกงามของชีวิตและสังคมไม่ได้ งานการเมืองการปกครองก็เรียกได้ว่าล้มเหลว เพราะว่่าข้อนี้แหละ เป็นหลักพื้นฐานในการสร้างสภาพเอื้อ หรือสร้างโอกาสให้แก่ชีวิตและสังคมที่จะก้าวหน้าไปสู่จุดหมายของมัน

ข้อต่อไปในด้านตรงข้าม นอกจากส่งเสริมคุ้มครองป้องกันแล้ว ก็จะต้องระวัง ปรามปราม แก้ไขปัญหาต่างๆ ไม่ให้มีสิ่งที่จะมาขัดขวางไม่ให้ประชาชนอยู่ดีมีสุข คือการกระทำทั้งหลายที่ไม่ชอบธรรม ที่ทำให้เกิดความเดือดร้อน ที่เป็นผลเสียแก่ชีวิตและสังคม

ข้อที่ ๓ นี้เรียกว่า *ธรรมการนิเสถนา* แปลว่า แก้ไขป้องกัน กำราบปรามปรามการกระทำที่ไม่เป็นธรรม และไม่ชอบธรรม ตั้งแต่โจรผู้ร้าย อาชญากรรม ความอยุติธรรมทุกรูปแบบในสังคม ตลอดจนสิ่งที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางจิตใจ และความเสื่อมถอยทางปัญญา

ปัจจัยดี คือเศรษฐกิจที่ทั่วถึง และเพียงพอ

ข้อที่ ๔ ก็มีความสำคัญมาก เป็นเรื่องทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งทางธรรมถือว่าเป็นเรื่องสำคัญขั้นพื้นฐานที่เรียกว่าปัจจัย

การคุ้มครองรักษาประชาชน และการที่จะป้องกันไม่ให้มีการกระทำชั่วร้ายหรือความไม่ชอบธรรมในสังคมนั้น จะเดินหน้าไปได้ยาก ถ้าขาดความเพียงพอทางด้านเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน เพราะฉะนั้น ท่านจึงวางหลักการข้อที่ ๔ นี้ไว้ เพื่อให้พยายามจัดดำเนินการไม่ให้มีคนยากไร้

การดำเนินการในข้อนี้เรียกว่า *ธนาอนุประทาน* แปลว่า การจัดสรรปันทรัพย์ ให้แก่คนยากไร้ ผู้ไม่มีเงินทอง ให้คนที่ยากจนขัดสนได้รับการเอาใจใส่ ให้มีทางทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นอยู่ได้

การส่งเสริมให้คนร่ำรวย จะกลายเป็นภัยอันตราย ถ้าสังคมไม่เอาใจใส่คนที่ยากไร้ขาดแคลน แต่ในทางตรงข้าม ถ้าเราเอาใจใส่คนยากไร้ขาดแคลน ให้ได้รับความเกื้อหนุนมีทางเป็นอยู่และฟื้นตัวได้ การที่จะส่งเสริมความร่ำรวยมั่งคั่งในทางที่จะเพิ่มความหมุนเวียนของทรัพย์ ก็จะกลายเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น แต่ก็จะต้องอยู่ในหลักการ คือเข้าใจความหมายของความเจริญพร้อมทางเศรษฐกิจหรือทางวัตถุ ข้อนี้สำคัญมาก

ความพร้อมทางวัตถุ หรือการมีเงินทองเป็นต้นนี้เรียกว่า *ปัจจัย* หมายความว่า เป็น means คือ เป็นเครื่องเกื้อหนุนให้ก้าวต่อไปได้ ถ้าเราขาดวัตถุ ขาดปัจจัย ๔ เราจะไม่สามารถก้าวไปสู่การสร้างสรรค์ และทำความดีงามที่สูงขึ้นไป

จะต้องย้ำว่า ความเจริญพร้อมทางเศรษฐกิจหรือทางวัตถุนี้เป็นปัจจัยเกื้อหนุนความก้าวหน้าที่ดีงามและการสร้างสรรค์ แต่ไม่ใช่เป็นจุดหมาย

ถ้าสังคมเข้าใจว่าความพร้อมทางเศรษฐกิจ ความมั่งมีสิ่งเสพบริโภคเป็นจุดหมายเมื่อไร นั่นคือความเสื่อมของสังคม

ปัญหาปัจจุบันนี้ที่สำคัญมากก็คือ คนมีความโน้มเอียงที่จะมองเรื่องเศรษฐกิจ เรื่องความพร้อมทางวัตถุ เรื่องการเสพบริโภคการบำรุงบำเรอนี้เป็นจุดหมายไป ฉะนั้นสังคมนี้จะตัน แล้วก็จะตกอยู่ในความลุ่มหลงมัวเมา แล้วก็เสื่อม

เพราะฉะนั้น จะต้องมีการทบทวน ทำที่การมองความหมายของความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ หรือความพร้อมทางวัตถุนี้ให้ถูกต้อง ว่าเป็นปัจจัย คือเป็นเครื่องเกื้อหนุนต่อการสร้างสรรค์ทำสิ่งดีงามที่สูงขึ้นไป คือการที่จะมีความเจริญก้าวหน้าพัฒนาทางด้านจิตใจ ทางด้านปัญญา ทางด้านวัฒนธรรมและศิลปวิทยาการ เป็นต้น ไม่ใช่แค่มาบำรุงบำเรอเสพบริโภคแล้วก็จบ

แต่ทั้งนี้ ในทางกลับกัน การที่จะก้าวไปสู่ความดีงาม และการ

สร้างสรรค์เหล่านั้น ก็จะต้องให้คนในสังคมนี้ไม่ขาดแคลนวัตถุปัจจัย เครื่องเลี้ยงชีพ อย่างที่กล่าวแล้ว

นี่คือข้อ ๔ ธนานุประทาน การจัดสรรแบ่งปันทรัพย์ให้กับคนที่ยากไร้ขาดแคลน หรือพยายามจัดดำเนินการไม่ให้มีคนที่ยากไร้ขาดแคลน ให้ประชาชนมีปัจจัยอุดหนุนทางวัตถุเพียงพอที่จะเป็นฐานให้ก้าวขึ้นสู่จุดหมายที่สูงขึ้นไปของชีวิตและสังคม

แสวงปัญญาที่ทำให้ต้องการสิ่งที่ดีงามถูกต้อง และเป็นจริง

ต่อไปข้อที่ ๕ เป็นเรื่องทางปัญญา นักการเมือง ผู้บริหาร ผู้ปกครอง จะต้องมีความสมบัติที่สำคัญ คือ การแสวงปัญญา ซึ่งต้องถือเป็นหน้าที่ที่เดียว ข้อนี้มักจะมองข้ามกันไป

อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า นักการเมือง หรือผู้บริหารแผ่นดิน ดำเนินกิจการบ้านเมืองก็เพื่อสร้างสภาพเอื้อ ให้ประชาชนและสังคมเดินหน้าก้าวไปสู่จุดหมายแห่งชีวิตและจุดหมายแห่งสังคม เช่น สร้างสรรค์อารยธรรม เป็นต้น

การที่จะทำหน้าที่นี้ได้ จะต้องมีความรู้ว่าจะอะไรดี อะไรเป็นประโยชน์ที่แท้จริง อะไรควรจะเป็นจุดหมายของชีวิต อะไรควรเป็นจุดหมายของสังคม เพราะเราไม่ได้ปกครองหรือบริหารกิจการบ้านเมืองเพียงให้บ้านเมืองสงบสุขอยู่เฉยๆ

การที่จะสร้างสภาพเอื้อนั้น ก็จะต้องมีความรู้ที่รู้เข้าใจว่าจะให้เอื้อต่อจุดหมายอะไร อะไรดีงาม อะไรเป็นประโยชน์ อะไรควรจะเป็นจุดหมาย อะไรเป็นอารยธรรมที่แท้จริง เพราะฉะนั้นนักการเมืองนักบริหารนักการปกครอง จึงต้องแสวงปัญญาอยู่เสมอ โดยถือเป็นหน้าที่

โดยเฉพาะในสังคมประชาธิปไตยนั้น นักการเมืองนอกจากจะต้องศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญาของตนเองแล้ว ยังจะต้องเกื้อหนุนให้ประชาชนมีการศึกษาด้วย ชีวิตและสังคมจะดีงามไม่ได้ จะมีความสุขที่แท้จริงไม่ได้

ถ้าคนไม่รู้ว่าอะไรดี อะไรเป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง

เรื่องนี้เป็นปัญหาใหญ่ที่สุด เพราะว่า มนุษย์ทั่วไปมีความอยากได้
อยากเอา แต่ก็ไม่รู้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่ตนควรจะได้ควรจะเอา อะไรเป็น
ประโยชน์แก่ตนหรือไม่ อาจจะเลือกเอาสิ่งที่เป็นโทษแก่ตน จึงเป็นปัญหา
สำคัญของประชาธิปไตย

ทำไมประชาธิปไตยจึงจะต้องให้ประชาชนมีการศึกษา เพราะว่า
การปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น เราให้ประชาชนเป็นใหญ่ เรียกได้ว่า
ประชาชนเป็นผู้ปกครอง หรือเป็นการปกครองของประชาชน เมื่อ
ประชาชนเป็นผู้ปกครอง ก็คือประชาชนเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ
โดยถือเอาเสียงส่วนมากเป็นใหญ่

จะต้องเข้าใจกันให้ชัดว่า เสียงส่วนใหญ่นั้นตัดสินความจริง หรือ
แม้กระทั่งความดีงามไม่ได้ แต่เสียงส่วนใหญ่นั้นตัดสินความต้องการได้

ที่บอกว่าประชาชนเป็นใหญ่ เอาเสียงข้างมากตัดสินนั้น ก็คือตัดสิน
กันว่าประชาชนจะเอาอย่างไร แต่เสียงข้างมากนั้น ไม่เป็นเครื่องตัดสิน
ว่า จริงหรือไม่จริง

คนแม้จะมาก แต่ถ้าหากว่าโง่ ก็บอกว่าอะไรจริงไม่ได้ ดังที่ยกตัว
อย่างบ่อยๆ เช่น เมื่อ ๑๐๐ ปีมาแล้ว คนร้อยล้าน พันล้านคน ซึ่งเป็น
เสียงส่วนใหญ่บอกว่าโลกแบน อาจจะมีคนคนเดียวที่รู้ว่าโลกกลม และ
ปรากฏว่าคนเดียวนั้นถูก แต่คนแปดสิบล้าน ร้อยล้าน พันล้านนั้นผิด

เป็นอันว่า เสียงส่วนใหญ่ตัดสินความจริงไม่ได้ ไม่ว่าคนจะว่าอย่างไร
ความจริงก็เป็นอยู่อย่างนั้น เสียงส่วนใหญ่นั้นก็ตัดสินได้เฉพาะว่าจะเอา
อย่างไร คือ บอกความต้องการของคน ที่ว่าสังคมประชาธิปไตยให้ใช้
เสียงส่วนใหญ่ตัดสิน ก็คือบอกความต้องการของประชาชนว่าจะเอา
อย่างไร

แต่ความต้องการของประชาชนที่ว่าจะเอาอย่างไรนั้น จะเกิด
ประโยชน์ดีงามแท้จริง ก็ต่อเมื่อประชาชนมีความรู้ว่า อะไรจริง อะไรถูก

ต้อง อะไรดีงาม อะไรเป็นประโยชน์ไม่เป็นประโยชน์ แล้วเลือกตัดสินใจ เอาสิ่งที่ถูกต้องดีงามเป็นประโยชน์

คนที่จะรู้ว่าอะไรดีงาม จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ก็จะต้องเรียนรู้ คือต้องมีการศึกษา

เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตยจึงต้องมีการพัฒนาคนด้วย การศึกษา ให้มีปัญญาเพิ่มขึ้นอยู่เสมอ เพื่อให้ถึงจุดบรรจบที่ว่า ประชาชนที่ว่าเป็นเสียงส่วนใหญ่ นั้น จะได้ตัดสินใจเลือกเอาสิ่งที่ถูกต้องดีงามเป็น ประโยชน์

เมื่อใดการตัดสินใจของประชาชนซึ่งเลือกเอาสิ่งที่ต้องการนั้น ไปตรงกับสิ่งที่จริงดีงามถูกต้องเป็นประโยชน์แท้จริง เมื่อนั้นก็เป็นความสำเร็จของประชาธิปไตย

แต่ถ้าประชาธิปไตยได้แค่ให้เสียงส่วนใหญ่เลือกตัดสินใจเอาสิ่งที่ต้องการ โดยไม่พัฒนาปัญญาให้รู้ว่า อะไรเป็นสิ่งดีงามที่ควรต้องการ อันนั้นก็อาจจะกลายเป็นหายนะของสังคมประชาธิปไตย ซึ่งเวลานี้ต้องยอมรับว่าเป็นปัญหาอย่างยิ่ง คือ คนเลือกเอาสิ่งที่ตัวเองอยากได้ออยากเอาเฉยๆ ทั้งที่มันเป็นโทษ ไม่ได้ไม่งามไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ที่แท้จริง

ฉะนั้น ผู้นำของประเทศชาติบ้านเมือง ทั้งผู้ปกครอง ผู้บริหาร และนักการเมือง จะต้องมีการศึกษาอยู่เสมอ

นี่คือหลักการข้อที่ ๕ ที่เรียกว่า *ปริยุจฺวา* แปลว่า หมั่นปรึกษา สอบถาม ค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ เพื่อให้ทราบว่าอะไรจริง อะไรถูกต้อง อะไรดีงาม อะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์ อะไรเป็นไปเพื่อความเจริญของงานที่แท้จริงแก่ชีวิตและสังคม ถ้าขาดข้อนี้เสียแล้ว การปกครองแบบประชาธิปไตยก็ไม่สัมฤทธิ์ผล

ศักยภาพของนักการเมืองและประชาชน ตัดสินคุณภาพของประชาธิปไตย

ขอสรุปว่า การปกครองประชาธิปไตยนั้น คือการปกครองที่ประชาชนเป็นใหญ่ ที่ว่าประชาชนเป็นใหญ่นั้น หมายถึงการที่ประชาชนแต่ละคน ทุกๆ คนมีส่วนร่วมในการปกครองนั้น ก็คือมาร่วมกันปกครอง

แต่การที่ประชาชนจะมาร่วมกันปกครองให้ได้ผลดี ประชาชนแต่ละคนก็ต้องมีคุณภาพ ที่ว่ามีคุณภาพนั้น ก็คือประชาชนนั้นจะต้อง

๑. เป็นธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ตั้งอยู่ในหลักการ เคารพกฎกติกา ยึดเอาความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ประโยชน์สุขที่แท้ของชีวิตและสังคม เป็นเกณฑ์ เป็นมาตรฐาน

๒. ประชาชนจะเป็นธรรมาธิปไตยได้ ก็ต้องมีการศึกษา มีสติ ปัญญา มีความรู้ความเข้าใจว่า อะไรเป็นตัวธรรม คือ เป็นความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เป็นประโยชน์สุขที่แท้ จึงจะมีศักยภาพที่จะปกครองตนเองได้โดยสามารถตัดสินใจอย่างถูกต้อง

ครั้นแล้วประชาชนที่มีคุณภาพเหล่านั้น ก็เอาศักยภาพของแต่ละคนมาประสานกัน ช่วยกันสร้างสรรค์สังคมของตน ให้สงบสุข เจริญพัฒนา มีความดีงาม ยิ่งขึ้นไป

ถึงตอนนี้ งานของนักการเมืองก็เกิดขึ้น คือ

๑. ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของประชาชน คือนักการเมืองจะต้องจัดสรรสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ และสภาพสังคมให้เอื้อต่อการที่ประชาชนจะพัฒนาศักยภาพของตน ด้วยการศึกษ ให้เกิดสติปัญญา เจริญงอกงามเป็นต้น

อย่างที่กล่าวแล้วว่า การที่มีการปกครองจัดสรรบ้านเมืองให้สงบสุข มีความมั่นคง ก็เพื่อให้เป็นสภาพเอื้อต่อความมุ่งหมายที่ว่า อย่างน้อยประชาชนจะได้พัฒนาศักยภาพของเขา ทำตัวเองให้เป็นประชาชนที่มีคุณภาพ

๒. **ดัชนีศักยภาพของประชาชนออกมาใช้งาน** คือนักการเมืองต้องหาทางที่จะดึงเอาศักยภาพของประชาชนให้ออกมามีส่วนร่วมอย่างดีที่สุดในการสร้างสรรค์สังคมประเทศชาติ

ในขณะที่คนมีศักยภาพแตกต่างกัน ไม่เหมือนกัน มีฝีมือ มีสติปัญญา มีความรู้ศิลปวิทยาต่าง ๆ นักรการเมืองก็จัดสรรวิธีการที่จะดึงเอาศักยภาพของคนเหล่านั้นออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม

๓. **ประสานศักยภาพของประชาชนเพื่อการสร้างสรรค์** คือ นักรการเมืองต้องมีความสามารถที่จะเป็นศูนย์ประสานศักยภาพของประชาชนให้ออกมาร่วมกันในการสร้างสรรค์สังคมประเทศชาติของตนด้วยพลังสามัคคี เพื่อให้ชีวิตและสังคมดีงาม และก้าวขึ้นไปสู่จุดหมายที่พึงประสงค์
จุดหมายที่พึงประสงค์ในการทำงานการเมือง ซึ่งสามารถใช้เป็นเกณฑ์ทั่วไปที่จะวัดความสำเร็จของการทำงาน คือ

๑. สังคมสงบสุข มั่งคั่งปลอดภัย ประชาชนเป็นอยู่ดี มีความพอเพียงหรือพรั่งพร้อมทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

๒. แม้จะมีความสงบสุขพรั่งพร้อมเป็นอยู่ดี แต่ประชาชนก็ไม่ประมาท ไม่หลงเลอะเลินมัวเมาจมอยู่กับการเสพบริโภค ยังคงเอาใจใส่ ตั้งใจประกอบอาชีพการงาน และทำกิจการหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี

๓. มีสภาพแวดล้อมและปัจจัยเกื้อหนุนต่างๆ ทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม ที่เอื้ออำนวย ให้สังคมมีพลังที่จะก้าวต่อไปในการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม ศิลปวิทยาการ ความดีงามทางจิตใจ และความมั่งคั่งแห่งปัญญา

จริยธรรมมาตรฐานของนักรการเมือง

ต้องไม่ขาดจริยธรรมพื้นฐานของชาวบ้าน

ที่พูดมานี้เป็นตัวอย่างของจริยธรรมในการปกครอง โดยเฉพาะ ๕ ข้อที่เรียกว่า **จักรวรรดิวัตร** หรือหน้าที่ของผู้ปกครองยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า

จักรพรรดิ ในความหมายของพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงผู้ที่มีความสามารถปกครองให้บ้านเมืองดีโดยไม่ต้องใช้อำนาจบังคับ

ขอทวน ๕ ข้ออีกครั้งหนึ่งว่า

๑. *ธรรมาธิปไตย* เป็นผู้ถือธรรมเป็นใหญ่ ยึดถือหลักการ กฎกติกา ความจริง ความถูกต้อง ประโยชน์สุขที่แท้ของประชาชน เป็นหลักเกณฑ์ เป็นมาตรฐาน
๒. *ธรรมิการักษา* จัดการบำรุง ค้ำครองรักษา ที่ชอบธรรม ให้แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า ตลอดจนสัตว์ทั้งหลาย ทั้งสัตว์บกสัตว์บินสัตว์น้ำ
๓. *อธรรมการนิเสธนา* ป้องกัน แก้ไข กำราบปราบปราม ไม่ให้มีการกระทำที่ไม่ชอบธรรม ไม่เป็นธรรม
๔. *ธนาญุประทาน* จัดสรรแบ่งปันเฉลี่ยทรัพย์สินเงินทอง ใช้จ่ายยังชีพ ให้ทั่วถึงแก่คนที่ขาดแคลนยากไร้ ให้เพียงพอที่จะเป็นอยู่ได้ทั่วกัน
๕. *ปริยัจฉา* แสวงปัญญา รู้จักปรึกษาสอบถาม เข้าหาผู้รู้ผู้ทรงคุณ ค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ และยิ่งๆ ขึ้นไป

ในประเพณีการปกครองแบบพุทธของเมืองไทย นอกจากจักรวรรดิ-วัตร ๕ ข้อ ที่ขยายย่อยออกไปเป็น ๑๒ ข้อแล้ว ยังมีหลักอื่นๆ อีก เช่น *หลักทศพิธราชธรรม* ซึ่งเป็นความประพฤติส่วนพระองค์ของพระราชา หรือความประพฤติส่วนตัวของผู้ปกครอง ๑๐ ข้อ และ*ราชสังคหัตถุ* หลักการสงเคราะห์ประชาชนของผู้ปกครอง ซึ่งมี ๔ ข้อ ได้แก่

๑. ปรีชาสามารถในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร เรียกว่า *สัสสมะ*
๒. ปรีชาสามารถในการทะนุบำรุงข้าราชการ เรียกว่า *ปุริสมะ*
๓. ปรีชาสามารถในการยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน ในเรื่องอาชีพ โดยเฉพาะธุรกิจการค้าพาณิชย์ต่างๆ ให้คนมีทางประกอบอาชีพ และได้รับการส่งเสริมสนับสนุน เรียกว่า *สัมมาปาสะ*

๔. ความสามารถในการพูดจาปราศรัย สร้างความรู้ความเข้าใจ รู้จักสื่อสาร เพื่อให้สังคมหรือคนในบ้านเมืองนั้นเดินหน้าไปด้วยกันได้ดี เรียกว่า วาจาเปยะ

อย่างที่พูดแล้วข้างต้นว่า จริยธรรมพื้นฐานที่ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาของทุกคนนั้น นักการเมืองต้องมีอยู่แล้ว ก่อนที่จะก้าวไปสู่การมีจริยธรรมของนักการเมืองเพื่อทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติได้ตามหน้าที่ เพราะฉะนั้นในที่นี้จึงไม่ต้องพูดถึงจริยธรรมพื้นฐานเหล่านั้น เช่นการมีศีล ๕ การเว้นจากอบายมุข ความเป็นผู้ซื่อสัตย์ เป็นต้น

เรื่องจริยธรรมของนักการเมือง ขอบพูดไว้เพียงนี้ก่อน

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*

ข้อคิดเบื้องต้น

เกี่ยวกับ

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

วันนี้ ทางคณะผู้จัดงานได้ตั้งชื่อเรื่องปาฐกถาให้อาตมภาพว่า
เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

เริ่มต้น ผู้ฟังบางท่านก็อาจจะสงสัยว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธนั้น
มีจริงหรือ เป็นไปได้จริงหรือ

ปัจจุบันนี้ วิชาเศรษฐศาสตร์ที่เรารู้จักกันอยู่ เป็นวิชาเศรษฐศาสตร์
แบบตะวันตก

เมื่อพูดถึงวิชาเศรษฐศาสตร์และเรื่องราวเนื้อหาวิชาเศรษฐศาสตร์
เราก็ใช้ภาษาเศรษฐศาสตร์แบบตะวันตก เมื่อคิดถึงเรื่องเศรษฐศาสตร์
เราก็คิดในกรอบความคิดของเศรษฐศาสตร์แบบตะวันตกด้วย

ดังนั้น ถ้าจะมาพูดถึงเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ก็ยากที่จะทำตัวเอง
ให้พ้นออกไปจากกรอบความคิดของเศรษฐศาสตร์และภาษาเศรษฐศาสตร์
แบบตะวันตกนั้น

* ปาฐกถาธรรม ในมงคลวารอายุครบ ๗๒ ปีของศาสตราจารย์ ดร.ปวย อึ้งภากรณ์ ณ
หอประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กทม. วันพุธที่ ๔ มีนาคม ๒๕๓๑

เพราะฉะนั้น การพูดถึงเศรษฐศาสตร์แนวพุทธก็อาจจะเป็นการพูดถึงพระพุทธศาสนาด้วยภาษาเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ภายในกรอบความคิดของเศรษฐศาสตร์ตะวันตกนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ก็ถือว่าให้เราลองมาช่วยกันพิจารณาเรื่องนี้ บางทีอาจจะได้รับข้อคิดบางอย่าง ถึงแม้จะไม่ได้เป็นเศรษฐศาสตร์แนวพุทธจริง ก็อาจจะมีแนวคิดทางพุทธบางอย่างที่เอามาใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐศาสตร์ได้บ้าง

เมื่อประมาณ ๑๕ ปีมาแล้ว นักเศรษฐศาสตร์ฝรั่งคนหนึ่งชื่อว่า นาย อี.เอฟ.ชูมาเกอร์ (E.F. Schumacher) ได้พิมพ์หนังสือออกมาเล่มหนึ่ง ชื่อว่า *Small Is Beautiful* มีผู้แปลเป็นภาษาไทยดูเหมือนจะใช้ชื่อว่า *จิ๋วแต่แจ๋ว*

ในหนังสือเล่มนี้ บทหนึ่งคือบทที่ ๔ ได้ตั้งชื่อว่า “Buddhist Economics” แปลว่า เศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ

หนังสือเล่มนี้ และโดยเฉพาะบทความบทนี้ ได้ทำให้คนจำนวนมากทั้งในตะวันออกและตะวันตกเกิดความสนใจในเรื่องพุทธศาสนาตามที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจขึ้นมา จึงนับว่าท่านชูมาเกอร์นี้เป็นผู้มีอุปการคุณอย่างหนึ่ง ในการที่ทำให้เกิดความสนใจพุทธศาสนาในแง่เศรษฐศาสตร์ขึ้น

แต่ถ้าพิจารณาให้ลึกลงไปอีก การที่ท่านชูมาเกอร์ได้เขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้นโดยมีบทความเรื่องเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธนั้น และการที่ฝรั่งในสถานศึกษาต่างๆ หันมาสนใจเรื่องพุทธเศรษฐศาสตร์หรือเศรษฐศาสตร์แนวพุทธนี้ ก็มีภูมิหลังที่ว่า มาถึงปัจจุบันนี้วิทยาการและระบบการต่างๆ ของตะวันตก ได้มาถึงจุดหนึ่งที่เขาเกิดความรู้สึกกันว่ามีความติดตันหรือความอับจนเกิดขึ้น

แต่สำหรับบางคนอาจจะไม่ยอมรับภาวะนี้ ก็อาจจะเรียกว่า มาถึงจุดหัวเลี้ยวหัวต่อจุดหนึ่ง ที่อาจจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงแนวความคิด

และวิธีปฏิบัติในวิทยาการสาขาต่างๆ

สรุปก็คือ มีความรู้สึกกันว่า วิชาการต่างๆ ที่ได้พัฒนาขึ้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ ไม่สามารถแก้ปัญหาของโลกและชีวิตให้สำเร็จได้ จะต้องมีการขยายแนวความคิดกันใหม่ หรือหาช่องทางกันใหม่

เมื่อเกิดความรู้สึกอย่างนี้กันขึ้น ก็จึงมีการแสวงหาแนวความคิดที่นอกจากวงวิชาการของตนออกไป อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการสนใจในพุทธศาสนา รวมทั้งปรัชญาอะไรต่ออะไรเก๋ๆ โดยเฉพาะที่เป็นของตะวันออกขึ้นด้วย

อันนี้ก็เป็นการปรากฏการณ์ที่เห็นกันชัดเจนในประเทศตะวันตกปัจจุบัน ที่ว่าได้หันมาสนใจตะวันออก

ที่นี้ การที่ซูมาเกอร์จับหลักการของพุทธธรรมโดยพูดถึง Buddhist economics หรือพุทธเศรษฐศาสตร์นั้น เขาก็จับเอาที่เรื่องมรรคนั้นเอง มรรคนั้นเรารู้จักกันว่าเป็นข้อหนึ่งในอริยสัจ ๔ ประการ คือ *ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค*

มรรคนั้นเป็นข้อปฏิบัติทั้งหมดในพุทธศาสนา

ซูมาเกอร์กล่าวว่า มรรคคือวิถีชีวิตของชาวพุทธนั้น มีองค์ประกอบอยู่ข้อหนึ่ง คือ *สัมมาอาชีวะ* ซึ่งแปลว่า *การเลี้ยงชีพชอบ* ในเมื่อสัมมาอาชีวะนี้เป็นองค์ประกอบข้อหนึ่งในมรรคหรือวิถีชีวิตของชาวพุทธ ก็แสดงว่าจะต้องมีสิ่งที่เรียกว่า Buddhist economics คือ เศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ อันนี้คือจุดเริ่มต้นของท่านซูมาเกอร์

แต่ท่านซูมาเกอร์จะมีทัศนะอย่างไร เศรษฐศาสตร์ชาวพุทธเป็นอย่างไร ตอนนี้อาตมภาพจะยังไม่พูดก่อน จะขอเล่าเรื่องคล้ายๆ นิทานเรื่องหนึ่งจากคัมภีร์พุทธศาสนาให้ฟัง

ที่จริงไม่ใช่นิทาน แต่เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล เรื่องราวนี้จะบอกอะไรหลายอย่างที่เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ในพุทธศาสนา

และผู้ฟังก็อาจจะตีความของตนเองว่าพุทธเศรษฐศาสตร์เป็นอย่างไร เรื่องมีอยู่ว่า

สมัยหนึ่งในพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ขณะที่พระองค์เสด็จประทับ ณ พระเชตวัน ในพระนครสาวัตถี วันหนึ่งตอนเช้า พระองค์ได้ทรงพิจารณาว่า มีคนเขี้ยวใจคนหนึ่งอยู่ในเมืองอาฬวีห่างไกลออกไป เป็นผู้มีความพร้อม มีอินทรีย์แก่กล้าพอที่จะฟังธรรม พระองค์สมควรจะเสด็จไปโปรด

ดังนั้น วันนั้นตอนสาย พระองค์ก็เสด็จเดินทางไปยังเมืองอาฬวี ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไป ๓๐ โยชน์ ตีเสี่ยวว่าประมาณ ๔๘๐ กิโลเมตร

เมื่อเสด็จถึงเมืองอาฬวี ชาวเมืองอาฬวีมีความนับถือพระองค์อยู่แล้ว ก็ต้อนรับ และในที่สุดก็จัดสถานที่เตรียมที่จะฟังธรรมกัน แต่จุดมุ่งของพระพุทธเจ้านั้น เสด็จไปเพื่อจะโปรดคนคนเดียวที่เป็นคนเขี้ยวใจนั้น พระองค์จึงทรงเร่งรื้อไว้อก่อน รอให้นายคนเขี้ยวใจคนนั้นมา

ฝ่ายนายคนเขี้ยวใจนี้ได้ทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมา เขามีความสนใจอยู่แล้วอยากจะฟังธรรม แต่พอดีว่าวัวตัวหนึ่งของเขาหายไป เขาก็คิดว่า เอ! เราจะฟังธรรมก่อน หรือหาวัวก่อนดีนะ คิดแล้วก็ตัดสินใจว่าหาวัวก่อน หาวัวเสร็จแล้วค่อยไปฟังธรรม

ตกลงเขาก็ออกเดินทางเข้าไปในป่า ไปหาวัวของเขา ในที่สุดก็ได้พบวัวนั้น และต้อนกลับมาเข้าฝูงของมันได้ แต่กว่าเขาจะทำอย่างนี้ สำเร็จก็เหนื่อยมาก

ครั้นแล้วเขาจึงคิดว่า เอ! เวลาที่ล่วงไปมากแล้ว ถ้าเราจะกลับไปบ้านก่อนก็จะยิ่งเสียเวลา เราจะไปฟังธรรมเลยทีเดียว

ตกลงนายคนเขี้ยวใจคนนี้ ก็เดินทางไปยังที่เขาจัดเพื่อการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า เข้าไปฟังธรรม แต่มีความเหนื่อยและหิวเป็นอันมาก

พระพุทธรเจ้า เมื่อทอดพระเนตรเห็นนายคนเข็ญใจนี้มา พระองค์ทรงทราบดีว่าเขาเหนื่อยและหิว พระองค์จึงได้ตรัสบอกให้คนจัดแจงทาน จัดอาหารมาให้ให้นายคนเข็ญใจนี้กินเสียก่อน

เมื่อคนเข็ญใจคนนี้กินอาหารเรียบร้อยแล้วสบายใจดีแล้ว พระองค์ก็แสดงธรรมให้ฟัง นายคนเข็ญใจนี้ฟังธรรมแล้วได้บรรลุโสดาปัตติผล ก็เป็นอันว่าบรรลุความมุ่งหมายในการเดินทางของพระพุทธรเจ้า

พระองค์แสดงธรรมครั้งนี้เสร็จ ก็ลาชาวเมืองอาทวิเสด็จกลับยังพระเชตวัน แต่ในระหว่างทางนั้น พระภิกษุสงฆ์ที่เดินทางไปด้วยก็วิพากษ์วิจารณ์พระพุทธรเจ้าว่า เอ๊ะ! วันนี้เรื่องอะไรนะ พระพุทธรเจ้าถึงกับทรงให้คนจัดอาหารให้คนเข็ญใจรับประทาน

พระพุทธรเจ้าได้ทรงรับทราบ ก็ได้ทรงหันมาตรัสชี้แจงแก่พระภิกษุเหล่านั้น

ตอนหนึ่งพระองค์ตรัสว่า คนที่ถูกความหิวครอบงำ มีความทุกข์จากความหิว แม้จะแสดงธรรมให้เขาฟัง เขาก็จะไม่สามารถเข้าใจได้

แล้วพระองค์ก็ตรัสต่อไปว่า ชิงช้าชาลี ปรมา โรคา เป็นต้น แปลว่า **ความหิวเป็นโรคร้ายแรงที่สุด** สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ที่หนักหน่วงที่สุด เมื่อทราบตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว จึงจะบรรลุนิพพานที่เป็นบรมสุข

นี่คือเรื่องที่อาตมภาพเล่าให้ฟัง ลักษณะทั่วไปของเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธนั้นคิดว่าปรากฏอยู่ในเรื่องที่เราเล่ามาแล้ว แต่ผู้ฟังก็อาจจะตีความไปได้ต่างๆ กัน

ถ้าหากมีเวลา เราอาจจะได้หันกลับมาวิเคราะห์เรื่องนี้อีกครั้งหนึ่ง แต่ตอนนี้ขอผ่านไปก่อน ขอให้เป็นเรื่องของผู้ฟังที่จะตีความกันเอาเอง

ข้อจำกัด

ของ

เศรษฐศาสตร์แห่งยุคอุตสาหกรรม

๑. การแยกตัวโดดเดี่ยวเป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

ที่นี้หันกลับมาพูดถึงเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบัน เศรษฐศาสตร์ในปัจจุบันนี้ ได้แยกเอากิจกรรมทางเศรษฐกิจออกมาพิจารณาต่างหาก โดดเดี่ยวจากกิจกรรมด้านอื่นๆ ของชีวิตมนุษย์ และจากวิทยาการด้านอื่นๆ

เรียกว่าเป็นไปตามแนวของ specialization คือ ความชำนาญพิเศษในทางวิชาการ หรือความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ซึ่งเป็นลักษณะของความเจริญในยุคอุตสาหกรรม

เพราะฉะนั้น ในการพิจารณากิจกรรมของมนุษย์ เศรษฐศาสตร์จึงได้พยายามตัดนัยหรือแงความหมายอื่นๆ ที่ไม่ใช่เรื่องทางเศรษฐกิจออกไปเสีย เมื่อจะพิจารณาเรื่องกิจกรรมการดำเนินชีวิตอะไรก็ตามของมนุษย์ ก็จะพิจารณาในแง่เดียว คือแง่ที่เกี่ยวกับวิชาการของตนเองเท่านั้น

การที่เศรษฐศาสตร์แยกตัวออกมาโดดเดี่ยวอย่างนี้แหละ นับว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ได้ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา ซึ่งจะต้องมาพิจารณาว่าทัศนคติของพุทธศาสนาเป็นอย่างไร?

ถ้ามองในแง่ของพุทธศาสนา เศรษฐศาสตร์ไม่แยกโดดเดี่ยวจากความรู้และความชัดเจนด้านอื่นๆ ของมนุษย์ กิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่แยกโดดเดี่ยวจากกิจกรรมด้านอื่นๆ ในการแก้ปัญหาของมนุษย์

เพราะฉะนั้น เศรษฐศาสตร์ไม่เป็นศาสตร์ที่เสร็จสิ้นในตัวโดยลำพัง แต่อิงอาศัยกันกับวิทยาการด้านอื่นๆ ในระบบความสัมพันธ์ของ

ชีวิตและสังคม ถ้ามีกิจกรรมอันใดอันหนึ่งขึ้นมา เราก็สามารถมองได้หลายแง่ ยกตัวอย่างเช่น การโฆษณา

การโฆษณาเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่ปรากฏในสังคม และเป็นกิจกรรมที่เป็นเรื่องของเศรษฐกิจได้แน่นอน ในแง่ของเศรษฐกิจนั้น การโฆษณาก็เป็นการชักจูงใจให้คนมาซื้อของ ซึ่งจะทำให้ขายของได้ดีขึ้น แต่ในเวลาเดียวกัน ก็เป็นการเพิ่มต้นทุนทำให้ของนั้นแพงขึ้นไปด้วย

ที่นี่ ถ้าพิจารณาในแง่สังคม การโฆษณาก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับค่านิยมของสังคมด้วย โดยที่ว่าคนที่โฆษณา นั้นเขามักจะอาศัยค่านิยมของสังคมนั้นเอง มาเป็นเครื่องช่วยในการที่จะจัดวิธีการโฆษณาให้ดึงดูดใจคนโดยสัมพันธ์กับจิตวิทยา คือใช้จิตวิทยาสังคมเป็นเครื่องมือเอาค่านิยมไปใช้ในทางเศรษฐกิจ

ในทางจริยธรรม การโฆษณาก็มีความหมายเหมือนกัน เช่นอาจจะต้องคิดว่า วิธีการโฆษณาของบริษัท หรือกิจการ หรือธุรกิจนั้น เป็นการชักจูงให้คนมัวเมาในวัตถุมากขึ้นหรือไม่ อาจจะมีผลไม่ดีทางจิตใจอะไรบ้าง หรืออาจจะใช้ภาพที่ไม่เหมาะสมไม่ควร ทำให้เกิดผลเสียทางศีลธรรมอย่างไร

ทางฝ่ายการเมืองก็มีเรื่องต้องพิจารณาว่า จะมโนนโยบายอย่างไรเกี่ยวกับการโฆษณา นี้ เช่นว่าจะควรควบคุมหรือไม่อย่างไร เพื่อผลดีในทางเศรษฐกิจก็ตาม หรือในทางศีลธรรมก็ตาม

แม้แต่ในทางการศึกษาก็ต้องเกี่ยวข้อง เพราะอาจจะต้องพยายามหาทางสอนคนให้รู้เท่าทัน ให้พิจารณาการโฆษณาอย่างมีวิจารณ์ญาณว่า ควรจะเชื่อคำโฆษณาแค่ไหน ซึ่งเมื่อให้การศึกษาดีแล้ว ก็มีผลย้อนกลับมาทางเศรษฐกิจอีก ทำให้คนนั้นมีการตัดสินใจที่ดีขึ้นในการที่จะซื้อข้าวของ เป็นต้น

อันนี้ก็เป็นเรื่องที่ว่า กิจกรรมต่างๆ ในสังคมมนุษย์นั้นมีแง่พิจารณาหลายแง่ ซึ่งสัมพันธ์โยงกันไปหมด จะพิจารณาแง่หนึ่งแง่เดียวไม่ได้

Specialization หรือความชำนาญพิเศษในวิทยาการเฉพาะแง่ใดแง่หนึ่งนั้น ความจริงก็เป็นสิ่งที่มีประโยชน์มาก トラบเทาที่เรายังไม่มีความมุ่งหมายเดิม กล่าวคือ การที่เรามีกิจกรรมหรือวิทยาการพิเศษต่างๆ ขึ้นมานั้น ก็เพื่อเป็นส่วนร่วมกันในการที่จะแก้ปัญหาของมนุษย์

ถ้าเรากำหนดขอบเขตของตัวเองให้ดี กำหนดจุดที่เป็นหน้าที่ของตัวเองให้ดี ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง และกำหนดจุดที่จะประสานกับวิทยาการสาขาอื่นๆ ให้ดีแล้ว ก็จะเป็นการร่วมกันทำงานในการแก้ปัญหาของมนุษย์ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

จุดผิดพลาดก็อยู่ที่ว่า จะเกิดความล้มเหลว นี้กว่าวิทยาการของตัวเองนั้นแก้ปัญหาของมนุษย์ได้หมด ถ้าถึงอย่างนั้นแล้ว ก็เกิดความผิดพลาดขึ้น และจะแก้ปัญหาไม่สำเร็จด้วย

เมื่อยอมรับกันอย่างนี้แล้ว ข้อสำคัญก็อยู่ที่จะต้องจับจุดให้ได้ว่า เศรษฐศาสตร์นี้จะโยงต่อกับศาสตร์ หรือวิทยาการอื่นๆ หรือกิจกรรมอื่นๆ ของมนุษย์ที่จุดไหน

เช่นว่า เศรษฐศาสตร์จะเชื่อมโยงกับการศึกษาที่จุดไหน จะเชื่อมโยงกับจริยธรรมที่จุดไหน ในการร่วมกันแก้ปัญหาของมนุษย์

ถ้าจับอย่างนี้ได้ ก็มีทางที่จะทำให้การที่ตนเป็นศาสตร์วิทยาที่ชำนาญพิเศษโดยเฉพาะนั้น เกิดประโยชน์ขึ้นอย่างแท้จริง

การที่ซูมาเกอร์พูดว่า ในเมื่อล้มมาอาชีพะเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของมรรคมืองค์ ๘ ก็ทำให้เห็นว่าจะต้องมี Buddhist economics คำของซูมาเกอร์นี้ยังมีความหมายแฝงต่อไปอีกด้วย คือ

ข้อที่ ๑ แสดงว่า สัมมาอาชีพะนั้นมีความสำคัญมาก หรือว่า เศรษฐกิจนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ในทางพุทธศาสนาจึงได้จัดเป็นองค์มรรคขึ้นมาข้อหนึ่ง แสดงว่าพระพุทธานุญาตยอมรับความสำคัญของเศรษฐกิจ ยกให้เป็นองค์มรรคข้อหนึ่งเลยทีเดียว

แต่ ข้อที่ ๒ มองในทางกลับตรงกันข้าม ก็มีความหมายว่า

สัมมาอาชีวะ หรือเรื่องราวทางเศรษฐกิจนั้น เป็นเพียงองค์ประกอบอย่างหนึ่งในบรรดาองค์ประกอบหลายอย่างของวิถีชีวิตที่ถูกต้องที่จะแก้ปัญหาของชีวิตได้ ซึ่งในทางพุทธศาสนานั้นก็ได้บอกไว้ว่า มีองค์ประกอบถึง ๘ ประการด้วยกัน

๒. ไม่เป็นอิสระจากจริยธรรม แต่ไม่ใส่ใจจริยธรรม

ในบรรดาองค์ประกอบที่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาของมนุษย์ซึ่งมีหลายอย่างนั้น ในที่นี้จะยกขึ้นมาพูดสักอย่างหนึ่ง คือเรื่อง **จริยธรรม** เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระในฐานะที่เป็นบุคคลผู้ทำหน้าที่ทางจริยธรรมมากล้นหน้อย

เรามาศึกษาโดยยกเอาจริยธรรมเป็นตัวอย่างว่า จริยธรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น มีผลสัมพันธ์กับเศรษฐกิจอย่างไร

โดยทั่วไป เราก็มองเห็นกันชัดเจนอยู่แล้วว่าเรื่องจริยธรรมนั้น มีความหมายสำคัญต่อเรื่องเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก

แต่ในที่นี้ จะขอให้เรามายอมเสียเวลากันสักนิดหน่อย ดูตัวอย่างบางอย่างที่แสดงให้เห็นว่า จริยธรรมนั้นมีความสัมพันธ์และสำคัญต่อเรื่องเศรษฐกิจและเศรษฐศาสตร์อย่างไร

สภาพทางจริยธรรมย่อมมีผลต่อเศรษฐกิจทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ยกตัวอย่าง เช่นว่า

ถ้าท้องถื่นไม่ปลอดภัย สังคมไม่ปลอดภัย มีโจรผู้ร้ายมาก มีการลักขโมย ปล้นฆ่า ทำร้ายร่างกายกันมาก ตลอดจนกระทั่งว่าการคมนาคมขนส่งไม่ปลอดภัย ก็เห็นได้ชัดว่า พ่อค้าหรือบริษัทห้างร้านต่างๆ จะไม่กล้าไปตั้งร้าน ไม่กล้าไปลงทุน คนก็อาจจะไม่กล้าเดินทางไปเที่ยว ชาวต่างชาติก็ไม่กล้าที่จะมาทัศนอาจร อะไรอย่างนี้ ผลเสียทางเศรษฐกิจก็เกิดขึ้น อันนี้เป็นเรื่องหนึ่งที่มีมองเห็นได้ง่าย

ในการโดยสารรถยนต์อย่างในกรุงเทพฯ ถ้าคนโดยสารซื้อตั๋ว คนเก็บตั๋วซื้อตั๋ว คนรถซื้อตั๋ว นอกจากว่ารัฐจะได้เงินเข้าเป็นผลประโยชน์ของรัฐอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยแล้ว ก็อาจจะทუნเงิน ประหยัดทรัพย์ ไม่ต้องมาเสียเงินจ้างคนคุม นายตรวจ ตลอดจนกระทั่งว่าบางทีไม่ต้องมีคนเก็บตั๋วก็ได้ เพราะใช้วิธีของความซื้อตั๋ว อาจจะให้จ่ายตั๋วใส่ในกล่องเอง อะไรทำนองนี้

ในเรื่องของบ้านเมืองโดยทั่วไป ถ้าพลเมืองเป็นคนมีระเบียบวินัย ช่วยกันรักษาความสะอาด รัฐก็อาจจะไม่ต้องเสียเงินมาก เพื่อจ้างคนกวาดขยะจำนวนมากมาย และการใช้อุปกรณ์ก็สิ้นเปลืองน้อย ทำให้ประหยัดเงินที่จะใช้จ่าย

ในทางตรงข้ามหรือในทางลบ พ่อค้าเห็นแก่ได้ ต้องการลงทุนน้อย แต่ให้ขายของได้ดี ใช้ส่วนประกอบที่ไม่ได้มาตรฐานปรุงอาหาร เช่น ใช้สีย้อมผ้าใส่ในขนมเค้ก หรือใช้น้ำส้มที่ไม่ใช่ น้ำส้มสายชูจริง แต่เป็นน้ำกรด หรือใช้น้ำยาประสานทอง ใส่ในลูกชิ้นเต่ง อะไรทำนองนี้ ก็อาจจะทำให้เกิดอันตราย มีผลเสียต่อสุขภาพของคน

เมื่อคนเสียสุขภาพแล้ว ก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายสิ้นเปลืองในการรักษาพยาบาลคนนั้นอีก แล้วเราก็จะต้องใช้จ่ายเงินมากมายในการตรวจจับและดำเนินคดี นอกจากนั้น คนที่เสียสุขภาพแล้ว ก็เสียประสิทธิภาพในทางแรงงาน ทำให้การผลิตลดลงหรือเสื่อมเสียไปอีก

พ่อค้าที่เห็นแก่ได้อย่างเดียวนั้น ทำการในขอบเขตกว้างขวางออกไป โดยปลอมปนสินค้าที่ส่งไปขายต่างประเทศ ก็อาจจะทำให้สูญเสียความไว้วางใจ ในที่สุดผลเสียหายทางเศรษฐกิจก็สะท้อนกลับมา คืออาจจะสูญเสียตลาดการค้าขายในต่างประเทศ เสียรายได้ที่จะเข้าประเทศ

พ่อค้าที่เห็นแก่ได้นั้น เมื่อทำธุรกิจในระบบการแข่งขันเสรี ก็อาจจะทำให้การค้าเสรีกลายเป็นไม่เสรีไป ด้วยความเห็นแก่ได้ของตัวเอง โดยใช้วิธีแข่งขันนอกแบบ ทำให้การแข่งขันเสรีนำไปสู่ความหมดเสรีภาพ

เพราะอาจจะใช้อธิพล ทำให้เกิดการผูกขาดในทางตลาดขึ้น อาจจะเป็น การทำให้**หมดเสรีในแบบ** หรือ**หมดเสรีนอกแบบ**ก็ได้

หมดเสรีนอกแบบ ก็เช่นว่า ใช้เงินจ้างมือปืนรับจ้าง ฆ่าคู่แข่งชั้น ในทางเศรษฐกิจเสีย อย่างนี้เป็นต้น นี่ก็หมดเสรีเหมือนกัน แต่หมดเสรี นอกแบบ บางทีในตำราเศรษฐศาสตร์ก็ไม่ได้เขียนไว้ด้วยซ้ำ

ในทางต่างประเทศ บริษัทต่างประเทศส่งยาที่ห้ามขายในประเทศ ของตนเข้ามาขายในประเทศด้อยพัฒนา ก็เกิดเป็นอันตรายต่อชีวิตและ สุขภาพของประชาชน เสื่อมเสียคุณภาพและประสิทธิภาพของแรงงาน ในทางเศรษฐกิจ และเสียค่ารักษาพยาบาลเพิ่มขึ้น ล้นเปลืองงบประมาณ ของประเทศ

ในอีกด้านหนึ่ง พ่อค้าโฆษณาเร้าความต้องการให้คนอยากซื้อสินค้า ก็ล้นเปลืองค่าโฆษณา เอามาวกเข้าในต้นทุน ทำให้สินค้าแพงขึ้น คนก็ พากันซื้อสินค้าทั้งที่ไม่จำเป็น และแพงโดยไม่จำเป็นด้วย มีความ พุ่มเพื่อย ใช้ทั้งใช้ว่าง โดยไม่คุ้มค่า บางทีใช้เดียวหนึ่งก็เปลี่ยน เดียว หนึ่งก็เปลี่ยน

อันนี้ก็เป็นการสิ้นเปลืองในทางเศรษฐกิจ ซึ่งมาสัมพันธ์กับ ค่านิยมของคนที่ชอบอวดโก้ ชอบอวดฐานะ ทำให้พ่อค้าได้โอกาสเอาไป ใช้ประโยชน์ เอากลับมาหาเงินจากลูกค้าอีก

คนที่มีค่านิยมชอบอวดโก้ อวดฐานะ ก็อาจจะซื้อสินค้าที่แพงโดย ไม่จำเป็น โดยไม่พิจารณาถึงคุณภาพ เอาความโก้เก๋นี้มาเป็นเกณฑ์ ทั้งๆ ที่แพงก็ซื้อเอามา

ยิ่งกว่านั้น คนจำนวนมากในสังคมของเรา ซึ่งชอบอวดโก้แข่ง ฐานะกัน พอมีสินค้าใหม่เข้ามา แต่เงินยังไม่พอ ก็รอไม่ได้ ต้องรีบกู้ยืม เงินเขามาซื้อ เป็นหนี้เขา ทำให้เกิดผลเสียร้ายแรงในทางเศรษฐกิจ เสรีแล้วตัวเองก็มีฐานะแย่ เศรษฐกิจของชาติก็แย่ दुกลการค้าของ ประเทศก็เสียเปรียบเขาไป

ฉะนั้น ค่านิยมของคนจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเสียดุลการค้าระหว่างประเทศ

*ค่านิยม*ไม่ใช่เรื่องของเศรษฐกิจโดยตรง แต่มีผลต่อเศรษฐกิจมาก คนในวงการธุรกิจคนหนึ่งเคยพูดให้ฟังว่า ถ้าเห็นพี่น้องชาวซีกส์คนหนึ่งนั่งรถมอเตอร์ไซด์ ให้สันนิษฐานได้เลยว่ามีเงินล้าน ถ้าเห็นพ่อค้าชาวซีกส์นั่งรถเก๋ง ให้สันนิษฐานว่ามีเงินเป็นสิบเป็นร้อยล้าน

แต่ถ้าเห็นคนไทยนั่งรถมอเตอร์ไซด์ ท่านลองไปบ้านนอกดู ๕๐% อาจจะถูกยืมเงินเขามาซื้อ นี่ก็เป็นเรื่องของค่านิยมเหมือนกัน

ที่นี้ ถึงแม้ที่นั่งรถยนต์ก็เหมือนกัน บางทีมีเงินไม่เท่าไรหรอกก็ไปกู้ยืมเขามา หรือใช้ระบบผ่อนส่ง เราก็เลยมีรถเก๋งนั่งกันเกือบไปหมด แล้วก็ทำให้เกิดปัญหาจราจรติดขัดมาก จราจรติดขัดมากก็มีผลเสียทางเศรษฐกิจอีก ผลที่สุดมันร่วนกันไปหมด เรื่องทางสังคมกับเศรษฐกิจนี้หนีกันไม่พ้น

เรื่องค่านิยมอดเด่นอดดกก็ถือหน้าถือตาในสังคมไทยเรามีเรื่องพูดได้มาก

คนไทยบางคนทั้งๆ ที่มีเงินมีฐานะดีพอสมควร แต่จะตีตัวเข้าไปดูการแสดงเพียงค่าตัว ๒๐ บาท หรือ ๑๐๐ บาท เสียไม่ได้ ต้องการจะแสดงว่าฉันมีอิทธิพล ก็ไปหาทางเข้าดูฟรี ไปเอาบัตรเบ่งวางโต อดดกก็เข้าดูฟรี ไม่ยอมเสียเงิน ๒๐ บาท หรือ ๑๐๐ บาท

แต่คนๆ เดียวกันนี้แหละ อีกคราวหนึ่ง ต้องการแสดงความมีฐานะมีหน้ามีตา จัดงานใหญ่โตเลี้ยงคนจำนวนมากมาย เสียเงินเป็นหมื่นเป็นแสนเสียได้

ลักษณะจิตใจหรือคุณค่าทางจิตใจแบบนี้ มีผลต่อเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ซึ่งบางทีนักเศรษฐศาสตร์ตะวันตกเข้ามาเมืองไทย เจอเข้าแล้ว ต้องขออภัย พูดว่า หายหลังไปเลย คือแก้ปัญหาเศรษฐกิจไม่ตก เพราะว่ามาเจอลักษณะนิสัยจิตใจและพฤติกรรมแปลกใหม่ที่ไม่เคยเจอเข้าแบบนี้แล้วคิดไม่ทัน ไม่รู้จะแก้อย่างไร

เพราะฉะนั้น ในเรื่องเศรษฐกิจนี้ เราจะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบต่างๆ (ทางสังคมซึ่งโยงกับจิตใจ) ที่เข้ามาเกี่ยวข้องเหล่านี้ด้วย โดยเฉพาไม่ควรลืมที่จะย้ำว่า เรื่อง*ศรัทธา*ความเชื่อต่างๆ มีผลในทางเศรษฐกิจเป็นอันมาก

เราต้องมีความเชื่อถือต่อธนาคาร มีความเชื่อถือตลาดหุ้น ถ้าเกิดความไม่เชื่อถือ หมดศรัทธาเมื่อไร บางทีตลาดหุ้นแทบจะล้มเลย ธนาคารบางทีก็ล้มไปได้เหมือนกัน

เพราะฉะนั้น การมีศรัทธาก็ดี การเชื่อแม้แต่คำโฆษณาาก็ดี จึงมีผลต่อพฤติกรรมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งสิ้น

แล้วชวนเข้าไปอีก ความมีศรัทธาก็ดี ความหมดศรัทธาก็ดี ในหลายกรณี เป็นอาการที่ปลุกเร้ากันขึ้น เช่น ด้วยการโฆษณา เป็นต้น

ในวงงานของเรา ถ้านายงานวางตัวดี มีความสามารถหรือมีน้ำใจ ลูกน้องรักใคร่ศรัทธา ลูกน้องมีความสามัคคี ชยัน ตั้งใจทำงาน ก็ทำให้ผลผลิตสูงขึ้น

ถ้านายจ้างนั้นมีความดีมาก ลูกน้องรักใคร่เห็นใจ บางทีกิจการของบริษัทจะล้ม ลูกน้องก็พากันเสียสละช่วยกันทุ่มเททำงานเต็มกำลัง เพื่อกู้ฐานะของบริษัท ไม่หลีกหนีไป แม้กระทั่งยอมสละค่าแรงงานที่ตนได้ก็มี แทนที่จะเรียกร้องเอาอย่างเดียว แต่ทั้งนี้ภาวการณ์ยังขึ้นต่อเงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่ต่างกันในแต่ละนั้นๆ อีกด้วย

ฉะนั้น คุณค่าทางจิตใจเหล่านี้จึงเป็นตัวแปรในทางเศรษฐกิจได้ทั้งสิ้น ซึ่งเราก็เห็นกันชัดๆ ว่า ความชยัน ความซื่อสัตย์ ความรักงาน ความตรงต่อเวลา มีผลต่อสิ่งที่เราเรียกว่า productivity คือการเพิ่มผลผลิต รวมทั้ง efficiency คือความมีประสิทธิภาพเป็นอย่างมาก

ในทางตรงข้าม ความเบื่อหน่าย การคดโกง ทุจริต ความรู้สึกแปลกแยก ท้อถอย ความขัดแย้ง แม้แต่ความกลัวใจกังวลในเรื่องส่วนตัว ก็มีผลลบต่อ productivity ทำลายการเพิ่มผลผลิตนั้นได้ เรื่องนี้

ไม่จำเป็นจะต้องพรรณนา

ในวงกว้างออกไป เกี่ยวกับลัทธิชาตินิยม ความรู้สึกชาตินิยม ถ้าปลูกฝังให้มีขึ้นในคนได้ ก็อาจจะทำให้คนในชาตินั้น ไม่ยอมซื้อของนอกใช้ ทั้งๆ ที่ว่าของนั้นดี ล้อใจให้อยากจะซื้อ อยากจะบริโภค เขาจะสลัดความต้องการส่วนตัวได้ เพื่อเห็นแก่ความยิ่งใหญ่แห่งชาติของตน จะใช้แต่ของที่ผลิตในชาติ และตั้งใจช่วยกันผลิต เพื่อให้ชาติของตนมีความเจริญรุ่งเรือง มีความเป็นเอก มีความยิ่งใหญ่

จนกระทั่ง บางทีถึงกับว่ารัฐบาลต้องชักชวนให้คนในชาติหันไปซื้อของต่างประเทศก็มี เช่นอย่างเรื่องที่เกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่น

ชาตินิยม นี้ ก็เป็นเรื่องของอาการทางสังคมที่แสดงออกแห่งคุณค่าทางจิตใจ ซึ่งมีผลต่อเศรษฐกิจอย่างมาก

๓. อยากเป็นวิทยาศาสตร์ ทั้งที่ไม่อาจและไม่น่าจะเป็น

อาตมภาพได้พูดคุยตัวอย่างมาเนิ่นนานมากมายแล้ว ความมุ่งหมายก็เพียงเพื่อให้เห็นว่า เรื่องจริยธรรม และค่านิยม หรือคุณค่าทางจิตใจนั้นมีผลเกี่ยวข้อสัมพันธ์และสำคัญต่อเศรษฐกิจอย่างแน่นอน

อย่างไรก็ตาม เท่าที่วามาททั้งหมดนั้น ก็เป็นความสัมพันธ์และความสำคัญของธรรมในแง่ความดีความชั่ว ที่เรียกว่าจริยธรรม แต่ธรรมที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจ ไม่ใช่จำกัดอยู่แค่จริยธรรมเท่านั้น นอกจากจริยธรรมแล้ว ธรรมอีกแง่หนึ่งที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจ ก็คือ ธรรมในแง่สังฆธรรม หรือสภาวะธรรม

ความจริง ธรรมในแง่ **สภาวะธรรม** หรือ **สังฆธรรม** นี้ มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้นไปอีก เพราะว่ามันเป็นแก่น เป็นตัว เป็นเนื้อของเศรษฐศาสตร์เอง

ธรรมในที่นี้ ก็คือความจริง ในแง่ของกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยตามธรรมชาติ

ถ้าเศรษฐศาสตร์รู้ เข้าใจ และปฏิบัติการไม่ทั่วถึง ไม่ตลอดสาย กระบวนการของเหตุปัจจัยแล้ว วิชาการเศรษฐศาสตร์นั้นก็จะไม่สามารถแก้ปัญหาและสร้างผลดีให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์

เรียกว่า เป็นเศรษฐกิจที่ไม่ถูกระดมในแง่ที่สอง คือ แง่ของสังคมนิยมในแง่ของสังคมนิยมนี้ก็คือ ธรรมดาของธรรมชาติ หรือสภาวะที่มีอยู่ในวิชาการและกิจกรรมทุกอย่าง

มันไม่ได้เป็นสาขาอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งที่แยกออกไปต่างหาก จากวิชาการอื่นๆ เลย แต่เป็นแก่นแท้ของวิทยาศาสตร์ หรือเป็นสาระที่วิทยาศาสตร์ต้องการจะเข้าถึง

การที่ปัจจุบันนี้เรามีแนวโน้มทางความคิดที่ชอบแยกอะไรต่ออะไร ออกไปต่างหากจากกัน แม้กระทั่งในเรื่องธรรม คือสภาวะความเป็นจริง จึงเป็นอันตรายที่ทำให้เราอาจจะคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงที่ควรจะเป็น ดังนั้น จะต้องมีความเข้าใจในความเป็นจริงที่กล่าวแล้วนี้ไว้ด้วย

เศรษฐศาสตร์นั้นได้กล่าวกันมาว่า เป็นสังคมศาสตร์ที่เป็นวิทยาศาสตร์มากที่สุด และเศรษฐศาสตร์ก็มีความภูมิใจในเรื่องนี้ด้วยว่า ตนเป็นวิทยาการที่เป็นวิทยาศาสตร์มากที่สุด เอาแต่สิ่งที่วัดได้ คำนวณได้ จนกระทั่งมีผู้กล่าวว่า เศรษฐศาสตร์นี้เป็นศาสตร์แห่งตัวเลข มีแต่สมการล้วนๆ

ในการพยายามที่จะเป็นวิทยาศาสตร์นี้ เศรษฐศาสตร์ก็เลยพยายามตัดเรื่องคุณค่าที่เป็นนามธรรมออกไปให้หมด เพราะคำนวณไม่ได้ จะทำให้ตนเองเป็น value-free คือเป็นศาสตร์ที่เป็นอิสระ หรือปลอดจากคุณค่า

แต่ก็มีฝ่ายตรงข้าม ซึ่งเป็นนักวิจารณ์เศรษฐศาสตร์ หรือแม้แต่ นักเศรษฐศาสตร์เองบางคนบอกว่า ความจริงแล้ว เศรษฐศาสตร์นี้เป็นสังคมศาสตร์ที่ขึ้นต่อ value มากที่สุด เรียกว่าเป็น value-dependent มากที่สุดในบรรดาสังคมศาสตร์ทั้งหลาย

จะเป็นวิทยาศาสตร์ได้อย่างไร ในเมื่อจุดเริ่มของเศรษฐศาสตร์นั้น อยู่ที่ความต้องการของคน ความต้องการของคนนี้ เป็นคุณค่าอยู่ในจิตใจ แล้วในเวลาเดียวกัน จุดหมายของเศรษฐศาสตร์ ก็เพื่อสนองความต้องการ ให้เกิดความพอใจ

ความพอใจนี้ ก็เป็นคุณค่าอยู่ในจิตใจของคน

เศรษฐศาสตร์จึงทั้งขึ้นต้น และลงท้าย ด้วยเรื่องคุณค่าในจิตใจ

นอกจากนั้น การตัดสินใจอะไรต่างๆ ในทางเศรษฐกิจ ก็ต้องอาศัยคุณค่าต่างๆ เป็นอันมาก ฉะนั้น การที่เศรษฐศาสตร์จะเป็น value-free หรือเป็นอิสระจากคุณค่านั้น จึงเป็นไปได้

รวมความว่า เศรษฐศาสตร์ไม่สามารถจะเป็นวิทยาศาสตร์ที่สมบูรณ์ได้ เพราะจะต้องขึ้นต่อคุณค่าบางอย่าง

เมื่อมองในแง่นี้ จะขอตั้งข้อสังเกต ๒ อย่าง คือ

ในแง่ที่หนึ่ง เศรษฐศาสตร์ไม่สามารถเป็นวิทยาศาสตร์ได้โดยสมบูรณ์ หรือไม่สามารถเป็นวิทยาศาสตร์ได้แท้จริง เพราะไม่อาจเป็นอิสระจากคุณค่าต่างๆ

นอกจากนั้น ในหลักการและทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์จะเต็มไปด้วยอัสซัมชัน (assumptions) คือข้อที่ถือว่ายุติเป็นอย่างนั้น เป็นความจริงโดยที่ยังไม่ได้พิสูจน์ เมื่อยังเต็มไปด้วยอัสซัมชันต่างๆ แล้ว จะเป็นวิทยาศาสตร์ได้อย่างไร อันนี้ก็เป็นข้อแย้งที่สำคัญ

ในแง่ที่สอง การเป็นวิทยาศาสตร์นั้นก็ไม่ใช่เรื่องที่ดี เพราะว่าวิทยาศาสตร์ไม่สามารถแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ทุกอย่าง

วิทยาศาสตร์นั้นมีขีดจำกัดมากในการแก้ปัญหาของมนุษย์ วิทยาศาสตร์แสดงความจริงได้แง่หนึ่งด้านหนึ่ง โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับวัตถุเป็นสำคัญ ถ้าเศรษฐศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ ก็จะพวงตัวเข้าไปอยู่ในแนวเดียวกับวิทยาศาสตร์ คือสามารถแก้ปัญหาของมนุษย์ได้เพียงในวงจำกัดด้วย

ท่าทีที่ดีของเศรษฐศาสตร์ ก็คือ การมองและยอมรับตามเป็นจริง การที่เศรษฐศาสตร์จะเป็นวิทยาศาสตร์หรือพยายามเป็นวิทยาศาสตร์นั้น ถ้าถือเป็นเพียงภาระด้านหนึ่งทางวิชาการ ก็เป็นความดีอย่างหนึ่งของเศรษฐศาสตร์ ซึ่งก็เป็นคุณค่าที่น่าจะรักษาไว้

แต่ในเวลาเดียวกัน เพื่อการแก้ปัญหาของมนุษย์ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น หรือให้ได้ผลจริง เศรษฐศาสตร์โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้ ที่ถึงยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมมนุษย์ ก็น่าจะเปิดตัวกว้างออกไปในการที่จะยอมรับร่วมมือกับวิทยาการและกิจกรรมสาขาอื่นๆ ของมนุษย์ โดยยอมรับที่จะพิจารณาเรื่องคุณค่าต่างๆ ในสายตาที่มองอย่างทั่วตลอดยิ่งขึ้น

ทั้งนี้เพราะเหตุผลคือ เมื่อเราบอกว่าเศรษฐศาสตร์ไม่เกี่ยวกับเรื่องคุณค่า เราก็จะพยายามเลี่ยงหลบและไม่ศึกษาเรื่องคุณค่านั้น ซึ่งจะทำให้เรามองมันไม่ชัดเจน และจัดการมันไม่ได้ดี

แต่เมื่อเราไม่เลี่ยงหลบ โดยยอมรับความจริงแล้ว เราก็มองและเห็นมันเต็มตา ได้ศึกษาให้รู้เข้าใจมันให้ชัดเจน คุณค่านั้นก็จะมาประกอบประกอบของวิทยาการตามฐานะที่ถูกต้องของมัน ทำให้มองเห็นตลอดกระบวนการของความเป็นจริง และจัดการมันได้อย่างดี

นอกจากนั้น ถ้าเราไม่ศึกษาเรื่องคุณค่านั้นให้ตลอดสาย การที่จะเป็นวิทยาศาสตร์ก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะเราจะไม่สามารถมีความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการความจริงที่มีคุณค่านั้นเป็นองค์ประกอบอยู่ด้วยโดยตลอด หรือโดยสมบูรณ์

เศรษฐศาสตร์นั้นต้องอิงอาศัยคุณค่าที่เป็นนามธรรม แต่ปัจจุบันนี้ เศรษฐศาสตร์ยอมรับคุณค่านั้นแต่เพียงบางส่วน บางแง่ ไม่ศึกษาระบบคุณค่าให้ตลอดสาย ดังนั้น เมื่อมีองค์ประกอบด้านคุณค่าเข้ามาเกี่ยวข้อง เกินกว่าแ่งหรือเกินกว่าระดับที่ตนยอมรับพิจารณา ก็ทำให้เกิดความผิดพลาดในการคาดหมายหรือคาดคะเนผลเป็นต้น

ขอยกตัวอย่างเช่น เรามีหลักทางเศรษฐศาสตร์ข้อหนึ่งว่า คนจะ

ยอมเสียสิ่งหนึ่งสิ่งใด ก็ต่อเมื่อได้สิ่งอื่นมาทดแทน จึงจะได้ความพอใจเท่ากัน อันนี้เป็นหลักการทางเศรษฐศาสตร์ข้อหนึ่ง

เรื่องนี้ทางฝ่ายของพวกนามธรรม ก็อาจจะแย้งว่าไม่จริงเสมอไป บางทีคนเราได้คุณค่าความพอใจทางจิตใจโดยที่เสียสิ่งหนึ่งสิ่งใดไปโดยไม่ได้สิ่งอื่นมาทดแทนก็มี

อย่างเช่น พ่อแม่รักลูก พอรักลูกมาก ก็ยอมเสียสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้เมื่อลูกได้สิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้นไป พ่อแม่ไม่จำเป็นต้องได้อะไรตอบแทน แต่พ่อแม่อีกมีความพึงพอใจ และอาจจะพึงพอใจมากกว่าการได้อะไรตอบแทนด้วยซ้ำ ในกรณีนี้ ที่เป็นอย่างนั้นก็เพราะว่าพ่อแม่มีความรัก

ที่นี้ ถ้ามนุษย์สามารถมีความรักคนอื่นได้กว้างขวางขึ้น ไม่รักเฉพาะลูกของตัวเอง แต่ขยายออกไป รักพี่รักน้อง รักเพื่อนร่วมชาติ รักเพื่อนมนุษย์แล้ว เขาก็อาจจะเสียสละสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปโดยไม่ได้อะไรตอบแทนมา แต่กลับมีความพึงพอใจมากขึ้น

ไม่ใช่ว่าไม่ได้รับความพึงพอใจหรือพึงพอใจเท่ากัน แต่พึงพอใจมากขึ้นด้วยซ้ำไป อันนี้ก็เป็นเรื่องของคุณค่าที่เข้ามาแสดงผลในทางเศรษฐศาสตร์เหมือนกัน

หลักทางเศรษฐศาสตร์อีกข้อหนึ่งบอกว่า ราคาต่ำลง-คนยิ่งซื้อจากราคายิ่งแพง-คนยิ่งซื้อน้อยลง และตามธรรมดาทั่วไปก็เป็นอย่างนั้น

ถ้าของราคาต่ำลง ทำให้คนมีอำนาจซื้อจากราคาก็ซื้อได้มาก คนก็มาซื้อกันมากขึ้น แต่ถ้าของนั้นแพงขึ้น อำนาจซื้อของคนก็น้อยลง คนก็มาซื้อน้อยลง

แต่ไม่ใช่เป็นอย่างนั้นเสมอไป ถ้าเรารู้ว่าคนในสังคมมีค่านิยมชอบอวดโก้หวดฐานะกันมาก เราก็เอาค่านิยมมาใช้เร้าให้คนเกิดความรู้สึกอวดของแพงนี้มันโก้มาก คนไหนซื้อของแพงได้ คนนั้นเด่นมีฐานะสูง

ปรากฏว่า ยิ่งทำให้ราคาสูง ของยิ่งแพง คน(ในบางสังคม)กลับยิ่งไปซื้อจากราคาสูง เพราะอยากจะได้ อยากรู้สึกว่าตัวมีฐานะสูง ฉะนั้น หลัก

เศรษฐศาสตร์บางอย่างจึงขึ้นต่อเรื่องคุณค่าเป็นอย่างมาก

ว่าที่จริง ตัวอย่างต่างๆ ก็มีทั่วไป ที่แสดงให้เห็นว่า ค่านิยมหรือคุณค่าต่างๆ ในสังคมนี้เป็นตัวกำหนดราคา ซึ่งเศรษฐศาสตร์ก็เอามาใช้ดังจะเห็นได้ในตัวอย่างง่ายๆ

สมมติว่ามีคนสองคนเรือแตก ไปติดอยู่บนเกาะหนึ่ง คนหนึ่งมีข้าวตาก ๑ กระสอบ อีกคนหนึ่งมีสายสร้อยทองคำ ๑๐๐ สาย

ตามปกติ ในสังคมทั่วไป คนที่มีสายสร้อยทองคำ ๑ สาย อาจจะซื้อข้าวตังหรือข้าวตากได้หมดทั้งกระสอบ หรือว่าข้าวตากทั้งกระสอบนั้นอาจจะไม่พอกับราคาค่าสายสร้อยทองคำสายเดียวด้วยซ้ำ

แต่ตอนนี้เขาไปติดอยู่บนเกาะ มองไม่เห็นทางว่าจะรอด ไม่เห็นว่าจะมีเรืออะไรมาช่วยเหลือ ตอนนี้มีมูลค่าจะต่างไป ผิดจากเดิมแล้ว ตอนนี้คนที่มีข้าวตากหนึ่งกระสอบอาจจะใช้ข้าวตากเพียง ๑ ช้อน แลกเอาสายสร้อยทองคำทั้ง ๑๐๐ สายก็ได้ บางทีไม่ยอมรับด้วยซ้ำไป คุณค่าจึงเป็นไปตามความต้องการ

แต่ที่ต้องการชี้ในที่นี่ก็คือว่า เศรษฐศาสตร์จะต้องแยกแยะเกี่ยวกับความหมายของความต้องการ ตลอดจนคุณภาพของความต้องการด้วย

เศรษฐศาสตร์บอกว่า เราเกี่ยวข้องแต่ความต้องการอย่างเดียว ไม่เกี่ยวข้องกับคุณภาพของความต้องการ นี่เป็นหลักการของเศรษฐศาสตร์ แต่คุณภาพของความต้องการนั้นก็ส่งผลต่อเศรษฐศาสตร์

นอกจากนั้น คนสองคนนี้อาจจะไม่แลกเปลี่ยนกันก็ได้ คนที่มีสายสร้อยทองคำอาจจะถือโอกาสตอนที่คนมีข้าวตากไม่อยู่ มาลักเอาข้าวตากไปเสียก็ได้ โดยไม่จำเป็นต้องแลกกับคนอื่น หรือดีไม่ตีแกอาจจะฆ่าคนมีข้าวตากเสียเลย เพื่อจะเอาข้าวตากไปเสียทั้งหมดกระสอบ

ในทางตรงกันข้าม สองคนนั้นอาจจะเกิดมีความรักกันขึ้นมา ก็เลยร่วมมือกัน เลยไม่ต้องซื้อต้องขาย ไม่ต้องแลกเปลี่ยน ก็กินข้าวตาก

ด้วยกันจนหมดกระสอบ อันนี้ก็อาจจะเป็นไปได้ทั้งสิ้น

เพราะฉะนั้น นอกจากการแลกเปลี่ยน กิจกรรมอาจจะมาในรูปแบบของการทำร้าย การร่วมมือกัน ช่วยเหลือกัน หรืออะไรก็ได้

เพื่อแสดงให้เห็นว่า เศรษฐศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์เป็น objective คือมองอะไรๆ ตามสภาวะวิสัย ไม่เอาคุณค่าความรู้สึกทางจิตใจเข้าไปปะปน นักเศรษฐศาสตร์ บางทีก็จะยกตัวอย่างต่างๆ มาให้ดู

เช่นบอกว่า เหล้าหรือสุรา ๑ ขวด กับก๋วยเตี๋ยว ๑ หม้อ อาจจะมีคุณค่าหรือมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์เท่ากัน การเสียเงินไปเข้าไนต์คลับครั้งหนึ่ง อาจมีค่าทางเศรษฐกิจสูงกว่าการเข้าฟังปาฐกถาครั้งหนึ่งในเวลาเท่ากัน อันนี้เป็นความจริงทางเศรษฐศาสตร์

เศรษฐศาสตร์ไม่พิจารณาคุณค่าใดๆ ทั้งสิ้น เขาจะไม่พิจารณาว่าสินค้านั้น หรือการกระทำนั้น การผลิต การบริโภค หรือการซื้อขายนั้น จะก่อให้เกิดคุณประโยชน์หรือโทษอะไรขึ้นหรือไม่

เข้าไนต์คลับแล้วจะสิ้นเปลืองเงินทำให้หมกมุ่นมัวเมาเป็นอบายมุข หรือจะดีจะชั่วในแง่หนึ่งแง่ใดก็ตาม เศรษฐศาสตร์ไม่เกี่ยว หรือว่าเข้าฟังปาฐกถาแล้วจะได้ความรู้เจริญปัญญา เป็นประโยชน์แก่จิตใจ ก็ไม่ใช่เรื่องของเศรษฐศาสตร์ เราอาจจะพิจารณาคุณหรือโทษในแง่อื่นๆ แต่เศรษฐศาสตร์จะไม่พิจารณาด้วย

ในกรณีตัวอย่างที่ยกมานี้ ถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นว่า ความเป็นวิทยาศาสตร์และความเป็น objective ของเศรษฐศาสตร์นั้นออกจะผิวเผินและคับแคบมาก คือมองความจริงช่วงเดียวสั้นๆ แบบตัดตอนขาดลอยเท่าที่ตัวต้องการ ไม่มองกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยที่เป็นจริงให้ทั่วถึงตลอดสาย ซึ่งเป็นลักษณะของเศรษฐศาสตร์ในยุคอุตสาหกรรมทำให้เศรษฐศาสตร์ไม่อาจจะเป็นวิทยาศาสตร์ได้จริง และไม่ใช่อะไรที่เป็น objective เพียงพอ

เศรษฐศาสตร์ยุคต่อไปอาจจะขยายการมองให้ทั่วถึงตลอด

กระบวนการของเหตุปัจจัย โดยสอดคล้องกับความจริงมากยิ่งขึ้น ดังที่มีแนวโน้มขึ้นบ้างแล้วในปัจจุบัน

ดังในตัวอย่างที่ยกขึ้นมาพูดเรื่องเหล้า ๑ ขวด กับก๋วยเตี๋ยว ๑ หม้อ เรามองได้ว่า มูลค่าในทางตลาดซื้อขายนั้นเท่ากันจริง แต่มูลค่าแม่ในทางเศรษฐกิจนั่นเอง ความจริงก็ไม่เท่ากัน

ถ้าพิจารณาอีกซึ่งลงไป จะมองเห็นว่า สุรา ๑ ขวดนั้นมีมูลค่าทางเศรษฐกิจอีกมากมาย

๑. มูลค่าทางเศรษฐกิจที่มาจากการเสียคุณภาพชีวิต สุราขวดนี้อาจจะทำลายสุขภาพของคน และทำให้ต้องเสียเงินรักษาสุขภาพของคนนั้น อย่างไม่รู้ว่าจะสิ้นเปลืองเงินไปอีกเท่าไร นี่เป็นความสูญเสียในด้านคุณภาพชีวิต แต่มีผลทางเศรษฐกิจด้วย

๒. ในการผลิตสุรานั้น โรงงานสุราอาจจะทำให้เกิดควันที่มึนกลิ่นเหม็น ควันที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ ทำให้เกิดสำเหล้า เป็นต้น ซึ่งเป็นการทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ แล้วมูลค่าความเสียหายทางธรรมชาตินี้ก็กลับมามีผลต่อเศรษฐกิจอีก อาจจะทำให้รัฐต้องสิ้นเปลืองงบประมาณระยะยาวในการแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อม

๓. คนที่กินสุรานั้น อาจจะขับรถไปแล้วเกิดรถชนกัน ก็ทำให้เกิดผลเสียหายทางเศรษฐกิจอีก

๔. ผลเสียหายในทางสังคม เช่น ทำให้เกิดอาชญากรรม ซึ่งคิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจอีกจำนวนมาก

๕. เหล้า ๑ ขวดนี้ อาจจะทำให้คนนั้นเมามาย มีสติไม่ค่อยดี ทำให้สูญเสียประสิทธิภาพในการทำงาน ก็กระทบต่อ productivity คือการเพิ่มผลผลิตอีก

ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของเศรษฐกิจทั้งสิ้น เป็นอันว่า เราจะต้องคิดเรื่องเศรษฐกิจหรือมูลค่าทางเศรษฐกิจกว้างออกไป ไม่ใช่เฉพาะราคาที่ดีในตลาดเท่านั้น

ปัจจุบันนี้ก็มีแนวโน้มเอียงในการที่จะเอามูลค่าด้านอื่นนี้เข้ามา รวมด้วย เรียกว่าเป็น external costs แต่ปัจจุบันนี้ยังมองเฉพาะเรื่อง **มูลค่าด้านสภาพแวดล้อม** คือมลภาวะ ดังที่นักเศรษฐศาสตร์บางกลุ่มให้นำเอามูลค่าในการทำลายสภาพแวดล้อมนี้ รวมเข้าในมูลค่าทางเศรษฐกิจแม้แต่ในการที่จะ tira คาสลินค้าด้วย

แต่ว่าที่จริงแล้ว ยังไม่พอหรอก ก็อย่างสุรา ๑ ขวดที่ว่าเมื่อกี้ เราอาจจะคิดแต่ค่าสภาพแวดล้อม แต่ค่าทางสังคม ศีลธรรม และสุขภาพ (เช่น อาชญากรรม ประสิทธิภาพในการผลิต) อีกเท่าไร ซึ่งมูลค่าเหล่านี้ล้วนย้อนกลับมา มีผลทางเศรษฐกิจอีกทั้งสิ้น

๔. ขาดความชัดเจนเกี่ยวกับความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์

เท่าที่พูดมาในตอนนีให้เห็นว่า เศรษฐศาสตร์มีความสัมพันธ์กับเรื่อง อื่นๆ ที่มีผลย้อนกลับมาหาเศรษฐกิจอีก ซึ่งโดยมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณค่าต่างๆ ก็เลยเข้ามาสู่ปัญหาสำคัญอีกปัญหาหนึ่ง คือปัญหาเกี่ยวกับความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์

ความเข้าใจเกี่ยวกับ**ธรรมชาติของมนุษย์**เป็นเรื่องสำคัญมากใน ศาสตร์วิทยาทุกแขนงเลยทีเดียว

เราจะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์นี้เป็นฐาน ก่อน ถ้าเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ผิดพลาดแล้ว วิทยาการนั้นๆ จะไม่สามารถเข้าถึงความจริงโดยสมบูรณ์ และจะไม่สามารถแก้ปัญหาของมนุษย์ได้จริงด้วย

ในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์นี้ เศรษฐศาสตร์เข้าใจอย่างไร และ พุทธศาสนาหรือพุทธเศรษฐศาสตร์เข้าใจอย่างไร

ได้บอกแล้วว่า เศรษฐศาสตร์นั้นมองถึงธรรมชาติของความ ต้องการของมนุษย์ แต่มองความต้องการของมนุษย์นั้นเพียงด้านเดียว โดยไม่คำนึงถึงคุณภาพของความต้องการ

ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ต้องถามว่า คุณภาพของความต้องการของมนุษย์นั้นเป็นธรรมชาติหรือไม่ ถ้ามันเป็นธรรมชาติก็แสดงว่าเศรษฐศาสตร์ไม่ยอมพิจารณาความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติทั้งหมด ถ้าเป็นอย่างนี้แล้วเราจะมีเศรษฐศาสตร์ที่สมบูรณ์ได้อย่างไร และจะแก้ปัญหาของมนุษย์โดยสมบูรณ์ได้อย่างไร

เศรษฐศาสตร์อาจจะแก้ตัวออกไปได้ว่า เราก็เป็นสเปซเซี่ยลไลเซชัน มีความชำนาญพิเศษเฉพาะด้านหนึ่ง จะต้องไปร่วมมือกับวิชาการอื่นๆ ในด้านที่ตัวเรานั้นเกี่ยวข้องต่อไป ถ้ายอมรับอย่างนี้ก็พอไปได้ แต่อาจจะเข้าไป หรือเข้าแง่เข้ามาไม่ถนัด

ก. ความต้องการ

ที่นี้ มาพูดกันถึงเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ในแง่ความต้องการก่อน ในแง่ความต้องการของมนุษย์นั้น อย่างน้อยเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่นี้ก็มีความเข้าใจตรงกับพุทธศาสนาที่ว่า ความต้องการของมนุษย์ไม่จำกัด มนุษย์มี unlimited wants เราบอกว่า ความต้องการของมนุษย์นั้นไม่มีที่สิ้นสุด

ในพุทธศาสนานั้น มีพุทธภาษิตเกี่ยวกับเรื่องนี้มากมาย เช่นว่า
นตถิ ตณฺหาสมา นที แม่น้ำเสมอด้วยตันทาไม่มี

เพราะว่าแม่น้ำนั้น บางโอกาส บางเวลา มันยังมีเวลาเต็มได้ แต่ความต้องการของมนุษย์ไม่มีวันเต็ม

บางแห่งบอกว่า ถึงแม้เงินตราจะตกลงมาเป็นท่าฝน ความอึดในกามทั้งหลายของมนุษย์ก็ไม่มี หรือบางแห่งท่านบอกว่า ถึงจะเนรมิตภูเขาให้เป็นทองทั้งลูก ก็ไม่สามารถจะทำให้คนแม้แต่คนหนึ่งคนเดียวพึงพอใจได้โดยสมบูรณ์ ไม่เต็มอึดของเขา

ฉะนั้น ในทางพุทธศาสนา จึงมีเรื่องพูดมากมายเกี่ยวกับความต้องการที่ไม่จำกัดของมนุษย์

ในที่นี้ อาตมภาพจะเล่านิทานให้ฟังเรื่องหนึ่ง เรามายอมเสียเวลากับนิทานสักชนิดหนึ่ง ความจริงนิทานนี้มีโซ่เอามาเล่าเฉยๆ มันมีนัยความหมายแฝงอยู่ ก็เอามาเล่าดูซิว่า มันมีความหมายแฝงว่าอย่างไร ท่านเล่าไว้ในชาดกเรื่องหนึ่งว่า

ในอดีตกาลเรียกว่าปฐมกัปปีที่เดียว มีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง พระนามว่าพระเจ้ามันธาดู (พอดีชื่อมาใกล้กับนักเศรษฐศาสตร์คนสำคัญของอังกฤษคนหนึ่งซึ่งชื่อว่ามัลธัส - Malthus) พระเจ้ามันธาดูนี้เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ยิ่งใหญ่มาก ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

พระเจ้าจักรพรรดิมันธาดูปรากฏเป็นเรื่องราวในนิทานว่า มีอายุยืนนานเหลือเกิน มีรัตนะ ๗ ประการ ตามแบบแผนของพระเจ้าจักรพรรดิทั้งหลาย แล้วก็มฤทธิ ๔ ประการ ซึ่งท่านรู้จักกันจึงไม่ได้บอกไว้ว่าฤทธิ์อะไรบ้าง รวมความว่า เป็นบุคคลที่เรียกว่าอัจฉริยมนุษย์ ไม่มีใครเหมือน มีอะไรพร้อมสมบูรณ์ทุกอย่าง

พระเจ้ามันธาดูนี้มีอายุยืนยาวมาก ได้เป็นเจ้าชายอยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี แล้วก็ได้เป็นพระอุปราชอยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี ครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิมาอีก ๘๔,๐๐๐ ปี

พอล่วงมา ๘๔,๐๐๐ ปีแล้ว วันหนึ่งพระเจ้ามันธาดูก็แสดงอาการเบื่อหน่ายให้ปรากฏว่า ทรัพย์สมบัติที่มีมากมายนี้พระองค์ไม่เพียงพอเสียแล้ว

เมื่อพระองค์แสดงอาการให้ปรากฏแล้ว ข้าราชการบริวารทั้งหลายก็ทูลถามว่า พระองค์เป็นอย่างไร มีอาการอย่างนี้ไม่สบายพระทัยอะไร พระองค์ก็ตรัสว่า แหม! ความสุขสมบูรณ์หรือสมบัติที่นี้มันน้อยไป มีที่ไหนที่มันดีกว่านี้มัย

ข้าราชการบริวารก็กราบทูลว่า ก็สวรรค์ซี พระเจ้าข้า

พระเจ้ามันธาดูนี้เป็นจักรพรรดิ และมีอิทธิฤทธิ์ยิ่งใหญ่มากที่ว่า ๔ ประการนั้น และมีจักรรัตนะ เมื่อเขาบอกว่าสวรรค์ดีกว่า ก็ทรงใช้จักรรัตนะนั้น (จักรรัตนะก็คือวงล้อของพระเจ้าจักรพรรดิ) พาให้พระองค์ขึ้น

ไปถึงสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช

มหาราชทั้ง ๔ พระองค์ก็ออกมาต้อนรับ ทูลถามว่า พระองค์มีความต้องการอย่างไร เมื่อรู้ความประสงค์แล้ว ก็เชิญเสด็จให้เข้าครองราชสมบัติในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชทั้งหมด

พระเจ้ามันธาดุครองราชสมบัติอยู่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชเป็นเวลายาวนานมาก จนกระทั่งต่อมาวันหนึ่งก็แสดงอาการเบื่อหน่ายให้ปรากฏอีก แสดงว่าไม่พอเสียแล้ว สมบัติในชั้นนี้ไม่มีความสุขเพียงพอ ข้าราชการบริพารก็ทูลถาม พระองค์ก็บอกให้ทราบและตรัสถามว่า มีที่ไหนดีกว่านี้อีกไหม

ข้าราชการบริพารก็ทูลตอบว่า มีซิพะยะคะ ก็สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ล่ะ พระเจ้ามันธาดุก็เลยอาศัยจักรวรรดินะหรือวงล้อของพระเจ้าจักรพรรดินั้น ขึ้นไปอีกถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นพระอินทร์ครอบครอง พระอินทร์ก็ออกมาต้อนรับเชิญเสด็จ แล้วก็แบ่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ให้ครอบครองครึ่งหนึ่ง

พระเจ้ามันธาดุครอบครองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ร่วมกับพระอินทร์คนละครึ่ง ต่อมาเป็นเวลายาวนาน จนกระทั่งพระอินทร์องค์นั้นหมดอายุสิ้นไป พระอินทร์องค์ใหม่ก็เกิดมาแทนและครองราชย์ไปจนสิ้นอายุอีก พระอินทร์ครอบครองราชสมบัติสิ้นอายุไปอย่างนี้ ๓๖ องค์ พระเจ้ามันธาดุก็ยังครองราชย์อยู่ในสวรรค์

มาถึงตอนนี้พระเจ้ามันธาดุชักไม่พอใจ เอ! สวรรค์ครึ่งเดียวนี้มันน้อยไป เราน่าจะครองสวรรค์ทั้งหมด ก็เลยคิดจะฆ่าพระอินทร์เสียเลย แต่มนุษย์นั้นฆ่าพระอินทร์ไม่ได้ เพราะมนุษย์ฆ่าเทวดาไม่สำเร็จ

เมื่อความอยากนี้ไม่ได้รับการตอบสนอง ความอยากหรือตัณหาของพระเจ้ามันธาดุนั้น ท่านบอกว่ามีรากเนา ตัณหารากเนาเสียแล้ว ไม่ได้สมประสงค์ ไม่ได้ความพึงพอใจ พระเจ้ามันธาดุก็เลยแก่ พอแก่แล้วก็เลยตาย ตกจากสวรรค์ หล่นดู่ปลงมาในสวัน ท่านบอกว่าอย่างนั้น คือ

หมายถึงสวนหลวง

เป็นอันว่า พระเจ้ามั้นธาตุก็ตกจากสวรรค์หล่นลงมาในสวน คนสวนมาพบเข้า ก็เลยไปกราบทูลพระญาติวงศ์ทั้งหลาย (ไม่รู้ว่าเป็นเหล่าไหน) มากันพร้อมหน้า แล้วก็ทำพระแท่นที่ประทับบรรทมให้พระเจ้ามั้นธาตุก็เลยสวรรคตในสวนนั่นเอง

แต่ก่อนจะสวรรคต พระญาติวงศ์ก็ถามว่า พระองค์มีพระราชดำริอะไรจะฝากฝังสังขี้ไหม

พระเจ้ามั้นธาตุก็ประกาศความยิ่งใหญ่ว่า เรานี้จะเป็นจักรพรรดิยิ่งใหญ่ ได้ครองราชสมบัติในมนุษย์นานเท่านั้น ได้ขึ้นไปครองสวรรค์ชั้นจาตุมเท่านั้น และได้ไปครองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อีกครั้งหนึ่งเป็นเวลาเท่านั้น แต่ยังได้ไม่เต็มตามต้องการก็จะตายเสียแล้ว ก็เลยจบ

เรื่องพระเจ้ามั้นธาตุก็จบเท่านี้ เอาละ นี่เป็นการเล่าให้ฟังว่า ในเรื่องความต้องการของมนุษย์นั้น พุทธศาสนาเห็นตรงกับเศรษฐศาสตร์อย่างหนึ่งว่า มนุษย์มีความต้องการไม่จำกัดหรือไม่สิ้นสุด

แต่ไม่เท่านี้ พุทธศาสนาไม่จบเท่านี้ พุทธศาสนาพูดถึงธรรมชาติของมนุษย์ อย่างน้อยที่เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์จะฟังเข้าใจ ๒ ประการ

ประการที่หนึ่ง คือ ความต้องการนี้ ตามหลักพุทธศาสนา ในแง่ที่หนึ่งยอมรับว่า มนุษย์มีความต้องการไม่จำกัด แต่นั่นเป็นเพียงความต้องการประเภทที่ ๑

พุทธศาสนาแยกความต้องการเป็น ๒ ประเภท ความต้องการอีกประเภทหนึ่งค่อนข้างจะจำกัด

ความต้องการ ๒ ประเภทนี้ ถ้าใช้ภาษาสมัยใหม่ยังหาคำศัพท์โดยตรงไม่ได้ ความต้องการประเภทที่หนึ่ง ขอเรียกว่า *ความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตน* คือ *ตัณหา* เป็นความต้องการที่ไม่จำกัด

ส่วนความต้องการประเภทที่ ๒ ขอเรียกว่า *ความต้องการคุณภาพชีวิต* คือ *ฉันทะ* เป็นความต้องการที่มีขอบเขตจำกัด

ประการที่สอง ซึ่งสัมพันธ์กับหลักความต้องการ คือ พุทธศาสนาสอนว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ และการที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้นี้ ก็สัมพันธ์กับความต้องการคุณภาพชีวิต กล่าวคือ

การที่มนุษย์ต้องการคุณภาพชีวิตนั้น เป็นการแสดงถึงภาวะที่มนุษย์ต้องการพัฒนาตนเอง หรือพัฒนาศักยภาพของตนเองขึ้นไป

เพราะฉะนั้น สารอย่างหนึ่งของการพัฒนามนุษย์ก็คือ การที่เราจะต้องพยายามหันเห หรือปรับเปลี่ยนความต้องการจากความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตน มาเป็นความต้องการคุณภาพชีวิต

นี่เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของการฝึกฝนพัฒนาตนของมนุษย์ ซึ่งก็มาสัมพันธ์กับเรื่องความต้องการ

เป็นอันว่า พุทธศาสนาสอนว่า ความต้องการ มี ๒ ประเภท คือ

๑. ความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตน ที่ไม่มีขีดจำกัด และ

๒. ความต้องการคุณภาพชีวิต ที่มีขอบเขตจำกัด

ความต้องการ ๒ อย่างของมนุษย์นั้น มักจะมีปัญหาขัดแย้งกันเองบ่อยๆ

ยกตัวอย่างเช่นว่า เราจะกินอาหาร เราย่อมมีความต้องการ ๒ ประเภทนี้ซ้อนกันอยู่

แต่ในมนุษย์ทั่วไปนั้น ความต้องการคุณภาพชีวิตอาจจะมีโดยไม่มีตระหนักรู้ มนุษย์มักตระหนักรู้ตัวแต่ความต้องการประเภทที่ ๑

ความจริงนั้น ความต้องการที่เป็นสาระ คือต้องการคุณภาพชีวิต มนุษย์ต้องการกินอาหารเพื่ออะไร เพื่อจะหล่อเลี้ยงร่างกายให้แข็งแรง ให้มีสุขภาพดี อันนี้แน่นอน

แต่อีกด้านหนึ่งที่ปรากฏแก่มนุษย์คืออะไร มนุษย์ต้องการเสพรสอาหาร ต้องการความอร่อย ต้องการอาหารที่ดีๆ ในแง่ของความเอร็ดอร่อย หรือโก้ และความต้องการนี้อาจจะขัดแย้งกับความต้องการคุณภาพชีวิต คือมันอาจจะกลับมาทำลายคุณภาพชีวิตด้วย

ความต้องการเสพรสนี้จะทำให้เราแสวงหาอาหารที่มีรสชาดดี ที่สุด แล้วอาจจะมีการปรุงแต่งรสอาหาร ซึ่งสิ่งที่ปรุงแต่งกลิ่น สี และรส ของอาหารนั้น อาจจะเป็นโทษต่อร่างกาย เป็นอันตรายต่อสุขภาพ เสีย คุณภาพชีวิต

อีกประการหนึ่ง คนที่กินเอาแต่ความอร่อย ก็อาจจะกินโดยไม่มี ประมาณ กินเกินไป กินจนกระทั่งท้องอืดไม่ย่อย หรืออาจจะอย่างน้อย ทำให้อ้วนเกินไป ก็เป็นอันตรายต่อสุขภาพอีก กับทั้งทำให้แพงโดยใช่เหตุ

อาหารที่ให้คุณภาพชีวิต อำนวยคุณค่าที่ชีวิตต้องการนั้น อาจจะได้ในราคาเพียง ๒๐ บาท แต่คนที่กินเพื่อเสพรสอร่อย เสริมความโก้ จะต้องวิ่งไล่ตามค้นหาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ราคาอาหารเพื่อจะสนองความต้องการประเภทที่ ๑ ที่ว่าสนอง ความต้องการสิ่งเสพรสนเปรอตน อาจจะมีร้อยบาท พันบาท ค่าอาหาร มือเดียวเป็นหมื่นบาทยังเคยได้ยินเลย

เพราะฉะนั้น ความต้องการประเภทที่ ๒ กับประเภทที่ ๑ บางทีก็ ขัดกัน และขัดกันบ่อยๆ ด้วย

ถ้ามนุษย์สนองความต้องการประเภทสิ่งเสพรสนเปรอตนนี้มาก ก็ จะทำลายคุณภาพชีวิตไปเรื่อย

ไม่เฉพาะในการบริโภคอาหารเท่านั้น ในกิจกรรมของมนุษย์ทุก อย่าง แม้แต่การใช้เทคโนโลยีก็เหมือนกัน จะต้องแยกให้ได้ว่าอันไหนเป็น ความต้องการคุณภาพชีวิต อันไหนเป็นความต้องการสิ่งเสพรสนเปรอ ตน และเอาสองด้านนี้มาพิจารณา

หลักเรื่องความต้องการ ๒ อย่างนี้ นำต่อไปสู่เรื่องคุณค่า เพราะ **ความต้องการทำให้เกิดคุณค่า**

ในเมื่อความต้องการมี ๒ อย่าง คุณค่าก็เกิดขึ้นเป็น ๒ อย่าง เช่นเดียวกัน จะแยกเป็น

๑. **คุณค่าแท้** คือคุณค่าที่สนองความต้องการคุณภาพชีวิต

๒. *คุณค่าเทียม* คือคุณค่าเพื่อสนองความอยากเสพสิ่งปรนเปรอตน ถ้าเราจะมีอะไรสักอย่างหนึ่ง สิ่งนั้นอาจจะมีคุณค่าที่แท้แก่เราส่วนหนึ่ง แต่มักจะมีคุณค่าเทียม ที่เกิดจากตัณหาและมานะ เพื่อให้ได้อร่อย เพื่อให้ได้โก้เก๋ เพื่อแสดงควมมีฐานะ ตลอดจนค่านิยมทางสังคมอะไรต่ออะไรฝรั่งพรุเข้ามา จนกลบคุณค่าแท้นั้น

ข. การบริโภค

จะพูดต่อไปถึงเรื่องการบริโภค ซึ่งก็เช่นเดียวกัน ต้องแยกว่า เป็นการบริโภคเพื่อสนองความต้องการแบบไหน

บริโภคเพื่อสนองความต้องการคุณค่าแท้ หรือ

บริโภคเพื่อเสพคุณค่าเทียม

การบริโภคนี้เป็นจุดยอดของเศรษฐศาสตร์ก็ว่าได้ คือ กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์นั้น จุดยอดอยู่ที่การบริโภค

เราเข้าใจความหมายของการบริโภคว่าอย่างไร เศรษฐศาสตร์แบบยุคอุตสาหกรรม กับเศรษฐศาสตร์แบบพุทธ จะให้ความหมายของการบริโภคไม่เหมือนกัน

การบริโภคเป็นการบำบัดหรือสนองความต้องการ อันนี้แน่นอน เราอาจจะพูดในแง่ เศรษฐศาสตร์แบบยุคอุตสาหกรรม ว่า

การบริโภค คือ การใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการ เพื่อให้เกิดความพอใจ

นี่คือคำจำกัดความของเศรษฐศาสตร์แบบยุคอุตสาหกรรม บำบัดความต้องการเพื่อให้ได้รับความพึงพอใจ แล้วก็จะ

ที่นี้ขอให้มาดูอีกแบบหนึ่ง คือ เศรษฐศาสตร์แบบพุทธ บอกว่า

การบริโภค คือ การใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการ เพื่อให้ได้รับความพอใจโดยเกิดคุณภาพชีวิตขึ้น

หมายความว่า การบริโภคจะต้องมีจุดหมาย คือจะต้องระบุให้ชัด

ลงไปว่าได้ผลหรือบรรลุจุดหมายอะไร จึงเกิดความพึงพอใจ ไม่ใช่แค่เกิดความพอใจขึ้นมาลอยๆ บนจุดหมายที่แอบแฝง

เศรษฐศาสตร์แบบยุคอุตสาหกรรมบอกว่า ต้องการแล้วก็บริโภค แล้วเกิดความพึงพอใจ ก็จบ ไม่ต้องคำนึงว่าต้องการแบบไหน และว่าหลังจากนั้นมันจะเป็นอย่างไร ฉะนั้น จะบริโภคอะไรก็ได้ ให้เราพอใจก็แล้วกัน มันจะเสียคุณภาพชีวิตหรือไม่เสีย ไม่คำนึง

แต่พุทธศาสนาบอกว่า จะบำบัดความต้องการเพื่อให้ได้รับความพึงพอใจก็ถูกต้อง แต่ได้รับความพึงพอใจโดยมองเห็นผลตามมาที่จะเกิดคุณภาพชีวิต ฉะนั้น การบริโภคจึงต้องมีความมุ่งหมายว่าเพื่อให้ได้คุณภาพชีวิต นี่ก็เป็นแง่หนึ่งที่ต่างกัน

ค. งาน และการทำงาน

เมื่อต่างกันในธรรมชาติของเรื่องเหล่านี้ คือ เรื่องความต้องการ เรื่องคุณภาพของความต้องการ เรื่องคุณค่า เรื่องการ บริโภคแล้ว มันก็ต่างกันแม้กระทั่งในเรื่องธรรมชาติของงาน

ความหมายของงานในแง่ของเศรษฐศาสตร์ กับพุทธเศรษฐศาสตร์ ต่างกันอย่างไร โดยสัมพันธ์กับความต้องการสองอย่างนั้น

แบบที่ ๑ ถ้าทำงานด้วยความต้องการคุณภาพชีวิต (รวมทั้งต้องการพัฒนาตนหรือพัฒนาศักยภาพของมนุษย์) ผลได้จากการทำงาน ตรงกับความต้องการทันที เพราะฉะนั้น **การทำงานจึงเป็นความพึงพอใจ**

แบบที่ ๒ ถ้าทำงานด้วยความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตน ผลได้จากการทำงานไม่ใช่ผลที่ต้องการ แต่เป็นเงื่อนไขเพื่อให้ได้ผล อย่างอื่นที่ต้องการ เพราะฉะนั้น **การทำงานจึงเป็นความจำใจ**

ความหมายของงานเป็นคนละอย่าง เมื่อก็การทำงานเป็นความพอใจ แต่เดี๋ยวนี้การทำงานเป็นความจำใจ

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ตะวันตกนั้น มาจากฐานความคิดที่ถือว่า work คือการทำงาน เป็นเรื่องจำใจ เราทำงานคือ work ด้วยความลำบากเหน็ดเหนื่อย เพื่อให้ได้เงินมาซื้อหาสิ่งเสพบริโภค เราจึงต้องมีเวลาเหลือที่จะมี leisure หาความสุขสำราญยามพักผ่อนจากงาน แล้วก็ได้รับความพึงพอใจ ฉะนั้น งานกับความพึงพอใจจึงเป็นคนละเรื่องกัน อยู่ต่างหาก เป็นฝ่ายตรงข้ามกัน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเศรษฐศาสตร์แบบยุคอุตสาหกรรมจะมอง work เป็น labor ที่ลำบากหนักเหนื่อย ซึ่งนำไปสู่ทัศนคติแบบจำใจจำทำ จำทน ที่จะต้องมี leisure มาสลับให้ผ่อนคลาย แต่วัฒนธรรมตะวันตก อีกด้านหนึ่ง ก็ได้ปลูกฝังนิสัยรักงานและความใฝ่รู้ให้แก่ฝรั่งอย่างแนบลึก

ดังนั้น ฝรั่งจำนวนมากจึงมีความสุขจากการศึกษาค้นคว้าและทำงานอย่างเอาจริงเอาจังอุทิศตัว และฝรั่งพวกหลังนี้แหละ ที่เป็นแกนแห่งพลังขับเคลื่อนของอารยธรรมอย่างแท้จริง*

* ขอให้ดูตัวอย่างที่มีผู้เขียนไว้ว่า ไอน์สไตน์มี work เป็นชีวิตชีวาและมีความสุขพร้อมอยู่ในตัว

"Einstein is not . . . merely an artist in his moments of leisure and play, as a great statesman may play golf or a great soldier grow orchids. He retains the same attitude in the whole of his work. He traces science to its roots in emotion, which is exactly where art is also rooted." - Havelock Ellis (1859-1939), British psychologist. *The Dance of Life*, ch. 3 (1923).

ในทางตรงข้าม ดูชีวิตในระบบอุตสาหกรรม จากทัศนะของนักคิดตะวันตกบางท่าน

"Industrial man—a sentient reciprocating engine having a fluctuating output, coupled to an iron wheel revolving with uniform velocity. And then we wonder why this should be the golden age of revolution and mental derangement." - Aldous Huxley (1894-1963). Bruno Rontini's notes, in *Time Must Have a Stop*, ch. 30 (1944).

"Work to survive, survive by consuming, survive to consume: the hellish cycle is complete." - Raoul Vaneigem (b. 1934), Belgian Situationist philosopher. *The Revolution of Everyday Life*, ch. 7, sct. 2 (1967; tr. 1983).

แต่ถ้าสังคมใดไม่มีวัฒนธรรมที่ใฝ่รู้และรักงานเป็นฐานที่มั่นคง แล้วไปรับเอาความคิดแบบทำงานเพื่อเป็นเงื่อนไขให้ได้ผลตอบแทนมายึดถือปฏิบัติ ก็จะต้องเกิดปัญหาที่มีผลเสียแก่การทำงาน แก่เศรษฐกิจ แก่ชีวิตและสังคมทั้งหมด

ขอยกตัวอย่างการทำงานที่มีลักษณะต่างกันสองแบบนี้

นาย ก. ทำงานวิจัยเรื่องหนึ่ง สมมติว่าเรื่องการจัดแมลงด้วยวิธีไม่ใช้สารเคมี นาย ก. ทำงานวิจัยเรื่องนี้เพื่อความรู้และการใช้ประโยชน์จากตัวความรู้โดยตรง เขาต้องการความรู้ในเรื่องนี้จริงๆ นาย ก. จะทำงานนี้ด้วยความพอใจ เพราะว่าความรู้และการที่ได้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยนี้คือตัวผลที่ต้องการจากการทำงาน

ฉะนั้น ความก้าวหน้าของงานวิจัย และการได้ความรู้เพิ่มขึ้น จึงเป็นความพึงพอใจทุกขณะ เมื่อเขาทำงานไป เขาก็ได้รับความพึงพอใจ เมื่อความรู้เกิดขึ้น มีความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น ความพึงพอใจก็ยิ่งเกิดเพิ่มขึ้นเรื่อยไป

นาย ข. ทำงานวิจัยอย่างเดียวกัน คือเรื่องการจัดแมลงด้วยวิธีไม่ใช้สารเคมี แต่วิจัยเพื่อเงิน เพื่อจะได้เลื่อนขั้น ที่นี่ ผลได้จากงาน คือความรู้และประโยชน์จากการวิจัยนั้น ไม่ใช่ผลที่เขาต้องการโดยตรง แต่จะเป็นเงื่อนไขให้เขาได้เงิน เป็นเงื่อนไขให้เขาได้ผลตอบแทนอย่างอื่นที่เขาต้องการอีกทีหนึ่ง ฉะนั้น ตอนที่เขาทำงานนี้ เขาจะทำงานด้วยความจำใจ ไม่เกิดความสุขจากการทำงาน

เท่าที่เข้ามาในตอนี้ เป็นเรื่องธรรมชาติของงาน ซึ่งจะเห็นว่างานในแง่ของพุทธศาสนาที่ทำเพื่อสนองความต้องการคุณภาพชีวิต จะทำให้เกิดความพึงพอใจได้ตลอดเวลา คนสามารถทำงานด้วยความสุข เราจึงเรียกการทำงานประเภทนี้ว่า *ทำด้วยฉันทะ*

แต่ถ้าทำงานด้วยความต้องการอีกประเภทหนึ่ง คือโดยต้องการค่าตอบแทนหรือสิ่งเสพรุนปรนปรอดน ก็เรียกว่า *ทำงานด้วยตัณหา*

ถ้าทำงานด้วยตัณหา ก็ต้องการได้เสพบริโภคหรือผลตอบแทนตามเงื่อนไข แต่เมื่อยังทำงานอยู่ ยังไม่ได้เสพผลนั้น ก็ยังไม่ได้รับความพึงพอใจ จึงทำงานโดยไม่มีความสุขตลอดเวลา

ในเรื่องธรรมชาติของความต้องการ ธรรมชาติของคุณค่า ตลอดมาจนถึงเรื่องของงานนี้ พุทธศาสนายอมรับความจริงทุกชั้นตอน

ความจริงที่ว่า คนทั้งหลายโดยทั่วไปจะต้องมีตัณหาเป็นธรรมดานี้ก็ยอมรับ แต่ในเวลาเดียวกันก็มองเห็นว่า มนุษย์มีความต้องการคุณภาพชีวิตอยู่ด้วย ซึ่งเป็นความต้องการที่แท้ของชีวิตเอง และในการต้องการคุณภาพชีวิตนี้ เขาก็ต้องการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนให้ดียิ่งขึ้นไปด้วย

เพราะฉะนั้น ในการเป็นอยู่ของมนุษย์ แม้ว่ามนุษย์จะมีตัณหา แต่ทำอย่างไรเราจะหันเหความต้องการนี้ให้เบนไปสู่ความต้องการคุณภาพชีวิตให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ แล้วให้การสนองความต้องการคุณภาพชีวิตนั้น เหม็นไปเพื่อการพัฒนาตนต่อไป

ความหมายที่เปลี่ยนไปนี้ จะมีผลโยงไปถึงเรื่องอื่นๆ ต่อไปอีก แม้แต่คำจำกัดความเกี่ยวกับ wealth หรือโภคทรัพย์ คำจำกัดความเกี่ยวกับสินค้าและบริการ คำจำกัดความเกี่ยวกับเรื่องการแข่งขันและการร่วมมือ เป็นต้น

เมื่อฐานความคิดต่างกันแล้ว มันก็ต่างกันไปหมด

ง. การแข่งขัน-การร่วมมือ

ขอยกมาพูดอีกเรื่องหนึ่งคือ การแข่งขัน และการร่วมมือ

ในแง่ของเศรษฐศาสตร์ เขาบอกว่า เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะมีการแข่งขันกัน

แต่ในทางพุทธศาสนาบอกว่า มนุษย์นั้นมีธรรมชาติทั้งแข่งขันและร่วมมือ ยิ่งกว่านั้นยังอาจจะแยกเป็นว่า มีความร่วมมือแท้และความร่วมมือเทียม

ความร่วมมือเทียมเป็นอย่างไร?

การแข่งขันกันเป็นเรื่องธรรมดา เมื่อเราแข่งขันกันเพื่อสนองความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอดน เราจะแข่งขันกันเต็มที่ เพราะต่างคนต่างก็อยากได้เข้ามาหาตัวให้มากที่สุด เพราะมันไม่รู้จักพอ มันไม่รู้อิ่ม มันไม่เต็ม ฉะนั้น ถ้าเอาเข้ามาที่ตัวเองได้มากที่สุด คนอื่นไม่ได้เลยก็เป็น การดี จึงต้องแข่งขันเพื่อให้ตนได้มากที่สุด เป็นเรื่องธรรมดา มนุษย์มีธรรมชาติแห่งการแข่งขันกันเพราะเป็นไปตามธรรมชาติของความต้องการในแง่ที่หนึ่ง

อย่างไรก็ตาม เราอาจจะเอาธรรมชาติของการแข่งขันนั้นมาใช้เป็นแรงจูงใจให้คนร่วมมือกัน เรียกว่าทำให้คนฝ่ายหนึ่งร่วมมือกันเต็มที่เพื่อจะแข่งขันกับอีกฝ่ายหนึ่ง โดยอาศัยการแข่งขันนั้นเองมาทำให้เกิดความร่วมมือกันขึ้น เช่นว่า เราอาจจะช่วย ชักจูงให้ประชาชนมีชาตินิยมรวมหัวกันแอนตี้สินค้าจากต่างประเทศก็ได้ แต่ฐานของมันก็คือการแข่งขันทั้งสิ้น

การนำเอาการแข่งขันมาช่วยทำให้เกิดความร่วมมือกันในระดับหนึ่งอย่างนี้ เรียกว่าความร่วมมือเทียม

อีกอย่างหนึ่งคือความร่วมมือแท้ ความร่วมมือแท้ก็คือ การร่วมมือกันในความพยายามที่จะสนองความต้องการคุณภาพชีวิต

เมื่อต้องการคุณภาพชีวิตนั้น มนุษย์สามารถร่วมมือกันได้ เพื่อช่วยกันแก้ปัญหาของมนุษย์เอง ฉะนั้น ธรรมชาติของมนุษย์นี้จึงมีทางที่จะฝึกให้ร่วมมือกันได้ และการฝึกฝนพัฒนามนุษย์อย่างหนึ่ง ก็คือ การที่จะหันเหให้มนุษย์เปลี่ยนจากการแข่งขันกันมาร่วมมือกันในการที่จะแก้ปัญหาของมนุษย์

เป็นอันว่า เพื่อคุณค่าแท้ มนุษย์ก็สามารถร่วมมือกันได้ แต่เพื่อคุณค่าเทียม มนุษย์จะแข่งขันกัน (รวมทั้งร่วมมือเทียม) อย่างสุดชีวิตจิตใจ เพื่อช่วงชิงตำแหน่งหรือล่าผลประโยชน์

นี่ก็เป็นเรื่องราวต่างๆ ที่ขอยกมาเพื่อเป็นตัวอย่างแสดงถึงความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ โดยเฉพาะก็คือธรรมชาติของความ ต้องการ

จ. สันโดษ-ค่านิยมบริโภคนิยม

จะขอแทรกเรื่องหนึ่งเข้ามา ซึ่งไม่ตรงกับประเด็นที่กำลังพูดโดยตรง แต่สัมพันธ์กัน กล่าวคือ เราเคยมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องสันโดษ ก็จึงอยากจะยกมาพูดในที่นี้ด้วย

ความสันโดษนี้ ก็เกี่ยวกับเรื่องคุณภาพชีวิต เกี่ยวกับเรื่องความต้องการของมนุษย์ ที่แยกเป็นความต้องการประเภทที่ ๑ และความต้องการประเภทที่ ๒

ตามธรรมดาที่เราเห็นกันง่ายๆ ก็คือ ถ้าคนใดสันโดษ ความต้องการของเขาก็น้อยกว่าคนไม่สันโดษ อันนี้เป็นธรรมดาแท้ๆ

แต่ในกรณีที่ถูกต้อง ความสันโดษ ก็คือไม่มีความต้องการเทียม ไม่เห็นแก่ความต้องการประเภทเสพล้างปรนเปรอตน แต่มีความต้องการคุณภาพชีวิต

การที่เราเข้าใจความหมายของสันโดษผิดพลาด ก็เพราะไม่ได้แยกเรื่องความต้องการ คนที่มีความสันโดษนั้น ยังต้องมีความต้องการคุณภาพชีวิตด้วย จึงจะเป็นความหมายที่ถูกต้อง

จุดที่พลาดก็คือ เมื่อไม่รู้จักแยกประเภทความต้องการ ก็เลยพูดคลุมปฏิสรรคความต้องการไปเลย คนสันโดษก็เลยกลายเป็นคนที่ไม่ต้องการอะไร อันนี้เป็นความผิดพลาดขั้นที่หนึ่ง

ที่จริงแล้ว ความต้องการคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม ยังนำไปสู่อีกสิ่งหนึ่งที่เรียกว่าความขาดแคลนแท้-ความขาดแคลนเทียม แต่อันนี้เดี๋ยวจะมากไป ขอผ่านไปก่อน

หันกลับมาเรื่องความสันโดษ เรามีความเชื่อกันว่า คนไทยสันโดษ

แต่มีงานวิจัยแสดงผลออกมาว่า คนไทยมีค่านิยมบริโภครวมๆ เคยสังเกตหรือไม่ว่า สองอย่างนี้มันไปกันไม่ได้ มันขัดแย้งกันในตัว เราเคยจับมาเข้าคู่เทียบกันหรือเปล่า

มีความเชื่อว่าคนไทยนี้สันโดษ แต่พร้อมกันนั้นก็ยังมีผลงานวิจัยออกมาว่าคนไทยมีค่านิยมบริโภครวมๆ ถ้าคนไทยสันโดษ คนไทยจะไม่สามารถมีค่านิยมบริโภครวมๆ ถ้าคนไทยมีค่านิยมบริโภครวมๆ คนไทยจะไม่สามารถสันโดษ ฉะนั้น จะต้องผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง

แต่ที่เราพูดได้อย่างหนึ่งก็คือ มีคำติเตียนว่า คนไทยสันโดษ ทำให้ไม่กระตือรือร้น ไม่ขวนขวาย ไม่ดิ้นรน ทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนา อันนี้ขอเรียกว่าเป็นคำกล่าวหา

ที่นี้ก็ยังมีคำพูดอีกด้านหนึ่งว่า คนไทยมีค่านิยมบริโภครวมๆ คนไทยไม่ชอบผลิต ก็ขัดขวางการพัฒนาเช่นเดียวกัน

ตกลงว่า มองแง่หนึ่งคนไทยสันโดษ ก็ขัดขวางการพัฒนา อีกแง่หนึ่ง คนไทยมีค่านิยมบริโภครวมๆ ก็ขัดขวางการพัฒนา

แต่ที่แน่ๆ ก็คือ การเร้าความต้องการให้ชอบบริโภครวมๆ (ที่ใด) ไม่จำเป็นต้องทำให้เกิดการผลิตมาก (ที่นั่น)

ฉะนั้น การที่มีความเชื่อกันในวงหนึ่งว่า จะต้องเร้าความต้องการให้คนอยากบริโภครวมๆ ให้มาก จึงจะทำให้คนพัฒนาประเทศชาติได้สำเร็จ แล้วปลุกเร้าตัณหากันใหญ่ จึงกลายเป็นให้ผลที่กลับตรงข้ามคือ คนไทยมีค่านิยมบริโภครวมๆ โดยไม่ชอบผลิต เลยกลับทำให้เกิดผลเสียต่อการพัฒนาประเทศชาติหนักลงไปอีก เพราะมีอะไรก็กินจะใช้จะซื้อจะหาทำเดียว แต่ไม่รู้จักทำ

ประเทศอื่นเจริญอย่างไร เขามีอะไรใช้อย่างไร เราก็อยากจะมีจะใช้บ้าง แล้วก็ภูมิใจที่มีที่ใช้อย่างเขา แต่ไม่ภูมิใจที่จะทำให้อ่างเขานี้แหละคือค่านิยมที่ขัดขวางการพัฒนาเป็นอย่างมาก มันเป็นเรื่องแสดงให้เห็นว่า การเร้าความต้องการโดยไม่เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ให้

ถูกต้องนั้น จะไม่นำไปสู่ผลที่ต้องการอย่างแท้จริง

การที่เราเร้าค่านิยมบริโภคนิยม ต้องการให้คนบริโภคนิยมมาก ไม่จำเป็นต้องทำให้เกิดการผลิตขึ้น แต่จะทำให้เกิดความฟุ้งเฟ้อ การกู้หนี้ยืมสินทุจริต เพื่อการบริโภคได้มาก เป็นการพัฒนาที่ผิดพลาดอย่างยิ่ง

เป็นไปได้ไหมว่า คนไทย (สมัยหนึ่ง) อาจจะล้นโดษจริง และคนไทย (อีกสมัยหนึ่ง) ก็มีค่านิยมบริโภคนิยมมากจริง โดยที่คนไทยเปลี่ยนแปลงเคลื่อนจากความล้นโดษมาสู่การมีค่านิยมบริโภคนิยม

ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็หมายความว่า การนำเอาระบบเศรษฐกิจแบบตะวันตกเข้ามาใช้ในประเทศไทย หรือการนำเศรษฐกิจศาสตร์แบบตะวันตกเข้ามาใช้ในประเทศไทยนั้น ได้นำมาใช้อย่างผิดพลาด ทำให้เกิดผลเสีย

ที่แท้นั้น ถ้าคนไทยมีความล้นโดษจริง มันก็เป็นโอกาสว่า เราสามารถใช้ล้นโดษนั้นเป็นฐาน แล้วส่งเสริมให้เกิดการผลิตขึ้น คือเดินหน้าจากความล้นโดษนั้นมาต่อเข้ากับการผลิต

เหมือนอย่างประเทศตะวันตกเมื่อเริ่มยุคอุตสาหกรรมใหม่ๆ ก็เริ่มความเจริญทางอุตสาหกรรมด้วย work ethic ที่เรียกกันว่า Protestant ethic

ระบบจริยธรรมโปรเตสแตนต์นี้สอนฝรั่งให้รักงาน มีความเป็นอยู่แบบล้นโดษ ให้ประหยัด ให้เป็นอยู่อย่างมัธยัสถ์ ใช้จ่ายเชิข้มที่สุด ไม่หาความเพลิดเพลินสุขสำราญ หรือฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย เมื่อมีรายได้ ก็เก็บออมไว้ เพื่อเอาเงินที่เก็บออมไว้มาลงทุนต่อไป เพื่อจะได้ผลิตให้มากขึ้น

ฉะนั้น คนในยุคที่เรียกว่าปฏิวัติอุตสาหกรรมในตะวันตกนั้น จะมีความเป็นอยู่อย่างล้นโดษ แต่มีความต้องการในการผลิตมาก ก็จึงหันเหแรงงานของตัวเอง แทนที่จะใช้ในการบริโภค ก็เอามาใช้ในการผลิต เพื่อสร้างสรรค์พัฒนาให้เกิดความเจริญทางอุตสาหกรรม

โดยนัยนี้ ก็หมายความว่า เรามีทุนติดอยู่แล้วส่วนหนึ่ง คือคนของเรามีความล้นโดษ ไม่ชอบฟุ้งเฟ้อ ไม่เห่อในการบริโภค รู้จักประหยัด ใช้

น้อย เราก็ปลุกเร้าความต้องการอีกด้านหนึ่งเติมหรือผนวกเข้ามา คือ สร้างนิสัยรักงาน และความอยากทำ ให้สำเร็จขึ้นมา ก็จะทำให้เกิดการผลิตรายได้ ทำให้บรรลุผลคือความสำเร็จทางอุตสาหกรรม

แต่ถ้าเราเข้าใจธรรมชาติของคนผิด แล้วใช้ระบบเศรษฐกิจนี้ อย่างผิดพลาด ก็มาเร้าความต้องการบริโภค ให้คนเกิดค่านิยมบริโภคขึ้น ความล้นโด้ขที่มีอยู่เดิมก็หายไป และการผลิตก็ไม่เกิดขึ้น ก็เลยทำให้เกิดความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยอย่างเดียว พัฒนาเศรษฐกิจไม่สำเร็จ

ฉะนั้น *สันโดษ* นั้นถ้าเข้าใจให้ถูกต้องก็คือว่า มันตัดความต้องการประเภทที่ ๑ คือ ความต้องการคุณค่าเทียม ตัดความต้องการลิ่งเสฟปรนเปรอดตน แต่กลับมีความต้องการคุณภาพชีวิต ซึ่งจะต้องหนุนเสริมขึ้นไป

ในทางพุทธศาสนานั้น *สันโดษ* จะต้องมาคู่กับความเพียรเสมอไป ล้นโด้ขเพื่ออะไร เพื่อจะได้ประหยัดแรงงานและเวลาที่จะสูญเสยไปในการที่จะปรนเปรอดตน แล้วเอาแรงงานและเวลานั้นไปใช้ในการทำงานปฏิบัติหน้าที่ *สันโดษ* มีความมุ่งหมายอย่างนี้

นี่ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์

ฉ. การผลิต

ที่จริงมีเรื่องจะต้องพูดอีกมากเกี่ยวกับการผลิต การผลิตนี้ก็ป็นเรื่องใหญ่ การพิจารณาเรื่องนี้ ไม่ใช่ป็นเพียงการเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ แต่ป็นการพิจารณาธรรมชาติทั้งหมดในวงกว้าง

ในทางเศรษฐศาสตร์ *การผลิต* ป็นคำพูดที่ลวงตาและลวงสมอง ในการผลิต เราคิดว่าเราทำอะอะไรให้เกิดขึ้นใหม่ แต่แท้ที่จริงนั้นมันป็นการ *แปรสภาพ* คือแปรสภาพอย่างหนึ่งไปป็นอีกอย่างหนึ่ง จากวัตถุอย่างหนึ่งไปป็นวัตถุอีกอย่างหนึ่ง จากแรงงานอย่างหนึ่งไปป็นอีกอย่างหนึ่ง

*การแปรสภาพ*นี้ ป็นการทำให้เกิดสภาพใหม่โดยทำลายสภาพเก่า

เพราะฉะนั้น ในการผลิตนั้น ตามปกติจะมีการทำลายด้วยเสมอไป

ถ้าเศรษฐศาสตร์จะเป็นวิทยาศาสตร์ที่แท้จริงแล้ว จะคิดถึงแต่การผลิตอย่างเดียวไม่ได้ การผลิตแทบทุกครั้งจะมีการทำลายด้วย การทำลายในบางกรณีนั้นเรายอมรับได้ แต่การทำลายบางอย่างก็เป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้

ฉะนั้น จึงมีข้อพิจารณาเกี่ยวกับการผลิตในทางเศรษฐกิจนี้ เช่นว่า การผลิตบางอย่างเป็นการผลิตที่มีค่าเท่ากับการทำลาย ซึ่งจะมีปัญหาว่า ควรจะผลิตดีหรือไม่

ในบางกรณีเราอาจจะต้องมีการงดเว้นการผลิต และการงดเว้นการผลิตนั้นก็เป็นการที่เสริมคุณภาพชีวิตได้ด้วย

ฉะนั้น ในเศรษฐศาสตร์แบบนี้ จะพิจารณาค้นด้วยการผลิตหรือไม่ผลิตเท่านั้น ไม่ถูกต้อง การไม่ผลิตอาจจะเป็นการกระทำหรือเป็นกิจกรรมที่ดีทางเศรษฐกิจก็ได้

เราจะต้องพิจารณาเรื่องการผลิตโดยแยกออกอย่างน้อยเป็น ๒ ประเภท คือ การผลิตที่มีค่าเท่ากับการทำลาย (เช่น การผลิตที่เป็นการทำลายทรัพยากร และทำให้สภาพแวดล้อมเสีย) กับการผลิตเพื่อการทำลาย (เช่น การผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์)

มีทั้งการผลิตที่มีผลในทางบวก และการผลิตที่มีผลในทางลบ มีผลในทางเสริมคุณภาพชีวิต และในทางทำลายคุณภาพชีวิต

อีกประการหนึ่ง ในเศรษฐศาสตร์แบบยุคอุตสาหกรรมนี้ การผลิตมีความหมายแคบ มองเฉพาะในแง่ที่จะเอามาซื้อขายกันได้ เป็นเศรษฐกิจแบบการตลาด เพราะฉะนั้น อาตมภาพอยู่ที่วัด ทำไร่ ทำแก้อั้งขึ้นมาชุดหนึ่ง เอามานั่งทำงาน เศรษฐศาสตร์บอกไม่ได้ผลิต

คนหนึ่งขึ้นเวทีแสดงจำอวดตลกจี๋เล่น ทำให้คนหายเครียด บันเทิงใจ จัดการแสดงโดยเก็บเงิน เราบอกว่ามีการผลิตเกิดขึ้น การจัดแสดงจำอวดเป็นการผลิต

แต่อีกคนหนึ่งอยู่ในสำนักงานหรือสถานศึกษา เป็นคนที่มีอารมณ์แจ่มใส คอยพูด คอยทำให้เพื่อนร่วมงานร่าเริงแจ่มใสอยู่เสมอ จนกระทั่งไม่ต้องมีความเครียด ไม่ต้องไปดูจำอวด แต่เราไม่พิจารณาพฤติกรรมของคนผู้นี้ว่าเป็นการผลิต

แล้วที่นี้ คนที่ทำให้คนอื่นเครียด มีกิริยาวาจาที่ทำให้คนอื่นเครียดอยู่เสมอ จนเขาต้องหาทางแก้เครียดด้วยเครื่องบันเทิง คือไปดูจำอวด เราก็ไม่คิดมูลค่าทางเศรษฐกิจกันเลย

อีกตัวอย่างหนึ่ง เขาจัดแสดงการฆ่าวัว เช่นในเมืองสเปน เขาให้คนลงไปฆ่าวัวกระทั่งให้คนดู โดยเก็บเงิน การจัดการแสดงนี้เราเรียกว่าเป็นการผลิตในทางเศรษฐกิจ

แต่เด็กคนหนึ่งพาผู้ใหญ่พาคนแก่ข้ามถนน เราไม่เรียกพฤติกรรมของเด็กนี้ว่าเป็นการผลิต

กรณีเหล่านี้ขอให้คิดดู นี่เป็นตัวอย่างเท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการพิจารณาในทางเศรษฐกิจนั้นยังแคบมาก ความหมายของการผลิตก็ยังแคบ ในทางพุทธเศรษฐศาสตร์จะต้องขยายวงความคิดนี้ออกไป

ในเรื่องนี้ถ้าเราจะมองหา the invisible hand (มือล่องหน) ของ Adam Smith ก็คงต้องร้องทุกข์ว่า the invisible hand ของอาดัม สมิธนี้ทำงานไม่ทั่วถึง

เรื่อง economic growth คือความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็ดี เรื่อง wealth คือความมั่งคั่งก็ดี จะต้องเอามาพิจารณากันใหม่ เช่นว่า ความเจริญความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจนี้ เพื่ออะไรกันแน่ ถ้ามันเป็นไปเพื่อ the increase of the quality of life คือเพื่อความเจริญเพิ่มพูนของคุณภาพชีวิต ก็จึงน่าจะได้รับได้

ลักษณะสำคัญ

ของ

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

๑. เศรษฐศาสตร์มัชฌิมา: การได้คุณภาพชีวิต

เมื่อมีความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์แล้ว ก็จะขอชี้ถึงลักษณะสำคัญของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ กล่าวคือ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธนี้มีลักษณะเป็นสายกลาง อาจจะเรียกว่า เศรษฐศาสตร์สายกลาง หรือ*เศรษฐศาสตร์มัชฌิมา* เพราะวาระบบชีวิตของพุทธศาสนาที่เรียกว่า มรรคนั้น ก็มีชื่ออยู่แล้วว่ามัชฌิมาปฏิปทา

องค์ของมรรคนั้นแต่ละข้อเป็นสัมมา เช่น สัมมาอาชีวะ การที่เป็นสัมมานั้นก็คือ โดยถูกต้อง โดยถูกต้องก็คือทำให้เกิดความพอดี ความเป็นมัชฌิมาหรือสายกลางนั้น ก็คือ*ความพอดี*นั่นเอง

ซูมาเกอร์บอกว่า เมื่อมีสัมมาอาชีวะ ก็ต้องมี Buddhist economics ต้องมีเศรษฐศาสตร์แบบพุทธ

ขอพูดต่อไปว่า เมื่อมีสัมมาอาชีวะ ก็ต้องมีมีฉฉาอาชีวะด้วยเช่นเดียวกัน เมื่อมีสัมมาอาชีวะ คือ พุทธกรรมทางเศรษฐกิจที่ถูกต้อง ก็ต้องมีมีฉฉาอาชีวะคือพุทธกรรมทางเศรษฐกิจที่ผิดพลาดด้วย ที่นี่เศรษฐกิจถูกต้องที่เป็นสัมมาก็คือ เศรษฐกิจแบบทางสายกลาง หรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปทา

ในทางพุทธศาสนา มีข้อปฏิบัติที่เต็มไปด้วยเรื่องมัชฌิมา ความ เป็นสายกลาง ความพอดี มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณ รู้จักพอดี เต็มไปหมด ตลอดจนสมตา เทียบกับที่เราใช้คำว่า สมดุล หรือดุลยภาพ คำเหล่านี้เป็นคำสำคัญในทางพุทธศาสนา

ที่ว่าเป็นสายกลาง เป็นมัชฌิมา มีความพอดี พอประมาณ ได้
ดุลยภาพ อันนี้เป็นอย่างไร ความพอดีหรือทางสายกลางอยู่ที่ไหน

ความพอดี คือ จุดที่คุณภาพชีวิตกับความพึงพอใจมาบรรจบกัน
หมายความว่า เป็นการได้รับความพึงพอใจด้วยการตอบสนองความ
ต้องการคุณภาพชีวิต

เมื่อถึงจุดนี้ ก็จึงโยงกลับไปหาการบริโภค ที่พูดมาเมื่อก็นี้ว่า การ
บริโภคเป็นจุดยอดของเศรษฐกิจ

ขอทบทวนความหมายของ**การบริโภค**อีกครั้งหนึ่ง

ถ้าเป็นการบริโภคในทางเศรษฐศาสตร์ ก็หมายถึงการใช้สินค้า
และบริการบำบัดความต้องการ ซึ่งทำให้ได้รับความพึงพอใจสูงสุด

แต่ในแบบพุทธ การบริโภคคือการใช้สินค้าและบริการบำบัดความ
ต้องการ ซึ่งทำให้ได้รับความพึงพอใจโดยมีคุณภาพชีวิตเกิดขึ้น พอบริโภค
ปีบก็มองไปถึงคุณภาพชีวิต นั่นคือการบริโภคที่สำเร็จผล

ถ้าแค่บริโภคแล้ว อร่อย โก้ ได้รับความพึงพอใจ ก็จบ แต่ไม่ถึงถือว่าเป็น
เศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ แต่เป็นเศรษฐศาสตร์ที่ดิน แยกส่วน ไม่เข้าไป
ในระบบสัมพันธ์แห่งการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ไม่เชื่อมโยงกับวิทยาการ
อย่างอื่น เพราะบริโภคแบบคลุมเครือและเลื่อนลอย ไม่เข้าใจและไม่
คำนึงถึงเหตุผลของการบริโภค ไม่รู้ความมุ่งหมายที่แท้ของการบริโภคนั้น

เมื่อบริโภคไป ได้รับความพึงพอใจหลงเพลินไป ก็ตัดตอนเอาว่า
จบเท่านั้น

แต่ที่จริงพึงพอใจนั้น อาจเกิดโทษแก่ชีวิตก็ได้ อย่างที่พูดเมื่อก็
ว่าทำให้เสียคุณภาพชีวิต

หากพอใจโดยพ่วงกับการได้คุณภาพชีวิต ก็จะเป็นฐานสนับสนุน
การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ต่อไป ทำให้ชีวิตมีความดีงามยิ่งขึ้น

ฉะนั้น เศรษฐศาสตร์จึงไปสัมพันธ์กับการมีชีวิตของมนุษย์ทั้งหมด
ที่จะเป็นอยู่อย่างดี เป็นชีวิตที่ดีงาม ทำสังคมให้มีสันติสุข

โดยนัยนี้ ถ้าเศรษฐศาสตร์จะมีความหมายอย่างแท้จริง เศรษฐศาสตร์จะต้องมีส่วนในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ในการทำให้มนุษย์มีความสามารถที่จะดำรงชีวิตที่ดีงาม มีความสุขร่วมกันได้ดียิ่งขึ้นด้วย มิฉะนั้นเศรษฐศาสตร์จะมีไว้เพื่ออะไร

จุดยอดของเศรษฐศาสตร์ที่ว่าเมื่ออยู่ที่การบริโภค เศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธจึงปรากฏตัวในหลักที่เรียกว่า โภชน มตฺตญฺญตา คือความรู้จักประมาณในการบริโภค

หลักนี้มีกล่าวอยู่เสมอ แม้แต่ในโอวาทปาติโมกข์ที่เราเรียกว่าหัวใจพุทธศาสนาก็ระบุไว้ว่า มตฺตญฺญตา จ ภตฺตสฺมิ (ความรู้จักประมาณในอาหาร)

รู้จักประมาณ คือรู้จักพอดี ความพอประมาณคือความพอดี คำว่ามัตตัญญุตาคือความรู้จักพอดี เป็นหลักสำคัญกระจายอยู่ทั่วไป ในลัทธิปริยัติธรรม ๗ ประการก็มี โดยเฉพาะในหลักการบริโภคจะมีมัตตัญญุตานี้เข้ามาทันที

ตัวกำหนดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ก็คือมัตตัญญุตาคือ ความรู้จักประมาณ รู้จักพอดีในการบริโภค หมายถึงความพอดีที่ให้คุณภาพของชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจ

ในคำสอนแสดงข้อปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะพระสงฆ์ เมื่อจะบริโภคอะไรก็ต้องพิจารณาเหตุผลหรือความมุ่งหมายของการบริโภค ตามสูตรที่ว่า ปฏิสงฺขา โยนิโส ปิณฺฑปาต... พิจารณาทุกอย่างไม่ว่าจะบริโภคอะไร แต่เดี๋ยวนี้เราว่ากันเป็นมนต์ไปเลย ไม่รู้เรื่อง สวดจบเป็นใช้ได้

อันที่จริงนั้นท่านสอนว่า เวลาจะบริโภคอะไรก็ให้พิจารณา คือพิจารณาว่า เราพิจารณาโดยแยกกายแล้วจึงบริโภคอาหาร

เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย มิใช่เพื่อสนุกสนาน มิใช่เพื่อลุ่มหลง มัวเมา มิใช่เพื่อโก้ หูหรา ฟุ่มเฟือย

ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส แต่บริโภคเพื่อให้ร่างกายมั่นคงดำรงอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตดำเนินไป เพื่อกำจัดทุกข์เวทนาเก่า เพื่อป้องกันมิให้มีทุกข์เวทนาใหม่ เพื่อเกื้อหนุนชีวิตอันประเสริฐ เพื่อเกื้อกูลต่อชีวิตที่ดิ้งามเพื่อความอยู่ผาสุก

เวลาบริโภคจะต้องเข้าใจความหมายอย่างนี้ และบริโภคให้ได้ผลตามความมุ่งหมาย แล้วความพอดีก็อยู่ที่นี้ ฉะนั้น จึงบอกว่า ความพอดีหรือสายกลาง อยู่ที่คุณภาพชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจ เพราะว่าผู้ที่เป็นชาวพุทธพิจารณาเข้าใจความหมายของการบริโภคว่าเพื่อความมีสุขภาพดี เพื่อเกื้อกูลต่อการมีชีวิตที่ดี เพื่ออยู่เป็นสุข ดังนั้น คุณภาพชีวิตจึงเป็นสิ่งที่ต้องการในการบริโภค และบริโภคแล้วจึงได้รับความพึงพอใจที่ได้คุณภาพชีวิตนั้น

นี่คือความหมายของ มัตตัญญูตา คือความพอดีที่ว่าเป็นทางสายกลาง

เป็นอันว่า กิจกรรมในทางเศรษฐกิจนี้ เป็น means คือ มรรคา ไม่ใช่เป็น end หรือจุดหมายในตัวเอง

ผลที่ต้องการในทางเศรษฐศาสตร์ไม่ใช่เป็นจุดหมายในตัวของมันเอง แต่เป็นมรรคา คือ เป็นฐานสนับสนุนกระบวนการพัฒนาตนของมนุษย์ เพื่อชีวิตที่ดียิ่งขึ้น เพื่อให้เขาบริโภคอาหารแล้วไม่ใช่อึดเฉยๆ ไม่ใช่อึดแล้ว พออ่อยๆ ก็จบเสร็จกัน ไม่ใช่แค่นั้น แต่ให้เขาอึดเพื่อให้เขามีกำลังกาย มีกำลังความคิด จะได้ทำสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์ เช่นจะได้ฟังได้พิจารณาในเรื่องที่เจริญปัญญาต่อไป

ดังในเรื่องที่ยกมาเป็นตัวอย่างที่ว่า พระพุทธเจ้าให้คนจัดหาอาหารให้คนเข็ญใจรับประทาน เมื่อเขารับประทานเสร็จแล้ว ก็ไม่ใช่จบแค่นั้น แต่เพื่อให้เขาได้ฟังธรรมต่อไป มันจึงเป็น means

ในเมื่อหลักการมีอยู่อย่างนี้แล้ว ก็จะมีวิธีปฏิบัติปลีกย่อยที่แยกย่อยออกไปอีก เช่น ในกรณีที่คนมีกินอยู่แล้ว เรากลับไม่สอนให้เขากินให้

เต็มที ไม่สอนให้กินตามที่ยาก

ยิ่งกว่านั้น บางครั้งยังมีการยกย่องพระบางองค์ที่ฉันมือเดียว

ถ้าเป็นเศรษฐศาสตร์ยุคอุตสาหกรรม ก็ต้องสรรเสริญคนที่กินให้มากที่สุด บริโภคสี่มือสิบมือคงยิ่งดีใหญ่

แต่ในกรณีที่พอแก่ความต้องการคุณภาพชีวิต เรากลับสรรเสริญพระบางองค์ที่ฉันมือเดียว แต่ไม่ใช่การฉันมือเดียวนั้นเป็นจุดหมายนะ ถ้าฉันมือเดียวแล้วไม่ได้ทำอะไรให้เกิดผลจากการฉันมือเดียว ก็ไม่ได้เรื่อง กลายเป็นเบียดเบียนตัวเองไป

ฉะนั้น จะต้องพิจารณาโดยมีเงื่อนไข คือบริโภคสิ่งที่และเท่าที่จะช่วยเกื้อหนุนให้การพัฒนาตนได้ผลดี

ในเรื่องนี้ แม้แต่ชาวบ้านก็เหมือนกัน ไม่เฉพาะแต่พระ บางทีมาถืออุโบสถงดอาหารในเวลาเลยเที่ยงไปแล้ว ไม่รับประทานในเวลาบ่าย เวลาค่ำ การงดกินอาหารที่ควรจะกินตามปกติ กลับมีความหมายเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีคุณค่าเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

ฉะนั้น การบริโภคจึงเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งเป็นไปได้ทั้งในแง่บวกคือกิน และแง่ลบคือไม่กิน

หมายความว่า “ไม่กิน” ก็เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจในทางที่จะเพิ่มคุณภาพชีวิตได้เหมือนกัน แล้วคนก็สามารถมีความพึงพอใจจากการงดกินได้ด้วย คือ **สามารถได้รับความพึงพอใจจากการไม่บริโภค แต่ได้รับคุณภาพชีวิต**

ตามปกติ เราต้องมีความพึงพอใจจากการบริโภค แต่ในหลายกรณี เรามีความพึงพอใจจากการไม่บริโภคหรือไม่ได้บริโภค

อย่างไรก็ตาม การได้รับความพึงพอใจจากการงดการบริโภค อาจเกิดจากกิเลส เช่น มีมานะถือตัว จะแสดงให้เห็นว่าเรานี่เก่ง เราดีแน่ จึงงด ไม่รับประทานอาหาร แล้วรู้สึกภูมิใจพอใจว่า เราดีรับประทานอาหารมือเดียวได้ เราเก่ง แล้วก็พึงพอใจ แต่เป็นความพึงพอใจจาก

กิเลส คือมานะ เป็นเพียงการก้าวจากตัณหาขึ้นไปสู่มานะ

ส่วนความพึงพอใจที่ถูกต้อง คือความพึงพอใจที่ว่า การกินน้อยลง หรือการอดอาหารครั้งนี้ เป็นการฝึกหัดขัดเกลาตนเอง หรือเป็นส่วนที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต การที่เรางดการบริโภคครั้งนี้ มันช่วยให้คุณภาพชีวิตของเราดีขึ้น ถ้าเกิดความพึงพอใจอย่างนี้ขึ้น ก็เป็นความพึงพอใจที่ถูกต้อง

ในกิจกรรมของมนุษย์ปุถุชนที่จะทำให้เกิดความพึงพอใจในการบริโภคนั้น คนจำนวนมากทีเดียว เมื่อบริโภคเพื่อบำบัดความต้องการ เช่นกินอาหารโดยมุ่งรสอร่อย แต่กลับทำให้เกิดอันตรายต่อชีวิตร่างกาย เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น กินสุราทำให้พอใจ แต่ทำให้เสียสุขภาพ ก่อการวิวาท เกิดอุบัติเหตุ

ของบางอย่างอร่อย บริโภคมากเกินไป เกิดเป็นโทษต่อสุขภาพ หรือกินโดยไม่มุ่งคุณภาพ กินโดยไม่มุ่งคุณค่าอาหาร กินมากเปลืองมาก บางทีกินมากเปลืองมาก แต่กลับขาดธาตุอาหาร

บางคนกินของดีเอร็ดอร่อยมากมาย แต่ต่อมาปรากฏว่าเป็นโรคขาดอาหาร ไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่มันก็เป็นไปแล้ว และไม่เท่านั้น แถมทำให้คนอื่นอดกินไปเสียด้วย ตัวเองก็ขาดธาตุอาหาร คนอื่นก็พลอยอดกิน เพราะตัวเองกินมากเกินไป

ฉะนั้น ความพอใจไม่เป็นตัวตัดสินอรรถประโยชน์ ถ้าความพอใจนั้นไม่มาพร้อมกับการได้คุณภาพชีวิต ความพึงพอใจบางครั้งกลับเป็นตัวการทำลายอรรถประโยชน์ เช่น ทำให้คนหลงมัวเมา ทำลายสุขภาพ เสียคุณภาพชีวิต เป็นต้น

ทางเศรษฐศาสตร์นั้น เขามีหลักอันหนึ่งว่า สินค้ามีอรรถประโยชน์ โดยสามารถทำให้เกิดความพอใจแก่ผู้บริโภค เศรษฐศาสตร์เขาวางหลักไว้แบบนี้

แต่มองในทางกลับกัน เราก็สรุปได้ว่า ถ้าอย่างนั้นก็บริโภคให้มาก

กินเข้าไปเพื่อให้ได้รับความพึงพอใจ แต่แล้วก็เกิดผลอย่างเมื่อกินนี้ ผลบวกก็มี ผลลบก็มี ทำลายคุณภาพชีวิตก็มี อย่างนี้หรือเป็นอรรถประโยชน์

ที่นี้ถ้ามองในแง่พุทธเศรษฐศาสตร์ก็ต้องบอกว่า สินค้าและบริการ มีอรรถประโยชน์ โดยสามารถทำให้เกิดความพอใจ ในการที่ได้เสริมคุณภาพชีวิตแก่ผู้บริโภค ต้องเติมต่อทำอย่างนี้

ฉะนั้น คำจำกัดความเรื่องสินค้า เรื่องบริการ เรื่องโภคทรัพย์ อะไรต่ออะไร ต้องเปลี่ยนใหม่ ไม่ใช่เปลี่ยนทั้งหมด แต่อาจจะต้อง modify ต้องมีการดัดแปลงกันมากบ้างน้อยบ้าง

๒. เศรษฐศาสตร์มัชฌิมา: ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

ความหมายอีกอย่างหนึ่งของความพอดี หรือมัชฌิมา คือ ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

อันนี้ก็เป็นหลักสำคัญของพุทธศาสนา ใช้ตัดสินพฤติกรรมมนุษย์ ไม่เฉพาะในการบริโภคเท่านั้น แต่ในทุกกรณีทีเดียว เป็น *มัชฌิมา* ก็คือ ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

คำว่า ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ในพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่เฉพาะคน เรามีหลักว่า *อหิสา สพฺพปาณาณํ* แปลว่า ไม่เบียดเบียนชีวิตทั้งปวง ซึ่งสมัยนี้เขาเรียกว่า ecosystems แปลกันว่าระบบนิเวศ

ระบบนิเวศนี้เป็นศัพท์ค่อนข้างใหม่ หมายถึงระบบชีวิตทั้งหมดที่สัมพันธ์กันพร้อมทั้งสภาพแวดล้อมของมันในถิ่นหนึ่งๆ หรือที่จัดเป็นชุดหนึ่งๆ หรือหน่วยรวมหนึ่งๆ

เมื่อมองในแง่ของพระพุทธศาสนาอย่างนี้ หลักการทางเศรษฐศาสตร์ก็เลยมาสัมพันธ์กับเรื่องระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่ว่า มีองค์ประกอบ ๓ อย่างสัมพันธ์อิงอาศัยกันอยู่

องค์ประกอบ ๓ อย่างนี้คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม

ธรรมชาติในที่นี้ จำกัดวงแคบเข้ามาในความหมายของคำว่า ecosystems ซึ่งในภาษาไทยบัญญัติศัพท์ไว้ว่า ระบบนิเวศ หรือเรียกง่าย ๆ ว่า ธรรมชาติแวดล้อม

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธนั้น ต้องสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร การที่จะสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร ก็ต้องเป็นไปโดยสัมพันธ์ด้วยดีกับองค์ประกอบทุกอย่างในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์

องค์ประกอบทั้งสามในการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้น จะต้องประสานเกื้อกูลกัน หมายความว่า องค์ประกอบเหล่านี้ ประสานกันด้วย และเกื้อกูลต่อกันด้วย ในการดำรงอยู่ร่วมกันและก็เดินไปด้วยกัน

ฉะนั้น พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องเป็นไปในทางที่ *ไม่เบียดเบียนตน* คือ ไม่ทำให้เสียคุณภาพชีวิตของตนเอง แต่ให้เป็นไปในทางที่พัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมคุณภาพชีวิตนั้น และ *ไม่เบียดเบียนผู้อื่น* คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และไม่ทำให้เสียคุณภาพของ ecosystems หรือระบบธรรมชาติแวดล้อม

ปัจจุบันนี้ ได้มีความตื่นตัวกันมากในประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยพากันห่วงใยต่อพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของคน เช่น การใช้สารเคมี และการเผาผลาญเชื้อเพลิง ซึ่งส่งผลในการทำลายสุขภาพตนเอง ทำลายสุขภาพผู้อื่น และทำลายสภาพแวดล้อม เข้าหลักกว่า *เบียดเบียนตน* เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของอารยธรรมมนุษย์

เมื่อพูดถึงองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ มนุษย์ ธรรมชาติ สังคมนี้ ก็มีเรื่องแทรกเข้ามา คือ เรื่องเทคโนโลยี

ปัญหาอย่างหนึ่งคือ เราเข้าใจเทคโนโลยีว่าอย่างไร ในความหมายของพุทธศาสนา หรือเฉพาะพุทธเศรษฐศาสตร์ว่า เทคโนโลยีคืออะไร เนื่องจากเวลาหมดแล้วจึงขอรวบรัดว่า

ในความหมายของพระพุทธศาสนา เทคโนโลยี คือ *เครื่องมือ*

ขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์

เรามีมือ มีเท้า มีหู มีตา มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจ พูตรวมๆว่าเรามีอินทรีย์ แต่อินทรีย์ของเรามีขีดความสามารถจำกัด

เราต้องการตอกตะปูตัวหนึ่ง เราต้องการเดินทางไปยังสถานที่แห่งหนึ่ง เราจะเดินไปก็ช้า เราจะเอามือตอกตะปูก็เจ็บแสบ เราก็เลยต้องผลิตซ้อนขึ้นมา ซ้อนก็มาช่วยขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ ทำให้มือของเราสามารถทำงานได้ผลดียิ่งขึ้น ตอกตะปูได้สำเร็จ เราขยายวิสัยของเท้า จะเดินทางก็มีรถยนต์ ต่อมาก็มอเตอร์เครื่องบิน

ตาของเราเห็นได้จำกัด ของเล็กนักก็มองไม่เห็น เราก็สร้างกล้องจุลทรรศน์ขึ้นมา ทำให้สามารถมองเห็นจุลินทรีย์ตัวเล็กๆ ได้ ตาของเรามองไปได้ไกลไม่พอที่จะเห็นดวงดาวซึ่งอยู่ไกลมาก ดูเล็กเกินไป บางดวงก็ไม่เห็น เราก็สร้างกล้องโทรทรรศน์ขึ้นมา มองไปเห็นสิ่งเหล่านั้นได้

ปัจจุบันนี้เราก็สามารถขยายวิสัยแห่งอินทรีย์สมองของเราออกไปโดยสร้างเครื่องคอมพิวเตอร์ขึ้นมา รวมความว่า เทคโนโลยีเป็นเครื่องขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์

ในยุคปัจจุบันนี้ เราขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ด้วยวิธีการทางวัตถุ ทำให้เกิดความเจริญในระบบอุตสาหกรรมขึ้นมา

แต่ในสมัยโบราณยุคหนึ่ง คนเอียงสุดไปทางจิต ก็ได้พยายามขยายวิสัยแห่งอินทรีย์โดยทางจิต การขยายวิสัยแห่งอินทรีย์โดยทางจิตนั้น ก็ทำให้เกิดเป็นฤทธิ์ เป็นอภิญญาขึ้นมา ดังที่มีเรื่องบอกไว้ว่า คนนั้นคนนี้มีฤทธิ์ มีปาฏิหาริย์ เหาะเหิรเดินอากาศได้ เป็นต้น ก็เป็นการขยายวิสัยแห่งอินทรีย์เหมือนกัน

นี่คือเป็น physical technology คือ เทคโนโลยีทางกายอย่างหนึ่ง กับ psychical technology คือ เทคโนโลยีทางจิตอย่างหนึ่ง

เป็นอันว่า เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ และเทคโนโลยีนั้นก็เข้ามามีสัมพันธ์กับระบบการดำรงอยู่ของ

มนุษย์ที่มีองค์ประกอบ ๓ ประการนั้น กล่าวคือ -

มนุษย์ได้ใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือของตนในการเข้าไปสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบส่วนอื่นในการดำรงอยู่ของมนุษย์ คือ ธรรมชาติและสังคม และเทคโนโลยีนี้ก็เกิดเป็นสภาพแวดล้อมอย่างใหม่ขึ้นมา เป็นสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น

สภาพแวดล้อมส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้นนี้ บางทีก็ไปรุกรานหรือขัดแย้งกับสังคมและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติเดิม และทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา ปัญหาทางเทคโนโลยีที่เกิดขึ้น ว่าโดยรวมยอด คือ

๑. การพัฒนาเทคโนโลยีนั้น อาจจะเป็นการพัฒนาในลักษณะที่ขัดแย้งกับระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ ทำให้เสียคุณภาพ และทำให้เสียดุลในระบบของมนุษย์ ธรรมชาติ สังคม แล้วก็ขัดขวางความสัมพันธ์ที่ดีที่เกื้อกูลกัน ระหว่างองค์ประกอบทั้งสามอย่างนั้น

๒. มีการใช้เทคโนโลยีนั้น ในลักษณะที่เป็นการเบียดเบียนตนและเบียดเบียนผู้อื่น

ฉะนั้น เมื่อสัมพันธ์กับเทคโนโลยี มนุษย์จะต้องแก้ปัญหานี้โดยพัฒนาเทคโนโลยี ในลักษณะที่จะทำให้เกิดการประสานและเกื้อกูลกันภายในระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบสามอย่างแห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้น และใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น

สรุป

ได้พูดเลยเวลาไปแล้ว แต่ยังมีข้อสำคัญ ที่ค้างอยู่อีก

สิ่งหนึ่งที่ขอย้ำไว้ ก็คือ ควรจะชัดเจนว่า ผลได้ที่ต้องการในทางเศรษฐกิจศาสตร์นี้ ไม่ใช่จุดหมายในตัวของมันเอง แต่เป็น means คือ มรรคา ส่วน end คือจุดหมายของมัน ก็คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิต และการพัฒนามนุษย์

ฉะนั้น เศรษฐศาสตร์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงถือว่าการกิจกรรมทางเศรษฐกิจและผลของมัน เป็นฐานหรือเป็นอุปกรณ์ที่จะช่วยสนับสนุนการมีชีวิตที่ดีงาม และการพัฒนาตน พัฒนาสังคมของมนุษย์

ขอก้าวเลยไปสู่การสรุป เรื่องที่เอาตมาเล่าให้ฟังตอนต้นว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดคนเข็ญใจนั้น มีแง่พิจารณาหลายเรื่องในทางเศรษฐกิจ เช่นว่า –

พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดคนเข็ญใจ ลงทุนเดินทาง ๔๘๐ กิโลเมตร เป็นการคู้มค่าใหม่ในทางเศรษฐกิจ ที่จะไปโปรดคนเข็ญใจคนหนึ่ง ข้อนี้นักเศรษฐกิจ ก็อาจจะพิจารณาว่าคู้มหรือไม่คู้ม ดังนี้เป็นต้น แต่ในที่นี้เราจะไม่วิเคราะห์ เพียงขอพูดฝากไว้นิดเดียว

ประเด็นสำคัญก็คือ เป็นอันเห็นได้แล้วว่า พระพุทธศาสนาถือว่าเศรษฐกิจมีความสำคัญมาก ไม่เฉพาะในแง่ที่ว่าลัทธิมาฮาชีวะเป็นองค์หนึ่งในมรรคมีองค์ ๘ เท่านั้น แต่จากเรื่องนี้เราจะเห็นว่า ถ้าท้องหิว คนจะฟังธรรมไม่รู้เรื่อง ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงให้เขากินข้าวเสียก่อน แสดงว่าเศรษฐกิจมีความสำคัญมาก

แต่ในทางกลับกัน ถ้าใจได้อาหารอย่างดี บริโภคอิ่มแล้ว ร่างกายแข็งแรง ก็เอาร่างกายนั้นไปใช้ทำการร้าย ปล้นฆ่า ทำลายได้มาก และรุนแรง

เพราะฉะนั้น การได้บริโภคหรือความพร้อมในทางเศรษฐกิจจึง

ไม่ใช่จุดหมายในตัว แต่มันควรเป็นฐานสำหรับการพัฒนามนุษย์ เป็นฐานที่จะให้มนุษย์ได้คุณภาพชีวิต ได้สิ่งที่มีคุณค่าสูงยิ่งขึ้นไป เช่น นายคนเช็ญใจนี้ได้กินอาหารแล้ว เขาก็ได้ฟังธรรมต่อไปด้วย

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมานี้ การสร้างความพร้อมพร้อมทางเศรษฐกิจจึงเป็นภารกิจสำคัญที่จะต้องทำ แต่เราจะต้องให้ความเจริญก้าวหน้าพร้อมทางเศรษฐกิจนั้นสัมพันธ์กับจุดหมาย โดยให้เป็นไปเพื่อจุดหมายคือให้เกิดคุณภาพชีวิต ซึ่งทำให้มนุษย์พร้อมที่จะสร้างสรรค์หรือปฏิบัติเพื่อชีวิตที่ดีงาม

จึงเรียกว่า เศรษฐศาสตร์และเศรษฐกิจเพื่อคุณภาพชีวิต

ในพระพุทธศาสนามีหลักอรรถ หรืออัตถะ ๓ แปลอย่างง่าย ๆ ว่า ประโยชน์เบื้องต้น ประโยชน์ท่ามกลาง และประโยชน์สูงสุด หรือจุดหมายเบื้องต้น จุดหมายท่ามกลาง และจุดหมายสูงสุด

จุดหมายเบื้องต้นคือ ทิฏฐธัมมิกัตถะ แปลว่า ประโยชน์ทันตาเห็น ซึ่งมีความมั่นคงเพียงพอทางเศรษฐกิจรวมอยู่เป็นข้อสำคัญ

แต่ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ หรือจุดหมายทางเศรษฐกิจนี้ จะต้องประสานและเกื้อกูลต่อจุดหมายอีกสองอย่างที่สูงขึ้น คือ สัมปรายิกัตถะ อันเป็นประโยชน์ในทางจิตใจ ในทางคุณธรรม ในทางคุณภาพชีวิต และปรมาตถ์ คือจุดหมายสูงสุด ได้แก่ความเป็นอิสระของมวลมนุษย์ที่ภายในชีวิตจิตใจของแต่ละคน

ในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลอย่างนี้ เศรษฐศาสตร์จะต้องมองตนเองในฐานะเป็นองค์ประกอบร่วม ในบรรดาวิद्याการและองค์ประกอบต่างๆ ที่อิงอาศัยและช่วยเสริมกันและกัน ในการแก้ปัญหาของมนุษย์

เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ สิ่งสำคัญที่เศรษฐศาสตร์จะต้องทำ ก็คือการหาจุดสัมพันธ์ของตนกับวิชาการแขนงอื่นๆ ที่จะร่วมมือกับเขาที่จุดไหนในวิชาการนั้นๆ จะส่งต่อรับช่วงงานกันอย่างไร

ตัวอย่างเช่น ในด้านการศึกษา เศรษฐศาสตร์จะสัมพันธ์หรือร่วมมือกับการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาของมนุษย์ที่จุดไหน เช่นว่า การศึกษาอาจจะสอนให้มนุษย์รู้จักคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม รู้จักคิดรู้จักพิจารณาว่าอะไรเป็นคุณภาพชีวิต อะไรไม่เป็นคุณภาพชีวิต แล้วก็มาช่วยกัน ร่วมมือกับเศรษฐศาสตร์ ในการที่จะพัฒนามนุษย์ขึ้นไป

ประการสุดท้าย กิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้น เป็นกิจกรรมที่ครองเวลาส่วนใหญ่ในชีวิตของมนุษย์ เวลาส่วนใหญ่ในชีวิตของมนุษย์นั้นใช้ไปในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

ถ้าจะให้เศรษฐศาสตร์มีคุณค่าอย่างแท้จริงในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ก็จะต้องให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการผลิตที่ดี การทำงานที่ดี การบริโภคที่ดี การแจกจ่ายที่ดี เป็นกิจกรรมในการสร้างสรรค์คุณภาพชีวิต และพัฒนาศักยภาพเพื่อชีวิตที่ดีงาม

เราสามารถทำให้กิจกรรมในทางเศรษฐกิจทุกอย่าง เป็นกิจกรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ตลอดเวลา และนี่เป็นทางหนึ่งที่จะทำให้เศรษฐศาสตร์มีคุณค่าที่แท้จริงในการที่จะแก้ปัญหาของมนุษย์ คือ **ให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่าง เป็นกิจกรรมในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต** ไปด้วยพร้อมกัน

เมื่อว่าให้ถูกแท้ กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ปฏิบัติอย่างถูกต้อง ย่อมเป็นกิจกรรมที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาศักยภาพอยู่แล้วในตัว อันนี้ถือว่าเป็นสาระสำคัญของเรื่องเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ที่พูดมาเฉพาะหัวข้อใหญ่ใจความบางเรื่อง

อாதมภาพได้แสดงปาฐกถาธรรมมา ก็พอสมควรแก่เวลา ขอให้งานที่ร่วมกันจัดครั้งนี้ ซึ่งแสดงถึงน้ำใจที่มีคุณธรรม คือ ความกตัญญู กตเวทิตะและความสามัคคี เป็นต้น จงเป็นเครื่องชูกำลังใจให้ทุกท่านมีความพร้อมในการที่จะบำเพ็ญกิจการหน้าที่ เพื่อประโยชน์สุข ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม สืบต่อไปชั่วกาลนาน

บทพิเศษ

หลักการทั่วไปบางประการ

ของ

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

(เศรษฐศาสตร์มีชฌิมา)

๑. การบริโภคด้วยปัญญา

การบริโภคเป็นจุดเริ่มต้น (โดยเหตุผล) ของกระบวนการเศรษฐกิจทั้งหมด เพราะการผลิตที่ดี การแลกเปลี่ยนและการแจกจ่ายหรือวิภาคกรรมก็ดี เกิดขึ้นเพราะมีการบริโภค

พร้อมนั้น การบริโภคก็เป็นจุดหมายปลายทาง (โดยสภาพความจริง) ของกระบวนการเศรษฐกิจทั้งหมด เพราะการผลิตที่ดี การแลกเปลี่ยนและการจำหน่ายจ่ายแจกหรือวิภาคกรรมนั้นก็ดี บรรลุผลที่การบริโภค

ผู้บริโภค ในฐานะผู้รับผลดีและผลร้ายของกระบวนการเศรษฐกิจควรมีอิสรภาพ โดยเป็นตัวของตัวเองในการเลือกตัดสินใจ เพื่อให้ตนเองได้รับประโยชน์ที่แท้จริงจากการบริโภค ดังนั้นจึงต้องให้เป็น**การบริโภคด้วยปัญญา** ซึ่งจะเป็นการบริโภคอย่างมีประสิทธิภาพ

การบริโภคด้วยปัญญา จะทำให้ผู้บริโภคเป็นผู้กำหนดปัจจัยตัวอื่นในกระบวนการเศรษฐกิจ และทำให้ทั้งการบริโภคนั้นเอง และกระบวนการเศรษฐกิจทั้งหมด บังเกิดความพอดี และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง

ยกตัวอย่างง่ายๆ ของการบริโภคด้วยปัญญา เช่น ในการกินอาหาร **ผู้บริโภค** ตระหนักถึงความจริงที่ตน

๑. เป็นบุคคลที่เป็นส่วนในสังคม ผู้มีความต้องการที่ถูกกระตุ้นเร้าโดยอิทธิพลทางสังคม เช่น ค่านิยม เป็นต้น อาจบริโภคเพื่อแสดงสถานะทางสังคม ความโก้เก๋ ตลอดจนสนุกสนานบันเทิง

๒. เป็นชีวิตที่เป็นส่วนในธรรมชาติ ผู้มีความต้องการที่ถูกกำหนดโดยเหตุปัจจัยในธรรมชาติ ที่จะต้องบริโภคเพื่อให้ชีวิตเป็นอยู่ได้ ให้ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดี ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน เป็นอยู่ผาสุก มีร่างกายที่พร้อมจะนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตที่ดีงามและสร้างสรรค์

ถ้าผู้บริโภครู้ว่า ความต้องการที่แท้จริงในการกินอาหาร คือ ความต้องการของชีวิตในข้อ ๒ เขาจะต้องบริโภคเพื่อความมุ่งหมายที่จะให้ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพสมบูรณ์และสามารถดำเนินชีวิตที่ดี ที่พูดสั้นๆ ว่า **คุณภาพชีวิต**

ดังนั้น ผู้บริโภคนี้จะบริโภคอาหารเพื่อสนองความต้องการของชีวิตให้ได้คุณภาพชีวิตเป็นหลัก หรือเป็นส่วนจำเป็นที่จะต้องให้สัมฤทธิ์ก่อน ส่วนการที่จะสนองความต้องการเชิงสังคมหรือไม่แค่นั้น ถือเป็นส่วนเสริม ซึ่งจะพิจารณาตามสมควร

การบริโภคอย่างนี้ เรียกว่าเป็นการบริโภคด้วยปัญญา ซึ่งจะทำให้ผู้บริโภคได้ประโยชน์จากสินค้าและบริการอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง

ถ้าพูดด้วยภาษาเศรษฐศาสตร์ตามแบบ การบริโภคก็มีใช่เป็นเพียงการใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการ เพื่อให้เกิดความพอใจอย่างเลื่อนลอย แต่ **การบริโภค คือการใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการ เพื่อให้ได้รับความพึงพอใจโดยรู้ว่าจะได้คุณภาพชีวิต** คือ จะเกิดผลดีแก่ชีวิตตรงตามความมุ่งหมายที่แท้จริงของการบริโภคอาหารเป็นต้นนั้น

การบริโภคด้วยปัญญา นี้ จึงเป็นหัวใจหรือเป็นศูนย์กลางของ

เศรษฐกิจที่ซบเซา หรือที่เป็นล้มมา เพราะจะทำให้เกิดความพอดีของ ปริมาณและประเภทของสิ่งเสพบริโภค ที่จะสนองความต้องการเพื่อบรรลุ จุดหมายที่ถูกต้องเป็นจริงของการบริโภคสินค้าและบริการแต่ละอย่าง

พร้อมนั้น การบริโภคด้วยปัญญาจะเป็นเกณฑ์มาตรฐานที่คุมการผลิต และจัดปรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างอื่น ๆ ให้พอดี ป้องกันแก้ไข ค่านิยมที่ผิดในสังคม เช่น ความนิยมฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย และลดการเบียดเบียนทั้งในสังคม และการเบียดเบียนธรรมชาติ ที่ทำให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลืองสูญเปล่า และก่อมลภาวะเกินกำลังที่จะจัด

ในทางตรงข้าม การบริโภคอย่างขาดปัญญา คือบริโภคโดยไม่ได้ พิจารณา-ไม่ตระหนักถึงความมุ่งหมายที่แท้จริงของการเสพบริโภค สินค้าและบริการนั้นๆ เช่น บริโภคเพียงเพื่อสนองความต้องการทาง ค่านิยมในสังคม ให้โก้หรูหรา อวดฐานะ เป็นต้น นอกจากจะไม่สัมฤทธิ์ จุดหมายที่แท้จริงของการบริโภคแล้ว ยังก่อให้เกิดความสิ้นเปลือง สูญเปล่า นำไปสู่การเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ และการทำลายสิ่งแวดล้อม

หน้าซ้ำ การบริโภคอย่างขาดปัญญานั้น ทั้งที่สิ้นเปลืองมากมาย แต่กลับทำลายคุณภาพชีวิตที่เป็นจุดหมายอันแท้จริงของการบริโภคไป เสียอีก เช่น บริโภคอาหารโก้หรูหรา สิ้นเปลืองเงินหมื่นบาทไปแล้ว กลับ ทำลายสุขภาพ เกิดโรคร้าย บั่นทอนร่างกายและชีวิตของตนเอง ในขณะที่ ผู้บริโภคด้วยปัญญาจ่ายเงินเพียง ๕๐ บาท กลับบริโภคแล้วได้ประโยชน์ ที่สัมฤทธิ์จุดหมายของการบริโภค

ยิ่งในยุคปัจจุบันที่เศรษฐกิจแบบธุรกิจเพื่อกำไรสูงสุด แผ่ขยายเป็น โลกาภิวัตน์ กิจกรรมเศรษฐกิจด้านการผลิต ได้ก้าวรุดหน้าไปไกล

ตามปกตินั้น ผู้ผลิตทำหน้าที่เสมือนรับใช้ผู้บริโภค หรือเป็นผู้ สอนองความต้องการของผู้บริโภค และผู้บริโภคเป็นผู้กำหนดการผลิต

แต่เวลานี้ การณ์กลับกลายเป็นว่า ผู้ผลิตมีอิทธิพลเหนือผู้บริโภค

จนกระทั่งผู้ผลิตสามารถกำหนดการบริโภค ทำให้การบริโภคเป็นการสนองความต้องการเชิงธุรกิจของผู้ผลิต ด้วยการปลุกเร้าความต้องการและปั่นกระแสค่านิยมใหม่ๆ ให้แก่ผู้บริโภค ซึ่งไม่เป็นผลดีอย่างแท้จริงแก่ผู้บริโภค และแก่โลก ทั้งโลกมนุษย์และโลกธรรมชาติ

นักผลิตที่ดี ผู้มีความคิดริเริ่ม จะประดิษฐ์สรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ที่ช่วยให้ผู้บริโภคมีทางเลือกที่ดีขึ้นและเพิ่มขึ้นในการสนองความต้องการของตน เฉพาะอย่างยิ่งสิ่งใหม่ที่ขยายมิติทางปัญญาและเกื้อหนุนการพัฒนาชีวิตพัฒนาสังคม

ถ้าทำอย่างนี้ ก็เข้าหลัก "เศรษฐกิจเป็นปัจจัย" คือ เศรษฐกิจเป็นตัวเอื้อและเกื้อหนุนในระบบปัจจัยการ (ความเป็นเหตุปัจจัยในระบบองค์รวมที่ทุกอย่างทุกด้านสัมพันธ์อิงอาศัยส่งผลต่อกัน) ที่ครอบคลุมทั้งชีวิตจิตใจ สังคม ตลอดถึงธรรมชาติทั้งหมด ที่จะให้อารยธรรมของมนุษยชาติดำเนินไปด้วยดี

แต่ที่เป็นปัญหากันอยู่ ก็คือ การผลิตที่มองผู้บริโภคเป็นเหยื่อ ที่จะสนองความต้องการทางธุรกิจที่มุ่งผลประโยชน์ ด้วยการปลุกปั่นความต้องการเชิงเสพ เพื่อการบำรุงบำเรอปรนเปรอให้ลุ่มหลงมัวเมา จมอยู่ในวังวนของการบริโภค เพื่อเพิ่มผลประโยชน์ของผู้ผลิต พร้อมไปกับการทำลายคุณภาพชีวิตของตนเองและบั่นรอนองค์รวมแห่งระบบการดำรงอยู่ด้วยดี

ที่เป็นอย่างนี้ ก็เพราะผู้บริโภคขาดการพัฒนาตนเอง หรือพัฒนาตัวไม่ทันกับอารยธรรม อย่างน้อยก็ไม่ใช่ผู้บริโภคที่ฉลาด และขาดความสามารถในการแข่งขันเชิงปัญญากับผู้ผลิต

เฉพาะอย่างยิ่ง ในประเทศที่กำลังพัฒนา ถ้าไม่สามารถพัฒนาคนให้บริโภคด้วยปัญญามีจำนวนเพิ่มขึ้นในอัตราส่วนที่สมควร ประชาชนก็จะถูกระบบธุรกิจในประเทศพัฒนาแล้วที่เป็นผู้ผลิต ทำการมอมเมาล่อให้ตกอยู่ในกับดักแห่งค่านิยมที่เป็นทาสแห่งตัณหาของตนเอง ไม่มีพลังถอน

ตัวขึ้นมาจากภาวะด้อยหรือกำลังพัฒนา

ในภาวะเช่นนี้ ถ้าสังคมจะมีช่วงเวลาที่เราเรียกว่าเศรษฐกิจดี ก็จะเป็นเศรษฐกิจที่ดีแค่ตัวเลขที่ลวงตา ซึ่งคลุมบังความเสื่อมไว้ ให้ความอ่อนแอผูกโตรวมคงอยู่ได้นาน และแก้ไขได้ยากยิ่งขึ้น

จึงจำเป็นจะต้องมีการพัฒนาผู้บริโภค เพื่อให้ทันกับผู้ผลิตและกระแสธุรกิจ โดยให้ผู้ผลิต เป็นเพียงผู้นำเสนอสินค้าและบริการตรงตามบทบาทที่ควรจะเป็น และผู้บริโภครู้จักใช้ปัญญาตัดสินใจด้วยวิจารณญาณที่จะให้การบริโภคสัมฤทธิ์ประโยชน์ที่แท้จริง และผู้บริโภคยังดำรงความเป็นอิสระ อยู่ในฐานะเป็นผู้กำหนดกระบวนการกิจกรรมเศรษฐกิจให้สนองจุดหมายที่แท้จริงของมนุษย์

ดังนั้น การบริโภคด้วยปัญญานี้ จึงเรียกว่าการบริโภคที่พอดี ซึ่งเป็นแกนของเศรษฐกิจแบบพอดี หรือเศรษฐกิจมัชฌิมา ซึ่งสมควรจะเป็นเศรษฐกิจของมนุษย์ที่มีการศึกษา ผู้ได้พัฒนาตนแล้ว มีอารยธรรม

พูดอีกสำนวนหนึ่งว่า การบริโภคด้วยปัญญา เป็นจุดเริ่มและเป็นแกนของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ เพราะเป็นสาระของเศรษฐกิจ และเป็นตัวกำหนด-ควบคุมกระบวนการกิจกรรมเศรษฐกิจทั้งหมด ตั้งแต่การผลิตจนถึงการโฆษณา ให้คงความเป็นเศรษฐกิจที่ดีที่สร้างสรรค์

พูดอย่างรวบรัดว่า การบริโภคด้วยปัญญา เป็นตัวแท้ของสัมมาอาชีวะ ที่จะเป็นองค์ประกอบแห่งอริยมรรคาคือชีวิตที่เป็นอยู่ดี

ย่ำว่า เศรษฐกิจมัชฌิมา โดยเฉพาะในแง่บริโภคด้วยปัญญานี้ ต้องสัมพันธ์ไปด้วยกันกับการพัฒนามนุษย์ คือการศึกษา และโยงเป็นปัจจัยแก่กันกับหลักการข้ออื่นๆ ของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธนี้

๒. ไม่เบียดเบียนตน-ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

คำว่า "ตน" หรือตนเอง หมายถึงมนุษย์แต่ละคน

๑) ทั้งใน ด้านที่เป็นชีวิต ที่เป็นส่วนในธรรมชาติ

๒) ทั้งใน ด้านที่เป็นบุคคล ที่เป็นส่วนในสังคม
คำว่า "ผู้อื่น" หมายถึง

๑) หมู่มนุษย์ ที่ยกเอาตนเองเป็นส่วนพิเศษแยกออกไปต่างหาก
คือนอกจากตัวเอง ได้แก่สังคมที่ตนเข้าไปอยู่ร่วมด้วย

๒) ระบบนิเวศ รวมถึงสิ่งแวดล้อม หรือโลกทั้งหมด

ความหมายในหัวข้อนี้ ชัดเจนในตัวพอสมควรแล้ว จึงไม่ต้อง
บรรยายมาก ควรพูดแต่เพียงว่า มนุษย์ในฐานะเป็นส่วนร่วมอยู่ในระบบ
สังคมและสิ่งแวดล้อมทั้งหมด จะอยู่ดีมีสุขได้ นอกจากไม่เบียดเบียนตน
แล้ว ก็ต้องเป็นส่วนร่วมที่ดีที่เกื้อกูล ไม่ก่อความเสียหายเสื่อมโทรมแก่
ระบบที่ตนอาศัยอยู่ด้วยนั้น เพราะความดำรงอยู่ด้วยดีหรือทุกข์ภัยความ
เดือดร้อนที่เกิดแก่ระบบนั้น ย่อมมีผลถึงตนเอง

ก่อนนี้ไม่นาน (ช่วงก่อน ค.ศ. ๑๙๓๐ หรือ พ.ศ. ๒๕๑๓) เศรษฐ-
ศาสตร์เรียกได้ว่าไม่เอาใจใส่เรื่องสิ่งแวดล้อมเลย เพราะถือว่าอยู่นอก
ขอบเขตความเกี่ยวข้องของตน

แต่หลังจากนั้นไม่นาน เศรษฐศาสตร์ก็ถูกความจำเป็นบังคับให้
เดินไปในทางตรงข้าม คือหันมาให้ความสำคัญอย่างมากแก่ความอยู่ดี
ของสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะกิจกรรมเศรษฐกิจในยุคที่
ผ่านมา ได้เป็นปัจจัยตัวเอกที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งหมด ที่โลก
(ทั้งโลกมนุษย์และโลกธรรมชาติ) ได้ประสบ

แต่เศรษฐศาสตร์ไม่ควรจะรอให้ถูกความจำเป็นบังคับ จึงค่อย
สนใจปัญหาต่างๆ เพราะในความเป็นจริง ปัญหาต่างๆ โยงถึงกันหมด
และเศรษฐกิจมีบทบาทสำคัญในเรื่องที่เศรษฐศาสตร์ยังอาจจะไม่สนใจ
ด้วย เช่น บทบาทของเศรษฐกิจต่อความอยู่ดีของชีวิต ที่ไม่ใช่แค่มิถิณมี
ใช้ หรือ well-being ที่ไม่ใช่แค่ wealth หรือแค่ material well-being
ในความหมายที่อาจจะมองแคบๆ

ดังเช่นปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้น ก็เป็นตัวอย่งที่ทำให้สติขึ้นมาว่า

เศรษฐศาสตร์จะต้องโยงและเชื่อมต่อกันเองไปเกือบทุกระบบการดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์ทั้งหมด ทั้งด้านชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม

ก่อนจะผ่านหัวข้อนี้ไป มีจุดที่ควรยกขึ้นมาพูดไว้เป็นที่สังเกตเล็กน้อยว่า คำว่า “ไม่เบียดเบียนตน” นั้น มิใช่หมายความเพียงแค่ว่า ไม่ปล่อยตัวให้ทอดอยากขาดแคลน แต่มีปัจจัย ๔ และเครื่องใช้สอยอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้เพียงพออยู่ผาสุกเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการละเว้นพฤติกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นโทษต่อชีวิตของตนเอง แม้โดยไม่เจตนา และรู้ไม่เท่าถึงการณ์ เช่น การไม่รู้จักรับบริโภคด้วยปัญญา บริโภคไม่รู้จักรับประมาณ หรือไม่รู้พอดีด้วย

ดั่งที่ยกตัวอย่างบ่อยๆ บางคนอาจจะใช้จ่ายเงินมากมาย บริโภคอาหารที่หรูหราฟุ่มเฟือยสนองความต้องการของตัวตนในทางเอร็ดอร่อยหรือค่านิยมโก้แสดงฐานะในสังคม แต่กินอาหารนั้นแล้ว ไม่สนองความต้องการของชีวิต กลับเป็นโทษ บั่นทอนสุขภาพ ทำร้ายร่างกายของตนเองในระยะสั้นบ้าง ระยะยาวบ้าง อย่างนี้ก็เรียกว่าเบียดเบียนตน

การไม่เบียดเบียนตนในแง่นี้ หมายถึง การบริโภคด้วยปัญญาที่สนองความต้องการของชีวิต ให้มีสุขภาพดีเป็นต้น ดังเคยกล่าวแล้ว

การเบียดเบียนตนอีกอย่างหนึ่งสำคัญมาก เพราะสัมพันธ์กับธรรมชาติของมนุษย์ และการที่จะมีชีวิตที่ดี ซึ่งเป็นจุดหมายที่แท้ของกิจกรรมเศรษฐกิจ กล่าวคือ มนุษย์นี้เป็นสัตว์พิเศษที่ฝึกศึกษาได้ และจะมีชีวิตที่ดั่งงาม เป็นสัตว์ประเสริฐได้ ด้วยการฝึกศึกษานั้น

มนุษย์จะมีชีวิตที่ดั่งงามยิ่งขึ้นๆ ด้วยการฝึกศึกษาให้มีพฤติกรรมกาย วาจา ที่ประณีตดั่งงาม ชำนิชำนาญ ทำการได้ผลดียิ่งขึ้น จิตใจมีคุณธรรม มีสมรรถภาพเข้มแข็งมั่นคง มีความสุขสดชื่นมากขึ้น มีปัญญารู้เข้าใจความจริงของสิ่งต่างๆ สามารถสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมและผลงานสร้างสรรค์ทางปัญญา ตลอดจนนำชีวิตจิตใจเข้าถึงสันติสุขและอิสรภาพที่แท้จริงได้

การบริโภคปัจจัย ๔ เป็นต้น เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้มนุษย์สามารถพัฒนาศักยภาพที่กล่าวนี้

แต่ถ้ามนุษย์ปล่อยตัวให้ขาดแคลนสิ่งบริโภคนี้ก็ดี บริโภคด้วยโมหะ เกิดความลุ่มหลงมัวเมา จมอยู่กับการเสพบริโภคหาความสุขทางอารมณ์ ตัดโอกาสของตนเองจากการฝึกศึกษาพัฒนาศักยภาพนั้น ก็ชื่อว่าเป็นการเบียดเบียนตน

ในยุคปัจจุบันนี้ สังคมมนุษย์บางส่วนมีวัตถุประสงค์เสพบริโภคนับว่าพร้อมพร้อม แต่แทนที่จะใช้สิ่งเหล่านี้เป็นโอกาสในการที่จะพัฒนาศักยภาพของตนให้ชีวิตเข้าถึงสิ่งดีงามสุขประเสริฐสูงขึ้นไป มนุษย์จำนวนมากกลับหลงระเหิงมัวเมา จมอยู่กับการเสพบริโภคอย่างฟุ้งเพื่อฟุ่มเฟือย ตกอยู่ในความประมาท ทั้งศักยภาพแห่งชีวิตของตนให้สูญสิ้นไปเปล่าอย่างน่าเสียดาย

จึงจะต้องให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่บนฐานของเศรษฐกิจ ที่นอกจากไม่เบียดเบียนผู้อื่นแล้ว ก็ไม่เบียดเบียนตนเองในความหมายที่กล่าวมานี้ด้วย

๓. เศรษฐกิจเป็นปัจจัย

การสร้างความสำเร็จสมัยใหม่ได้เน้นความขยายตัวเติบโตทางเศรษฐกิจ คือ มุ่งความมั่งคั่งพร้อมทางวัตถุหรือสิ่งเสพบริโภคตลอดมา

จนกระทั่งถึงช่วงระยะ พ.ศ. ๒๕๓๐ จึงได้ยอมรับกันอย่างกว้างขวางชัดเจนและเป็นทางการทั่วโลก โดยประกาศขององค์การสหประชาชาติ ว่าการพัฒนาที่ได้ทำกันมานั้นเป็น *การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน*

เป็นที่ยอมรับกันด้วยว่า การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนนั้นมิสาเหตุหลักคือการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผิดพลาด โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและเป็นการพัฒนาอย่างไม่สมดุล มิได้บูรณาการเข้ากับการพัฒนาคน

อย่างไรก็ตาม ทั้งที่ยอมรับความผิดพลาดแล้ว แต่การแก้ไขที่จริงจังตามที่ยอมรับนั้นก็ยังมี การพัฒนาที่เน้นความมั่งคั่งพร้อมทางเศรษฐกิจ อย่างขาดบูรณาการ โดยไม่สมดุล ก็ยังดำเนินต่อมา การพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาที่สมดุลมีบูรณาการ ยังเป็นเพียงคำพูดสำหรับไว้อ้างอิงหรืออวดอ้างกันต่อไป

สาเหตุที่ทำให้ยังแก้ปัญหาไม่ได้นั้น อาจพูดได้ว่า เพราะหลักการที่จะแก้ไขยังไม่ชัดเจน และไม่มีความมั่นใจในทางออก แต่ก็ยังไม่ใช้ตัวเหตุที่แท้

สาเหตุใหญ่ที่แท้จริงก็คือ การแก้ไขปัญหานั้น ขัดต่อสภาพจิตใจหรือฝืนความปรารถนาของคน

การพัฒนาเศรษฐกิจในยุคที่ผ่านมา ได้สร้างความเคยชินทางจิตใจหรือจิตนิสัยขึ้นมา ให้คนมองความมั่งคั่งพร้อมทางวัตถุ หรือความเจริญทางเศรษฐกิจนั้น ว่าเป็นจุดหมายของชีวิตและของสังคม และฝากความหวังในความสุขไว้กับการมีสิ่งเสพบริโภคบำรุงบำเรอให้มากที่สุด

พูดง่าย ๆ ว่า แนวคิดความเชื่อกระแสหลักของคนยุคนี้ คือการมองเศรษฐกิจ หรือความพร้อมทางวัตถุเป็นจุดหมาย

เราต้องยอมรับว่า เรื่องเศรษฐกิจหรือวัตถุเสพบริโภคนั้นมีความสำคัญและจำเป็นที่จะทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ แต่ไม่ใช่เท่านั้น เศรษฐกิจหรือการมีวัตถุยังมีความสำคัญเหนือขึ้นไปกว่านั้นอีก

ถ้าเศรษฐกิจขัดข้อง เริ่มแต่ขาดแคลนปัจจัย ๔ มนุษย์จะไม่สามารถพัฒนาและทำการสร้างสรรค์ทางจิตใจและทางปัญญาที่สูงขึ้นไป ซึ่งเป็นสาระที่แท้จริงของวัฒนธรรมและอารยธรรม และเป็นคุณค่าที่แท้จริงของความเป็นมนุษย์

ตรงนี้หมายความว่า เศรษฐกิจหรือความมีวัตถุเสพบริโภคพร้อมนั้นมิใช่เป็นจุดหมายของมนุษย์ แต่เป็นปัจจัย ทั้งในแง่ที่จะให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ และที่จะให้สามารถสร้างสรรค์และเข้าถึงสิ่งดีงามประเสริฐที่

สูงขึ้นไปเท่าที่มนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาขึ้นไปได้

ทั้งนี้เหมือนในเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงให้จัดอาหารให้คนเลี้ยงโคผู้ ทิวรับประทานให้กายอึดก่อน เพื่อให้เขามีกำลังพร้อมที่จะฟังธรรม และก้าวสู่ความเจริญออกงามทางจิตปัญญาสูงขึ้นไป

ถ้ามนุษย์มองเศรษฐกิจเป็นจุดหมาย เขาก็จะฝากความหวังและความสุขไว้กับวัตถุเสพบริโภค พร้อมทั้งสาละวณวุ่นวายกับการแสวงหาวัตถุ ทำชีวิตและสังคมให้จมอยู่กับความลุ่มหลงหมกมุ่นในสิ่งเสพบริโภคเหล่านั้น และทิวการเบียดเบียนในโลก กลายเป็นว่าเงินสะพัดเพื่อให้ความชั่วสะพรั่ง

อย่างที่พูดแล้วในหัวข้อก่อนว่า น่าเสียดายที่คนเหล่านั้น เอาชีวิตไปติดจมอยู่เพียงแค่นั้น ไม่ได้พัฒนาศักยภาพที่เขามีอยู่ให้ก้าวขั้นสู่คุณค่า ตีงามประเสริฐที่สูงขึ้นไป ปล่อยศักยภาพที่ตนมีอยู่ให้สูญไปเสียเปล่า กลายเป็นความเจริญที่ไร้คุณภาพ

ภาวะอย่างนี้ ก็เหมือนกรณีพระเจ้ามันธาดู ที่ว่า บุคคลโลกคนเดียวมีอายุยืนยาวออกไป วัตถุเสพบริโภคมากเท่าไรก็ไม่สามารถสนองความต้องการให้เพียงพอ

(ส่วนในกรณีของมัลธัส เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นไป วัตถุเสพบริโภคก็เพิ่มไม่ทันที่จะสนองความต้องการให้เพียงพอ)

ถ้าเศรษฐศาสตร์จะมีบทบาทช่วยสร้างสรรค์อารยธรรมมนุษย์ ก็จะต้องมองเศรษฐกิจหรือความเจริญทางวัตถุเป็นปัจจัย ที่จะกั้ื้อหนุนให้มนุษย์พร้อมหรือมีโอกาสดียิ่งขึ้นๆ ในการที่จะพัฒนาศักยภาพของตนให้สามารถทำการสร้างสรรค์และบรรลุถึงความเจริญออกงามทางจิตใจ และทางปัญญาที่สูงขึ้นไป อันสมกับคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ของตน และทำให้วัฒนธรรม-อารยธรรมออกงามประณีตยิ่งขึ้น

เศรษฐศาสตร์อาจจะพูดตบตตามแบบของวิชาการในยุคแยกส่วนชำนาญพิเศษว่า การทำอย่างนั้นเกินหรืออยู่นอกขอบเขตของ

เศรษฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์เกี่ยวข้องเพียงแค่ว่าพยายามทำให้มนุษย์มี วัตถุประสงค์หรือสนองความต้องการทางเศรษฐกิจเท่านั้น

แต่การตัดบทแยกตัวเช่นนั้น เป็นไปไม่ได้ เพราะกิจกรรมทาง เศรษฐกิจทุกอย่างจะเป็นอย่างไร ย่อมไม่พ้นอิทธิพลของชีวิตคนและ โลกทัศน์ในตัวคน และการแยกตัวเช่นนั้น ก็พ้นสมัยไปแล้ว ดังที่เศรษฐ- ศาสตร์ได้ยอมรับเอาเรื่องสิ่งแวดล้อมเข้ามาอยู่ในขอบเขตของตนด้วย

เมื่อยอมรับความสำคัญของระบบนิเวศทางฝ่ายธรรมชาติภายนอกแล้ว เศรษฐศาสตร์ก็หนีไม่พ้นที่จะต้องสนใจเรื่องของชีวิตต่อไป และ จะต้องสัมพันธ์กับแดนส่วนอื่นของสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ด้วย

การบริโภค เป็นจุดหมายปลายทางของกระบวนการกิจกรรมทาง เศรษฐกิจแล้ว ก็มาเป็นจุดเริ่มของปัญหาในความสัมพันธ์กับธรรมชาติ อีกฉับใด *การบริโภค* ที่เป็นจุดจบของการสนองความต้องการให้เกิดความ พอใจแก่บุคคลแล้ว ก็มาเป็นจุดเริ่มของการที่ชีวิตจะพัฒนาสู่ความมอก- งามและการสร้างสรรค์ต่างๆ ฉะนั้น

เมื่อประมาณ ๖๐ ปีก่อนโน้น มีนักเศรษฐศาสตร์ไทยท่านหนึ่งเขียนไว้ ในหนังสือของท่านตอนหนึ่ง มีใจความว่า เมื่อพิจารณาในแง่เศรษฐศาสตร์ พระพุทธรูปองค์หนึ่ง กับปูยหนึ่งแข่ง ก็(มีค่า)ไม่ต่างกัน

ข้อความนี้ไม่ได้ยกมาพูดเพื่อว่ากล่าวกัน แต่ให้รู้ว่ำนั่นคือทัศนะใน ยุคที่แนวคิดแยกส่วนชานาญพิเศษทางวิชาการกำลังเฟื่องเต็มที่ และเป็น ตัวอย่างคำกล่าวเพื่อแสดงให้เห็นว่าเศรษฐศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ จึง เป็นศาสตร์ที่ปลอดคุณค่า คือ value-free

ไม่ต้องพูดถึงแง่ที่ว่าในคำพูดนั่นเอง มีเรื่องของคุณค่าแฝงอยู่ด้วย หรือไม่ แต่เวลานี้ต้องพูดเลยไปกว่านั้นแล้วว่า ยุคของวิทยาศาสตร์ตาม แนวคิดแยกส่วนและวิทยาศาสตร์ที่มองธรรมชาติเฉพาะด้านวัตถุ กำลัง จะหมดสิ้นหรือพ้นสมัย วิชาการก้าวหน้ามาถึงยุคที่มนุษย์สำนึกในการที่ จะโยงความสัมพันธ์มองถึงบูรณาการ

ในการที่เศรษฐศาสตร์จะทำหน้าที่ได้ผลตามวัตถุประสงค์ของเศรษฐศาสตร์เองก็ดี โดยความสอดคล้องของโอกาสแห่งยุคสมัยก็ดี สิ่งสำคัญที่จะทำเวลานี้ คงมิใช่การพยายามแสดงตนว่าปลอดคุณค่า/value-free แต่ **ภารกิจสำคัญที่น่าจะทำก็คือ การแยกแยะและโยงให้เห็นว่าสาระส่วนที่ปลอดคุณค่า จะไปโยงประสานกับส่วนที่เป็นเรื่องของคุณค่าได้อย่างไร**

ที่ว่านี้มีใจหายความว่า เศรษฐศาสตร์จะต้องไปศึกษาทุกเรื่องทั่วไปหมดจนพบว่า เศรษฐศาสตร์ก็ยังคงดำรงความเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาหรือชำนาญพิเศษเฉพาะทางอยู่นั่นเอง

แต่หมายถึงการที่เศรษฐศาสตร์นั้นจะต้องจับจุดประสานสัมพันธ์ส่งต่อเป็นต้นให้ถูกต้อง เชื่อมโยงกับแดนด้านอื่นแห่งปัญญาของมนุษย์ โดยมีจุดหมายเพื่อร่วมกันหนุนนำให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีงาม อยู่ในสังคมที่สันติสุข และในโลกที่รื่นรมย์น่าอยู่อาศัย

ถ้ามนุษย์มีวัตถุประสงค์พร้อมด้วยภาวะฟูขึ้นของเศรษฐกิจแล้ว กลุ่มหลงมัวเมาจมอยู่แค่นั้น ปล่อยศักยภาพให้สูญไปเปล่า มีชีวิตและสังคมที่ต่ำทรามลงไป เป็นความเจริญที่ไร้คุณภาพ ซึ่ง**คนได้วัตถุเพื่อสูญเสียความเป็นมนุษย์** เศรษฐศาสตร์ก็จะไม่พ้นถูกเรียกอีกกว่าเป็น dismal science ในความหมายซึ่งลึกกว่าที่ฝรั่งเคยเรียกแต่เดิม

แต่ถ้าเศรษฐศาสตร์ให้มนุษย์จัดการกับเศรษฐกิจอย่างเป็นปัจจัยตามนัยที่กล่าวมา เศรษฐศาสตร์ก็

- จะไม่ติดจมอยู่กับการพยายามทำให้ **เศรษฐกิจฟุ้งฟุ้ง** สำหรับสนองการบำรุงบำเรอตนของบางคนบางกลุ่ม แต่
- จะมุ่งทำให้ **เศรษฐกิจพอเพียง** ที่จะให้ทุกคนพร้อมสำหรับการก้าวไปสร้างสรรค์ชีวิตสังคมและโลกที่ดีงามผาสุก

เศรษฐกิจที่ว่านี้ ไม่ใช่เสรีนิยมที่จมอยู่กับความลุ่มหลงมัวเมาเอาแต่ตัวจะเสพ และไม่ใช่วิถีนิยมที่ฝืนใจจำยอมอยู่กับภาวะ

แข่งงวดกดดันอย่างเท่าเทียมกัน แต่เป็นความพอเพียงที่จะสนองความต้องการของคนหลากหลายที่กำลังพัฒนาตนท่ามกลางความพร้อมพร้อมแห่งองค์ประกอบทุกส่วนของอารยธรรม

ถ้าเศรษฐศาสตร์มองเศรษฐกิจเป็นปัจจัยอย่างนี้ เศรษฐศาสตร์ก็จะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสรรค์อารยธรรมของมนุษย์ สมตามจุดหมายที่ควรจะเป็น และทั้งจะสมกับชื่อที่เรียกในภาษาไทยว่า *เศรษฐศาสตร์* ซึ่งแปลว่า “ศาสตร์อันประเสริฐ”

๔. สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์

สภาพจิตหรือแรงจูงใจอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องอย่างมากกับเรื่องเศรษฐกิจ ก็คือความอยากได้ ที่เรียกว่า *ความโลภ* (greed)

นักเศรษฐศาสตร์บางท่านถือว่า ความโลภเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้น จึงไม่มีความเสียหายอย่างใดที่จะให้คนทำกิจกรรมเศรษฐกิจด้วยความโลภ

ยิ่งกว่านั้น บางท่านก็เห็นว่า ควรสนับสนุนความโลภ เพราะจะเป็นเครื่องกระตุ้นเร้าให้คนขยันขันแข็ง มีการแข่งขันอย่างแรงเข้ม ทำให้กิจกรรมเศรษฐกิจดำเนินไปอย่างมีพลัง เช่น เพิ่มผลผลิตได้มาก เป็นต้น

ที่ว่าความโลภเป็นธรรมชาติของมนุษย์นั้น ก็ถูกต้อง แต่บกพร่องคือขาดการจำแนกแยกแยะ และเป็นการมองด้านเดียว เป็นความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่เพียงพอ เป็นได้เพียงการทักท้วงในทางการพูดและการคิดเห็น โดยมีได้มีการศึกษาอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นจุดอ่อนสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เศรษฐศาสตร์ยากที่จะแก้ปัญหาของมนุษย์ได้

ข้อสังเกตบางอย่างเกี่ยวกับความบกพร่องของคำกล่าวที่ว่า “ความโลภเป็นธรรมชาติของมนุษย์” นั้น คือ

ก) ความโลภเป็นธรรมชาติของมนุษย์ก็จริง แต่เป็นเพียงธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์นั้น มนุษย์ยังมีคุณสมบัติอย่างอื่นอีกมาก

รวมทั้งคุณสมบัติที่ตรงข้ามกับความโลภนั้น เช่น ความมีเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ตลอดจนเสียสละ ซึ่งก็เป็นธรรมชาติของมนุษย์ด้วยกัน

ข) บางคนมองความโลภที่ว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์นั้น เหมือนอย่างที่เราเห็นว่าความโลภเป็นธรรมชาติของสัตว์ทั้งหลายอื่นทั่วไป เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย สุนัข หนู หมู แมว เป็นต้น แต่ความจริงหาเหมือนกันไม่

ความอยากได้ของสัตว์อื่น (ดิรัจฉาน) เหล่านั้น เป็นไปตามสัญชาตญาณ เมื่อได้สนองความต้องการในการกิน อยู่ สืบพันธุ์ ขึ้นพื้นฐานแล้วก็จบ แต่*ความโลภของมนุษย์* มีการปรุงแต่งด้วยศักยภาพในการคิด ทำให้ขยายขอบเขต ทั้งด้านปริมาณ และขีดระดับ เช่นทำให้เกิดความรุนแรงอย่างไม่จำกัด ดังที่ความโลภของคนคนเดียว อาจเป็นเหตุให้ฆ่าคนอื่นเป็นจำนวนล้าน อาจทำให้เกิดการทำลายล้าง ก่อความพินาศแก่เพื่อนมนุษย์ แก่สังคม และแก่ธรรมชาติ หรือโลกนี้ อย่างคำนวณนับมิได้

ยิ่งกว่านั้น ในการที่จะสนองความโลภ มนุษย์อาจใช้ความพลิกแพลงยักเยื้องด้วยวิธีการต่างๆ ในทางทุจริตได้ซับซ้อนพิสดารอย่างที่ไม่มิในสัตว์อื่นทั้งหลาย ความโลภถ้าจัดการไม่ถูกต้อง จึงก่อปัญหาใหญ่ยิ่ง

ค) นักเศรษฐศาสตร์บางท่านถึงกับเข้าใจว่าความโลภเป็นสิ่งที่ดี โดยเข้าใจว่าทำให้ขยันขันแข็งอย่างทีกล่าวแล้ว เป็นต้น บางทีพาลไปนึกว่าวงการเศรษฐศาสตร์เห็นอย่างนั้น

แต่นักเศรษฐศาสตร์ใหญ่ๆ ที่สำคัญ แม้แต่ในกระแสหลักเอง ก็รู้ว่าความโลภเป็นความชั่ว

ดังเช่น เคนส์ (John Maynard Keynes) มองว่าความโลภเป็นความชั่วอย่างหนึ่ง เพียงแต่มนุษย์ยังต้องอาศัยใช้ประโยชน์จากมันไปก่อนอีกสักกระยะหนึ่ง (“อย่างน้อย อีก ๑๐๐ ปี”) โดยเขาเข้าใจว่า ความโลภ อยากได้เงินทองนี้ จะต้องมิต่อไปก่อน จนกว่าเศรษฐกิจจะเติบโตสนองความต้องการของมนุษย์ได้เพียงพอ และทำให้มีศักยภาพที่จะ

กำจัดความยากไร้ให้หมดไป

["For at least another hundred years we must pretend to ourselves and to every one that fair is foul and foul is fair; for foul is useful and fair is not. Avarice and usury and precaution must be our gods for a little longer still." - *Essays in Persuasion*, ch. 5, "The Future" (1931)]

(หลายคนคงบอกว่า สำหรับเศรษฐกิจแบบที่เป็นอยู่ ถ้าจะรอดอย่างคนส่วนนี้ ให้เวลาอีก ๕๐๐ ปี หรือให้เศรษฐกิจโตอีก ๕๐๐ เท่า ก็ไม่มีทางขจัดความยากไร้ได้สำเร็จ)

แต่ที่สำคัญที่สุดคือ ๒ ข้อต่อไป ได้แก่

ง) นักเศรษฐศาสตร์เหล่านั้น ไม่เข้าใจธรรมชาติของความเป็นจริง มองเห็นคลุมเครือและพรั่มัว เริ่มแต่ไม่รู้ ว่าความต้องการ ที่เรียกว่าความอยาก มีความแตกต่างกัน แยกในระดับพื้นฐานก็มี ๒ ประเภท ซึ่งจะเห็นได้จากตัวอย่าง

- ◆ เด็กชาย ก. กวาดเข็ดดูบ้าน เพราะอยากให้บ้านสะอาด
- แต่เด็กชาย ข. กวาดเข็ดดูบ้าน เพราะอยากได้ขนมเป็นรางวัล
- ◆ คนในวงวิชาการคนหนึ่ง เขียนหนังสือหรือทำงานวิจัยขึ้นมาเรื่องหนึ่ง เพราะอยากให้คนรู้เข้าใจเรื่องนั้น จะได้ช่วยกันแก้ปัญหาหรือทำการสร้างสรรค์แก่สังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง
- แต่คนในวงวิชาการอีกคนหนึ่ง เขียนหนังสือหรือทำงานวิจัยขึ้นมาเรื่องหนึ่ง เพราะอยากได้คะแนนมาเลื่อนขั้น หรือได้ค่าตอบแทนจำนวนหนึ่ง

ในตัวอย่าง ๒ แบบ ๒ ข้อนี้

๑. ความอยากแบบแรก เป็นความต้องการทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งเป็นความต้องการผลโดยตรงของการกระทำ

ความต้องการนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นเหตุให้เกิดการกระทำ

โดยตรง ได้แก่*ความอยากทำ* (ในที่นี้หมายถึงเอาการทำเพื่อผลที่ดี หรือทำให้ดี ที่เรียกว่าการสร้างสรรค = ใฝ่สร้างสรรค) ด้วยความต้องการผลของการกระทำนั้น

๒. *ความอยากแบบที่สอง* เป็นความต้องการได้สิ่งสำเร็จแล้วอย่างหนึ่งมาครอบครอง หรือเพื่อเสพบริโภค แต่ตนยังไม่มีสิทธิในสิ่งนั้น และมีเงื่อนไขว่าจะต้องทำอะไร (อีกอย่างหนึ่งต่างหาก) จึงจะได้รับสิ่งที่ตนต้องการ

ความต้องการนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ไม่เป็นเหตุให้เกิดการกระทำ (สร้างสรรค) โดยตรง แต่ทำให้หาทางดิ้นรนชวนขวายอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ได้มา โดยเฉพาะถูกกำหนดด้วยเงื่อนไข ให้ต้องทำ (งานนี้) จึงจะได้ (สิ่งนั้น) เรียกว่า *ความอยากได้* ซึ่งจะทำเพราะถูกกำหนดโดยเงื่อนไข เพราะไม่ต้องการผลของการกระทำนั้นโดยตรง (เช่น ไม่ต้องการความสะอาด) แต่ต้องการผลตามเงื่อนไข (เช่น อยากได้ขนมรางวัล)

ความอยากที่เรียกว่า *ความโลภ* หรือ*โลภะ* นั้น ได้แก่ความอยากในข้อที่ ๒ คือ *ความอยากได้*

ส่วนความอยากในข้อที่ ๑ มีชื่อเรียกต่างหากว่า *ฉันทะ* แปลว่า *ความอยากทำ* หมายถึงอยากทำให้เกิดผลดีอย่างใดอย่างหนึ่ง บางทีจึงเรียกว่าอยากสร้างสรรค (รวมทั้งอยากทำให้รู้ด้วย)*

เนื่องจากความโลภเป็นเพียงความอยากได้ คนที่โลภนั้น เขามีได้อยากทำ และมีได้ต้องการผลของการกระทำนั้น เขาจะทำต่อเมื่อมี*เงื่อนไข* ว่า “ต้องทำจึงจะได้” ถ้าได้โดยไม่ต้องทำ ย่อมจะตรงกับความต้องการมากที่สุด

ดังนั้น เมื่อต้องทำ เขาจึงทำด้วยความจำใจหรือไม่เต็มใจ คือทำด้วยความทุกข์ และไม่เต็มใจทำ ทำให้ต้องจัดตั้งระบบการบังคับควบคุม

* ในที่นี้ยังไม่ได้พูดถึงความต้องการ คือความจำเป็นที่พึงต้องมีต้องได้ ที่ฝรั่งเรียกว่า need

ซึ่งอาจจะซับซ้อนและฟอนเฟะ

นอกจากนั้น ถ้าหลีกเลี่ยงได้เขาจะไม่ทำ แต่จะหาทางได้โดยไม่ต้องทำ จึงเป็นเหตุให้เกิดการทุจริต และการเบียดเบียนต่างๆ ในสังคมได้ทุกรูปแบบ

ในเมื่อความโลภ คือความอยากได้ (และความอยากทำที่เรียกว่าฉันทะ) มีบทบาทสำคัญมากในชีวิตของมนุษย์ โดยเฉพาะเป็นตัวนำและขับเคลื่อนกิจกรรมเศรษฐกิจ จึงมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจอย่างมาก ถ้าเศรษฐศาสตร์จะให้เศรษฐกิจก่อผลดีแก่ชีวิตและสังคมมนุษย์ ก็จะต้องทำความรู้จักและจัดการกับมันให้ถูกต้อง ซึ่งในขั้นนี้ จะสัมพันธ์กับข้อต่อไปด้วย

จ) แนวคิดตะวันตกมองธรรมชาติของมนุษย์แบบนิ่ง หรือตายตัว (static) เศรษฐศาสตร์ปัจจุบันซึ่งเจริญมาตามแนวคิดตะวันตกนั้น จึงมองความโลภ และความต้องการต่างๆ เป็นแบบเดียว หรือเหมือนว่าจะต้องเป็นอย่างนั้นตลอดไป และมุ่งแต่จะสนองความต้องการในแบบหนึ่งแบบเดียวนั้นดิ่งไป

แต่ที่จริง ธรรมชาติของมนุษย์นั้นเปลี่ยนแปลงได้ และตรงนี้เป็นประเด็นสำคัญที่สุด

ธรรมชาติของมนุษย์ คือ เป็นสัตว์พิเศษที่ฝึกศึกษาพัฒนาได้ และการฝึกศึกษานี้เป็นหน้าที่ของทุกชีวิต พร้อมกับเป็นภารกิจของสังคม

การฝึกศึกษา เป็นหัวใจของการจัดการเกี่ยวกับชีวิตและสังคมมนุษย์ทั้งหมด ในการที่จะให้มีชีวิตที่ดี และให้สังคมมีสันติสุข เป็นคุณสมบัตพิเศษที่ทำให้มนุษย์สามารถเป็นสัตว์ประเสริฐ และมีวัฒนธรรม มีอารยธรรมเจริญงอกงามได้

โดยเฉพาะจุดที่สำคัญยิ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับเศรษฐศาสตร์มาก คือเรื่อง**ความต้องการ** รวมทั้ง**ความอยาก ๒ แบบ**ข้างต้น ซึ่งปรับเปลี่ยนพัฒนาได้

ความต้องการนี้ เมื่อพัฒนาปรับเปลี่ยนไป นอกจากทำให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งรวมทั้งพฤติกรรมทางเศรษฐกิจแล้ว ก็เป็นปัจจัยนำการเปลี่ยนแปลงอย่างอื่นอีกมากมาย รวมทั้งการพัฒนาความสุขด้วย

การพัฒนาคุณสมบัติเช่นว่านี้แหละ คือการพัฒนาคุณภาพคน ซึ่งสัมพันธ์สอดคล้องไปด้วยกันกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ชนิดที่เป็นปัจจัยแก่กันและกันกับการพัฒนามนุษย์ในความหมายที่ถูกต้อง

ขอยกตัวอย่างเล็กน้อย เช่นในเรื่องการทำงาน เมื่อเราพัฒนาความต้องการโดยมีฉันทะในการทำงาน หรือเปลี่ยนจากความอยากแบบโลภะ มาเป็นความอยากแบบฉันทะ ความหมายของงานและทำที่ต่องานก็เปลี่ยนไป

อยากได้ (โลภะ)

- การทำงานเป็นเงื่อนไข เพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการ
- ทำงานด้วยจำใจทุกข์ รอเวลาไปหาความสุข
- ทำงานด้วยทุกข์ เพื่อให้ได้เงินไปซื้อความสุข (วิธีอ้อม)
- งานเป็นการตอบแทนกันในระบบผลประโยชน์

อยากทำ (ฉันทะ)

- การทำงานเป็นการทำให้เกิดผลที่ต้องการ
- ทำงานเป็นความสุขเสร็จไปในตัว
- ทำงานเป็นความสุข ได้เงินมายิ่งเพิ่มความสุข (วิธีตรง)
- งานเป็นการสร้างสรรค์และแก้ปัญหาเพื่อชีวิตและสังคม

เรื่องนี้ขอพูดไว้เป็นหลักการทั่วไปก่อน ยังไม่ลงไปในรายละเอียด แต่เพียงเท่าที่พูดมานี้ ก็บ่งชี้ถึงการปฏิบัติในการบริหารจัดการในทางเศรษฐกิจว่า ผู้บริหารเศรษฐกิจ และผู้ปกครองบ้านเมือง เริ่มต้นก็ต้องมอง และยอมรับความจริงว่า:

ในเวลาหนึ่งเวลาใดก็ตาม มนุษย์ในสังคมนี้ อยู่ในระดับการพัฒนาที่แตกต่างกัน ไม่เท่ากัน มีพฤติกรรม มีสภาพจิตใจ มีปัญญาความรู้ความเข้าใจ มีความต้องการ และระดับความสามารถในการมีความสุขไม่เท่ากัน ซึ่งผู้บริหารหรือผู้ปกครอง

๑. จะต้องจัดสรรเศรษฐกิจ เอื้ออำนวยบริการและสิ่งเกื้อหนุนต่างๆ ให้เหมาะกับระดับการพัฒนาที่ต่างกันของคนเหล่านั้น โดยสนองความต้องการของคนที่แตกต่างกันเหล่านั้น เท่าที่ไม่ก่อความเบียดเบียนเสียหาย ไม่เสียความชอบธรรม

๒. กับทั้งพร้อมกันนั้น ก็เกื้อหนุนให้ทุกคนก้าวขึ้นสู่การพัฒนาในระดับที่สูงขึ้นไป ไม่ใช่ถอยหลังหรือย่ำอยู่กับที่

แน่นอนว่า ตามหลักการนี้ ผู้บริหารผู้ปกครองย่อมรู้เข้าใจด้วยว่า ในเวลาหนึ่งๆ นั้น คนที่พัฒนาในระดับสูงขึ้นไปมีจำนวนน้อยกว่า แต่คนที่พัฒนาในระดับต่ำมีจำนวนมากกว่า

ยกตัวอย่าง เช่นในเรื่องความโลภ ผู้บริหารย่อมรู้เข้าใจว่า ในสังคมนี้มีคนอยู่ส่วนหนึ่ง ซึ่งมีจำนวนน้อย ที่เป็นผู้มีความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ มีความอยากทำแบบนั้นทะแรงเข้ม และมีความสุขอยู่กับการค้นคว้าหาความรู้แสวงปัญญา และการทำงานสร้างสรรค์

คนกลุ่มนี้แม้จะมีจำนวนน้อย แต่เป็นผู้สร้างความเจริญอกงามแก่ชีวิตและสังคม เป็นผู้พัฒนาอารยธรรมที่แท้จริง

แต่คนส่วนมาก ซึ่งยังพัฒนาคุณภาพน้อย ยังขาดฉันทะ มีความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์น้อย มุ่งหาความสุขจากสิ่งเสพบริโภค มีโลภะคือความอยากได้เป็นแรงขับนำ ซึ่งทำให้โน้มเอียงไปในทางที่จะหลีกเลี่ยงการทำคืออยากได้โดยไม่ต้องทำ

เมื่อมีความรู้ความเข้าใจอย่างนี้ ผู้บริหารที่ฉลาด ก็จะจัดสรรตั้งวางระบบและดำเนินการจัดการสังคม ให้สอดคล้องกับความจริงแห่งความแตกต่างกันนี้ ให้ได้ผลดี

๑. คนจำนวนมากหรือส่วนมาก อยู่ด้วยความโลภ ก็จะไม่อยากได้ แต่ไม่อยากทำ และหาทางให้ได้โดยไม่ต้องทำ ด้วยวิธีต่างๆ เช่น

- ก. บนบานอ้อนวอน รอผลดลบันดาล
- ข. หวังผลจากลาภลอยคอยโชค เช่นการพนัน
- ค. เป็นนักขอ รอรับความช่วยเหลือหยิบยื่นให้จากผู้อื่น
- ง. ทำการทุจริต หาทางให้ได้มาด้วยการหลอกลวงฉ้อฉล ตลอดจนลักขโมย
- จ. ใช้อำนาจครอบงำ ข่มเหง เบียดเบียน บีบคั้นเอาจากผู้อื่น
- ฉ. ดำเนินชีวิตแบบฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ลุ่มหลงมัวเมาในการเสพบริโภค

สำหรับคนจำนวนมากที่เป็นอย่างนี้ ผู้บริหารจะดำเนินการ โดย

- ก. จัดตั้งระบบเงื่อนไข เพื่อให้ทุกคนจะได้ต่อเมื่อทำ หรือต้องทำงานจึงจะได้เงิน
- ข. วางมาตรการเสริมประกอบ เช่น
  - จัดวางระบบตรวจสอบบังคับควบคุมลงโทษ ต่อผู้ละเมิดกติกาในระบบเงื่อนไขนั้น
  - ป้องกันแก้ไขการทุจริตอย่างจริงจัง และมีให้มีการบังคับข่มเหงคุกคามกัน
  - กำจัดแหล่งอบายมุข แหล่งการหลอกลวงและล่อเร้าให้คนหวังผลได้โดยไม่ต้องทำ
  - ดำเนินกลวิธีต่างๆ ที่จะกระตุ้นเร้าปลุกคนให้ไม่เฉื่อยชา ไม่ตกอยู่ในความประมาท

กลไกสำคัญยิ่ง ที่จะให้ระบบเงื่อนไขนี้ดำเนินไปอย่างได้ผล คือ

- ๑) กฎกติกาหรือกฎหมายจะต้องศักดิ์สิทธิ์ มีการบังคับใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ให้ได้ผลจริงจัง

๒) เจื่อนไข่นั้นจะต้องจัดวางอย่างฉลาด เพื่อคุมและเบนความโลภ ให้เป็นเจื่อนไขให้เกิดผลงานในทางสร้างสรรค์มากที่สุด อย่างชนิดที่ว่า ถ้ายิ่งโลภ ก็ยิ่งต้องเกิดการทำงานที่เป็นเป้าหมายมากที่สุด

๒. คนที่มีฉันทะ ทำงานด้วยความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ มีความสุขด้วยการค้นคว้าหาความรู้แสวงปัญญา และทำงานสร้างสรรค์อย่างอุทิศตัว แม้จะมีจำนวนน้อย แต่เป็นกำลังสร้างสรรค์สังคมที่แท้จริง

ผู้บริหารจะต้องใส่ใจ สนใจ ค้นหาคนประเภทนี้ และส่งเสริมเกื้อหนุนอย่างจริงจัง

๓. ตั้งได้กล่าวแล้วว่า ธรรมชาติของมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกศึกษาพัฒนาได้ และคนทั่วไปย่อมมีธรรมชาติแห่งศักยภาพทั้งฝ่ายดีและฝ่ายร้ายปะปนกันอยู่ในตัว โดยเฉพาะความอยาก หรือความต้องการ ๒ ประการนี้ ซึ่งมีผลต่อเศรษฐกิจอย่างมาก

ถ้าคนมีความอยากทำ คือฉันทะ ก็จะพัฒนาความรักงาน และนิสัยนักผลิต พร้อมทั้งความเข้มแข็ง และมีวินัย เป็นต้น

แต่ถ้าคนมีความอยากได้ คือโลภะ กันมาก สังคมก็จะประสบปัญหาจากค่านิยมเสพบริโภค ความฟุ้งเฟ้อ การทุจริต ความอ่อนแอ ความขาดระเบียบวินัย ความผิวเผินฉาบฉวย และความเสื่อมเสียทุกอย่าง

ถ้าคนขาดฉันทะ และมีโลภะกันมากแล้ว หากกฎหมายก็ยังไม่ศักดิ์สิทธิ์ มีระบบเจื่อนไขที่ขาดประสิทธิภาพอีกด้วย สังคมนั้นก็จะอ่อนแออย่างมาก

ดังนั้น รัฐหรือผู้บริหารจะต้องส่งเสริมเอื้ออำนวยโอกาสและจัดสรรปัจจัยเกื้อหนุนให้ประชาชนมี**การศึกษา** ที่จะกระตุ้นโลภะให้เป็นปัจจัยแก่ฉันทะบ้าง ให้ลดละโลภะเพิ่มกำลังฉันทะบ้าง โดยเฉพาะส่งเสริมฉันทะ คือความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ให้แรงเข้ม และมีระบบเจื่อนไขอันรัดกุมศักดิ์สิทธิ์ ที่จะก่อเกิดผลในการพัฒนาชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง

ลักษณะคือเปลี่ยนแปลงคลี่คลาย (dynamic) ของธรรมชาติมนุษย์ ที่เป็นสัตว์ผู้ศึกษาพัฒนาได้นี้ ยังมีที่ควรกล่าวถึงอีกมาก

ตัวอย่างเช่น เมื่อนมนุษย์ยังหย่อนการพัฒนา *ความสุข* ของเขาขึ้นต่อการเสพบริโภควัตถุมาก แต่มนุษย์ยังมีพัฒนาการทางจิตปัญญาสูงขึ้นไป *ความสุข* ของเขาก็พึงพาขึ้นต่อวัตถุเสพบริโภคน้อยลง เป็นอิสระมากขึ้น การบริหารจัดการสังคมจะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติมนุษย์ที่เป็นเช่นนี้

ข้อที่ควรย้ำอีกอย่างหนึ่งคือ โดยธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อไม่มีทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม ถ้าอยู่สุขสบาย มนุษย์จะมีความโน้มเอียงที่จะเฉื่อยชา ลุ่มหลงระเริงมัวเมาประมาท

จึงถือเป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่จะจัดวางมาตรการกระตุ้นเร่งให้สังคมตั้งอยู่ใน *ความไม่ประมาท* ซึ่งเป็นปัจจัยตัวเอกในการป้องกันความเสื่อม และสร้างสรรค์ความเจริญ

ที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงตัวอย่างของการบริหารจัดการในทางสังคมให้สอดคล้องกับความเป็นจริงแห่งธรรมชาติของมนุษย์

๕. บูรณาการในระบบสัมพันธ์ของธรรมชาติ

หัวข้อนี้ มีความหมายกว้างขวางครอบคลุม แม้ยังมีใ้โอกาสที่จะอธิบายอย่างจริงจังในที่นี่ แต่เมื่อมีเรื่องเกี่ยวข้องหรือโยงถึง ก็ได้พูดแทรกไว้ในหัวข้ออื่นๆ ที่ผ่านมบ้างแล้วหลายแห่ง ในที่นี้จึงจะพูดไว้เพียงเป็นแนว

สาระสำคัญในเรื่องนี้ก็คือ พุทธศาสนามองเห็นว่า *ทุกสิ่งทุกอย่าง* ดำรงอยู่และดำเนินไป ในระบบสัมพันธ์ของธรรมชาติ

แม้แต่เรื่องราวด้านภาวะทางจิตใจ ที่เป็นอัตวิสัย ความคิดคำนึง และจินตนาการของคน ก็ดี เรื่องราวและกิจกรรมทางสังคมของมนุษย์ ก็ดี ที่ปัจจุบันถือว่าไม่ใช่เรื่องของธรรมชาติ ไม่เป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์

และแยกออกมาศึกษาต่างหาก เป็นมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์นั้น พุทธศาสนาก็มองเห็นว่าเป็นเรื่องในขอบเขตของธรรมชาตินั้นเอง เพียงแต่มีความซับซ้อนในอีกระดับหนึ่ง

ข้อสำคัญก็คือ เรื่องของคนและสังคมนั้น ในที่สุดเราจะต้องรู้ เข้าใจมองเห็นความสัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัยต่อกัน ที่โยงเป็นระบบอันเดียวกับธรรมชาติส่วนอื่นทั้งหมด

ถ้ารู้เข้าใจมองเห็นไม่ถึงขั้นนี้ ความรู้และวิทยาการทั้งหลายของมนุษย์ นอกจากจะเป็นศาสตร์ที่แยกส่วนจากกันแล้ว แต่ละอย่างก็จะบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ เช่นอย่างวิทยาศาสตร์ ที่เป็นการศึกษาธรรมชาติด้านวัตถุเพียงอย่างเดียว โดยปราศจากองค์ประกอบด้านอื่นที่อิงสัมพันธ์กับมันอยู่ ทำให้แม้แต่ความเข้าใจทางวัตถุเองก็พลอยไม่เพียงพอและไม่ชัดเจนจนบัดนี้

เมื่อพูดอย่างนี้ ก็เหมือนกับบอกให้รู้ด้วยว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธมีลักษณะเป็น**องค์รวม** โดย**บูรณาการ**กับสรรพวิทยาการและกิจกรรมด้านอื่นๆ ของมนุษย์ ตรงนี้จะถือเป็นคำสรุปก็ได้

จุดโยงที่ว่าเรื่องของคนและสังคมของมนุษย์รวมอยู่ในระบบสัมพันธ์ของธรรมชาตินั้น ก็อยู่ที่ตัวคนนั่นเอง กล่าวคือ

มนุษย์เองนี้ก็เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งหรือส่วนหนึ่ง แต่เป็นธรรมชาติส่วนที่มีคุณสมบัติพิเศษ

คุณสมบัติพิเศษของมนุษย์นั้นมีมาก แต่ที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ **เจตจำนง** (เจตนา) และ**ปัญญา** (บางทีบางขั้นถึงกับเรียกกันว่าปรีชาญาณ และแม้กระทั่งเป็นโพธิญาณ แต่ก็คือปัญญานั้นแหละ) และคุณสมบัติพิเศษเหล่านี้ ก็เป็นธรรมชาติทั้งนั้น

โลกมนุษย์หรือสังคมที่เป็นไปต่างๆ ก็มาจากคุณสมบัติพิเศษเหล่านี้ของมนุษย์ ที่สัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัยกับองค์ประกอบอย่างอื่นในระบบสัมพันธ์ทั้งหมดของธรรมชาติ

มนุษย์จะต้องรู้เข้าใจธรรมชาติส่วนที่เป็นคุณสมบัติพิเศษเหล่านี้ของมนุษย์ และมองทะลุปัจจัยการของมันในระบบสัมพันธ์ของธรรมชาติทั้งหมด แล้วศาสตร์ทั้งหลายก็จะบรรจบประสานกันได้พร้อมกับการแก้ประดาปัญหาของมนุษย์จึงจะสำเร็จแท้จริง และการสร้างสรรค์ต่างๆ รวมทั้งอารยธรรมของมนุษย์จึงจะบรรลุจุดหมาย

เศรษฐสิกาก็เป็นส่วนร่วมหรือเป็นองค์ร่วมอย่างหนึ่งในระบบสัมพันธ์แห่งปัจจัยการ อันเป็นองค์รวมที่ว่านั้น

ดังนั้น เศรษฐศาสตร์จะต้องหยั่งเห็นปัจจัยการของเศรษฐกิจในระบบสัมพันธ์นั้น อย่างน้อยใน ๒ ระดับ หรือ ๒ ขอบเขต คือ

๑. ความสัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัยต่อกัน ระหว่างเศรษฐกิจกับกิจกรรมและความเป็นไปด้านอื่นๆ ในสังคมมนุษย์ เช่น ค่านิยม วัฒนธรรม ศิลธรรม สุขภาวะ การเมือง การศึกษา (ที่ผ่านมา เอาใจใส่การเมืองมาก แต่มองข้ามเรื่องอื่นๆ ส่วนใหญ่) ให้เศรษฐกิจกลมกลืนเข้าไปในวิถีชีวิตและแก้อุปสรรคชีวิตที่ดำรงมีความสุขที่เป็นอิสระมากขึ้น

๒. ความสัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัยต่อกันระหว่างเศรษฐกิจกับองค์ร่วมใหญ่ทั้ง ๓ แห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์ คือ *ชีวิตบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อม* หรือพูดอีกสำนวนหนึ่งก็คือ การที่เศรษฐกิจจะต้องเกื้อหนุนให้มนุษย์มี *ชีวิตที่เป็นสุขดีงาม ท่ามกลางธรรมชาติแวดล้อมที่รื่นรมย์ ในสังคมที่เกษมศานต์* อันจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนได้แท้จริง

เศรษฐศาสตร์จะต้องมองเห็นและสามารถช่วยเกื้อหนุนให้ระบบสัมพันธ์ในระดับต่างๆ ประสานปัจจัยทั้งหลายสู่ความพอดีที่จะบูรณาการให้เกิดภาวะแห่งจุดหมายที่กล่าวมานั้น และนี่ก็คือหลักการสำคัญของเศรษฐศาสตร์ที่เรียกว่าเป็นมัชฌิมา

หลักทั่วไปของเศรษฐศาสตร์มัชฌิมา ยังมีอีก เช่น การประสานให้
เกื้อหนุนกัน ระหว่างความเจริญแบบปลายเปิดของสังคม กับความเจริญ
แบบปลายปิดของชีวิตบุคคล แต่เห็นว่าควรกล่าวไว้เท่านี้ก่อน

หมายเหตุ: บทพิเศษนี้ เป็นการเขียนสรุปรวบรัด จึงไม่ได้เน้นการแสดง
หลักฐานอ้างอิง